PROF. VLADIMIRAS ŠILKARSKIS

GRAIKŲ LITERATŪROS ISTORIJA

PIRMAS TOMAS

KLASIKINIS LAIKOTARPIS

I EPAS
II LYRIKA
III DRAMA

KAUNAS 1938

GRAIKŲ LITERATŪROS ISTORIJA

TO PATIES AUTORIAUS:

Solowjews Philosophie der All-Einheit. Eine Einführung in seine Weltanschauung und Dichtung. 1932. XVI+497 psl.

Sokratas ir jo Evangelija. (Įvadas į Respublikos Prezidento Antano Smetonos išverstus Platono dialogus **„Sokrato gynimasis teisme"** ir **„Kritonas".** 1935 m. Pusl. 5—211).

Homeras ir graikų epinė poezija. Kaunas 1937. 363 psl.

Teichmüllers philosophischer Entwicklungsgang. Vorstudien zur Lebensgeschichte des Denkers. I. Lehrjahre. II. Wanderjahre. Eranus, 1938. IV psl. 1—96.

PROF. VLADIMIRAS ŠILKARSKIS

GRAIKŲ LITERATŪROS ISTORIJA

PIRMAS TOMAS

KLASIKINIS LAIKOTARPIS

I EPAS
II LYRIKA
III DRAMA

Except the blind forces of Nature, nothing moves in this world which is not Greek in its origin.

Sir Henry Sumner Maine

HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS 1938 M.

Du 29621-1

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO
BIBLIOTEKA
Inv. Nr. A211778(3)

Akc. B-vės „Varpas“ spaustuvė. Kaunas, Gedimino 38.

Dieser Griechischen Nation ganz allein verdanken wir die richtige Auffassung und naturgemässe Darstellung der menschlichen Gestalt und Gebärde, die Auffindung der allein regelrechten und von ihnen auf immer festgestellten Verhältnisse der Baukunst, die Entwickelung aller ächten Formen der Poesie, nebst Erfindung der wirklich schönen Silbenmaasse, die Aufstellung philosophischer Systeme nach allen Grundrichtungen des menschlichen Denkens, die Elemente der Mathematik, die Grundlagen einer vernünftigen Gesetzgebung und überhaupt die normale Darstellung einer wahrhaft schönen und edlen menschlichen Existenz. Denn dieses kleine auserwählte Volk der Musen und Grazien war, so zu sagen, mit einem Instinkt der Schönheit ausgestattet. Dieser erstreckte sich auf Alles: auf Gesichter, Gestalten, Stellungen, Gewänder, Waffen, Gebäude, Gefässe, Geräte und was noch sonst war, und verliess sie nie und nirgends. Daher werden wir stets uns eben so weit vom guten Geschmack und der Schönheit entfernt haben, als wir uns von den Griechen entfernen; zu allermeist in Skulptur und Baukunst; und nie werden die Alten veralten. Sie sind und bleiben der Polarstern für alle unsere Bestrebungen, sei es in der Litteratur, oder in der bildenden Kunst, den wir nie aus den Augen verlieren dürfen. Schande wartet des Zeitalters, welches sich vermessen möchte, die Alten bei Seite zu setzen. Wenn daher irgend eine verdorbene, erbärmliche und rein materiell gesinnte „Jetztzeit" ihrer Schule entlaufen sollte, um im eigenen Dünkel sich behaglicher zu fühlen, so säet sie Schande und Schmach.

Schopenhauer, Parerga und Paralipomena II § 191.

Le plus grand des miracles de l'histoire, c'est la Grèce. L'apparition simultanée qui s'est faite dans la race hellénique de tout ce qui constitue l'honneur et l'ornement de l'esprit humain me frappe beaucoup plus que le passage à pied sec de la mer Rouge ou du Jourdain.

E. Renan, Histoire du peuple d'Israel. I, p. VI.

Francisci Brenderi

piis manibus

† 14. VI. 1938

ἀνὴρ ἀγαθὸς γενόμενος ἀπέθανεν

TURINYS

ĮVADAS

Pusl.

I. Literatūros žodžio reikšmė 1

II. Graikų literatūros istorijos tyrimo metodai . . 2

1. *Biografinis metodas* 2
2. *Pinakografinis metodas* 4
3. *Eidografinis metodas* 4
4. *Antikvarinis metodas* 6
5. *Evoliucinis metodas* 7

III. Graikų literatūros laikotarpiai 10

Pirmoji dalis

EPAS

I. Istoriniai graikų epinės poezijos rėmai 13

II. Graikų poezija prieš Homerą 23

1. *Pirmykštė liaudies kūryba* 23
2. *Heroinė sakmė* 24
3. *Kretos ir Mikėnų kultūrų dvasinis palikimas* . 27
4. *Ajolų sakmė* 28
5. *Analogijos su kitų tautų ankstyvąja poetine kūryba* 29
6. *Jonėnų epai* 31
7. *Achajiškas ar joniškas Homeras?* . . . 33

Pusl.

III. **Homero epas** 36

1. *Ilijada* 36

I giesmė 36
II „ 40
III „ 41
IV „ 43
V „ 44
VI „ 45
VII „ 47
VIII „ 48
IX „ 49
X „ 49
XI „ 50
XII „ 50
XIII „ 51
XIV „ 51
XV „ 52
XVI „ 52
XVII „ 53
XVIII „ 53
XIX „ 54
XX „ 55
XXI „ 55
XXII „ 56
XXIII „ 57
XXIV „ 57

2. *Ilijados kūrėjo klausimas* 59

3. *Odisseja* 64

I giesmė 64
II „ 65
III „ 66
IV „ 66

Pusl.

V giesmė 67
VI „ 67
VII „ 68
VIII „ 69
IX „ 69
X „ 70
XI „ 71
XII „ 71
XIII „ 72
XIV „ 73
XV „ 73
XVI „ 74
XVII „ 74
XVIII „ 75
XIX „ 76
XX „ 77
XXI „ 78
XXII „ 80
XXIII „ 81
XXIV „ 81

4. *Odisejos kūrėjo klausimas* 83

IV. Epinis kiklas 90

1. *Trojos kiklas* 91
2. *Tebų kiklas* 96
3. *Kosmogoninis kiklas* 100

V. Homeriniai himnai 103

VI. Kominis epas 109

VII. Didaktinis epas 112

VIII. Genealoginis epas 115

IX. Mistinis epas 119

Pusl.

X. Filosofinis epas 131

1. *Ksenofanas* 131
2. *Parmenidas* 136
3. *Empedoklas* 141

Antroji dalis

LYRIKA

I. Lyrinės poezijos istoriniai rėmai 147

II. Lyrikos pagrindinės rūšys 151

III. Elegija 152

1. *Kallinas* 153
2. *Archilochas* 153
3. *Tirtajas* 154
4. *Mimnermas* 154
5. *Solonas* 155
6. *Ksenofanas* 157
7. *Teognidas* 157
8. *Epigramma: Fokilidas ir Simonidas* . . 159

IV. Jambografija 160

1. *Archilochas* 160
2. *Semonidas iš Samo salos* 161
3. *Solonas* 161
4. *Hipponaktas* 162

V. Melika 162

A. Monodinė melika 162

1. *Alkajas* 164
2. *Sapfa* 165
3. *Anakreontas* 167

Pusl.

4. *Senesnieji Attikos lyrikai* 169
5. *Bojotijos monodinė lyrika* 169
6. *Peloponneso lyrika* 170

B. Chorinė melika 170

1. *Taletas iš Hortinos* 171
2. *Alkmanas* 172
3. *Arionas* 172
4. *Stesichoras* 173
5. *Ibikas* 175
6. *Simonidas iš Keo salos* 176
7. *Pindaras* 178
8. *Bakchilidas* 183

Trečioji dalis

DRAMA

I. Attikinis graikų istorijos laikotarpis. Pirmoji dalis 479—404 187

II. Tragedija 193

1. *Graikų drama ir Dioniso kultas* . . . 197
2. *Arionas* 200
3. *Tespidas* 201
4. *Frinichas* 202
5. *Choirilas* 203
7. *Aischilas* 205

Maldaujančios 207
Persai 208
Septyni prieš Tebus 209

Pusl.

Orestija 212
a. Agamemnonas 214
b. Choeforos 215
c. Eumenidos 216

8. *Sofoklas* 218

Ajantas 223
Elektra 224
Oidipas karalius 225
Antigona 226
Trachinietės 227
Filoktetas 228
Oidipas Kolone 229

9. *Euripidas* 230

Alkestida 233
Medeja 234
Hippolitas 236
Trojietės 237
Helena 237
Orestas 238
Ifigenija Aulidoj 238
Bakchantės 241
Hekabė 243
Andromachė 244
Herakleidai 245
Maldaujančios 245
Ionas 246
Heraklas 247
Elektra 248

Pusl.

Foinikietės 249
Ifigenija pas taurus 250

10. *Mažesnieji graikų tragikai* 252

III. Komedija 255

A. Senoji komedija 255

1. *Komedijos pirmieji žingsniai* 255
2. *Sicilijos komedija. Epicharmas* . . . 258
3. *Mimas* 260
4. *Attikos komedija* 261
5. *Kratinas* 262
6. *Kratetas ir Ferekratas* 263
7. *Eupolidas* 265
8. *Frinichas, Platonas komikas, Telekleidas ir Hermippas* 266
9. *Aristofanas* 267

Acharniečiai 268
Raiteliai 269
Debesys 271
Vapsvos 273
Paukščiai 277
Lysistratė 280
Tesmoforijadzusos 281
Varlės 283
Ekklesiadzusos 285
Turtas 288
Kokalas ir Aiolosikonas 289

B. Vidurinioji komedija 290

1. *Antifanas* 293
2. *Anaksandridas* 293
3. *Aleksidas* 294

C. Naujoji komedija 294
1. *Difilas* 297
2. *Filemonas* 297
3. *Menandras* 298
Trečiųjų teismas 300
Atkirpta kasa 303

LITERATŪRA 309

INDEX NOMINUM 318

ĮVADAS.

I. „LITERATŪROS" ŽODŽIO REIKŠMĖ.

Žodį „literatūra", kuris iš lotynų kalbos pakliuvo į visas Europos kalbas, patys romėnai laikė tiksliu vertimu iš graikų: grammatice, quam, in latinum transferentes litteraturam vocaverunt*). Tuo būdu literatūra turėtų reikšti raidžių (litterae arba γράμματα) pažinimą ir apimtų vien tik žemiausią gramatikos dalį. Toliau, žodis γραμματική yra ne kas kita, kaip būdvardis, kuris sujungtas su žodžiu τέχνη reiškia „mokslą elgtis su raštu, raidėmis", tuo tarpu terminas „literatūra" yra rinktinis daiktavardis, kaip ir „armatūra", kuris reiškia junginį to, kas išdėstyta rašmenimis, raštais. Išeidami iš to etimologinio apibrėžimo, šių dienų filologai siūlo laikyti literatūra visa, kas buvo išreikšta raštu ir, ypatingai, kas buvo išleista knygos pavidalu**).

Argi galima laikyti išreiškimas raštu tikra ir neatskiriama (inseparabilis) literatūros sąvokos žyme? Liaudies kūrybą — pasakas, dainas, priežodžius (patarles) — teisingai laikome viena svarbiausiųjų visuotinės literatūros dalių, nors jos kūriniai tik dalimi, ir tai labai vėlai, buvo išreikšti raštu. Galima taip pat įsivaizduoti, kad ilgainiui fonografo plokštelės geriau ir tikriau išlaikys, pavyzdžiui, liaudies dainas, negu knygos. Nepadėsime jų tačiau dėl tos priežasties už literatūros ribų.

Atmetę tuos be reikalo siaurinančius mūsų dalyko sritį apibrėžimus, turime prieiti prie išvados, kad literatūros dalykui priklauso visi žmonių kūrybos reiškiniai, suimti ir išreikšti žodžiu.

---

*) Sextus Empir. adv. math. I 44 et sq. Quint II 1, 4.

**) Christ-Schmid, Geschichte der griechischen Litteratur I⁶. München 1912. S. 1: Wir verstehen Litteratur im höheren Sinn, wonach alles in einer Sprache mit bewusster Kunst Geformte und insbesondere schriftlich und buchmässig Aufgezeichnete Gegenstand der Betrachtung ist...

II. GRAIKŲ LITERATŪROS ISTORIJOS TYRIMO METODAI.

§ 1. Biografinis metodas. Kiekvienas vertas to vardo mokslas savo darbe naudojasi tam tikrais metodais. Mokslui besiplečiant metodai tobulėja ir vystosi. Iš tyrimo metodų, kuriais naudojasi šių dienų literatūros istorija, klasinės gadynės Graikija žinojo tik vieną metodą, būtent biografinį metodą, renkantį ir dėstantį toje ar kitoje tvarkoje žinias iš rašytojo gyvenimo ir jo kūrinių.

Pirmąsias to metodo užuomazgas sutinkame Graikijoje apie 500 metus prieš Kristų. Tos užuomazgos yra surištos su Theageno iš Regiono vardu, apie kurį mes turime tik tą žinią, kad jis parašė Homero biografiją (Γένος καὶ βίος Ὁμήρου).

Penktame amžiuje iš aplinkos, esančios sofistų įtakoje, atsiranda biografiniai mėginimai Stesimbroto iš Thaso salos Γένος Ὁμήρου ir Damasto περὶ ποιητῶν καὶ σοφιστῶν.

Tai yra dar labai netobuli bandymai, tačiau patį klausimo statymą apie garsiųjų poemų autorių turime laikyti svarbiu graikų tyrinėtojų nuopelnu, ypač, jei atsiminsime, kad indų literatūra nieko nežino apie Mahabharatos ir Ramajanos autorius.

Padidėjęs ketvirtame amžiuje susidomėjimas visokiais ypatingais ir individualiais dvasinės kūrybos reiškiniais negalėjo neturėti įtakos biografinių tyrinėjimų raidai. Kryptį tiems bandymams duoda didysis graikų filosofas Aristotelis ir giminingas jam dvasia Platono mokinys Herakleidas Pontikas. Peripatetikai, arba Aristotelio įkurtosios filosofinės mokyklos atstovai, savo tyrinėjimuose ėjo mokytojo pėdomis. Paminėsime čia iš jų Theofrastą, Dikajarchą, Hieronimą iš Rodo salos ir Demetriją iš Falerono.

Iš Platono ir Aristotelio įkurtųjų filosofinių mokyklų biografinės studijos pakliuvo į gramatikos mokyklas

Aleksandrijoje ir Pergame. Biografiniai daviniai čia buvo padedamąja priemone klasinių rašytojų egzegezei. Toje srityje pasižymėjo daugiausia Antigonas Karistas ir Kallimacho mokiniai Hermippas ir Istras.

Vėlesnieji rašytojai kartoja vyresniųjų žinias, įvairiai jas kombinuoja, neskirdami tikrosios tradicijos nuo laisvų spėliojimų, svetimų ir savųjų. Iš tų rašytojų darbų neišliko mums net mažiausių fragmentų, tačiau netiesioginiai dalis jų išvadų pasiekė mus įvairiais keliais, iš kurių nurodysime čia svarbiausius:

1. Senovės leidėjai aprūpindavo klasinių rašytojų veikalus įžangomis, į kurias įdėdavo tų veikalų sutrumpinimus ir trumpas žinias apie jų autorių gyvenimą.

2. Filosofų biografijos ir trumpai, chaotiškai ir nekritiškai sudėstytos žinios apie jų mokslus liko antrojo amžiaus prieš Kristų pabaigoj ir trečiojo pradžioj parašytoj Diogeno Laertijo kompiliacijoje: „Apie gyvenimus ir mokslus pasižymėjusių filosofijoj vyrų".

3. Trečiojo amžiaus po Kristaus gale ir ketvirtojo pradžioje Kesarijos vyskupas Eusebijas, garsiosios Bažnyčios istorijos autorius, parašė savo Kroniką (Παντοδαπὴ ἱστορία), kurioje surinko daug biografinių žinių apie senovės rašytojus[1].

4. Dešimtame amžiuje po Kristaus Bizantijos vienuolis Suidas parašė, pasiremdamas senais rinkiniais, žodynais, scholijomis ir gramatikų kūriniais, savo platų Žodyną, kuriame, be chaotiškos išrašų ir pastabų mozaikos iš senųjų autorių, yra taip pat ir biografinių žinių apie juos[2].

Biografinio metodo atstovų žinios turi grynai išorinį pobūdį. Duodamas tėvo, kartais motinos vardas, gimimo vieta, rašinių skaičius ir vardai, vaikų vardai, jei jie buvo žinomi, mirimo vieta ir t. t. Tos žinios papildomos įvairiais anekdotais, kurie, tiesa, retkarčiais turi ir tikrą pamatą. Visi tie daviniai gaunami kompiliacijos keliu be jokios kritikos. Priešingai, buvo stengiamasi surinkti visas žinias, tikras ir netikras, ku-

---

[1] Eusebii Chronica ed. A. Schöne. Berolini 1875.

[2] Suido žinias, liečiančias literatūros istoriją išrinko iš jo žodyno H. Flach: Hesychii Milesii Onomatologi quae supersunt. Lipsiae 1882. Geriausiai visą Suido žodyną išleido Bernhardy (1834—1835).

rios tik išliko apie senovės rašytojus; todėl Aristofanas, pav., pas Suidą pasirodo kartu esąs ir atėnietis, ir eubojietis, ir lidietis, ir kamirietis, ir net aigiptietis. Jei duodama chronologija, tai tik apytikrė ir dažnai net neteisinga, o visas gramatiko dėmesys paprastai sutelkiamas tiktai į suradimą rašytojo „akmės" (gyvenimo „žydėjimas" paprastai pritaikomas ketvirtai gyvenimo metų dešimčiai).

§ 2. **Pinakografinis metodas** išsiplėtė Ptolemajo I įkurtoj ir Ptolemajo II Filadelfo atidarytoje Aleksandrijos bibliotekoje. Toje bibliotekoje buvo keli šimtai tūkstančių knygų. Bibliotekos vedėjai, kad galėtų atskirti gausius dėl knygų brangumo falsifikatus nuo originalų, turėjo naudotis žymiųjų autorių ir tikrai jų parašytų veikalų sąrašu. Tuo būdu iškilo klausimas, ar tikri ar padirbti tie ar kiti veikalai. Tikrųjų kūrinių katalogai (πίναχες) yra pirmas pinakografinio metodo vartojimas. Tos krypties raštuose paprastai prie kiekvieno autoriaus vardo buvo išskaičiuojami chronologine tvarka visi to autoriaus raštai, pažymint, kurie išliko, o kurių neliko; čia pat buvo sakoma, kiek kiekvienam rašiny yra dalių, skilčių, eilių ar eilučių. Jeigu negalima buvo nustatyti visų išlikusių raštų chronologijos, tai jie būdavo išskaičiuojami alfabeto tvarka.

Tos rūšies bibliografinius sąrašus padarė jau tuoj įkūrus Aleksandrijos biblioteką mokslininkas ir poetas Kallimachas. Tai buvo ne paprastas išvardijimas, o tvarkingas surinktų garsioje bibliotekoje veikalų sąrašas; tai, ką prancūzai vadina „catalogue raisonné". Daug vietos buvo jame paskirta žinioms, kuriomis besiremdamas katalogo sustatytojas laikė vienus raštus tikrais, kitus netikrais. Aleksandrijos biblioteka kelis kartus degė: ugny žuvo ne tik jos knygos, bet ir katalogai. Vis dėlto pinakografinių žinių dalis pasiekė mus Kallimacho tęsėjų darbuose. Senovės autorių leidėjai atsidėję rinko Kallimacho žinias ir kartojo jas savo leidiniuose. Kai ką išlaikė mums ir Suido Žodynas.

§ 3. **Eidografinis metodas** atsirado ir pamažu išsivystė iš pinakografinio metodo. Nepasitenkindami tikrų ir netikrų veikalų atskyrimu, Aleksandrijos filologai, su Aristofanu iš Bizantijos priešaky, pradėjo metodingai tirti atskirų tikrųjų veikalų meninę vertę, o tat greit privedė prie bandymų nusta-

tyti pavyzdinguju autorių kanonus[1]. Vyriausias šaltinis, iš kurio mes galime susidaryti sau vaizdą apie tos rūšies bandymus, yra Kvintilijano veikalo „Institutio oratoria" dešimtoji knyga. Tuo rašiniu Kvintilijanas, pirmas iškalbingumo mokytojas Romoje, užsimojo duoti pedagoginę enciklopediją oratoriams. Kvintilijanas mano, kad oratoriui reikia įgimto gabumo, teorijos ir praktikos. Praktika, pasak Kvintiliano, turi remtis pirmiausia „pavyzdžių" skaitymu. Skaityti patartina ne tik garsiųjų oratorių kūrinius, bet apskritai pavyzdingus veikalus. Jis duoda abiejų antikinių literatūrų pavyzdingų kūrinių sąrašą ir kartu trumpą jų istorijos apžvalgą.

Antras veikalas, kurį mes galime skirti prie eidografinio metodo pavyzdžių, yra, gyvenusio penktame amžiuje po Kr., Proklo Chrestomatija, kurioj visa medžiaga yra suskirstyta pagal atskiras literatūros rūšis (εἶδος). Mums yra išlikęs iš tos chrestomatijos labai svarbus skyrius apie epą patriarcho Fotijo ištraukose, surinktose jo Bibliotekoj. Vadinamąjį „kiklinį epą" mes žinome tik iš tų ištraukų.

Kiekviename skyriuje Proklas nustato pagrindinius kiekvienos literatūros rūšies bruožus, o paskui nurodo jų žymiausius pavyzdžius. Chrestomatija yra tobuliausias eidografinio metodo pritaikymas; tai lyg apvainikavimas viso to, ką graikai padarė literatūros istorijos mokslo srityje.

Literatūrą eidografinio metodo atstovai dalino pirmiausia į poeziją ir prozą.

Poezija formos atžvilgiu buvo dalinama į:

a) epinę, rašytą ištisai heksametru;
b) eleginę, rašytą eleginiu distichu ir apimančią elegijas ir epigrammas;
c) jambinę, rašytą jambais ir trochėjais;
d) melinę, rašytą laisvu metru ir skirtą dainuoti su lyra;
c) dramatinę, rašytą jambiniu trimetru.

Turinio atžvilgiu poezija buvo dalinama į:

a) epą;
b) lyriką ir
c) dramą.

---

1 κανών = regula, linea, taisyklė, iš čia žodis „kanoniškas".

Lyrika apėmė eleginę, jambinę ir melinę poeziją; drama — tragediją ir komediją.

Proza buvo dalinama į tris rūšis:

1) istorinę (seniausias prozos pavidalas),
2) filosofinę ir
3) retorinę.

Mediciną aleksandriečiai jungdavo prie filosofijos, geografiją — prie istorijos.

Parašytų eidografiniu metodu veikalų uždavinys buvo grynai praktinis: būtent, padėti skaitytojui susiorientuoti turtingoje graikų literatūrinėje kūryboje, išskiriant iš rašytojų masės — talentingiausius, o iš jų veikalų — žymiausius. Ypatingą reikšmę turėjo tie išrinktųjų autorių išrinktieji veikalai mokykloms. Paprastai iš kiekvieno εἶδος buvo parenkami trys autoriai: pav., tragedijai — Aischilas, Sofoklas, Euripidas; komedijai — Kratinas, Eupolidas, Aristofanas. Iš kiekvieno autoriaus buvo dažniausiai išrenkama po septynias pjeses; jos tai, daugiausia, ir priėjo ligi mūsų. Jei mes turime Aristofano vienuolika komedijų, o Euripido — devyniolika tragedijų ir t. t., tat atsitiko todėl, kad eidografai ne visada sutikdavo vienas su kitu, kuriuos iš pavyzdingų autoriaus kūrinių įdėti į septynių išrinktųjų veikalų skaičių.

Tų trijų metodų ir užteko senovei. Bizantija, kompiliuodama senovės rašytojų darbus, nerado jokio naujo metodo.

Senai metas atsisakyti nuo pažiūros į Viduramžius kaip į liūdno dvasinio kritimo gadynę. Pakanka pasakyti, kad „mokslų karalienės" — filosofijos srityje mūsų amžius nepagimdė dar nė vieno galvotojo, kuris galima būtų sulyginti su didžiuoju XIII amžiaus mąstytoju Tomu Akviniečiu. Negalima tačiau nepripažinti, kad didieji graikų kūrybos paminklai buvo tuo metu vis labiau užmirštami; taigi apie kokį žingsnį priekin graikų literatūros istorijos srityje iki naujųjų laikų aušros negalėjo būti ir kalbos.

§ 4. Antikvarinis metodas. Meno ir mokslo atgimimo gadynė rado paveldėtą iš klasinės senovės lobyną baisiai ištuštintą. Visas savo pastangas ji turėjo todėl nukreipti į antikinės literatūros kūrinių suradimą, pirmykščio jų pavidalo nustatymą ir supratimą. Apie tai, kad sudėtų antikinės kūrybos

liekanas į vieną užbaigtą savyje visumą, pirmieji Atgimimo atstovai ir svajoti negalėjo. Tiktai šešioliktame amžiuje mokslininkas Gyraldus padarė pirmą bandymą ištirti senovės poezijos istoriją (De historia rerum poëtarum tam Graecorum, quam Latinorum dialogi XX 1545). Gyraldus, nors ir nedaug pralenkė senovės biografinių žinių rinkėjus, susilaukė su savo knygute gana žymaus pasisekimo: jo svarbiausias nuopelnas buvo tas, kad jis lyg nubrėžė artimiausiems graikų ir romėnų literatūros tyrinėtojams jų darbo kryptį, reikalaudamas, kad jie surinktų visa, kas išliko iš Senovės rašytojų veikalų ir iš žinių apie jų gyvenimą ir kūrybą ir, kritiškai apdirbę visą šitą milžinišką medžiagą, inventarizuotų visą literatūrinį antikinės senovės palikimą.

Artimiausieji po Gyraldaus tyrinėtojai rūpinasi beveik vien tik žinių pilnumu: prieš uždavinį — nepraleisti nieko iš to, kas išliko iš senovės, kritikos uždaviniai pasitraukia į antrą vietą.

Iš vartojančių daugiausia antikvarinį metodą darbų paminėsime čia kaip žymiausius: Della Poetica Francesco Patrici (1586) ir G. J. Voss'o De historicis graecis (1624).

Santrauka visko, kas padaryta graikų literatūros istorijai penkioliktame ir šešioliktame amžiuose, yra milžiniškas Fabricijaus veikalas: Bibliotheca Graeca sive notitia veterum scriptorum Graecorum 1705 — 1728; vol. I—XIV. Didžiulė medžiaga apdirbta čia taip nepaprastai sąžiningai, kad Fabricijaus darbas tenka pripažinti antikvarinio metodo viršūne. Fabricijus surinko visas pasiekiamas jo laikų žinias apie senovės graikų autorius, būtent, žinias apie jų gyvenimą, jų veikalų turinį, laiką ir vietą, kur jie buvo parašyti, kur yra laikomi jų leidiniai ir rankraščiai ir t. t.

§ 5. **Evoliucinis metodas.** Šių dienų literatūros istorijos mokslas, naudodamasis visais praėjusiųjų amžių paliktais metodais, svarbiausiu savo metodu laiko evoliucinį. Labai svarbūs toje srityje Fridricho Augusto Wolfo[1] nuopelnai, nes jisai nesitenkindamas paprastu medžiagos rinkimu

[1] Encyklopädie der Philologie. I—V. 1831—35 hersgb. von Gürtler.

stengėsi nustatyti organinės plėtotės dėsnius, kurie viešpatauja meninės kūrybos srityje.

Volfo mokinys Bernhardy sujungė mokytojo idėjas su Hegelio filosofija, kurios dėka plėtotės idėja galutinai įsigalėjo dvasiniame Europos gyvenime.

Vartodamas evoliucinį metodą graikų literatūros istorijoje Teodoras Bernhardy (Grundriss der griechischen Litteratur mit einem vergleichenden Ueberblick der römischen. Halle 1836—72) pirmame savo kūrinio tome duoda „vidujinę", antrame — „išorinę" istoriją. Pirmojoje jis neduoda nei žinių apie rašytojų biografijas, nei apie jų raštus, bet tik piešia atskirų literatūros rūšių plėtotę ir tų rūšių įtaką viena kitai. Antras ir trečias tomas turėjo duoti literatūros istoriją antikvarinio metodo dvasioje — tai yra suteikti visas išlikusias mums žinias apie kiekvieną senovės rašytoją atskirai. Išleisti spėjo Bernhardy tik pirmus du tomu; jo darbas liko nebaigtas. Tai yra labai sąžiningas darbas, skirtas, tiesa, ne skaitančiai visuomenei, bet specialistams - filologams.

Nuo Bernhardy laikų įsigali evoliucinis metodas. Paminėsime čia nors svarbiausius darbus, kurie padarė giliausią įtaką mūsų mokslo išsivystymui paskutiniame amžiuje.

Gyvu išdėstymu, be to paremtu išsamiu dalyko pažinimu, pasižymi klasiški veikalai: Karl'o Otfried'o Müller'io: Geschichte der griechischen Litteratur bis auf das Zeitalter Alexanders. 1841. Bd. I-II. — Vierte Auflage mit Anmerkungen und Zusätzen bearbeitet von E. Heitz. 1882—1884 ir T. Bergk'o Griechische Literaturgeschichte. Bd. I. 1872; Bd. II—IV herausgegeben von Hinrichs und R. Peppmüller 1883—1887.

Iš šių dienų plačių vokiečių kompendijų išsamiausias yra Wilhelm'o Christ'o Geschichte der Griechischen Litteratur (1888). Wilhelm Schmid nuodugniai perdirbo šį veikalą ir padidino jį bent keturis syk (T. I—III. 1929 sq.). Labai talentingas yra J. Geffckeno Griechische Literaturgeschichte I 1926, II 1934: tai ne tiek sistematinis to mokslo išdėstymas, kiek jo svarbiausių problemų įvadas.

Iš anglų kompendijų paminėsime čia J. P. Mahaffy, A History of Classical greek Literature (I—II. 1880, III ed. vol I—

IV. 1890—1891) ir G. Murray, A history of ancient greek Literature, 1897.

Nenusileisdamas naujausiems vokiečių vadovėliams metodišku apdirbimu ir išsamiu dalyko pažinimu, žymiai pralenkia juos išdėstymo gražumu ir aiškumu brolių Croiset penkių tomų monumentalinis veikalas: Alfred et Maurice Croiset Histoire de la littérature grecque. Vol. I—V. Paris 1887—1899. Tie patys autoriai išleido trumpą vadovėlį vienu tomu: „Manuel d'histoire de la littérature grecque X éd. Paris 1900. Įvadui tas vadovėlis netinka, nes mažai vietos paveda didžiųjų graikų veikalų turiniui. Jis plačiai kalba apie garsiuosius rašytojus, jų kalbą, jų stilių, jų meno pagrindinius bruožus ir t. t. Visa tai yra labai įdomu skaitytojui jau susipažinusiam su svarbiausiais graikų rašytojų kūriniais, pradžiokas gi nežino, ką su visa tuo pradėti: jam tai yra lyg meno istorija — be illustracijų. Elementarinio vadovėlio svarbiausias uždavinys — supažindinti skaitytojus su pačiais graikų raštais, paskatinti skaityti tuos raštus, o tik paskui vesti prie kritiškos apie juos literatūros.

Lenkams labai plačią graikų klasikinio laikotarpio literatūros istoriją davė prieš keleris metus Krokuvos profesorius T. Sinko (I—II. 1931).

Iš trumpų graikų literatūros apžvalgų paminėsime čia Wilamowitzo - Moellendorfo gražų eskizą (Kultur der Gegenwart I Abt. VIII) ir dar gražesnes prof. T. Zielinskio apžvalgas: Literatura starožytnej Grecji epoki niepodległości, 1923 ir Literatura starožytnej Grecji epoki powszechnej. 1930. Pirmąją iš tų apžvalgų Zieliński išleido ir rusų kalba. Šiaip originalios graikų literatūros istorijos rusai neturi.

III. GRAIKŲ LITERATŪROS LAIKOTARPIAI.

Graikų literatūros istorija paprastai dalinama į du stambiu skyriu: klasikinė — nepriklausomosios Graikijos — gadynė tęsiasi nuo Homero iki Aristotelio; poklasikinė prasideda nuo Aleksandro Makedoniečio žygių ir baigiasi Viduramžio laikotarpiui aušiant. Klasikinis laikotarpis su nepalyginama kūrybos jėga ne tik deda tvirtus pamatus visai tolimesnei visuotinės literatūros plėtotei, bet ir pastato rūmus, kuriuose gyvena ir poklasikinis laikotarpis, kuris, tiesa, išdailina kai kurias seno pastato dalis, bet neįstengia niekur pakeisti jo didingų pagrindinių linijų.

Klasikinėj gadynėj mes vėl galime nustatyti keturis pagrindinius laikotarpius. Pirmame — lig septinto amžiaus pradžios — viešpatauja epas, antrame, apimančiame septintą ir šeštą amžių, epą pakeičia lyrika; trečiame laikotarpy t. y. penktame amžiuje žymiausį vaidmenį graikų dvasinėj kūryboj vaidina drama; ketvirtame laikotarpy ir amžiuje plačiai išsivysto ir pasiekia aukščiausio tobulumo proza.

Žymūs tyrinėtojai — paminėkime čia tik vieną iš jų, Tadą Zieliński — pastebėjo, kad svarbiausios graikų kultūros sritys — jų politinė santvarka, jų religinė sąmonė, jų literatūrinė kūryba vystosi klasikinėj gadynėj lygiagrečiai vienos su kitomis.

Epinėj gadynėj viešpatauja Dzeusas. Apsuptas didelės dievų-olimpiečių šeimos, jis kaip absoliutus monarchas valdo pasaulį. Tuo pat metu kiekvienos graikų valstybės priešaky stovi karalius. Šią dvigubą dangaus ir žemės monarchiją apdainuoja epas.

Lyrinis laikotarpis yra tampriais siūlais surištas su Delfų Apollono kultu. Politiniame ir visuomeniniame gyvenime karaliaus didikai atima jam, ar palieka tik nominalinę, valdžią — savo jausmų ir sąvokų dainius aristokratija randa tarp lyrinių poetų.

Dramos laikotarpis yra glaudžiai surištas su įsigalėjusia po persų karų Atėnuose demokratine santvarka. Aristokratijai žlugus, silpsta ir Delfų Apollono reikšmė, o sąry-

šy su tuo nyksta ir lyrika. Naujas galingas — Dioniso — kultas užlieja graikų žemę, o iš apeigų, paskirtų to dievo garbei, išauga dramatinė graikų kūryba, kuri vainikuoja visą jų poezijos plėtotę.

Ketvirtame amžiuje įsigali proza. Jos ryšiai su religinės sąmonės plėtote nėra tokie tamprūs, kaip poezijos, užtat žymiai stipresni ir aiškesni siūlai riša ją su nauja visuomenės santvarka: prozos užuomazga tai politinės ir juridinės kalbos, kurios viešame demokratinių valstybių gyvenime vaidino pirmaeilį vaidmenį.

PIRMOJI DALIS

EPAS

I. ISTORINIAI GRAIKŲ EPINĖS LITERATŪROS RĖMAI.

Graikų tautos literatūra yra visos jos dvasinės kūrybos gyva išraiška, viso jos gyvenimo gražiausias ir sultingiausias vaisius. Taigi norėdami šiek tiek prisiartinti prie tos kūrybos paslapčių, turime mesti, kad ir labai trumpą, žvilgsnį į jos istorinius kelius.

Trečiojo tūkstantmečio pr. Kr. gale, ar antrojo pradžioj, kai seniausios pasaulio kultūros jau buvo pasiekusios labai aukštą, kai kuriais atžvilgiais net aukščiausią, savo plėtotės laipsnį, istorijos arenoj pasirodo mažos, nes vos kelis milijonus galvų turinčios, graikų giminės. Jų pradžia nyksta prieš mūsų akis Šiaurės Balkanų pusiasalio tarpeklįuose ir giriose. Ilgose kovose, kurios tęsėsi bene ištisą tūkstantmetį, jos užima visą pusiasalį ir apsupančias jį Viduržemio jūros salas. Beveik visur čionai jos randa skurdžią žemę, reikalaujančią visų jėgų įtempimo, kad galėtų išmaitinti savo gyventojus. Tą gamtos skurdumą visai atsveria geografinė Graikijos padėtis: čia kryžiuojasi keliai, kurie jungia kaimynines, jau pasiekusias labai aukštą kultūrinio išsiplėtojimo laipsnį, tautas. Graikai nuostabiai greit ne tik pasisavina visus jų dvasinius laimėjimus, bet ir įkvepia tiems laimėjimams naujų kūrybinių jėgų ir tokiu būdu išgelbsti juos nuo sustingimo. Praeina kiek laiko, ir Rytų kultūros pradai, perėję per Hellenų rankas, gauna visai naują vaizdą, taip kad graikų kūryboj beveik negalima atpažinti rytietiškos įtakos. Subrendusi ir išplėtojusi visas savo pajėgas, ši nuostabi kultūra grąžina tūkstanteriopai padidintą dvasios lobyną Rytams. Visą šitą milžinišką palikimą priima Roma, kuri yra Graikų kultūros duktė ir mūsų Vakarų Europos kultūros motina.

Pirmą graikų bangą sudarė greičiausiai j o n ė n a i, arba, tiksliau sakant, protėviai tų graikų, kurie žymiai vėlyvesniais laikais ėmė vadintis jonėnais. Ta banga prasiveržė palaipsniui iki Peloponneso pietų kranto, t. y. užliejo didžiausią Graikijos dalį. Kiek šimtmečių truko tas veržimasis, nustatyti dabar negalima taip pat, kaip sunku pasakyti, kada iškilo antroji, dar galingesnė, a j o l ų arba a c h a j ų banga, kuri išstūmė jonėnus iš daugumos jų užimtų vietų ir persimetė net į Aigėjaus jūros salas. Ta banga aplenkė kai kuriuos kraštus, tarp kitko ir Attiką, kur, tokiu būdu, kilnioji jonėnų giminė išliko gryna.

Pirmas išlikęs mums graikų literatūros paminklas — H o m e r o poemos piešia mums a c h a j ų valdomą graikų pasaulį, bet surašytos jos buvo jau keli šimtmečiai po to, kai achajų valstybių Balkanų pusiasaly dauguma subyrėjo nuo galingų t r e č i ų j ų Hellados užkariautojų, d o r ė n ų, smūgių.

Dorėnams paskutiniais antrojo tūkstantmečio amžiais užkariavus žymią Peloponneso pusiasalio dalį, santykiai darosi pastovesni — žymiausias graikų gimines randame sausumos Graikijoj tose vietose, kuriose jos palieka iki savo istorinio gyvenimo galo.

Jeigu dabar mesime tokį pat trumpą žvilgsnį į Rytų seniausias kultūras, tai pamatysime, kad Aigipte jau ketvirtame, gal net penktame, tūkstantmetyje kultūra padarė nuostabius laimėjimus: išdirbiniai iš akmens, drožiniai iš medžio ir kaulo, dailiai palyruoti moliniai indai — visa tai rodo, kad aigiptiečiai jau anais laikais buvo peržengę vadinamųjų primityvių tautų plėtotės laipsnį. Turėdami reguliuoti Nylo potvynius, jie anksti pradėjo jungtis į platesnes visuomenines ir valstybines organizacijas. Ilgainiui iš mažų valstybėlių susidarė dvi karalystės — viena apėmė aukštutinį Nylo slėnį, antra — žemutinį su Deltos sritimi. Jau kokis tūkstantis metų prieš graikų pasirodymą istorijos arenoj, Memfiso faraonams sujungus abi valstybes į vieną, prasideda Aigipto istorijoj pirmas puikus, padėjęs tvirtus pamatus visai tolimesnei jų kultūros plėtotei, laikotarpis — vadinamoji S e n o j i K a r a l y s t ė (III—V dinastijos). Didžiausios Aigipto piramidės — C h e o p s o, C h e f r e n o ir M i k e r i n o — buvo pastatytos kaip tik tais laikais. Puikūs paveikslai ir statulos, priklausą prie visų laikų aukščiau-

sių meniškų kūrinių, puošia to laikotarpio rūmus ir kapinių pastatus ir stato prieš mūsų akis gyvą jų kultūrinio gyvenimo vaizdą.

Jau 4241 m. pr. Kr. aigiptiečiai sukūrė kalendorių, kuriuo su vėlyvesniais visai nežymiais pakeitimais, surištais su diktatoriaus Cezario ir popiežiaus Grigaliaus XIII vardais, naudojamės ir mes.

Labai anksti, nes dar ketvirtame tūkstantmetyje, o gal net ir anksčiau, atidengė aigiptiečiai rašto paslaptį: paskutiniais laikais atkasti paminklai leidžia mums nustatyti pagrindines to besiplėtojančio rašto sistemas nuo nerangaus vaizdaraščio (hieroglifai — Bilderschrift) iki alfabeto, apimančio visų priebalsių ženklus. Foinikiečių alfabetas, kuris sudaro pagrindą graikų ir romėnų alfabeto, taip pat turi tik priebalsių ženklus. Ar jis atsirado aigiptiečių įtakoje, mokslininkai vis dar tebesiginčija, nors atrodo, kad šis klausimas bus galutinai išspręstas teigiama prasme. Anksti taip pat išrado aigiptiečiai ir puikią rašomąją medžiagą — Aigipto smėlynai išlaikė mums parašytus ant papiruso dokumentus, priklausančius, tiesa, jau trečiam tūkstantmečiui pr. Kr.

To paties tūkstantmečio vidury, valdant Aigiptą penktai dinastijai (2560—2420), Heliopolio šventikai padarė svarbiausią žingsnį, vedantį prie vėlyvesnio solarinio monoteizmo: jie paskelbė saulės dievą Re aukščiausiu pasaulio valdovu.

Labai anksti išsivystė Aigipte, kaip tai liudija nesuskaitomos mirusiųjų kulto liekanos, tikėjimas į sielos nemirtingumą ir mokslas apie kūno prisikėlimą iš numirusių.

Ta nuostabi kultūra spinduliavo, žinoma, labai plačiam rate. Ketvirtos dinastijos faraonas Snofru gabeno kedro medžius iš Libano. Jau iš pirmos dinastijos laikotarpio turime paminklų, liudijančių apie ryšius su Foinikija. Mums įdomiausi yra ankstyvieji santykiai tarp Aigipto ir Kretos, nes Kretos kultūros neabejotinai betarpiškoj įtakoj išaugo, kaip pamatysime, ankstyvoji graikų kultūra. Apie tuos santykius liudija nesuskaitomi radiniai tiek Kretoj, tiek Aigipte, kurie, tiesa, priklauso daugiausia antram tūkstantmečiui prieš Kristų.

Galinga Senoji Karalystė (1270—2300) suskilo kaip Karolingų laikais Prancūzija, į eilę nepriklausomų valstybėlių. Po kelių sunkaus susmukimo šimtmečių Tebų valdovams vėly-

vesniais amžiais vėl pasisekė sukurti galingą Vidurinę Karalystę. Aukščiausį savo išsirutuliavimo laipsnį ši Karalystė pasiekė valdant Aigipto dvyliktai dinastijai (2000—1788).

Visose srityse tas laikotarpis padarė nuostabią pažangą. „Į Vidurinę Karalystę — sako E r m a n (Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum. 1922. p. 44) — vėlyvesnieji amžiai žiūrėjo kaip į savo klasišką laikotarpį. Jos literatūros kūriniai tarnauja Naujosios Karalystės mokykloms kaip tikrai gero stiliaus pavyzdžiai, o jos karalių žygiai gyvena liaudies padavimuose iki graikų ir romėnų laikų.“ Kaip tik Vidurinės Karalystės laikotarpy graikai (greičiausiai jonėnai) pasirodo šiaurės Helladoj.

Taip pat ir kita kultūrinė Rytų tauta — babiloniečiai — turėjo trečiame tūkstantmetyje ir pirmuose antrojo tūkstantmečio pr. Kr. amžiuose du aukščiausio kultūrinio savo klestėjimo laikotarpiu. Pirmasis yra surištas su akkadų karalių S a r g o n o I (apie 2650 m. pr. Kr.) ir N a r a m s i n o „keturių žemės šalių valdovo“ (apie 2550 m. pr. Kr.) vardais, antras — su pirmąja amoritų dinastija (nuo 2049 m. pr. Kr.), kuriai priklausė karalius H a m m u r a p i (1947—1905), pragarsėjęs tuo, kad jo vardą nešioja seniausias pasaulio teisės kodeksas, atrastas mūsų amžiaus pradžioj Sūzoj.

Kiekvienos aukštesniosios kultūros pamatą — raštą sukūrė jau pirmieji Babilono kultūros atstovai summerai. Pradžioje jie naudojosi kyliniu raštu (Keilschrift), perėjo paskui prie vaizdaraščio (Bilderschrift) ir pagaliau rado ženklus atskiroms sąvokoms ir atskiriems skiemenims. Ženklų atskiriems garsams babiloniečiai nesurado, t. y. nepasiekė laipsnio, kurį buvo pasiekę aigiptiečiai.

Babiloniečių religijos pamatinį bruožą sudarė p a n d a i m o n i z m a s, t. y. tikėjimas į geras ir ypač į blogas dvasias, kurios kiekvienam žingsny veikia žmogaus gyvenimą ir sprendžia jo likimą, ir glaudžiai su tuo tikėjimu surištas f a t a l i z m a s.

Šventikų luomas, kuris dėjosi žinąs dievų valią, sprendžiančią žmogaus likimą, ir mokąs apsaugoti jį nuo klastingo daimonų veikimo, žinoma, vaidino babiloniečių, taip pat kaip ir aigiptiečių, gyvenime milžinišką rolę.

Mirusiųjų kultas Babilone vaidino nepalyginamai mažesnę rolę negu Aigipte. Pomirtinį gyvenimą babiloniečiai piešė labai niūriomis spalvomis: numirėliai, nors ir nenustoją sąmonės, esą atiduoti požemių deivės valdžiai, iš kurios jie jau niekuomet negalėsią išsivaduoti. Išganymo idėja, kuri švystelėjo aigiptiečiams, babiloniečiams buvo svetima.

Žymiausias babiloniečių dvasinės kultūros laimėjimas buvo jų epai. Čia jie aiškiai pralenkė aigiptiečius ir padarė žymų žingsnį pirmyn tam kely, kuris veda prie aukščiausių epinės poezijos viršūnių — Ilijados ir Odissejos.

Babiloniečių epuose galima atskirti du pagrindinius sluoksnius. Žemesnįjį sudaro religiniai mitai, aukštesnįjį — herojinė sakmė. Mitas apie pasaulio sutvėrimą daugeliu bruožų primena Hesiodo teogoniją, o mitas apie pasaulinį tvaną, sukurtas neabejotinai jau pirmųjų babiloniečių kultūros kūrėjų, summerų, yra tiek panašus į Senojo Įstatymo pasakojimą, kad kai kurie mokslininkai laiko pastarąjį ne kuo kitu, kaip vėlyva babiloniečių mito redakcija.

Iš religinių mitų ilgainiui išaugo herojinė sakmė. Nuostabia plastika piešia babiloniečių epai, kaip vyriausias tos sakmės herojus Gilgamešas iš Uruko kovoja su įvairiomis baisenybėmis (čia randame daug bruožų, primenančių graikų sakmę apie Heraklo žygius), kaip jis nugali savo baisiuosius priešus, kaip jį pamilsta dievaitė Ištar (graikų Afroditės ir romėnų Veneros pirmavaizdis), kaip jis paniekina jos meilę ir užsitraukia už tai jos kerštą, kaip pagaliau jis veltui ieško „gyvybės augalo“, kuris laiduotų jam amžiną jaunystę.

Vienas vokiečių mokslininkas randa daug bendrų bruožų tarp Gilgamešo ir Odissejos epų. (Ungnad Gilgameschepos und Odyssee. 1923). Parodyti priežastinius ryšius tarp babiloniečių ir graikų epų mokslininkams nepavyko ir vargu ar kada nors pavyks, nes bendrieji jų motyvai randasi pas įvairiausias pasaulio tautas net ten, kur jokių ryšių tarp jų nustatyti neįmanoma.

Antram antrojo tūkstantmečio ketvirtadaly tiek Aigipto, tiek Babilono galybė laikinai susmunka. Apie 1680 m. faraonų valstybę pavergia semitų tauta hiksai ir viešpatauja ten ištisą šimtmetį. Dar anksčiau, nes dar 1750 m., paima Babi-

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO
BIBLIOTEKA
Inv. Nr. A 1177813

loną chettai (chatti, hettitai, Biblijos vadinami „chattim") ir atidaro kelią kossejams (kassitams), kurie jau sekančiais metais užkariauja Hammurapi valstybę ir valdo ją daugiau negu penkis šimtus metų.

Tas laikinas abiejų seniausių pasaulio valstybių susilpnėjimas turėjo didžiausios reikšmės visam Rytų politiniam ir kultūriniam gyvenimui. Hiksams ir kossejams valdant Aigiptą ir Babiloną, tų kraštų kultūra nebuvo sunaikinta ir toliau veikė kaimynines tautas. Užtat militaristinė ir imperialistinė jų politika buvo ilgam laikui sustabdyta, ir tai davė galimybę visai eilei kitų jaunesnių valstybių, susidariusių Rytų Vidužemio jūros pakrantėse ir salose, išplėsti savarankišką politinį ir kultūrinį gyvenimą.

Jaunai graikų tautai didžiausios įtakos turėjo kultūra, kurios gyvasis vidurtaškis anais laikais buvo Kretos sala.

Glaudūs santykiai tarp Kretos ir jaunos Graikijos išsivystė, reikia manyti, tais laikais, kai achajų giminės buvo išstūmusios jonėnus iš didžiosios Balkanų pusiasalio dalies.

Kretos tyrinėtojams pavyko nustatyti gana tiksliai dvi pagrindines datas, kurių pirmoji reiškia Kretos kultūros puikiausio klestėjimo pradžią, antroji — jos savarankiško politinio gyvenimo staigų ir galutinį žlugimą.

Apie 1700 m. pr. Kr. svarbiausiųjų Kretos miestų Knosso, Faisto ir Mallijos rūmai buvo sugriauti nežinomo priešo. Ilgesnį laiką mokslininkai manė, kad tas priešas buvo kaip tik achajų kunigaikščiai, kurie nugalėjo ir galutinai pavergė seną Mino karalystę. Ilgainiui ši hipotezė teko atmesti. Kretos kultūros paminklai dar per tris amžius nerodo jokio persilaužimo savo plėtojimesi. Septynioliktojo šimtmečio pradžios katastrofa, priešingai, sužadino kretiečių kūrybinę energiją: kaip tik nuo 1700 iki 1400 Kreta pergyvena puikiausiąjį savo klestėjimo laikotarpį: ant griuvėsių greit atstatomi dar puikesni rūmai, papuošiami dar gražesniais paveikslais ir kitais meno kūriniais; jų stilius jeigu kuo ir skiriasi nuo ankstybesniųjų kūrinių, tai tik didesniu savo tobulumu. Nuostabūs meisteriai buvo kretiečiai gamtos gyvenimo atvaizddavime. Jų menas lyginamas dažniausiai su japonų impressionistiniu menu: jiems buvo svarbu ne smulkiai atvaizduoti tikrovę, bet duoti bendrą įspūdį, kurį gamtos gyvenimas sukelia menininko sie-

loj. Niekas nemokėjo ištraukti iš paslaptingo augalų gyvenimo ir iš jūros gelmių, su jos įvairiais judriais gyviais, tiek judesio, tiek savotiško grožio, kiek ištraukė didieji Kretos tapytojai. Kad ir kiek kitomis priemonėmis, įveda mus į tą paslaptingąjį gamtos pasaulį didysis Lietuvos menininkas M. K. Čiurlionis.

Labai aukštą laipsnį pasiekė pritaikomojo meno, ypač keramikos (puodininkystės) kūriniai. Tie kūriniai randami Aigipto iškasenose, o šukės indų, kuriuose kretiečiai laikydavo savo žemės produktus, pavyzdžiui, grūdus ir alyvą, iškasamos įvairiose Viduržemio jūros rytinės dalies vietose. Tai liudija, kad to laikotarpio kretiečiai buvo galinga prekybos tauta, palaikanti glaudžius ryšius tiek su seniausiomis pasaulio kultūrinėmis valstybėmis, tiek su jaunomis, vos tik pasirodžiusiomis istorijos arenoj, tautomis.

Raštą kretiečiai sukūrė jau antro tūkstantmečio pr. Kr. pradžioj, greičiausiai aigiptiečių įtakoj. Kretos sostinėj Knosse, palyginti dar neseniai, buvo surastas didelis ant molinių lentelių parašytų dokumentų rinkinys, kuris gavo legendarinio Kretos karaliaus Mino bibliotekos vardą. Deja, kol neatsiras naujas toks mokslinis genijus, koks, pav., buvo aigiptologijos tėvas Champollion, ir neišskaitys Kretos raštiškų paminklų — mokslas negalės pilnai įvertinti jos kultūros įtakos achajų Graikijai. Vis dėlto jau patys archeologiniai daviniai, kuriais tuo tarpu turi remtis Kretos tyrinėtojai, visiškai pateisina drąsų tvirtinimą, kurį randame neseniai mirusio didelio prancūzų istoriko G. Glotzo knygoj: „Graikų kultūra — lotynų ir vakarų kultūros motina yra Aigejaus jūros kultūros duktė". (La civilisation égéenne. 1923. p. 452).

Paminėsiu čia tik du, bet už tat labai svarbius tos tezės įrodymus.

Kretiečių vyriausioji deivė, vaizduojama tarp dviejų liūtų, buvo ne kas kita, kaip Mažosios Azijos „Dievų motina", graikų Demetros pirmavaizdis, o jų deivė su skydu yra vėl neabejotinas graikų Atenos pirmavaizdis. Be labai gilios Kretos kultūros įtakos Graikijai toks dieviškų galybių giminingumas būtų neįmanomas.

Apie 1400 m. pr. Kr. Kretos valstybę ištiko nauja baisi katastrofa, po kurios ji jau nebeatsigavo. Svetimi užkariau-

tojai — achajų kunigaikščiai užkariavo Mino salą, sunaikino jos rūmus ir įsikūrė jų griuvėsiuose. Graikų tolimesnės dvasinės plėtotės laimei, Kretos užkariautojai nebuvo laukinė tauta, kuri būtų sunaikinusi visus aukštos ir svetimos jai kultūros laimėjimus, kaip tai, pav., padarė kelius amžius vėliau pačių achajų nugalėtojai dorėnai, iš pagrindo naikindami visus jų kultūrinio darbo vaisius. Achajų kultūra išaugo galingoj kretiečių kultūros įtakoj ir todėl Kretos užkariavimas privedė ne tiek prie sunaikinimo jos kultūros laimėjimų, kiek prie suteikimo jiems naujos krypties, geriau atitinkančios užkariautojų dvasią.

Glaudesni santykiai achajų kunigaikščių su Kretos valdovais prasidėjo maždaug septyniolikto šimtmečio gale. Šešioliktojo amžiaus pradžioj buvo pastatyti Tirinto ir Mikėnų senesnieji rūmai. Paveikslai, kuriais jie buvo papuošti, buvo neabejotinai kretiškos kilmės, užtat jų architektoninė forma aiškiai rodo prabudusį graikų statybos genijų. Jau pirmuose achajų valdovų rūmuose, jų harmoningoj ir užbaigtoj formoj, pasireiškia tas pats nepalyginamas menas, kuris ilgainiui sukūrė klasiškąją graikų šventyklą, t. y. gražiausią visų laikų statybos formą.

Tos statybos genijus jau artimiausiuose — penkioliktame ir keturioliktame amžiuose — sudaro stebuklus, kuriuos net vėlyvesnieji graikai laikė „kiklopų darbais“. Kai kuriose Peloponneso ir vidurinės Graikijos vietose (Mikėnai, Tirintas, Orchomenas) mes dar galime stebėtis tų pastatų gerai išlikusiais griuvėsiais — sunku tiesiog patikėti, kad tų laikų žmonės, neturėdami vėlyvesniųjų laikų technikos priemonių, galėjo pakelti tokias akmenų mases ir sudėti jas į kolosalinius pastatus.

Taip pat kaip ir anie „Kiklopų mūrai“, iki mūsų laikų išliko platūs ir tvirti vieškeliai, kurie vedė iš Mikėnų į visas Peloponneso puses. Greičiausia tada bent Peloponneso didžiausia dalis buvo sujungta į vieną valstybę, valdomą achajų kunigaikščių. Tik absoliutūs valdovai, kurių rankose taip pat, kaip Aigipte ir Babilone, buvo sujungtos visos jų valdinių jėgos, galėjo pastatyti tokius milžiniškus pastatus.

Tie valdovai buvo neabejotinai karvedžių įpėdiniai, kurie atvedė achajų gimines į Graikiją. Besidalinant užkariautąją žemę, didžiausioji jos ir turtų dalis teko tiems vyriausiems

karvedžiams ir jų kovos draugams. Tokiu būdu greta absoliutaus valdovo anksti susidarė paklusnus jam bajorų luomas. Jų valdoma liaudis gyveno retai išmėtytuose kaimuose ir sodybose, kurios iš lėto išaugdavo apie pilis. Iš tų sodybų ilgainiui išsivystė vėlyvesnieji graikų miestai.

Achajų religijoj, greta ilgainiui silpnėjančio fetišizmo, išsivysto s e n t ė v i ų i r v ė l i ų k u l t a s. Stebuklingi kapų pastatai, vadinamieji „kapai su apvaliais bokštais“ (Kuppelgräber), liudija apie tai, kad tas kultas vaidino Mikėnų laikotarpio bajorijoj labai žymų vaidmenį.

Sunku suprasti, kodėl tokia gabi tauta, kaip achajai, kuri architektūros srityje sukūrė paminklus, priklausančius prie aukščiausių visų laikų meno padarų, neišmoko iš kretiečių r a š y t i. Faktas tačiau pasilieka faktu — iki devinto šimtmečio pr. Kr. Graikijos iškasenose archeologai nesurado nė vienos plokštelės su rašto ženklais. Raštas Graikijoj atsirado tik devintame amžiuje, jau po dorėnų įsiveržimo į Peloponnesą, ir išmoko jį graikai ne iš kretiečių, bet iš foinikiečių.

Pavergę Kretą, Peloponneso achajai per Rodo salą keturioliktame amžiuje prasiveržė į Mažosios Azijos pietinę dalį, įsitvirtino Pamfilijoj ir pagaliau, greičiausiai jau tryliktame amžiuje, užėmė Kipro salos šiaurinį krantą.

Dvyliktojo amžiaus pradžioj įsiveržusios į Mažąją Aziją f r i g ų giminės sunaikino c h e t t ų valstybę. Žlugus tai galybei, šiaurės Graikijos achajai galėjo pradėti kolonizuoti ne tik didžiąsias Aigejaus jūros salas, esančias arti Mažosios Azijos kranto su Lesbu ir Chiju priešaky, bet ir artimuosius krantus, būtent, sritį tarp Kaiko ir Hermo upių žiočių ir toliau į pietus iki Smirnos ir Mimanto pusiasalio. Taip prasidėjo p i r m o j i graikų kolonizacija, kurios nereikia painioti su a n t r ą j a kolonizacija, kuri įvyko kelis šimtmečius vėliau, aštuntame ir septintame amžiuose.

Pietinę to krašto dalį taip pat, kaip ir Chijo salą, achajams ilgainiui teko užleisti kolonizatoriams, kalbantiems j o n ė n ų tarme. Tie kolonizatoriai užėmė pradžioj Aigėjaus jūros Keikladų salas, paskui Chiją ir Samą ir pagaliau Mažosios Azijos krantą nuo Smirnos iki Mileto ir dar šiek tiek toliau į pietus.

Šiaurės Graikijos achajų (ajolų) išeiviai vertėsi ir naujai

apgyventose vietose žemdirbyste, tuo tarpu jonėnų sodybos ilgainiui virto miestais, kurie pradėjo varyti plačią prekybą su artimesniais ir tolimesniais kaimynais. Tie miestai dar ir žymiai vėlyvesniais laikais tvirtai laikėsi tradicijos, pagal kurią jie buvo sukurti išeivių iš Attikos, Eubojos ir Peloponneso šiaurinės dalies.

Per jonėnų užimtą sritį ėjo senieji prekybiniai keliai, kurie rišo Babiloną ir Aigiptą su Aigejaus jūros pasauliu. Gabiausia iš visų graikų giminių mokėjo puikiai išnaudoti savo padėtį. Virtę tarpininkais tarp Rytų ir Vakarų, M. Azijos jonėnai greit pasidarė kultūringiausia iš visų graikų tautų ir paliko graikų pažangos priešaky iki to laikotarpio (penktas amžius), kai kultūrinė hegemonija perėjo į pačios Graikijos jonėnų — ateniečių rankas.

Mikėnų galybė, sunaikinusi Kretos valstybę, išsilaikė dar kokius du amžius, gal net su viršum, iki to laiko, kada trečioji užkariautojų banga, — dorėnų banga — užliejo didžiausią Peloponneso dalį. Dorėnų pavergtuose kraštuose Mikėnų kultūra išnyko visiškai. Jos svarbiausieji laimėjimai išliko tik ajolų ir jonėnų kolonijose Mažojoj Azijoj ir šiek tiek dar tuose Graikijos kraštuose, kurių, kaip, pav., Attikos, dorėnų įsiveržimas nepalietė.

Tarp svarbiausiųjų dvasinių laimėjimų, kuriuos pirmieji kolonistai išsivežė į naują tėvynę, buvo ir epinės poezijos pradai. Besivystydami per kelis amžius, jie davė pagaliau žmonijai didžiausiąjį poezijos stebuklą — Homero poemas. Pamatysime, kad tuos pradus atsinešė su savim pirmieji achajų išeiviai, kuriuos įprasta vadinti ajolais, bet perėmė, išugdė, ištobulino ir sujungė į stebuklingą vienumą jonėnai. Istorinis įvykis, apie kurį kristalizuojasi graikų epinės poezijos pradai, greičiausiai bus surištas su pirmąja graikų kolonizacija ir jos iššauktomis kovomis dėl Mažosios Azijos kranto: yra rimto pagrindo manyti, kad viename iš paskutiniųjų antro metų tūkstančio amžių achajai iš tikrųjų padarė sunkų ir nepavykusį žygį prieš Trojį. Padavimai, kurie apie tuos karo žygius susipynė, ėjo iš kartos į kartą ir gyveno graikų atmintyje: gyvas ir nepertraukiamas tradicijos siūlas jungia tuos padavimus su poemomis, kurias senovė vienu balsu tarė esant Homero kūriniu.

II. GRAIKŲ POEZIJA PRIEŠ HOMERĄ.

1. Pirmykštė liaudies kūryba.

Didieji vokiško neohumanizmo atstovai su Goethe ir Herderiu priešaky, tirdami pirmykštės liaudies kūrybą, priėjo prie išvados, kad ši kūryba pasireiškė pirmučiausia ne prozaine, bet poetine forma. Ši pažiūra viešpatavo moksle per žymią praėjusio amžiaus dalį; jos šalininkai rėmėsi daugiausia daviniais, renkamais keliautojų ir misionierių, veikiančių tarp laukinių tautelių. Nesunku suprasti, kad dainos, lydimos dažniausiai primityvios muzikos ir šokių, pirmiausia atkreipdavo tų stebėtojų dėmesį, o pirmykštės kūrybos prozainis lobynas, ginamas nuo svetimųjų akių paslapties uždangos, ilgą laiką likdavo jų nepastebėtas. Ilgainiui ta uždanga buvo bent iš dalies pakelta, ir paskutiniųjų kartų pagilinti tyrinėjimai parodė, kad prozainis liaudies lobynas yra nė kiek nejaunesnis, negu poetinis. „Poezija ir proza — sako Zieliński — yra ne tik dvi gimtosios seserys, bet ir dvi seserys-amžininkės".

Meskime pradžioj žvilgsnį į prozainį graikų liaudies lobyną.

Liaudies minčiai labai anksti iškilo didieji klausimai apie žmonių giminės kilmę ir bendrą pasaulį valdančių jėgų tvarką. Iš lėto besiplėtojanti religinė sąmonė kuria vis aiškesnius ir tobulesnius dieviškų galybių vaizdus, o tie vaizdai rišasi su primityviais stebėjimais, nukreiptais į dangiškus reiškinius, jų tikslingą eigą ir tos eigos trukdymus, ir veda prie seniausių mitų sukūrimo.

Tokie pirmaeiliai mokslininkai, kaip vokiečių Usener ir lenkų Zieliński, mano, kad tų mitų pirmykštė prasmė buvęs pagrindinis priešingumas Dangaus ir Žemės. Motina Žemė neturinti pradžios laike, ji esanti amžina tikra to žodžio prasme, tuo tarpu kai Dangaus dievas to amžinumo neturįs: jis gimstąs iš amžinos motinos laike ir anksčiau ar vėliau būsiąs jos pražudytas. Kad išvengtų pražūties, dangiškas karalius

sukuriąs sau sąjungininką ir padėjėją — dieviškos kilmės žmogų; bet tą dievažmogį greit pražudo priešingos Žemės jėgos.

Tas mokslas graikų religijos plėtotėj vaidina pirmaeilį vaidmenį — iš jo išsivysto pagaliau mitas apie Dzeuso ir karalaitės Semelės sūnų Dionisą Dzagrejų, kuris sudaro lyg ašį, apie kurią sukasi visas pirmųjų Graikijos „teologų" — kaip juos vadina Aristotelis, orfikų mokslas, o orfikų mistika rišasi gausiais ryšiais su graikų filosofijos viršūnėmis — su Platono ir Plotino sistemomis.

Prie seniausių žmonių išminties laimėjimų priklauso toliau įsitikinimas, kad siela nemiršta kartu su kūnu. Žinoma, tas įsitikinimas priima įvairiausias fantastiškas formas. Dažniausiai kartojasi apsakymai apie drąsuolį, kuris sulaužė tvirtas mirties karalystės užtvaras, įsiveržė į sritis, kur nekrinta jokie saulės spinduliai, ir atnešė tikras žinias apie jų paslaptis. Tų apsakymų turinys keitėsi sąryšyje su sąvokomis, kurias turėjo ta ar kita tautelė apie mirties karalystę: kitaip ją įsivaizdavo jūros pakraščių gyventojai, kitaip — sausumos. Dar didesnės įtakos turėjo čia kultūrinio lygmens laipsnis. Bet pagrindinio įsitikinimo tie skirtumai paliesti negalėjo — ir klausimas, kur mes einame su tokiu pat rimtumu stovi prieš mūsų mintį, kaip jis stovėjo prieš primityvaus žmogaus sielą. Ankstyvos pastangos šį klausimą išspręsti veda prie seniausiųjų žmonijos eschatologinių mitų kilimo.

2. Heroinė sakmė.

Tikėjimas dieviškomis galybėmis, valdančiomis pasaulį ir lemiančiomis žmogaus likimą, visur giliai jaudino ir jaudina liaudies sielą. Tų galybių veikimą pirmykštis žmogus lengvai sujungdavo su savo valdovų ir didvyrių garbingais žygiais, kurie gyveno jo atminty. Tikrieji praeities karžygiai ir valdovai paskęsdavo iš lėto tamsumoj, o jų vietą užimdavo legendarinės esybės. Primityvi vaizduotė apdovanodavo jas ypatybėmis, kurios priartindavo jas prie dangaus gyventojų: dar vienas žingsnis — ir tolimos praeities didvyris, išgelbėjęs savo tautą nuo pavojaus, kuris grasino pakirsti tiesiog jos gyvybę, susiliedavo ar tai su tuo dievažmogiu, kuris nenori pasiduoti baisioms žemės jėgoms ir atkakliai gina dangiško dievo

karalystę — ar tai su drąsuoliu, kuris peržengė mirties karalystės ribas ir atskleidė žmonėms jos paslaptis. Tokiu būdu sakmė (Sage) apie herojus labai anksti susiliejo su sakme apie dievus, taip kad pravesti tarp jų aiškios ribos daugumoj atvejų neįmanoma. Sunku taip pat pasakyti, ar tos sakmės apie dievus ir didvyrius buvo pradžioj sukurtos prozaine ar poetine forma.

Religinio mito ir heroinės sakmės junginys buvo, žinoma, lygiai nepastovus, kaip ir tie pradai, iš kurių jis susidarė: nauji patyrimai nustumdavo į šalį tas ar kitas senas legendas; kiekvienos kartos kūrybiniai protai teikdavo joms mažiau ar daugiau pasikeitusią formą, o dorovinių ir religinių sąvokų pažanga negalėjo neatsiliepti sakmės ir mito turiny.

Pirmykščiam liaudies išminties lobynui priklausė toliau įvairiausios taisyklės ir pamokymai, kuriais vadovavosi tiek visuomeninis, tiek privatus gyvenimas: kulto organizacija, valstybinė tvarka, teismo nuostatai, kariuomenės sutvarkymas, žemdirbystės, gyvulininkystės ir medžioklės patyrimai, ligonių slaugymas ir gydymas. Ypatingai didelę reikšmę tarp tų taisyklių turėjo dorovės nuostatai. Teikdamas visoms savo mintims ir patyrimams konkrečią formą, primityvus žmogus išreikšdavo savo etines pažiūras ir reikalavimus vaizdžių pasakėčių ir patarlių pavidalu. Pasakėčiai gimininga yra pasaka, nes abi pasižymi savo fantastiškumu ir aiškia moraline tendencija.

Geriausią priemonę išlaikyti atminty ne tiktai turiniui, bet ir formai dvasinių turtų, sukrautų pirmykščiame išminties lobyne, žmonės turėjo ritme. Pastangos suteikti svarbiausiems pirmykštės kūrybos laimėjimams ritmišką formą sudaro vieną iš charakteringų tos kūrybos bruožų.

Ritmas yra glaudžiausiai susijęs su bangomis, kurios sruvena mūsų kraujo takais, pasireikšdamos širdies plakimu ir pulsu. Jisai pasireiškia trimis formomis. Pirmoji forma yra nukreipta į mūsų regėjimą, kuris pagauna ir gėrisi ritmišku mūsų kūno judėjimu arba mostu. Antroji ir trečioji formos yra paskirtos mūsų klausai: moduliuotas garsas gimdo muziką, o artikuliuotas žodis — poeziją. Iš tų trijų pradų — šokių, muzikos ir dainos — susidaro tai, ką Tadas Zieliński

Op. cit. I, 12) vadina trilypė chorėja (trójjedyna choreja).

Pirmas pagrindinis tos chorėjos pavidalas — tai apeiginė chorėja. Poezija, sujungta su muzika ir šokiais, tarnauja čia dievybės garbinimui.

Pirmykštis žmogus kreipėsi į dieviškas galybes įvairiausiomis savo gyvenimo progomis — deja, iš tų primityvių religinio jausmo kūrinių mums išliko vos apčiuopiamos skeveldrėlės. Daugiausia, palyginti, tų skeveldrėlių turime iš vestuvinių dainų, prašančių palaiminimo jaunavedžiams (pal. Ilijada XVIII 492—96), ir laidotuvių giesmių, maldaujančių globos numirėlių sieloms.

Antras pirmykštės chorėjos pavidalas — tai darbo chorėja. Čia ritmiški šokiai pakeisti ritmiškais paties darbo judėjimais. Darbo dainos sudaro primityvaus poetinio lobyno dalį; jų ritme pasireiškia iš vienos pusės kiekvienos darbo rūšies esmė, iš antros pusės ritmas tvarko ir pačius darbo judėjimus ir tuo būdu juos palengvina. Visi darbo veiksmai — verpimas, audimas, malimas, kepimas, vandens sėmimas, puodų degimas, javų piovimas ir rinkimas į aruodus, vynuogių spaudimas, irklavimas — randa tam tikrą ritmišką išraišką primityviose dainose. Dažnai su tam tikrais darbais, ypatingai lauko, jungdavosi maldos visas žmogaus gyvenimo sritis globojančioms dieviškoms galybėms: darbo dainos susiliedavo tokiu būdu su apeiginėmis giesmėmis.

Epas jokiu būdu negalėjo sudaryti seniausios pirmykštės poetinės kūrybos formos. Heksametras yra tipingas recitatyvinis ritmas, kuriuo dainuoti negalima, todėl pirmykštė daina, lydima muzikos ir šokių, galėjo priklausyti tiktai lyrinei poezijai. Garbinimas dievo galybės ir maldavimai, sujungti su viltimi, kad dievas juos patenkins, iš vienos pusės, ilga eilė švelnių ir niaurių, džiaugsmingų ir prislėgtų, rimtų ir pašaipių nuotaikų, išreikštų darbo dainose, iš antros — suteikia tiek apeiginei, tiek darbo chorėjai aiškiai lyrinį pobūdį.

Toj lyrikoj nesunku pustebėti ir tam tikrų epinės poezijos pradų. Garbinant dievą, galima buvo apsakyti apie kokį nors jo galingą žygį arba stebuklingai suteiktą žmogui pagalbą; tuo būdu į apeiginę chorėją buvo įnešamas epinis elementas. Tas pats atsitikdavo ir darbo chorėjoj, kai darbinin-

kas įjungdavo į savo dainą atsiminimą apie kokį nors svarbų ar šiaip sužadinusį jo vaizduotę įvykį.

3. Kretos ir Mikėnų kultūrų dvasinis palikimas.

Liaudies tiek prozainė, tiek poetinė kūryba, kurios pagrindinius bruožus mes ką tik stengėmės nupiešti, tai pirmas sluoksnis dirvos, iš kurios ilgainiui išaugo graikų epinė poezija.

Antrame sluoksnyje, kuris paliko aiškių pėdsakų Homero poemose, galima rasti pradų, liudijančių apie Kretos — Mikėnų kultūros įtaką graikų ankstyvajai dvasinei plėtotei.

Odinis skydas, bronziniai ginklai, jaučio ir liūto motyvai, kurie dažnai kartojasi Homero palyginimuose ir kurių prasmė buvo mums tamsi, kol Schliemann praėjusio šimtmečio antroje pusėje neiškasė Mikėnuose ir Tirinte paveikslų su panašiais motyvais; skirtinga nuo vėlyvesnės jonėnų architektūros statyba, sužadėtinės pirkimas, kurio vietą užėmė Homero laikais kraitis, duodamas tėvo ištekančiai dukteriai — visi tie bruožai negali būti suprasti kitaip, kaip prileidžiant, kad jonėnų epikai, prie kurių priklausė Homeras, tęsė čia toliau tradicijos siūlą, kurio pradžios reikia ieškoti Mikėnų laikuose.

Religijos srityje pasirodė, kad labai paplitę graikų žemėj Atenos, Heros, Afroditės ir Letos kultai yra kilę iš priešgraikiškų laikų. Apsupta liūtais dievų motina, kurią garbina atėniečiai, yra atvaizduota vienam žiedo antspaude, rastame Kretos sostinės Knosso iškasenose: archeologai mano, kad tas antspaudas buvo padarytas apie pusantro tūkstančio metų prieš Kristų.

Viename Kretoj atkastame sarkofage yra atvaizduotos gitara ir fleita. Galimas dalykas, kad iš kretiečių, plačia to žodžio prasme, graikai pasiskolino ir kitus svarbius savo muzikos instrumentus, kurių pavadinimai — forminga (kanklės), salpinga (trimitas), siringa (tošelė) — yra negraikiškos kilmės.

Svetimos kilmės yra taip pat ir tokie svarbių graikų poezijai metrų ir dainų pavadinimai, kaip jambas, trijambas, ditirambas, pajanas, linas, himnas ir melas.

Kad trilypė — dainos, muzikos ir šokių — chorėja buvo labai paplitusi jau Kretos - Mikėnų kuūtlros laikotarpy, rodo

pagaliau legendos, išlaikytos mums graikų poetų. Homeras pasakoja, kad mitinis Kretos karaliaus Mino rūmų statytojas Daidalas įsteigė jo sostinėje Knosse karalaitei Arijadnei atskirą šokių salę. Delo salos gyventojai pasakojo vėl, kad jų mėgiamąjį „gervės šokį" pirmą kartą šoko didvyris Tesejus, klajodamas po Labirinto rūmus, iš kurių jis išsigelbėjo tik karalaitės siūlo pagalba.

4. Ajolų sakmė.

Trečias sluoksnis dirvos, iš kurios ėmė sau maistą graikų epas, buvo ajolų sakmė. Ajolų arba achajų sakmė pasisavino ilgą eilę pradų tiek iš primityvios liaudies, tiek iš pavergtųjų kretiečių kūrybos. Svarbiausią vaidmenį vis dėlto vaidina joje jų gimtojo krašto vaizdai ir padavimai, jų pačių sukurtos legendos, jų tautos praeities atsiminimai, jų didvyrių žygiai. Achajų pirmoj tėvynėj — Graikijos šiaurėje ir pietuose — randame daugumą vietų, įvykių ir herojų, apie kuriuos pasakoja mums Homero poemos, ypač Ilijada.

Tessalijoj, t. y. krašte, kuris ajolų kolonizacijoj vaidino svarbiausiąją rolę, iškyla prieš mus aukščiausias žmonėms neprieinamas kalnas — dievų buveinė — Olimpas. Tessalijos pietinėj daly prie Peliono kalno gyvena vyriausiojo Ilijados karžygio Achillo tėvas Pelejus ir jo auklėtojas kentauras Cheironas; čia užaugo ir jis patsai. Iš Tessalijos uosto Pagasų išplaukė tolimon kelionėn į Rytus jaunieji didvyriai argonautai su Teseju priešaky. Tessalijos Feruose gyvena karalius Admetas, kurio vardas pasidarė turtingo, dosnaus ir vaišingo valdovo sinonimu. Tessalijos Trikkoj veikia gydytojų dievas Asklepijas su sūnumis Machaonu ir Podaileiriju.

Aitolijoj išaugo padavimai apie Kalidono medžioklę ir karalaičio Mealargo rūstybę. Daug svarbių bruožų riša šiuos padavimus su daina apie Achillo rūstybę, kuri sudaro Ilijados pagrindą. Mealagro atsisakymas dalyvauti kovoj suteikia aitolų priešams, kuretams, pergalę: tik didžiausio pavojaus akivaizdoj herojus grįžta į kovą ir išgelbsti aitolų pilį (plg. Ilijada IX 530—605).

Iš Lokridos yra kilęs karalaitis Ajantas, Oilėjaus sūnus.

Bojotijoj atsirado garsiosios sakmės apie Oidipą (Ilijada XXIII 679; Odisseja XI 271 sq.) apie Septynių didvyrių žygį prieš Tebus (Il. IV 322 sq., V 801 sq., X 285 sq., XIV 114 sq., XXIII 346 et 679; Odisseja XI 271 sq., XV 244 sq.), apie vadinamųjų Epigonų karą.

Antroji motyvų eilė yra surišta su Pietų Graikija. Vienas iš žymiausiųjų Ilijados didvyrių Diomedas buvo kadaise gerbiamas argejų kaip karo dievas. Argo sostinėj Mikėnuose karaliauja vyriausias achajų vadas jų žygy prieš Trojų Agamemnonas; Spartos karalius yra Menelajas. Jo žmonos Helenos pagrobimas privedė prie baisaus achajų ir trojėnų karo.

Achajų šiaurės ir pietų sakmėse randame bene visus herojus, kurių žygius apdainuoja Ilijada. Kad Homeras plačiai naudojasi tų sakmių motyvais, aiškiai rodo ir jo poemų kalba, kurioj yra labai daug pradų, paimtų iš šiaurės achajų (ajolų) tarmės ir nemaža paskolintų iš pietų achajų kalbos.

Jokių pėdsakų Ilijadoj ir Odissėjoj nepaliko dorėnų tarmė ir padavimai, nors ir tos poemos buvo sukurtos keliems šimtmečiams praslinkus po jų įsiveržimo į Peloponnesą ir po achajų valstybių daugumos sunaikinimo. Homeras dainavo apie garbingus tolimos praeities įvykius; nelaimių ir gėdos, kurią užtraukė ant achajų, o iš dalies ir ant jonėnų dorėnų pergalė, jo dainos nemini.

Seniausioji ajolų (šiaurės achajų) sakmė greičiausia nieko nežinojo apie Trojos apgulimą ir sugriovimą: jų žygis prieš Troją, kuris davė akstiną šiai sakmei sukurti, pasibaigė greičiausiai nelaimingai. Šeštoji Troja, kurios griuvėsiai atitinka daugiausia Homero aprašymus, buvo sugriauta ne achajų, bet trakų. Tiek bendras achajų ir jų sąjungininkų žygis prieš Troją, tiek Agamemnono vaidmuo jame — tai vėlyvesniųjų dainių darbas, padarytas greičiausiai ne pačioj Graikijoj, bet Mažosios Azijos kolonijose.

5. Analogijos su kitų tautų ankstyvąja poetine kūryba.

Su vingiais kelio, kuris veda nuo pirmykščių dainų į tautinį epą, galime susipažinti ir kitose tautose ir rasti juose tam tikrų analogijų su graikų epais.

Tipingiausius pirmojo ankstyvosios poezijos laipsnio kūrinius mes turime kirgizų liaudies dainose, užrašytose rusų mokslininko L. Radlovo. Kiekvienas giminės narys pažįsta čia senųjų giesmių turinį ir mėgina net kartais jas dainuoti, bet pasirodyti visuomenei drįsta tik gabiausieji iš gentainių, kuriems melodija ir ritminė forma nesudaro sunkumų. Žymiausių dainių giesmės pasilieka klausytojų atmintyje ir darosi pavyzdžiais kitiems dainiams. Vis dėlto pastovumo ankstyviausiame epinės poezijos laipsnyje dainos nesugeba įgyti.

Tokį pat pirminį liaudies poezijos laipsnį atrado prieš pat pasaulinį karą slavistas Murko Bosnijoj ir Hercegovinoj. Ilgą dainų eilę Murko užrašė ant gramofono plokštelių, ir tie užrašai galutinai nustatė, kad net pats dainius negali pakartoti be mažesnių ar didesnių pakeitimų tos pačios dainos: kiekviena nauja recitacija įneša ir naujų varijacijų. Iš lėto išsiplėtoja poetinė technika, tam tikri vaizdai nuolat kartojasi ir virsta vadinamaisiais „epitheta ornantia“ — papuošiamaisiais epitetais, tam tikri didvyrių žygiai sudaro lobyną, iš kurio nuolat ima medžiagą kiekvienas dainius.

Aukštesnį pirmykštės poezijos laipsnį randame serbų ir didžiarusių liaudies dainose. Čia heroiniai motyvai ir temos kristalizuojasi apie vieną didvyrį. Dainiai nuolat grįžta prie įvairių savo mylimojo herojaus žygių, bet iš tų apsakymų jie dar nemoka sudaryti vienos užbaigtos visumos — tai yra karoliai, atsitiktinai sunerti ant vieno siūlo. Tokių nertinių, jei galima taip pasakyti, epų etnologai randa visose primityviose tautose. Kirgizai dainuoja apie savo karžygį Maną, polineziečiai apie Mani, suomiai apie Kalevalą: heroiniu epu tikslia to žodžio prasme tų dainų pavadinti dar negalima. Tikras tautinis epas atsiranda tik trečiam pirmykštės poezijos laipsny. Jo būtina sąlyga tai koks nors didelis istorinis įvykis, kuris sužadina visos tautos jausmus ir darosi tokiu būdu vidurtaškiu, apie kurį kristalizuojasi ir jungiasi į organišką visumą žymiausioji pirmykštės poezijos lobyno dalis. Serbams tokiu įvykiu, iš kurio gimė jų tautinis heroinis epas, buvo mūšis Kossovos lauke, germanams hunnų antplūdis ir burgundų sutriuškinimas, graikams žygis prieš Trojos tvirtovę.

Įdomu pažymėti, kad jau vienas iš lyginamosios tautų psichologijos kūrėjų Steinthal (Das Epos. 1868), studijuodamas serbų, estų ir suomių epus nustatė jų plėtotėje tris pagrindinius laipsnius, kuriuos randa pirmykštėj poezijoj ir mūsų dienų mokslas: 1) ilgą laiką atskiros dainos dainuoja tik apie vieną heroišką žygį; 2) vėliau dainius jungia eilę dainų, paskirtų vieno herojaus (frankų Cide, serbų karalaitis Markus) žygdarbiams; 3) pagaliau randame vieną organišką visumą, kuri jungia įvairius didvyrius ir įvairius jų žygius.

Tokioj sudėtingoj visumoj atskira daina darosi paprastu epizodu, sujungtu ir suderintu su kitais epizodais; mitiniai ir pasakiniai motyvai jungiasi su istoriniais padavimais ir pinasi į naują epinės poezijos audeklą. Ilgainiui heroiniai epai, jau įgiję organišką formą, gali susijungti į dar aukštesnę ir sudėtingesnę visumą, bet tai gali įvykti tik vieno didelio poeto dėka, kuris suteikia tautiniam epui jo galutinę nemirštamą formą. Tą aukščiausią laipsnį pasiekė toli gražu ne visos tautos. Prie laipsnio, kuriame randasi Ilijada ir Odisseja, tik šiek tiek prisiartino, bet nepriėjo prie jo galutinai nei serbai, nei germanai, nes nei vieni nei kiti neturėjo genijaus, lygaus Homerui.

6. Jonėnų epai.

Ketvirtas sluoksnis dirvos, iš kurios jau tiesioginiai išaugo Homero poezija, tai joniška sakmė.

Pirmas didelis jonėnų poetinio genijaus laimėjimas, tai klasiškasis visos jų epinės poezijos metras. Heksametras su savo nepastovia cezūra dainuoti netinka — taigi jonėnai pakeitė senų dainų metrines formas tipingu sakomuoju (recituojamuoju) eilėraščiu. Žinoma, tai įvyko ne iš karto: tarp pirmykščių dainų ir Homero epopejos turime įsivaizduoti pereinamąjį laikotarpį, kur daina palengva užleidžia vietą recitavimui: dainius pameta kankles, kuriomis pritardavo savo dainoms, dabar jis ne kankles, bet lazdą papuoštą laurų pluoštu, ima į rankas, ir ta lazda (rabdos) pasidaro jo veikimo simbolis: nuo jos vardo epinių poemų recitatorius ir gauna „rapsodo“ vardą.

Rapsodai, žinoma, pasinaudojo visais savo ajoliškų pirmatakų laimėjimais. Kurdami naują meniską kalbą, jie įvedė jon daugybę senų ajoliškų formų. Jonėnų epinė kalba

nesutampa nė su viena graikų tarme; paprastame gyvenime niekas jos niekuomet nevartojo. Jonėnų rapsodai su labai toli siekiančia meniška laisve vartoja tiek joniškas tiek ajoliškas formas, atsižvelgdami vien tik į skambumo ir metrikos reikalavimus. Nežiūrint į tokį savo dirbtinį pobūdį, jonėnų epo kalba turėjo didžiausios įtakos visoms graikų kalboms, kurios išugdė savo literatūrą: neatsižvelgiant į Homero epą, negalima todėl suprasti nei graikų lyrikos, nei dramos, nei prozos. Nenuostabu, kad vėlyvesnės kartos vadino epinę kalbą „dievų kalba".

Ajolai vargu ar bus jungę įvairias savo sakmes ir dainas į didesnius vienetus: tai pradėjo daryti greičiausiai tik jonėnų rapsodai. Sakmė apie karą prieš Trojį, reikia manyti, anksti pasidarė vidurtaškiu, apie kurį pradėjo kristalizuotis kiti pradai, paimti iš įvairių graikų giminių padavimų. Dainos apie Mirmidonų vadą Achillą pradėjo rištis su dainomis apie Mikėnų ir Spartos valdovus Agamemnoną ir Menelają. Tarp didvyrių, kovojančių prieš Trojį, atsirado salaminietis Ajantas ir argietis Diomedas. Net priešų vyriausieji didvyriai su Hektoru priešaky rado sau vietą jonėnų epiniame rate.

Didžiausios tačiau reikšmės jonėnų rapsodams turėjo sakmė apie Odisseją. Ankstyvas tos sakmės pavidalas bus greičiausiai buvęs fantastiškas apsakymas apie narsaus jūreivio nuotykius tolimoj kelionėj. Nežinia kada, bet neabejojamai dar ankstyvais laikais, tas herojus gavo negraikišką vardą Olytteus, Olixes arba Ulixes, nežinia taip pat, kada jis tapo Itakės karaliumi; viena tik aišku, kad tas didvyris nepriklausė iš pradžios jonėnų sakmei, bet buvo jos paimtas iš svetur. Bet kartą suteikus šitam didvyriui iškalbingą vardą, „Odysseus", t. y. vyras, ant kurio pyksta (ὀδυσσεσθαι= = pykti) dievas (Poseidonas), ir įvedus jį į savo ratą, jonėnų sakmė padarė iš jo tobuliausią jonėnų didvyrio idealo įkūnijimą. Poseidono persekiojamas, herojus parodo didžiausią ištvermingumą, gudrybę, sumanumą, kurių pagalba jis nugali visus, rodos, be išeities esančius, sunkumus. Juk jo sumanymu buvo pastatytas medinis arklys, kuris atvėrė Trojos vartus ir privedė prie „šventojo miesto" žlugimo: galutinę pergalę achajams davė ne galingas „greitakojis" didvyris, užsidegėlis

ir užsispyrėlis Achillas, bet apsukrus, toli numatąs ir sumanus Odisscjus.

Daug dainių įvairiausiais būdais apdirbinėjo ajolų ir jonėnų sakmių palikimą, kol pagaliau atsirado genijus, kuris sujungė ilgą eilę įspūdingiausių sakmės motyvų lyg apie ašį, apie vieną įvykį — Achillo rūstybę — ir tokiu būdu sukūrė visumą, kurios nepalyginamo meniško tobulumo ne tik nepralenkė, bet ir nepasiekė joks kitų tautų epas.

Ilijada neišsėmė Iliono dainiaus kūrybinių jėgų, nes po ilgų metų, praslinkusių po pirmos poemos sukūrimo, jis vėl sujungė įvairius išblaškytus epinės poezijos pradus lyg apie vidurtašką apie kitą savo mylimąjį herojų — Odisscjų ir jo grįžimą į tėvynę ir vėl sukūrė lygiai tobulą ir nemirtingą visumą.

7. Achajiškas ar joniškas Homeras?

Čia mes baigiame graikų priešhomerinės poezijos apžvalgą. Bendras tos plėtotės vaizdas buvo sukurtas pastangomis didžiausiųjų graikų literatūros tyrinėtojų, tarp kurių pirmoji vieta priklauso be abejonės vokiečiams (Žiūr. psl. 59 ir 83). Prieš šių žinovų išvadas devyniolikto šimtmečio gale ir dvidešimto pradžioj pasigirdo žymiųjų anglų mokslininkų balsai.

R. C. Jebb (Homer, an introduction to the Iliad and the Odyssey 1887) ir W. Leaf (A companion to the Iliad 1892. Homer and History 1915) stengiasi įrodyti, kad Ilijados branduolis, sudaręs maždaug trečdalį žinomos mums poemos, buvęs sukurtas dar prieš dorėnų įsiveržimą į Peloponesą, greičiausiai vienuoliktame amžiuje pr. Kr., kad jo autorius gyvenęs Tessalijoj ir buvęs ne jonietis, bet achajas. Taip pat W. Ridgeway (Early age of Greece 1910) ir A. Lang (The World of Homer 1910) mano, kad Achillo rūstybės dainius piešia laikotarpį, kurį buvo matęs savo paties akimis. Achajų didvyriai yra sujungti Ilijados branduoly su asmenimis, kurie aiškiai priklauso Mikėnų pasauliui. Pirmykštė Ilijada po didžiojo graikų giminių persikraustymo, surišto su dorėnų įsiveržimu į Peloponesą, buvusi perkelta iš pačios Graikijos į Mažąją Aziją. Ten jonėnų aoidų ir rapsodų pirmykštis branduolys buvęs praplėstas ir sudaręs pagaliau žinomą mums visumą.

Prie tos anglų mokslininkų pažiūros prisidėjo garsusis vokiečių archeologas Wilhelm Dörpfeld: Homero epai priklausą, jo nuomone, dvyliktam šimtmečiui pr. Kr. ir esą ne kas kita, kaip Hektoro ir Agamemnono amžininkų sukurti paveikslai Trojos kultūros ir baisaus trojėnų susidūrimo su vedamais Mikėnų valdovo achajais.

Paskutinį tos linkmės žodį mes turime žymaus vokiečių homerologo Heinrich'o Rüter'o ką tik pasirodžiusioj knygoj „Zeit und Heimat der homerischen Epen vom Zorn des Achilleus und von der Heimkehr des Odysseus" (1937).

Reikia pripažinti, kad visi mūsų išvardytieji achajiškojo Homero šalininkai gina savo hipotezę su pagalba argumentų, kurių mokslas negali ignoruoti. Vis dėlto tradicinę pažiūrą į Homero poemų kilmę vargu ar galės sugriauti. Čia bus gana trumpai paminėti du pamatu, kuriais remiasi tradicinės pažiūros kūrėjai, kad tuo pačiu išimtumėm svarbiausius akmenis iš naujo pastato fundamento.

Prieš „achajiškąjį" Homerą kalba pirmiausia Ilijados ir Odisejos piešiama politinė ir visuomeninė santvarka. Mikėnų kultūros laikotarpio valstybės buvo galingos monarchijos. Tuo tarpu Achillo ir Odisejaus dainius piešia mums feodalinį pasaulį. Karalius tarp savo didikų yra ne absoliutus valdovas, bet tik primaus inter pares (pirmas tarp lygiųjų), ir ta jo pirmenybė turi beveik išimtinai nominalinį pobūdį. Absoliučios monarchijos pėdsakų, kuriuos kruopščiai surinko savo knygoje Rüter (pusl. 191 ir toliau) yra ne daugiau negu Viduramžio riteriškuose epuose. Tai yra vien tik tolimi ir neaiškūs atsiminimai iš achajiško laikotarpio, iš kurio Homero laikais išliko tiktai žadiną vaizduotę griuvėsiai.

Nepasisekė taip pat achajiškos Prailijados ir Praodissejos šalininkams sugriauti ir kitą tradicinės pažiūros pamatą: raštas atsirado Graikijoj neanksčiau negu devintame amž. pr. Kr. Mikėnų kultūriniam pasauly jokių jo pėdsakų nebuvo surasta. Kaipgi galėjo išlikti tolimesnėms kartoms Ilijados ir Odisejos branduoliai, jeigu jie buvo sukurti jau dvyliktame šimtmetyje? Atmintyje gali išsilaikyti atskiros trumpos dainos ir tai recituojamos jos nuolat keičiasi

dainių lūpose — išsilaikymas komplikuotos ir meniškai sutvarkytos visumos be rašto yra neįmanomas.

Dörpfeld ir Rüter puikiausiai supranta šito argumento svarbumą ir stengiasi įrodyti, kad achajai galėjo perimti raštą iš foinikiečių jau paskutiniais antrojo tūkstantmečio pr. Kr. amžiais: graikų alfabeto ženklai esą giminingi seniausiems tiek Foinikijos tiek Palestinos raštiškiems paminklams, kurie priklauso kaip tik antram tūkstantmečiui pr. Kr. Bet „a posse ad esse non valet consequentia"! Kol nebus įrodyti šiek tiek artimesni santykiai tarp achajų iš vienos pusės, Foinikijos ir Palestinos iš antros, ir kol achajų žemės sluoksniuose, paslėpusiuose achajų medžiaginės kultūros liekanas, nebus surastas bent vienas raštiškas paminklas, iki to laiko atsisakyti nuo senos pažiūros į laiką, kada atsirado Graikijoje raštas, mokslas jokiu būdu negalės.

Aš jau nekalbu apie tai, kad tarti achajus mokiusius rašto iš tolimesnių rytų ir pietų tautų yra daugiau negu keista. Juk Mikėnų laikotarpis pasilieka galingiausioj Kretos kultūros įtakoj. Jeigu jau achajai būtų išmokę rašyti dar prieš dorėnų įsiveržimą į Peloponesą, tai jie būtų tai padarę kretiečių, o ne semitų mokykloj. Tuo tarpu jokio giminingumo tarp kretiečių ir graikų rašto ženklų nustatyti negalima. Semitiškieji achajų mokytojai tai tik nevykusi hipotezė, iš kurios norima žūt būt padaryti vieną iš pamatų „achajiškai" Ilijadai ir Odissejai.

Tradicinė pažiūra nėra reikalinga tokių keistenybių, nes duoda paprastą ir natūralų graikų poezijos plėtotės vaizdą, kuriame achajų kūrybinis genijus perleidžia visus savo laimėjimus jonėnų genijui, o šis praturtinęs tą palikimą naujais stebuklingais laimėjimais, sukuria pagaliau tobuliausią graikų epinės poezijos apraišką — Homero poemas. Perkelti Homerą iš Jonijos į achajų laikotarpio Graikiją ir padaryti jį senesnį keliais amžiais, negu iki šiol buvo manoma, mokslas rimto pagrindo neturi.

III. HOMERO EPAS.

1. Ilijada.

Cedite Romani scriptores, cedite Grai — nescio quid maius nascitur Iliade.

Propertius.

Immer zerreisset den Kranz des Homer und zählet die Väter
Des vollendeten ewigen Werks!
Hat es doch e i n e Mutter nur und die Züge der Mutter,
Deine unsterblichen Züge, Natur!

Schiller.

I. *Maras. Achillo rūstybė.* Poema prasideda mūzos šaukimu, kuris pasaulio literatūroje pasidarė tradicinis: tolimi jo atgarsiai pasiekia mus, pavyzdžiui, M i c k e v i č i a u s šaukime „Panelės Šventosios, kuri globoja Aušros Vartus", kad nuneštų poeto išsiilgusią sielą

Į kalnelius, kur medžiai suaugę siūbuoja,
Ten į Nemuną melsvą, kur pievos žaliuoja,
Į tuos laukus, javais įvairiausiais varsotus,
Aukso kviečiais nusėtus, rugiais sidabruotus...[1]

ir leistų jam išreikšti gimtosios žemės paveikslus nemirtingose giesmėse.

Jau minėjome, kad svarbiausias „I l i j a d o s" šaltinis buvo hellenų heroinė sakmė, kurioj dieviškų galybių vaizdai susiliejo su įvairių legendarinių valdovų ir didvyrių vaizdais.

Didieji klasikinės senovės žinovai, kaip L a c h m a n n (Betrachtungen über die Ilias. 1841) ir U s e n e r (Die Götternamen. 1896), mano, kad beveik visi kovoję prie Trojos didvyriai buvo kadaise gerbiami graikų kaipo dievai. Visas Trojos karas, U s e n e r'io nuomone, esąs ne kas kita, kaip atspindys dangiškos kovos prieš miestą debesyse (Der Stoff des griechischen Epos. 1898), o Trojos sugriovimas tai tik projekcija tam tikros Delfų A p o l l o n o garbei atliekamos apeigos, vadina-

---

1 Cituojame pagal gražų K. Šakenio „Pono Tado" vertimą.

mos „Ilaia“: šioj apeigoj buvo atvaizduojamas paėmimas tvirtovės, kurioj daimonas vasaros metu sulaikydavo dangiškuosius vandenis. Kitas didelis mokslininkas Zieliński tvirtina, kad pirmykštės dieviškos ir daimoniškos galybės istorinės sakmės įtakoj virsdavo legendariniais didvyriais: Troja buvus kadaise Gigantų tvirtovė, o pirmykštis dievažmogis, nugalėjęs gigantus — Achajų didvyris Achillas.

Žinoma, tie laikai jau nuėjo į tolimą praeitį. Ribos tarp žmogiško ir dieviško pasaulio, nors ir nėra nepereinamos, vis dėlto yra gana aiškios — religinių mitų ir heroinės sakmės atsiskyrimas pažengė jau gana toli pirmyn.

Achillo dainius iš karto įveda mus in medias res, apsieina be įvadų, kurie vaizduoja bendrą situaciją ir supažindina skaitytoją su veikiančiais asmenimis, nes mano, kad visa tai yra gerai žinoma jo klausytojams. Jis laisvai pasirenka iš tiesiog neaprėpiamos epinės medžiagos tai, kas yra reikalinga jo sumanytai visumai: kaip kiekvienas didelis menininkas, jis su pamėgimu sustoja ties įspūdingais motyvais ir dramatiškomis situacijomis ir praleidžia arba vos tik paliečia visa, kas jam atrodo nereikšminga ir negali padidinti pagrindinės akcijos įtempimo ir gyvumo.

Jau pseudoplutarchinio „Homero gyvenimo“ autorius pavadina Homero poemas dramomis. O Platonas (Respubl. 607 A.), nors ir kovoja prieš Homero moralinę ir religinę pasaulėžvalgą, vis dėlto kategoriškai sutinka su jo gerbėjais, kad Homeras esąs „didžiausias iš poetų ir pirmas iš tragedijų kūrėjų“. Ir iš tikrųjų, jo poemos turi visas geriausiųjų dramų ypatybes — jų charakteriai yra ryškūs ir nuoseklūs, jų susidūrimas sudaro aukščiausiąjį dramatišką įtempimą, kuris negali atslūgti, kol neprives prie tragiško išsprendimo.

Achillo ir Agamemnono ginčas sudaro dramatinę užuomazgą. Achillo aistringas būdas neleidžia jam padaryti bent kokią nuolaidą. Tas užsispyrimas ir „rūstybė“ sudaro dramatinį kamieną, apie kurį sukasi visi įvykiai, vedą ne prie vieno, bet prie kelių tragiškų išsprendimų: žūsta tūkstančiai Achillo tautiečių, nukaujamas jo mylimiausias bičiulis, o keršydamas už tai jis pats rengia sau neišvengiamą mirtį.

Dėl kurių priežasčių yra kilęs Trojos karas? Deivės Hera, Atena ir Afroditė kadaise buvo pareikalavusios iš Trojos karalaičio Pario, kad išspręstų ginčą, kuri iš jų gražiausia. Hera žadėjo jam galybę, Atena — išminti. Afroditė — gražiausią iš moterų. Paris išsprendė ginčą Afroditės naudai, o už tai baisiai ant jo supyko ir pažadėjo atkeršyti visai jo giminei Hera ir Atena. Pariui pasigrobus su Afroditės apžavų pagelba Spartos karaliaus Menelajo žmoną Heleną, achajai vadovaujami Menelajo brolio, Mikėnų karaliaus, Agamemnono, pakyla kariauti su Troja.

Jau dešimt metų verda achajų, apgulusių Trojų, karas. Achajai gauna sau maisto puldami kaimyninius kraštus. Viename iš tokių žygių narsiausias achajų herojus Achillas pagrobė Apollono šventiko Chriso dukterį Chrisejidą. Besidalijant achajams grobį, gražuolė belaisvė buvo priteista vyriausiam jų vadui Agamemnonui. Chrisejidos tėvas ateina į achajų stovyklą ir maldauja juos grąžinti jam dukterį. Agamemnonas pavaro jį grūmodamas. Keršydamas achajams už savo šventiką, Apollonas paleidžia karčiąsias strėles į jų stovyklą. Devynias dienas skraido dievaičio strėlės, negailestingai žudydamos karius. Dešimtą dieną Achillas sušaukia achajų vyriją, kad išaiškintų dievo rūstybės priežastį. Žynys Kalchantas atskleidžia paslaptį. Sunkia širdimi sutinka Agamemnonas grąžinti Chrisui jo dukterį. Jeigu jis turi netekti Chrisejidos, tai jam turi būti atiduota belaisvė Brisejida, kurią kariuomenė buvo padovanojusi Achillui. Tai, žinoma, iššaukia baisiausią Achilo rūstybę, ir čia prasideda Ilijados pagrindinė akcija.

Achillo rūstybė tai motyvas, nuo kurio priklauso didžiausioj savo daly poemos turinys, tai vidurtaškis, apie kurį kristalizuojasi beveik visi svarbiausieji Trojos karo įvykiai.

Kitas motyvas, kuris bus visos tolimesnės akcijos varytojas iki to momento, kada Agamemnonas ir achajai bus nubausti už skriaudą, padarytą Achillui, yra „Dzeuso valia“. Ar Dzeuso sprendimas yra iššauktas moralinių

motyvų, noro atstatyti sulaužytą teisę? Iki tokio aukšto moralinės sąmonės laipsnio achajų sakmė apie Achillo rūstybę dar nebuvo pakilus, ir Ilijados kūrėjas nekeičia jos, neįneša į ją tuo tarpu etinių momentų. Dzeusas nutarė nubausti achajus, nes pažadėjo tai padaryti Achillo motinai, jūros gelmių karalaitei Tetidai. Ilijados įvykiai plėtosis dabar dviejų priežasčių įtakoj: žemiškoji priežastis — tai Achillo rūstybė ir jos pasekmės; dangiškoji — tai Dzeuso sprendimas ir palaipsnis jo vykdymas. Karo prieš Ilioną įvykiai tai viena ilga eilė, kurios kryptį nustato, iš vienos pusės, Dzeuso valia, nutarusi nubausti achajus už Tetidos sūnaus įžeidimą, iš kitos pusės — rūstaujančio Achillo susilaikymas nuo dalyvavimo kovose. Tą Homero epikos ypatybę Zieliński vadina „dvigubo regėjimo dėsniu“ (prawo podwójnego widzenia) (Literatūra starožytnej Grecji epoki niepodległości. Stv. 26).

„Dvigubas regėjimas“ įvertinant visų mūsų gyvenimo įvykių eigą pažymi pagaliau kiekvieną tikrą religinį nusistatymą. Juk žmogus, kuris visur mato „Dievo pirštą“, žiūri į kiekvieną įvykį iš dviejų skirtingų taškų: vienaip žiūrėdamas jis mato gyvenime įvykių eigą, kurią bent žymia dalimi nustato sąmoninga žmogaus valia, o kitaip — Apvaizdos nustatytą kelią. Kad ir krikščionių menas, ypačiai savo heroiškame periode, Viduramžiuose, visus dalykus įvertina iš dviejų skirtingų požiūrių — žemiško ir dangiško. Nuo mūsų nusistatymo Viduramžių tikėjimas skiriasi tiktai tuo, kad leidžia dangaus galybėms nuolat įsikišti į vadinamąją „natūralią dalykų eigą“, nuolat laužyti gamtos dėsnius, o mes esame linkę tikėti, kad Dieviškoji Išmintis pasireiškia pirmiausia kaip tik amžinoj pasaulio tvarkoj ir jo dėsnių pastovume. Bet tikėjimas, kad visa, kas darosi pasaulyje, yra nustatyta aukščiausios valios, pasilieka ir ten ir čionai tas pats. Todėl Homero „dvigubas regėjimas“ turi giliausią religinį pamatą, kurio neturėtų paslėpti nuo mūsų akių jo išorinės fantastiškos formos.

Susilaikymas narsiausio ir galingiausio iš achajų herojų nuo kovos duos Homerui progos plačiai parodyti klausytojams kitus žymius abiejų kariaujančių pusių karžygius. Goethe laikė šį motyvą sąmoningu ir pabrėžė jo aukštą meninę vertę.

II. *Sapnas, Gundymas, Laivų Katalogas.*

Taigi visi: ir dievai Olimpiečiai ir vyrai žirgavaldžiai
Nakti miegojo. Tik Dzeusas ramiai negalėjo užmigti[1].
Rūpinos savo širdy, kaip reikės tam Achillui herojui
Garbę grąžinti, pražudžius daugybę Achajų. (1—4)

Pagaliau „dievų ir žmonių tėvas" nutaria pasiųsti Agamemnonui sapnų ir miego dievaitį Hipną, kad praneštų Achajų vadui, jog atėjo galutinio Trojėnų apgalėjimo valanda ir paragintų jį be atidėliojimo pulti juos. Agamemnonas sušaukia savo vyriją, apsako jai sapną ir kviečia aptarti priemones, kuriomis būtų galima priversti achajus su pakelta dvasia pulti priešą. Pats jisai pasiūlysiąs nutraukti karo veiksmus ir grįžti tėvynėn, bet pagrįsiąs tą savo pasiūlymą tokiais įrodymais, iš kurių kariuomenės visuotinis susirinkimas turėsiąs padaryti visai priešingą išvadą: įtempkime visas jėgas ir baikime karą, sugriaudami Trojį!

Ilgo karo išvargintai kariuomenei Agamemnono argumentai nedaro jokio įspūdžio; ji girdi tik pasiūlymą grįžti į gimtąjį kraštą ir puola prie laivų. Tik su dideliu vargu pavyksta senam išminčiui Nestorui ir sumaniam Itakės karaliui Odisejui sulaikyti bėgančią kariuomenę. Kai demagogas Tersitas, kurį Homeras, kaipo aristokratijos idealų atstovas, piešia su griežta antipatija, mėgina paveikti kariuomenę, kad ši neklausytų vadų įsakymų, Odisejus lazda numalšina įžūlų rėksnį. Kreipdamasis paskui į kariuomenę, Odisejus primena jai, kad pagal pranašavimus, kurie buvo duoti susirinkusiems Aulidoj achajams, Troja turi žlugti po dešimties karo metų — o tiek metų kaip tik greit sueis. Kariuomenės būriai, pakilusios nuotaikos apimti, skubiai rikiuojasi. Šitą rikiavimąsi Homeras piešia puikiais vaizdais, kurių įtakoj — pastebėkime čionai — buvo sukurta Mickė-

---

[1] Palygink „Pono Tado" XI 99:

Spali gospodarz, wodze i rycerze; —
Oczu tylko Wojskiego sen słodki nie bierze...

Homero įtaka Mickevičiui bus dar aiškesnė, jei palyginsime minėtas eiles su F. X. Dmochowskio vertimu, kuriuo be abejo naudojosi mūsų poetas:

Inni spali bogowie i ziemscy rycerze,
Oczu tylko Zeusa sen słodki nie bierze...

vičiaus „Pono Tado“ vienuoliktosios knygos pradžia, aprašanti Napoleono armijos atvykimą į Lietuvą.

Antrosios giesmės galą sudaro vadinamasis „Laivų katalogas“, monotoniškai išvardinąs achajų ir trojėnų ginkluotų jėgų dalyvius. Tas „Katalogas“ dažnai vadinamas dar ir „Bojotija“, nuo išvardintų pirmoj vietoj „Bojotų“. „Bojotija“ buvo įterpta į seniai jau sukurtą Ilijadą greičiausiai Attikoj septintame ar net šeštame amžiuje prieš Kristų. Anglų mokslininkas Allen parodė, kad vis dėlto „Laivų kataloge“ atsispindi achajų laikotarpio Graikija, kada Mikėnų karalius valdė visą Korinto įlankos pietų krantą, jo vasalai beveik visą Peloponnesą, o jo gilioj įtakoj buvo visi kiti achajų valdovai — tiek vidurinės Graikijos, tiek salų, iš visų pusių apsupančių Graikiją. Septintojo ar šeštojo amžiaus interpoliatorius paėmė „Katalogą“ iš senųjų ajolų giesmių, su tam tikrais pakeitimais, padarytais norint iškelti Atenų valstybės reikšmę priešistorinėj Graikijoj. Po dorėnų įsiveržimo tiek pačioj Graikijoj, tiek Mažojoj Azijoj buvo visai kiti santykiai, ir niekas išgalvoti tokio „Katalogo“ jau nebegalėjo. Vėlyvesnėms graikų aristokratų giminėms jisai buvo brangus, kaip savo rūšies „aukso knyga“, kurioj išliko jų tolimųjų protėvių vardai.

III. *Priesaikos, Apžvalga nuo tvirtovės sienų, Aleksandro ir Menelajo dvikova.* Achajų ir trojėnų kariuomenės eina viena prieš antrą, tačiau bendras ginkluotas susirėmimas dar neįvyksta. Priešų kovų pertrauką Homeras užpildo įvairiais įvykiais, tik netiesioginiai surištais su „Achillo rūstybe“ ir jos pražūtingais Achajams vaisiais. Įtempimas, kurį klausytojų sielose sukėlė dvi pirmosios knygos, kuriam laikui atslūgsta; tuo tarpu prieš jo vaizduotę pereina puikių karžygių tipai iš abiejų stovyklų, o eilė neužmirštamų paveikslų pripildo foną, kuriame netrukus turi išsivystyti pražūtingos dievų ir žmonių kovos. Tų tipų ir paveikslų daugumas yra paimtas iš senų jonėnų ir net achajų giesmių. Homeras tačiau niekur jų nekompiliuoja, bet viską jungia į naują kūrybinę visumą, kurioj stebuklingai pasireiškia jo nepalyginamas genijus. Nuo meno ir mokslo atgimimo laikų kaip tik šitos Ilijados dalys (nuo trečiosios ligi septintosios giesmės) kėlė ir toliau tebekelia daugiausia nusistebėjimo.

Kariuomenės artinasi viena prie antros. Prieš achajų eiles išsiveržia priekin gražuolis Paris-Aleksandras, Helenos suvedžiotojas, viso nelaimingojo karo kaltininkas. Jis norėtų susidurti dvikovoj su kokiu nors achajų kariu, bet pamatęs Helenos vyrą Menelają tuojau nustoja drąsos. Tiktai kilnaus riterio Hektoro priekaištai sužadina jo sieloj gėdą. Jis esąs kaltininkas, taigi tegul jo dvikova išsprendžia baisų ginčą.

Kariuomenės sustoja ir žiūri į parengimus dvikovai. Homeras duoda tuo tarpu vieną gražiausių visoje poemoje scenų. Tos scenos motyvas nėra originalus: čia Iliono dainius naudojasi sena Peloponneso poema, kurioje Tesejaus pavogta Helena rodo didvyrio motinai Dioskurus, ištraukusius į kovos lauką, kad ją išvaduotų; bet nuostabus meniškas to motyvo sunaudojimas priklauso vien mūsų poetui.

Dievų pasiuntinė Irida apsimeta Helenos svaine Laodika ir praneša jai naują dalykų atmainą.

> Taip pakalbėjus dievaitė pažadino užmirštą meilę
> Pirmojo vyro, brangiųjų tėvelių ir gimtojo krašto.
> Baltu šydu, kaip sidabro migla susisupsčius, Helena
> Žengė iš rūmo, nubraukusi ašarą graudžią nuo skruosto.
> (138—141).

Tos ašaros parodo mums Heleną visai iš kitos pusės: iš gražios lėlės darosi ji mūsų akyse gyvas, giliai jaučiąs ir kenčiąs žmogus. Heleną lydi dvi jos tarnaitės Aitrė ir Klimenė — vardai paimti iš tos Peloponneso poemos, kurią jau minėjome — Skajos vartų bokšte ji randa senų Prijamo patarėjų susirinkimą.

Didysis vokiečių kritikas Lessing teisingai stebėjosi nepalyginamu menu, su kuriuo poetas, norėdamas pagerbti Helenos grožį, piešia ne ją pačią, bet įspūdį, kurį ji padarė Trojėnų seniams. „Nėr ko stebėtis, — kuždasi jie —

> Kad šitaip Trojėnai ir vyrai Achajai
> Vargsta taip ilgai kariaudami štai dėl tokios moteriškės:
> Dievė tikra, kaip sau norit žiūrėkit, gražesnės nematėt.
> (155—157).

Prijamas kviečia Heleną pasakyti vardus achajų vadų, kurie laukia turinčios nulemti karą dvikovos. Negalima

nepripažinti, kad mūsų poetinės technikos požiūriu toks susipažinimas Trojos senių su priešo vadais, taip pat kaip ir Menelajo su Pariu dvikova dešimtaisiais karo metais, yra gana keistas. Nejaugi jie per devynerius su viršum metus neturėjo progos sužinoti, kas yra ir kokius vardus nešioja achajų vadai. Tas keistumas yra surištas su tam tikru Homero poetikos dėsniu, kurį Zieliński vadina „chronologinio nesutapimo dėsniu“[1]. Homeras, nupiešęs tam tikrus dalykus, niekuomet negrįžta prie savo pasakojimo pradžios, bet tęsia savo pasakojimo siūlą kaip tik nuo tos vietos, kur sustoja vaizduojamųjų įvykių eiga: mes niekur jo poemose nerandame paralelių veiksmų atvaizdavimo, o jeigu jis grįžta prie buvusių įvykių, tai tik įdėdamas jų aprašymą į savo herojų lūpas.

Dvikova baigiasi Menelajo pergale, bet paskutiniu momentu dievaitė Afroditė išgelbsti savo gerbėją ir tiesiog iš kovos lauko nuneša jį į Helenos miegamąjį. Helena sutinka jį karčiais priekaištais dėl jo silpnumo ir bailumo ir varo jį šalin iš savo kambario, bet Afroditė ir čia globoja Parį, priversdama Heleną pasiduoti jo su nauja jėga prabudusiai meilės aistrai.

IV. *Priesaikų sulaužymas, Agamemnonas apžiūri kariuomenę.* Achajai laiko dvikovą laimėta Menelajo ir reikalauja grąžinti Heleną ir turtus. Formaliai galima ginčytis, ar dvikovos sąlygos, kurios buvo numačiusios vieno iš priešų mirtį, yra išpildytos: Pario kovos lauke niekas negali rasti. Kaip gi dabar išsiplėtos tolimesnieji įvykiai? Pagal dvigubo regėjimo dėsnį tą klausimą išspręs dievai.

Olimpe Dzeusas tariasi su dievais, ar achajų ir trojėnų sutartis turi būti išlaikyta ir Troja išgelbėta, ar priesaikos sulaužytos ir Prijamo pilis pasmerkta žlugti. Jam rūpi visai ne priesaikos šventumas, o vien tik savęs ir savo dangiškos šeimos patenkinimas. Jeigu tat malonu arba patogu olimpiečiams, tai jie gali net paskatinti žmones sulaužyti priesaiką.

Kerštinga Hera reikalauja Trojos žlugimo. Dzeusas sutinka su tuo, tik atideda to sprendimo vykdymą iki to laiko, kai achajai bus nubausti už Achillo įžeidimą — juk jis buvo

[1] Op. cit. I, 24: prawo wyłączności chronologicznej.

tai pažadėjęs Tetidai. Dzeusui įsakius, Atena įkvepia trojėnų sąjungininkui Pandarui išdavikišką mintį — paleisti strėlę į Menelają. Strėlė lengvai sužeidžia Spartos karalių. Priesaika yra sulaužyta — achajams nieko nelieka, kaip su dar didesniu įniršimu pulti trojėnus.

Agamemnonas apžiūrinėja kariuomenę, padrąsina vadus. Atena ir Arejas uždega širdyse žudynių aistrą: oras pilnas ginklų spūsties, raudų ir pergalės džiūgaujančių riksmų. Mūšio laimė pradžioj svyruoja, bet pagaliau persvara pereina į achajų pusę, Atena Pallada ragina achajus, Apollonas — trojėnus.

V. *Diomedo žygdarbiai.* Ajolų sakmė gerbė Tidejidą Diomedą, kaip pirmąjį po Achillo didvyrį: Homeras, kurdamas penktąją giesmę, naudojasi ypač Tebų dainomis, kuriose pirma vieta priklausė Tidejaus sūnui. Jeigu kas gali persverti likimą achajų pusėn, Achillui pasitraukus iš kovos, tai tik tas herojus. Globojamas Atenos, Diomedas laimi žygį po žygio. Sužeistas Pandaro strėlės, bet tuojau Pallados pagydytas, jis su dar didesniu įniršimu puola priešus, nudeda Pandarą, sužeidžia Ainejąir pagaliau, padrąsintas Atenos, apdrasko kardu skubančios Ainejui į pagalbą Afroditės ranką. Apollonas pagydo Ainejo žaizdas, taip kad jis kartu su Hektoru ir Sarpedonu gali iš naujo dalyvauti kovoj.

Sarpedonas nudeda Tleptolemą, bet ir pats jo sunkiai sužeidžiamas: jo būtų laukusi neišvengiama pražūtis, jeigu nebūtų išgelbėjęs Dzeusas. Kaip parodė garsus vokiečių mokslininkas Robert savo „Studien zur Ilias“ (1900), epizodas su Rodiečio Tleptolemo ir Likiečio Sarpedono kova paimtas Homero iš pietų-vakarų Mažosios Azijos padavimų. Iliono dainius darė Sarpedoną trojėnų talkininku ir tokiu būdu perkelia kovą, kuri pagal pirmykščius padavimus įvyko Likijoj, prie Trojos sienų.

Achajų eilės pradeda svyruoti ir pagaliau stumiamos trojėnų, vedamų Hektoro ir Arejo, traukiasi atgal. Atena negali iškęsti neįsimaišius į mūšį — ji stoja greta Diomedo į jo kovos dviratį ir padeda achajų didvyriui įsmeigti durklą į paties karo dievaičio, „besočio vyrų žudiko“,

Arejo krūtinę. Sužeistas Arejas skubiai grįžta į Olimpą ir skundžiasi Dzeusui Atena. Dzeusas smerkia savo nesuvaldomą sūnų, kuriam galvoje tik kova, arba kerštas, ar kruvinas karas...

Tas karo pasmerkimas negalėjo būti perimtas Homero iš senesniųjų jonėnų ir ypač iš ajolų giesmių, nes tenai visur skamba karštas karo ir pergalės džiūgavimas. Čia Ilijados dainius išreiškia savo paties nusistatymą, nesivaržydamas tuo, kad tas nusistatymas yra visai nesuderinamas su karinga dvasia, kurios šiaip yra prisigėrusios visos mūsų poemos giesmės.

Penktoji giesmė turi bruožų, kurių pas Homerą daugiau niekur neberandame. Niekur po to didvyriai nekovoja prieš dievus, niekur pats dievas nežudo žmogaus, kaip čia tat daro Arejas. Afroditė turi Kipridos, t. y. „kilusios iš Kipro", vardą. Veltui taip pat ieškotume kitose giesmėse Dionės, Dzeuso žmonos ir Afroditės motinos. Be to, čia randame eilę kitų bruožų, svetimų Homeruі: migla, kuri dengia žmonių akis ir neleidžia jiems matyti dievų, Hado šalmas — tartum, nematomoji kepurė, kurią šiaip sutinkame įvairių tautų pasakose; šmėkla (Trugbild), kurią Apollonas stato sužeisto Ainejo vietoje.

Vokiečių mokslininkai — Finsler ir Lillge — spėja, kad, iš vienos pusės, tos giesmės pagrinde glūdi kažin kokia sena poema apie Atenos padedamo Diomedo kovą prieš Afroditę, Apollоną ir Areją; o iš antros pusės pasirodo joje bruožų, paskolintų iš pasakos apie galingą didvyrį, kuris įveikė net dievus. Diomedo vardas yra paimtas, kaip jau minėjome, iš vadinamojo Tebų padavimų rato. Kaip gavo tokį vardą tasai su dievais kovojąs didvyris — nežinome; reikia tačiau manyti, kad Homeras rado jį šaltinyje, kuriuo naudojosi. Nežinome tik, ar jau šaltinis surišo tą padavimą su Trojos karu, ar tai padarė Ilijados autorius.

VI. *Hektoras pasimato su Andromacha.* Arejui pražuvus iš kovos lauko, trojėnai sumyšta. Ajantas pralaužia trojėnų frontą. Trojėnai būtų buvę priversti pasitraukti atgal į pilį, jeigu, didžiausio pavojaus akivaizdoj, Prijamidas Helenas, „didelis paukščių ženklų išmanytojas", nebūtų pataręs Hektoruі nueiti į pilį ir paprašyti jų abiejų motiną He-

kabę, kad ši išmaldautų iš Atenos sulaikyti baisų achajų didvyrį nuo Iliono.

Jau senovės komentatoriai stebėjosi, kaip galėjo Hektoras palikti kariuomenę pavojingiausiu metu, kad padarytų tai, ką galėjo, kuo geriausiai atlikti kiekvienas skelbėjas. Tos motyvacijos dirbtinumas yra iš tikrųjų visai aiškus — atlygina mums už ją Homeras šimteriopai, įvesdamas Ilijadon vieną stebuklingiausių savo poezijos perlų, būtent Hektoro atsisveikinimą su Andromacha.

Mūšis verda tuo tarpu toliau. Diomedas susitinka su trojėnų sąjungininku Glaukų ir, susijaudinęs jaunuolio drąsumu, klausia, kas toks esąs. Glaukui toks Diomedo smalsumas pasirodo keistas:

„O tvirtabūdi Tidėjaus sūnau, kam teiraujies gimimo?
Koks yra lapų gimimas miške — ir žmonių tokis lygiai!
Vėjas nudrasko ir blaško juos žemėj, o miškas atgijęs,
Vėl sužaliavęs, pavasario metą kitus užaugina.
Taip ir žmonių vienos kartos dar auga, o kitos jau nyksta".
(E. 145—149).

Taip gražiai išplėtojęs refleksijas dėl visų dalykų praeinamumo, kurios vargu ar kada nors kilo achajų jauname ir pilname jėgų karžygyje, bet už tai puikiai atvaizduoja paties Ilijados dainiaus nuotaiką, Glaukas vis dėlto pasako savo ir savo tėvo vardą. Pasirodo, kad dar Glauko tėvai buvo surišti su Diomedo tėvais vaišingumo ir bičiulystės ryšių. Tie ryšiai buvo gerbiami net ir kovos lauke — didvyriai nušoko nuo savo dviračių, spaudžia vienas kitam ranką ir apsimaino savo ginklais.

Hektoras atvyksta tuo tarpu į pilį. Trojos karalienė su trojėnų žmonomis ir dukterimis eina į Atenos šventyklą maldauti dievaitės malonės, o Hektoras, pasinaudodamas proga, skuba pas savo žmoną Andromachą atsisveikinti; jis jaučia, kad jam yra jau greitai skirtas galas, bet tai nepalaužia jo didvyriškos sielos: jis atliks savo pareigas, iki paskutinio kvapo gins gimtąją žemę, o jei jam yra lemta greit mirti, tai juk nuo Likimo nepavyko ir nepavyks išsisukti nė vienam žmogui, nei bailiui, nei drąsuoliui — „gana, kad jis kartą užgimęs".

Lydimas Pario, kuris dabar negali tiesiog sulaukti momento, kada jis susidurs su achajų didvyriais, Hektoras greit vėl pasirodo kovos lauke.

VII. *Hektoro ir Ajanto dvikova, Nukautųjų laidojimas.* Hektorui sugrįžus į kovos lauką, laimė iš karto pakrypsta į trojėnų pusę. Achajų globėja Atena, norėdama sulaikyti tolimesnes žudynes bent šitą dieną, susitaria su trojėnų globėju Apollonu dėl mūšio sustabdymo: Hektoras turįs iššaukti dvikovon kokį nors achajų didvyrį, o dvikovai prasidėjus, karo veiksmai sustabdomi. Tokį dievų sumanymą nujautė žynys Helenas ir pranešė jį savo broliui Hektorui.

Devyni achajų didvyriai nori priimti iššaukimą kovon. Burtų keliu iš jų išrenkamas vienas — Ajantas. Kovojančių eilės sustabdomos. Visi laukia dvikovos. Atena ir Apollonas „pavirtę plėšriaisiais vanagais" susėdo „Dzeuso aigidvaldžio medžio ąžuolo drūto viršūnėj" ir iš ten „gėrisi vyrų eilėmis".

Hektoro dvikova su Ajantu priklauso prie pačių seniausiųjų epinės poezijos motyvų. Ilijada naudojasi tuo motyvu du kartu: kiekvieną kartą Hektoras lieka nugalėtas, bet vis dėlto nežūsta. Labai senas taip pat yra dievų virtimas gyvuliais — nei Ilijadoje nei Odissejoj jis daugiau nebepasitaiko.

Kova palieka neišspręsta: Ajantas, tiesa, pataiko akmeniu Hektorui, ir šis krinta žemėn, bet Apollonas grąžina savo didvyriui jėgas. Sutemoms prasidėjus, heroldai reikalauja, kad dvikova būtų pertraukta. Priešai, kaip tikri riteriai, reiškia pagarbą viens kitam ir atsisveikina, duodami vienas kitam brangių dovanų:

> Lai paskui kalba kiekvienas trojėnų ir jūsų achajų:
> „Kovėsi jiedu ir sielos jų degė baisiausia rūstybe.
> Kovą pabaigę, jie skyrėsi vienas antram draugu tapęs".
> (303—305).

Taip gražiai baigiasi antroji monomachija: kaip ir pirmoji, Pario ir Menelajo, monomachija ji lieka neišspręsta.

Sugrįžę pilin trojėnai tariasi, ką jie toliau darysią. Antenoras pataria laikytis sutarties dėl Menelajo ir Pario kovos (III giesmė) ir grąžinti Heleną kartu su pa-

grobtais turtais Menelajui. Paris sutinka grąžinti tik turtus, bet ir girdėti nenori apie mylimosios moteriškės grąžinimą. — Ši Ilijados dalis įkvėpė didžiajam lenkų poetui-humanistui Kochanovskiui jo poemą „Odprawa posłów".

Rytojaus dieną, Diomedui patarus, Agamemnonas atmeta Pario pasiūlymą ir sutinka padaryti tik paliaubas, kad abi pusės galėtų palaidoti savo numirėlius. Achajai sunaudoja paliaubas dar tam, kad apsuptų mūrais savo stovyklą. Jau Aleksandrijos kritikas Aristarchas pastebėjo septintojoj giesmėj keistą priešingumą: achajai turi parvežti žuvusiųjų kaulus į tėvynę, kad atiduotų juos kariautojų vaikams, o tuo tarpu ruošia bendrą kapą; kas gi ateity nustatys, kam būtent priklauso atskiri kaulai? Taigi teisingai spėja Wilamowitz, kad čia turime reikalą su interpoliacija, kilusia iš tų laikų, kai Graikijoje rodė žuvusiųjų ties Troja didvyrių grabus.

VIII. *Nutraukta kova.* Iki kitos dienos pusdienio kruvina, vedama su didžiausiu įniršimu, kova lieka neišspręsta. Dzeusas ima į rankas svarstykles, deda ten du mirties burtu: achajų burtas svyra mažne iki žemės, o trojėnų pakyla aukštyn. Tas burtas nulemia dar kartą tai, ką Dzeusas buvo jau galutinai nusprendęs — nežinia todėl, ar tik nereikia laikyti tos vietos paprasta interpoliacija.

„Baisiai sugriaudė Kronido perkūnas" ir į vidų achajų eilių „metė tviskantį žaibą". Pabūgę achajai bėga: Hektoras stumia juos ir jau pasiekia griovį, kuris buvo iškastas aplink achajų stovyklą. Dar viena akimirka ir trojėnų didvyris padegs achajų laivus. Tik Agamemnono malda Dzeusui, kuris juk nenori achajų galutinos pražūties, išgelbsti achajus. Vakare trojėnai, kurie jaučiasi esą nugalėtojai, negrįžta, kaip paprastai, į pilį, bet palieka lygumoj, susikūrę ten daug laužų: dienai švintant, jie pulsią priešą ir galutinai jį sunaikinsią.

Wilamowitz tvirtina, kad aštuntoji ir dvi sekančios knygos buvusios sukurtos žymiai vėliau negu kitos Ilijados dalys. Jis randa šiose knygose motyvų, paimtų, jo nuomone, iš Hesiodo Teogonijos ir iš Leschо „Mažosios Ilijados", ir mano, kad jos negalėjusios būti sukurtos anksčiau, negu septintojo amžiaus vidury. Su didžiuoju mokslininku čia sunku su-

tikti, nes Heros Dzeuso apgavimas keturioliktoj knygoj ir jo pyktis, kad dievai dalyvauja achajų ir trojėnų mūšiuose, būtų visai nemotyvuotas, jei aštuntoji giesmė nebūtų apsakius, kaip Dzeusas buvo įsakęs Olimpiečiams nesimaišyti į tuos mūšius. Aštuntoji giesmė negali tokiu būdu būti jaunesnė negu keturioliktoji.

IX. *Pasiuntinybė pas Achillą. Maldavimas.* Išdidi Agamemnono dvasia palaužta. Jis sušaukia kariuomenės susirinkimą ir siūlo šį kartą visai nuoširdžiai tuojau sėsti į laivus ir grįžti į tėvynę. Vadai griežtai prieštarauja. Nestoras duoda vienintėlį patarimą, kuris gali išgelbėti achajus: reikią atsiprašyti įžeistąjį Achillą, grąžinti jam Brisejidą ir duoti brangias dovanas. Agamemnonas su viskuo sutinka: Ajantas ir Odissejus, lydimi seno Achillo auklėtojo Foiniko, nuvyksią pas Achillą, kaipo Agamemnono pasiuntiniai.

Achillas mandagiai ir net širdingai priima Agamemnono pasiuntinius, ramiai išklauso Odissejaus kalbos, kuria teisėtai galėtų didžiuotis tiek Demostenas, tiek Aischinas, t. y. didžiausieji graikų oratoriai, bet apie susitaikymą su vyriausiuoju vadu nenori nė kalbėti. Achillas grįšiąs į tėvynę; ryt jau jisai ten išvyksiąs. Tegu ir kiti achajai liaujasi kariavę dėl nedėkingo valdovo.

Foinikas mėgina paveikti savo buvusio auklėtinio nusistatymą, primindamas jam įvairius nelaimingus atsitikimus, įvykusius dėl jų dalyvių užsispyrimo. Tik tiek gali jisai pasiekti, kad Achillas atsisako nuo sumanymo jau artimiausią rytą išplaukti į tėvynę. Kovoj jisai nedalyvausiąs, kol Hektoras, sutriuškinęs achajų kariuomenę, nepuls mirmidonų (Achillo kareivių) palapinių ir laivų. Tada tik jis ištrauksiąs kardą iš makšties ir stosiąs į kovotojų eiles.

X. *Dolonija.* Agamemnonas, bijodamas, kad trojėnai nepultų jo stovyklos, nelaukdamas ryto, kartu su žymiausiais achajų vadais pereina griovį, kuriuo buvo apkasta stovykla, ir tiria, ar trojėnai nesiruošia staigiam puolimui. Nieko įtartino artimiausiame kovos lauke vadai nepastebi. Sužinoti, ar trojėnai ruošiasi tolimesniam puolimui, galima tiktai prasi-

skverbus į jų stovyklą. Odisscjus ir Diomedas siūlosi atlikti šį pavojingą žygį. Trojėnai taip pat nerimauja dėl achajų sumanymų. Dolonas mėgina nepastebimai įsibrauti į achajų stovyklą. Greit jis patenka į jų didvyrių rankas ir, norėdamas išgelbėti savo gyvybę, išpasakoja viską, ką žino apie trojėnų kariuomenę: Hektoras tariąsis su vadais, trojėnai esą pastatę stiprią sargybą, bet užtat sąjungininkų stovyklos niekas nesaugojas; ypač lengvai galima esą užpulti trakus, kuriuos Resas atvedė į pagalbą trojėnams.

Sužinoję viską, ko jiems reikėjo, achajų didvyriai nužudo Dolona, įsiveržia į nesaugojamą trakų stovyklą, užmuša Resą ir dvylika jo vadų ir grįžta pas savuosius, atnešdami jiems linksmą žinią, kad šią naktį trojėnai pulti nemano. Reso puolimą, kaip tat įrodė Bethe, piešė tam tikra sena daina, kuri rėmėsi Trakijos heroiniais padavimais. Su Trojos karu ji buvo surišta vėlyvesniais laikais, gal net tik paties Homero. Reikia čia pastebėti, kad beveik visi nesuskaitomi naktinių išpuolių vaizdai nuo Vergilijaus iki Sienkiewicz'iaus yra nupiešti aiškioj „Dolonijos“ įtakoj.

XI. *Agamemnono žygdarbiai.* Iki kitos dienos vidurdienio kova tarp achajų ir trojėnų dar nėra išspręsta, bet nepaprastas Agamemnono narsumas persveria pergalę į achajų pusę. Bet kai Koonui pavyksta sunkiai sužeisti siaučiantį vyriausiąjį achajų vadą, achajai neišlaiko trojėnų veržimosi. Odisscjus, Diomedas ir Ajantas veltui stengiasi sulaikyti pairusias eiles: greit ir jie turi grįžti į savo palapines su sunkiomis žaizdomis. Štai jau visi garsiausieji achajų didvyriai pasitraukė iš kovos lauko.

XII. *Kautynės prie sienos.* Trojėnai tuo tarpu jau peržengė griovį, iškastą aplink achajų stovyklą, ir artinasi prie apkasų. Įtempimas vis auga. Trojėnai palieka savo dviračius ir pėsti penkiais būriais puola mūrus. Kova verda su vis didėjančiu įniršimu. Akmenys iš abiejų pusių skraido lyg sniegu olės, „kada jas iš aukšto || Vėjas šaltasis, kratydamas debesis tamsius ant žemės, || Barsto, gausiai jomis dengdamas žemę“. (E. 151—53). Abudu Ajantai atkakliai gina sienas. Pagaliau kritus iš abiejų pusių žymiems didvyriams, Sarpe-

donui pavyksta padaryti išlaužą mūruose, o Hektoras dideliu akmeniu sutriuškina vienus vartus. Trojėnai įsiveržia į achajų stovyklą.

XIII. *Kautynės prie laivų.* Achajų laimei Dzeusas, lyg jau išpildęs pažadą, duotą Tetidai, nusigręžia nuo kovos lauko. Tuo pasinaudoja Poseidonas ir Kalchanto pavidalu pasirodo tarp achajų, padrąsina ir paremia juos. Trojėnų veržimasis prie laivų sustabdomas. Hektoras tačiau nenori nutraukti puolimo, jis lankosi visur, kur kautynės verda ypač smarkiai, paremdamas ir padrąsindamas savo kovotojus.

XIV. *Dzeuso apgavimas.* Achajų padėtis vis dar yra labai sunki. Agamemnonas, kuris dar tą pačią dieną davė achajams didžiausio narsumo pavyzdį, dabar vėl nemato jokio kito išėjimo, kaip laukti nakties ir slaptai išplaukti į tėvynę. Odissejus priešingas negarbingam sumanymui, o Diomedas kviečia sužeistus achajų vadus, kad jie pasirodytų kariuomenei ir pakeltų jos karingąjį ūpą. Poseidonas toliau remia achajus. Hera bijo, kad Dzeusas nepastebėtų, jog Poseidonas laužo duotą dievams įsakymą, draudžiantį dalyvauti trojėnų ir achajų kautynėse. Kaip čia užmigdyti Dzeuso viską matančią akį? Apgaulingu būdu išgauna sau Hera iš Afroditės jos stebūklingąjį diržą, kuriame buvo paslėpti jos apžavai, „Meilės jėga, geidulių uždegimas, kuždėjimai saldūs — || Visa, kas gali aptemdyti protą rimčiausiajam vyrui“ (E. 213—14). Turėdama šį diržą, Hera apsidraudžia miego dievaičio Hipno pagelba ir kartu su juo skuba į Idą pas savo dieviškąjį vyrą. Vos tik Dzeusas pažvelgė į Herą, „geidulys tuoj užtemdė jam protą“. Toliau eina žavįs savo stebuklingu jusliniu grožiu „Dzeuso apgavimo“ aprašymas. Heros glėbyje „dievų ir žmonių visų tėvas“ greit užmiršta viską pasauly ir saldžiai užmiega. Taip Homeras sunaudojo senąjį mitą apie šventąsias Dangaus ir Žemės vestuves, kad pateisintų klausytojų akyse tolimesnį ir šiaip jau labai užsitęsusį Dzeuso sprendimo įvykdymo pavėlavimą. Hipnas skuba dabar pranešti Poseidonui, kad Dzeusas yra apimtas gilaus miego. Jūros dievas drąsiai gali vesti achajus prieš trojėnus. Ajantas pataiko akmeniu Hektorui į krū-

tinę. Draugai neša nustojusį sąmonės herojų į Ksanto upės krantą, trojėnai skubiai traukiasi iš achajų stovyklos.

XV. *Antras atmušimas nuo laivų.* Dzeusas prabudęs tuojau suprato Heros apgaulę ir baisiai supyko. Poseidonas turi skubiai pasitraukti iš achajų eilių. Hektorui Dzeusas siunčia Apollona, kuris grąžina didvyriui sąmonę ir atgaivina jėgas. Padedami Apollono trojėnai vėl smarkiai stumia achajų eiles ir greit vėl atsiduria prie laivų. Patroklas mato, kad išgelbėti achajus gali tik Achillas, ir skuba į jo palapinę. Tuo tarpu Hektoras priveda achajus prie galutinos pražūties kranto — trojėnų karžygys jau prasilaužė prie Protesilajo laivo ir šaukia draugus, kad jie duotų jam dėglus. Jeigu jam pavyks padegti Protesilajo laivą, ugnis galės persimesti į kitus achajų laivus ir atkirsti jiems kelią grįžti į tėvynę. Agamemnonas yra daugiau negu pakankamai nubaustas už tai, kad išniekino galingiausiąjį achajų didvyrį.

XVI. *Patroklija.* Achillas, išklausęs Patroklą, svyruoja tarp dviejų prieštaraujančių jausmų: Agamemnonas sunkiai nubaustas — sužeistas ir bejėgis guli jis savo palapinėj... Gal jau dega achajų laivai?.. Gal sumišusi, nustojusi pasitikėjimo savo vadais, kariuomenė virtusi netvarkinga ir bailia minia, kurią lengvai sunaikinsią Hektoro karžygiai. Tas prislėgto Agamemnono vaizdas kelia Achillo sieloj piktą pasitenkinimą. Bet greta to jausmo prabyla jo sieloj ir kiti balsai. Juk žūna jo tautiečiai, niekuo jam neprasikaltę; juk siaučianti karo audra gali nušluoti ir jo narsius mirmidonus. Ar nesiliauti maitinus rūstybę savo krūtinėj ir nemesti savo nenugalimą kardą ant likimo svarstyklių?.. Deja, įžeidimo kartumas per giliai įsigraužė į jautrią didvyrio sielą, kad jis iš karto galėtų paklausyti geresnio savo sielos balso. Patroklas dega noru pulti į mūšio sūkurį... Gerai! Tegul eina, tegul užsideda jo šarvus ir išvaro trojėnus iš stovyklos, bet išvaręs lai tuo ir pasitenkina ir nepersekioja jų toliau.

Tuo tarpu Hektoras padega pirmąjį laivą. Dabar Achillas pats jau ragina bičiulį greičiau pulti į kovą. Pa-

troklo būrys pasirodo kovos lauke kaip tik tada, kai achajų jėgos buvo jau beveik visiškai išsemtos. Trojėnai, matydami Patroklą Achillo šarvuose, mano, kad pats mirmidonų karalius grįžta į kovą. Greit ir su dideliais nuostoliais jie išvaromi iš stovyklos. Kovos įkaršty Achillo draugas užmiršta, kad jam buvo leista vien tik išvaryti trojėnus iš stovyklos: jis varo trojėnus per lygumą ir nužudo dar daug jų karžygių, kol jį patį nukauna Hektoras. Mirdamas jis pranašauja savo nugalėtojui, kad ir jo greit laukia negailestinga mirtis.

Mülderiui (Quellen der Ilias 1910) pavyko gana įtikinamai įrodyti, kad Patroklijos pagrinde guli sena giesmė apie mirmidonų ir pajonų kovas prie Aksijo upės Trakijoj. Achillo susilaikymas nuo kovos buvo žinomas jau senosios giesmės autoriui, bet herojaus rūstybė, kilusi iš ginčo su Agamemnonu, atsirado žymiai vėliau, greičiausiai tik pačioj Ilijadoj.

XVII. *Menelajo žygdarbiai.* Nukauto Patroklo šarvus nori nuplėšti ir pasisavinti Euforbas. Jį nudeda Menelajas, bet pats turi skubiai trauktis puolamas Hektoro. Prijamo sūnus nuima nuo Patroklo kūno šarvus ir pats juos užsideda; tik Ajanto narsumas sutrukdo jam nuvilkti į pilį jo lavoną. Baisi kova verda ties nukautuoju didvyriu. Dzeusas nutaria nusverti laimę dar vieną ir tąsyk jau paskutinį kartą į trojėnų pusę: „Mesdamas žaibus, paleisdamas griausmą ir skydą kratydamas || Teikė trojėnams laimėjimą, o achajus vis baugino“ (E. 593—94). Dabar jau tik vienas Achillas gali išgelbėti achajus. Menelajas prašo Antilochą, artimiausią po Patroklo Achillo draugą, pranešti Pelejaus sūnui apie jo mylimiausiojo bičiulio mirtį.

XVIII. *Ginklų iškalimas.* Achillo skausmas nežino jokių ribų. Nelaimėje sugniužusį sūnų mėgina paguosti Tetida: — „Atolygą juk tu gavai?“ — „O verčiau nebūtum mane pagimdžius!... Verčiau būčiau anksčiau pražuvęs ir nesulaukęs tokios nelaimės!..“ Motina žino, kad Achillui atkeršijus už Patroklą ir nužudžius Hektorą ir pačiam yra lemta mirti. Bet tai nesulaiko herojaus: jo atsakymas vi-

sai senovei atrodė esąs aukščiausias narsumo ir aukšto garbės pajautimo pavyzdys. Homero religinės ir moralinės pasauližvalgos didžiausias priešas Platonas kelis sykius (gražiausiai „Apologijoj") kartoja Achillo atsakymą Tetidai: „Išgirdęs tokį atkalbinėjimą — sako Sokratas — jis betgi ir paisyti nepaisė nei mirties, nei pavojaus, nes jam daug baisiau atrodė gyventi baikštuoliui, neatkeršijusiam už savo draugus. «Verčiau man — sako jis — tuojau mirti, nubaudus tą netaurėlį, kad čionai nelikčiau išjuoktas šalia ristųjų laivų benaudis žemės grozdas» (Cituoju pagal klasiškąjį prezidento A. Smetonos vertimą, psl. 233). Tiek tik gali pasiekti Tetida, kad Achillas sutinka palaukti, kol ji atneš jam iš Hefaisto naujai nukaltus šarvus.

Tuo tarpu achajai deda paskutines pastangas atsispirti trojėnams. Dievaitė Irida kviečia Achillą bent pasirodyti trojėnams, manydama, kad jau to vieno pakaks, kad trojėnai išsigąstų ir liautųs kovoję. Ir ištikrųjų, išvydę baisųjį vyrą trojėnai sumišo ir baisioj netvarkoj, kurioj žuvo dvylika jų narsiausių herojų, pradėjo bėgti Trojos link. Tik dabar galėjo „džiaugtis achajai išvilkę iš aibės durtuvų Patroklą" (E. 231). Jie nešą jį į stovyklą. Su nepakeliamu skausmu širdyje seka juos Achillas.

Tetida atvyksta pas dievaitį - kalvį Hefaistą ir prašo jį padaryti savo sūnui naujus šarvus. Homeras smulkiai aprašo tuos šarvus, ypač skydą. Vaizdai, kuriais yra papuoštas skydas, yra paimti iš įvairių graikų gyvenimo sričių, kurių dainius iki šiol neturėjo progos paliesti. Mickevičiui Achillo skydas įkvėpė Vojskio servizo aprašymą paskutinėj Pono Tado knygoj.

XIX. *Apmaudo atlyžimas.* Tetida atnešą Achillui Hefaisto pagamintus šarvus ir kviečia jį susitaikyti su Agamemnonu. Mikėnų karalius grąžina Tetidos sūnui Brisejidą, duoda jam brangių dovanų ir iškilmingai jį atsiprašo. Abu vadai pripažįsta savo kaltę. Brisejida puola graudžiai verkdama prie Patroklo lavono.

Achillui dabar neturi jokios reikšmės nei dovanos, nei suteikta jam satisfakcija: jis aimanuoja lygiai sunkiai ir bejėgiškai, kaip ir jo belaisvė. — Homeras tarytum nori čia pa-

brėžti, kad tokie baisūs smūgiai palaužia galingiausią herojų taip pat kaip ir silpną moteriškę. Achajų vadai atsisėda prie stalo, norėdami pastiprinti savo jėgas prieš kautynes. Achillas nepaliečia nei valgio, nei gėralo, vis dėlto Atėna atgaivina jo jėgas, duodama jam nektaro ir ambrozijos. Paskui visi žengia į kovą. Tetidos sūnus tiesiog žėri savo jėga, grožiu ir išdidžiu pasiryžimu atkeršyti už naukautąjį bičiulį, deja — vienas iš jo stebuklingųjų žirgų žmogaus balsu pranašauja ir jam artimą mirtį.

XX. *Dievų kova.* Dabar turi įvykti ketvirta ir paskutinė kova. Dzeusas liepia Temidai sušaukti dievus į tarybą ir pareiškia jiems, jog atšaukiąs savo ankstyvesnį uždraudimą ir leidžiąs jiems dalyvauti trojėnų ir achajų kautynėse. Pats jis į tas kautynes nesimaišysiąs. Dievai skuba į kovos lauką ir atsistoja vieni trojėnų, kiti achajų pusėje. Apolonas ragina Ainėją pulti Achillą. Trojėnų didvyris būtų žuvęs, jei Poseidonas nebūtų jo perkėlęs į kitą kovos lauko vietą, o Achillui užleidęs debesį ant akių. Ainėjas yra dievaitis Afroditės ir Prijamo giminaičio Anchiso sūnus. Tiek Prijamas, tiek Anchisas yra Dardano, Dzeuso sūnaus ainiai. Ainėjui žuvus ir Trojai žlugus, išnyktų Dardano giminė — todėl Anchiso sūnus turįs išlikti gyvas. Iš Trojos degančių griuvėsių jisai ir pats išsigelbėsiąs, išnešiąs savo senąjį tėvą ir tolimuose kraštuose įsteigsiąs naują galingą dinastiją. Šis padavimas sudaro siūlą, kurį, daug amžių po Homero praslinkus, pagaus Vergilijus ir, tęsdamas jį toliau, sukurs romėnų tautinį epą — Enejidą. Nustebęs, kad Ainėjas jam ištrūko, Achillas su dar didesniu įniršimu puola trojėnus ir išguldo ištisus jų būrius.

XXI. *Mūšis upės pakrantėje.* Persekiojami ir negailestingai Achillo žudomi trojėnai bėga per lygumą. Štai ir Skamandro upė, kuri dalija lygumą į dvi dali. Upės dievaitis, pasipiktinęs, kad didvyris užpildė lavonais jos skaidriąją tėkmę, sukelia savo bangas ir mėgina paskandinti jose Achillą. Poseidonui ir Atėnai užstojant herojų, Skamandras susideda su Simoento upe — Achillas būtų

dabar žuvęs, jeigu Hera nebūtų atsiuntus jam į pagalbą Hefaisto, kuris padega visą lygumą. Liepsnos ir bangos grumiasi vienos su kitomis. Pagaliau Skamandras nusileidžia ir pats puola prašyti Heros, kad ji išgelbėtų jį nuo Hefaisto liepsnų.

Gaivalų rungtynėms pasibaigus, dievai patys šoka į kovos sūkurį. Arėjas pataiko ietim į Atėnos skydą; ši vėl dideliu akmeniu parbloškia jį žemėn; pakurstyta Heros Atėna suduoda smūgį ir Afroditei, kuri krinta greta Arėjo. Poseidonas šaukia Apolloną dvikovon, bet šis nenori kautis dėl „žmonių-trumpaamžių", kurie lyg „medelių žaliųjų lapai": „štai gyvai klesti, turėdami maisto iš žemės, o štai vėl gaišta dėl niekų menkiausių" (E. 463—65). Artemidai išbarus už tai Apolloną, supyksta Hera ir, nuėmus nuo Artemidos pečių auksinį lanką, apdaužo juo dievaitės ausis ir veidą. Artemida, lyg vanago persekiojamas balandėlis, skrenda pas Dzeusą nusiskųsti jo nesuvaldoma žmona. Lyg viską naikinąs viesulas, stumia tuo tarpu ir žudo trojėnus Achillas: Prijamas liepia atidaryti pilies vartus, kad bėgantieji galėtų greičiau pasislėpti nuo baisaus didvyrio. Prieš vartus pasilieka tiktai Hektoras.

XXII. *Hektoro mirtis.* Trojėnų didvyris jaučiasi atsakingas už tiekos vyrų pražūtį ir nenori galvoti apie savo paties saugumą — jisai yra tvirtai pasiryžęs sutikti Achillą prieš Trojos vartus. Šis pasiryžimas tirpsta tačiau, pamačius jam mirmidonų vadą su baisiai liepsnojančiu durklu. Pasislėpti į pilį jau nebėra laiko: Hektoras pasileidžia bėgti apie mūrus. Trissyk veja jį Achillas aplink tvirtovę. Dzeusas su pasigailėjimu žiūri į Trojos kilnųjį gynėją: „Mylimą vyrą, deja, štai akimis matau čionai savo || Vejamą miesto pasieniais, ir plyšta širdis man iš skausmo". (E. 463—65).

Hektorui, žinoma, lemta žūti nelygioj kovoj. Bet Homeras čionai, kaip ir daugely kitų vietų, vadovaujasi „dvigubo regėjimo dėsniu". Dzeusas deda ant svarstyklių „dvejetą burtų mirties skausmingosios"; Hektoro burtas nusvyra ir krenta į Hadą. Apollonas turi apleisti savo didvyrį. Prie Achillo artinasi Atena, pažada jam pergalę, o paskui, pasivertus Hektoro broliu Deifobu,

klastingai ragina trojėnų herojų tuojau susiremti su Achillu. Hektoras žūna baisioj kovoj. Dabar Achillas galį pilnai pasotinti savo krašto troškulį: jis nuplėšia nuo Hektoro kūno šarvus, pririša nuogą lavoną prie savo dviračio ir džiūgaudamas varo arklius į stovyklą. Nuo baisaus reginio negali atplėšti akių Hektoro tėvai ir žmona.

XXIII. *Rungtynės Patroklui pagerbti.* Atvykęs į stovyklą, Achillas meta Hektoro lavoną prie Patroklo kojų, o pats iš naujo skęsta skausmuose ir dejonėse. Naktį pasirodo jam žuvusio Patroklo vėlė, liūdna ir bejėgė: „Kodėl tu užmiršai mane? Palaidok mane kuo greičiausiai".

Kovos lauke sukraunamas milžiniškas laužas: mirmidonai atneša lavoną, apdengę jį savo garbanomis. Achillas nukerpa savo puikius gelsvuosius plaukus ir sudeda juos į Patroklo rankas. Laužas padegamas, Achillas atsisveikina su savo bičiuliu paskutinį kartą. Patroklo vėlė išpranašauja jam tą pat, ką jis žinojo ir iš savo deivės motinos ir iš stebuklingojo žirgo, būtent — kad greit ir jam reikėsią žūti ties Iliono sienomis: tegu tada draugai — taip prašė Patroklo vėlė — supila abiejų bičiulių pelenus į tą patį auksinį indą, kurį davė Achillui jo motina. Achillas neabejoja, kad draugams teks greit išpildyti šį Patroklo prašymą.

Puikios rungtynės, kurių nugalėtojams Achillas paskiria brangias dovanas, kiek pragiedrina sunkią šios giesmės nuotaiką, bet neįstengia sušvelninti herojaus skausmo, kuris yra tuo žiauresnis, kad Achillas puikiai supranta, kieno užsispyrimas ir išdidumas pražudė Patroklą.

XXIV. *Hektoro lavono išvadavimas.* Po laidotuvių praėjo dvylika dienų. Vakaras. Achillas atsisveikino su draugais ir sėdi palapinėj vienas... Antrą sykį jam suteikta satisfakcija: trojėnai sumušti, už bičiulio mirtį atkeršyta, nužudžiusio jį Hektoro lavonas išniekintas guli čia pat dulkėse. Kodėl miegas nenori paliesti jo blakstienų?

Staiga į palapinę įeina senis ir apglėbia Achillo kelius. Nusiųsta Dzeuso Irida įkvėpė Prijamui mintį kreiptis tiesiog į achajų didvyrį ir maldauti jį išduoti sūnaus kūną.

„Savąjį tėvą atmink, — maldauja Prijamas, — kurs dievams esi lygus. Achillai, || Tokio jis amžiaus kaip aš prie pat slenksčio senatvės vargingos; || Gal artimieji kaimynai, gyveną aplinkui jo kraštą, || Spaudžia ir jį, bet nėra kas apgintų nuo karo ir vargo". (E. 485—88). Tie žodžiai sužadino Achillo sieloj gilų ilgesį savo tėvui, o kartu ir pasigailėjimą nelaimingu Trojos karaliumi. Jis pakelia Prijamą, stebisi jo narsumu, kad jis išdrįso atvykti į priešų stovyklą, ir stengiasi paguosti senį jo baisioj nelaimėj: žmonės su rezignacija turį žiūrėti į savo likimą — skundai čia nieko nepadėsią, nes tokia jau esanti pasaulio tvarka. Tai geriausiai parodą dviejų galingų valdovų, Prijamo ir Pelėjaus likimai, nuo pat gimimo jie „visus mirtinguosius pranešė žmones laime ir turtais", bet senam jų amžiui „dievai Olimpiečiai skausmų negailėjos" (E. 534 ir 546).

Šituose išvedžiojimuose, kuriuos Homeras įdeda į Achillo lūpas, mes turime, be abejo, vieną iš svarbiausių liudijimų apie paties dieviškojo dainiaus pasaulėžvalgą ir jo gilų žmoniškumo jausmą.

Pavaišinęs Prijamą, Achillas liepia pastogėj prie savo palapinės pakloti patalą, nes bijo, kad pačioj palapinėj jo neužkluptų koks nors achajų vadas ir nepraneštų apie tai Agamemnonui. Atsisveikindamas su Prijamu, Achillas klausia, kiek dienų jis ketina skirti Hektoro laidotuvėms. Seniui atsakius, kad tai truksią dvylika dienų, Achillas pareiškia: „Taip tas dalykas tepildos, kaip tu kad sakai, garbingasis, || Tiek aš kovoti galiu čia uždrausti, kiek tu reikalauji", ir nutveria senį už dešinės rankos, „kad jis baimės jokios širdyje neturėtų". (E. 668—69 ir 671).

Aušrai švintant, Hermejas pakelia Prijamą ir lydi jį iki Skamandro upės, nuo kurios kranto jis jau saugiai gali pasiekti miestą. Kassandra pirmoji pastebi senį tėvą lydint brangų lavoną ir raudodama šaukia trojėnus sutikti jų taurą gynėją. Žmona ir motina rauna sau plaukus. Skausmo ir sąžinės priekaištų prislėgta Helena. Graudžiai verkia ir susirinkusi minia, nes visiems aišku, kad, žuvus Trojos galingiausiam gynėjui, išsipildys Kassandros pranašystė: žlugs ir Prijamo „aukštoji pilis", ir „tauta kardininko Prijamo". Bet anksčiau, negu ši pranašystė išsipildys, turės žūti ir Achil-

las: atkeršijęs už žuvusį bičiulį, jis padarė neišvengiamą ir savo paties pražūtį.

2. Ilijados kūrėjo klausimas.

„Pasitraukite romėnų rašytojai, pasitraukite graikų — šaukia Propertijus — nežinau, ar gali atrasti veikalas tobulesnis negu Ilijada". Propertijus išreiškia bendrą tiek senovės, tiek naujų laikų įsitikinimą, kad epinė kūryba Ilijadoj pasiekė savo aukščiausią viršūnę. Tuo keisčiau, kad apie stebūklingosios poemos autorių mes nieko tikro nežinome.

Domėtis šiuo klausimu graikai pradėjo gana anksti: jau penktame amžiuje pr. Kr. Stesimbrotas iš Taso salos parašė traktatą „Apie Homero kilmę ir gyvenimą". Traktatas mums neišliko, bet iš plačios vėlyvesnės literatūros apie Homerą mes galime spręsti, kad jau tyrinėtojas, parašęs pirmąjį naujo mokslo — literatūros istorijos — veikalą (žiūr. aukščiau psl. 2) neturėjo kitų davinių be gausių ir įvairių legendų, anksti apsupusių dieviškojo dainiaus galvą.

Neturėdama jokių tikrų žinių apie Ilijados kūrėją, antikinė Senovė vis dėlto nėkiek neabejojo, kad poema buvo sukurta vieno nepalyginamo dainiaus. Paskutiniais mūsų eros amžiais mes susitinkame užtat su tiesiog neapmatoma eile bandymų sugriauti šį tvirčiausią Senovės įsitikinimą ir padalinti Ilijados kūrėjo galingą karalystę tarp įvairių antraeilių valdovų. Tie bandymai sukėlė pasipriešinimą kitų tyrinėtojų, kurie stengėsi išgelbėti Ilijadą ar bent jos žymią dalį nuo negailestingo suskaldymo. Su tų kovų plėtote ir jų bendromis išdavomis man teko susipažindinti Lietuvos skaitančią visuomenę savo knygoj „Homeras ir graikų epinė poezija" (Kaunas 1937 (103 sq. ir 163 sq.). Čia aš norėčiau tik mesti trumpą žvilgsnį į pagrindines sroves, į kurias išsiskirstė naujoji Ilijados kritika.

Pirmoji srovė tai griežtas unitarizmas, kurio atstovai tvirtina, kad visos Ilijados dalys buvo sukurtos vieno poezijos milžino. Pašalinti iš jo valdomos vieningos poetinės valstybės jie sutinka tik aiškiai interpoliuotas vietas, kurias šalino iš mūsų poemos teksto jau didieji hellenistinio laikotarpio

homerologai su Aristarchu ir Dzenodotu iš Efeso priešaky.

Antrajai srovei atstovauja griežčiausieji Ilijados skaldytojai Hédelin abbé d'Aubignac, F. A. Wolff ir Lachmann. Homeras yra jiems tik „redaktorius", kuris sujungė įvairias palaidas, jo pirmatakų nepriklausomai vieno nuo kito sukurtas, dainas į vieną išorinę visumą, nemokėdamas pašalinti ilgos eilės prieštaravimų tarp atskirų konglomerato dalių. Tie prieštaravimai tai aštriausias ginklas skaldytojų rankose, ir reikia stebėtis, kiek sąmojaus, mokslo ir analitinių gabumų buvo sunaudota Ilijados skaldytojų, kad būtų pagaliau iš vienos poemos, tartum iš mozaikos, išskirtos jos atsitiktinai, kaip mano šios srovės šalininkai, atsiradusios viena greta kitos dalys. Ilijados vienumos gynėjai (unitaristai) ironiškai pavadino skaldytojus „mažųjų dainų medžiotojais" (Kleinliedjäger).

Su nemažesne ironija skaldytojai pavadino unitaristus „vienumos piemenimis" (Einheitshirte). Daugiausia skaldytojų randame tarp vokiečių filologų; anglų, prancūzų ir lenkų tyrinėtojai prisidėjo prie šito skaldymo žymiai mažiau.

Tarp tų dviejų kraštutinumų galima ilga eilė kompromisų, kurių išdavoj Homeras pripažįstamas gyvu asmenim, kuris iš tikrųjų buvo sukūręs tam tikrą Ilijados dalį.

Pirmasis kompromisas, linkstąs daugiau į skaldytojų pusę, palieka Homerui tik Ilijados branduolį (Pra-Ilijada), kuri sudaro giesmę apie Achillo rūstybę, o visas kitas jos dalis laiko vėlyvesniųjų rapsodų priedais. Kadangi tie priedai nevisuomet buvo suderinti tiek su branduoliu, tiek vieni su kitais, tai Ilijadoj ilgainiui turėjo atsirasti daug nenuoseklumų ir prieštaravimų, kurių unitaristinės teorijos šalininkai negalį nei pašalinti nei išaiškinti. Homero kūrinys tai tik nuosekli ir vieninga užuomazga, kuri ilgainiui apaugo tiek gimininga is, tiek svetimais ūgiais, įskiepytais į dieviškojo dainiaus sukurtą kamieną. Kaipo tos pažiūros gynėjai ypač pragarsėjo G. Hermann, Rohde, Bethe, Grote ir Zieliński.

Antrąjį kompromisinį Homero klausimo išsprendimą galima pavadinti nuosaikiu unitarizmu: jo atstovai aiškiai linksta į Ilijados vienumos gynėjų pusę, laikydami di-

desnę poemos dalį vieno dainiaus kūriniu. Jie neužmerkia tačiau akių į didelius Ilijados kritikos laimėjimus ir stengiasi, remdamiesi jais, atskirti nuo pirmykščio vieningo ir didingo pastato vėlyvesnius priestatus, sukurtus su nepalyginamai mažesne kūrybinio genijaus jėga ir nevisuomet suderintus su pagrindine statyba. Žymiausias tos srovės atstovas yra didysis filologas Wilamowitz-Moellendorff.

Genialusis mokslininkas pripažįsta, kad dar prieš Homerą daug rapsodų apdirbinėjo įvairias temas ir motyvus, kuriuos Ilijada sujungė į vieną nuostabią visumą. Daug mažesnių poetų įkvėpė padavimas apie magą Faustą, bet tik Goethe galėjo ant šito pamato ir iš dalies net iš akmenų ir plytų, surinktų jo pirmatakų, pastatyti stebuklingiausiąjį naujosios poezijos pastatą. Taip pat ir padavimai, sujungti su Trojos karu, davė medžiagos nevienam rapsodui, kol pagaliau atsirado vienas genijus, kuris sukūrė vieningą ir plačią poetinę koncepciją, sunaudodamas joje daugumą epizodų ir motyvų, jau suvartotų ankstyvesniųjų rapsodų.

Paties Homero sukurta poema apėmusi, Wilamowitzo nuomone, maždaug du mūsų Ilijados trečdaliu. Likusiame trečdaly esą galima aiškiai atskirti keturi pirmykštės poemos praplėtimai, keturi sugulusieji ant jos sluoksniai — kiekvieną iš tų sluoksnių sukūrė žymus poetinis talentas, einąs vieno nepalyginamo genijaus pėdomis. Tokiais praplėtimais Wilamowitz laiko, pavyzdžiui, dievų kovą ir Hefaisto šarvų pagaminimą Achilliui. Kiek keistai atrodo, kad vieną iš gražiausių Ilijados dalių — Hektoro lavono išvadavimą —didysis tyrinėtojas laiko ne paties Homero, bet vėlyvesnio homerido kūriniu.

Be tos rūšies plėtimų, padarytų su tikru ir dideliu talentu, tiksli analizė atranda Ilijadoje didesnių ir mažesnių priedų ir smulkių pakeitimų, kurie atrodo lyg visiškai nepritaikinti lopai dar niekur neprakiurusiuos rūbuos. Toks lopas esąs, pavyzdžiui, antroj knygoje platus laivų katalogas (481 ir tol. eil.): skaitytojas nieko nenustos, praleisdamas tą ilgą bei varginantį gabalą.

Tokie buvo pagrindiniai keliai, kuriais ėjo naujoviškoji Ilijados kritika. Skaldydami poemą į įvairias mažųjų autorių

sukurtas mažąsias dainas, Wolffo ir Lachmanno pasekėjai rėmėsi nenuoseklumais ir prieštaravimais, kurių joje pasitaiko. Ir iš tikrųjų, yra tokių prieštaravimų, kurie išeiti iš vieno kūrėjo rankų jokiu būdu negalėjo.

Jeigu, sakysim, šešioliktoj Ilijados giesmėj (Eil. 36) Patroklas klausia Achillą, ar tai dievų nutarimas sulaiko jį nuo kovos, tai toks klausimas lūpose herojaus, kuris juk pats perdavė Brisejidą Agamemnono heroldams, yra visai nesuprantamas. Diomedas pareiškia nenorįs kovoti su Glauku, jei jis esąs dievas. Tokį pareiškimą randame šeštojoj giesmėj, (Eil. 128), o kitose giesmėse Diomedas aršiai kovoja su Apollonu, Areju ir Afrodite ir net sužeidžia vylingą dievaitę. Jeigu net smulkiausios Ilijados dalys būtų sukurtos vieno poeto, tokie prieštaravimai būtų neįmanomi.

Čia mums lieka tiktai vienas iš keturių išėjimų: 1) tokios vietos buvusios įterptos į tekstą vėlyvesniųjų ar tai rapsodų ar perrašinėtojų. Tai yra kraštutinio unitarizmo požiūris. 2) Homeras radęs prieštaraujančius motyvus ir epizodus toj be galo turtingoj medžiagoj, kurią jam suteikė graikų heroinė sakmė ir surinkęs juos po vienu stogu, nepastebėdamas, kad jų jokiu būdu negalima suderinti. Su tokia galimybe sutinka tiek kraštutinio, tiek nuosaikaus unitarizmo atstovai. 3) Prie vieno dainiaus sukurtos poemos vėlyvesnieji poetai pridėję žymias savarankiškas dalis, nevisur suderindami jas su pagrindiniu liemeniu — tai yra nuosaikaus unitarizmo pažiūra. 4) Prieštaravimai radęsi dėl kaltės Ilijados „redaktoriaus", kuris, mechaniškai jungdamas nepriklausomas įvairių rapsodų sukurtas dainas, negalėjo sudaryti nuoseklios visumos.

Nuo pirmo ir paskutinio iš tų kelių mokslas savo žymiausių atstovų asmeny atsisakė. Lieka tokiu būdu tik antras ir trečias kelias: tie du keliai ne tik neprieštarauja, bet kaip tik vienas kitą papildo. Vienų prieštaravimų kilmę galima suprasti prileidžiant, kad pirmykštis vieningas poemos liemuo apaugo įvairiomis, vėliau į jį įskiepytomis, šakutėmis; dėl kitų vėl galima manyti, kad pats pirmykštės visumos kūrėjas nepastebėjo priešingumų jo panaudotoj medžiagoj.

Kad kaip tik tas kelias leidžia suprasti daugelio prieštaravimų kilmę, rodo mums gausios šiuo atžvilgiu analogijos tarp Homero ir didžiausiųjų naujųjų laikų poetų: ir ten ir

čia mes matome, kad poetinis genijus tai yra gaivališka jėga, kuri veikia kūrėjo pasąmonės gelmėse, o nuoseklus apdirbimas ir pritaikymas vienų prie kitų paskirų jo įkvėpimo vaisių, tai daugiau sąmoningos minties ir kritiškų gabumų padaras.

Kai dėl Sofoklo, tai didžiojo Wilamowitzo sūnus Tycho Wilamowitz (Die dramatische Technik des Sophocles. 1917) įtikinamai parodė, kad didžiajam tragikui daugiau svėrė atskirų motyvų, kuriuos jis įvesdavo į savo dramas, įspūdingumas, negu nuosekli veikalo statyba — beveik kiekvienoj dramoj galima todėl surasti aiškių prieštaravimų tarp pagrindinės koncepcijos ir kai kurių suvartotų joj motyvų, bet tuo tarpu dar niekam neatėjo į galvą iškelti klausimą, ar kartais Sofoklo dramos nebuvo kolektyvinio darbo vaisius.

Tautinio romėnų epo kūrėjo Vergilijaus veikale Henselmann surado tiek prieštaravimų, kad remiantis jais galima būtų drąsiai įrodinėti, kad Enejida yra įvairių autorių sulipdytas konglomeratas.

Miltonui disekcionistinės analizės metodus pritaikė Mackail (Lectures on greek poetry. 1910) ir parodė, kad remiantis jos rezultatais galima tvirtinti, jog Miltonas buvęs vien tik gabus redaktorius, sujungęs senąsias anglų poemas į vieną kompiliatyvinę visumą. Su dar didesniu aiškumu parodė vokiečių tyrinėtojai, kad į Goethės „Faustą“ ir jo „Wilhelmą Meisterį“ galima žiūrėti kaip į mozaiką, sustatytą iš svetimų akmenukų. Romane „Wilhelm Meisters Wanderjahre“ nenuoseklumų ir prieštaravimų yra daugiau negu abiejose Homero poemose kartu.

„Meisterį“ Goethe rašė ilgus metus su didelėmis pertraukomis, bet gilų prieštaravimą galima rasti net tokiuose garsiuose veikaluose, kurie kaip, pav., Schillerio „Don Karlos“, buvo sukurti palyginti labai trumpu laiku. Labai pamokanti yra tuo atžvilgiu Zieliński o studija apie Mickevičiaus Gražiną ir dviejų lenkų mokslininkų — Pigonio ir Sinko's — pastabos apie nenuoseklumus ir prieštaravimus „Pone Tade“.

Visos šitos analogijos rodo, kaip atsargiai reikia elgtis darant iš nenuoseklumų ir prieštaravimų, pastebėtų poezijos kūriniuose, išvadą, kad jie negalėjo išeiti iš vieno autoriaus rankų.

3. Odisseja.

Pereiname dabar prie antro graikų epinės poezijos stebuklo, Odissejos.

Pagrindinė Odissejos fabula yra gana siaura. Herojus daug metų klajoja jūrose, veltui stengdamasis grįžti į namus, kuriuose jo laukia ištikima žmona ir sūnus. Namuose įžūlūs jaunikiai nori priversti herojaus žmoną ištekėti už vieno iš jų, o jai priešinantis, naikina jo turtą ir kėsinasi nužudyti sūnų. Pagaliau herojui pavyksta sugrįžti į namus; niekeno nepažintas jisai atidengia kai kuriems iš savo artimųjų, kas jis esąs, ir su jų pagalba iššudo jaunikius.

Prie šitos pagrindinės akcijos dainius prijungia ištisą begalę įvairiausių motyvų. Pirmoji vieta tarp jų priklauso novelistiniams motyvams, o ne herojinėms sakmėms, kurios sudaro Ilijados pagrindą. Epizodai, kurie papildo ir paįvairina pagrindinę akciją, yra paimti daugiausia iš jūreivių pasakų. Pats vyriausias Odissejos herojus buvo pradžioj ne kas kitas, kaip jūreivis — klajūnas. Nežinia kada jisai gavo Itakės karaliaus Odissejaus vardą ir kada tas karalius pasidarė vienu iš žymiausiųjų Trojos karo dalyvių[1]. Kai tai įvyko, nesunku buvo padaryti iš Odissejos Ilijados tąsą: vyriausias pirmosios poemos herojus surišo vieną su kitu abiejų sakmių ratus.

I. *Dievų susirinkimas. Atenos patarimai Telemachui.* Iliono pilis sugriauta, karas baigtas. Visi achajų didvyriai, išskyrus tuos, kurie žuvo kelionėje, grįžo į namus. Vieną tik Odisseją sulaiko tolimoj Ogigijos saloj nimfė Kalipsa, norėdama, kad jis amžinai pasiliktų jos užkerėtuose rūmuose.

Odisseją globoja deivė Atena. Dievų susirinkime, kuris kaip tik įvyksta Olimpe, Dzeuso duktė prašo savo tėvą, kad jis įsakytų Kalipsai atleisti Odisseją iš Ogigijos ir kad jūrų dievas Poseidonas liautųsi persekiojęs didvyrį, kuris gindamas savo gyvybę apakinęs jo sūnų, kiklopą Polifemą.

---

[1] Palyg. aukščiau psl. 32—33.

Dzeusas patenkino abu prašymu: jis tuojau paveda Hermejui aplankyti Kalipsą ir įsakyti jai atleisti Odisseją, o Atenai pataria nuvykti į Itakę ir paimti savo globon didvyrio sūnų Telemachą.

Pasivertus Tafijų valdovu Mentu, deivė Atena atvyksta Itakėn. Susirinkę Odissejaus rūmuose jaunikiai linksmai puotauja ir toliau naikina jo turtą. Telemachas liūdnas ir bejėgis sėdi tarp jų. Atena-Mentas pataria jaunuoliui kitą dieną sušaukti liaudies susirinkimą ir viešai pareikalauti iš jaunikių, kad jie apleistų tėvo namus; padarius tai, Telemachui reikėsią nuvykti į Spartą ir Pilą ir surinkti ten žinias apie tėvą.

Paldyėjęs stebuklingąjį sveti, Telemachas grįžta į puotų salę. Jis drąsiai skelbia jaunikiams, kad sušauksiąs liaudies susirinkimą ir viešai pareikalausiąs palikti savo tėvo namus.

II. *Itakiečių susirinkimas. Telemacho išvykimas.* Telemachui apkaltinus jaunikius, susirinkimas tyli. Jaunikis Antimachas teisindamasis sako, kad visu kuo yra kalta Telemacho motina: greit jau sueisią treji metai, kai ji suvedžiojanti pretendentus į savo ranką: mat ji paprašiusi juos leisti jai atidėti sprendimą, kol ji pabaigsianti įkapines herojui Laertui. Tas prašymas buvo paprasta apgaulė: darbas iki šiol niekiek nepasistūmėjo pirmyn, nes ką Penelopeja per dieną būdavo išaudusi, tą ji per naktį vėl išardydavo. Išgelbėti savo turtą Telemachas galėsiąs tik privertęs savo motiną ištekėti už vieno iš jaunikių.

Apie tokią priemonę Telemachas ir klausyti nenori: Dzeusas ir taip suteiksiąs jam pagalbą. Iš tikrųjų, ties aikštės viduriu pasirodo du Dzeuso atsiųsti ereliai. Žynys Halitersas aiškina itakiečiams, kad tai reiškia, jog Odissejus greit grįš į savo namus ir žiauriai nubaus savo žmonos ir sūnaus skriaudėjus.

Liaudies susirinkimas išsiskirsto, nepadaręs jokio sprendimo.

Sulaukęs nakties Telemachas savo globėjos Atenos paruoštu laivu išplaukia į Pilą.

Antroji giesmė yra gana silpna: greičiausiai ją bus įterpęs į mūsų poemą koks nors vėlyvesnis antraeilis rapsodas.

III. *Kas buvo Pile?* Telemachas, lydimas Atenos-Mentoro, atvyksta pas Pilo karalių Nestorą. Senas valdovas, dėja, nieko nežino apie Telemacho tėvo likimą; plačiai užtat papasakoja apie kitus achajų didvyrius: apie jų kruvinas kovas prie Trojos, apie jų vargus ir nelaimes grįžtant iš pražūtingo karo, apie baisią Agamemnono mirtį. Bendroj Odissejos kompozicijoj ši giesmė turi gana žymią reikšmę, nes ji glaudžiau suriša Odisseją su Ilijada.

Nestoro sūnaus Peisistrato lydimas Telemachas keliauja į Spartą. Gal dar neseniai sugrįžę iš savo audringų klajonių, kurios tęsėsi devynerius metus, Menelajas ir Helena suteiks jam kokių žinių apie tėvą.

IV. *Kas buvo Lakedaimone.* Spartoj keliautojai patenka į dvigubas vestuves: Menelajo ir Helenos sūnus veda žmoną, o duktė išteka už vyro, Achillo sūnaus Neoptolemo.

Helena vėl yra mylima ir gerbiama Menelajo žmona; niekas neišdrįs jai priminti, kad ją buvo suviliojęs svetimas vyras. Jos stebūklingam grožiui laikas nieko nepakenkė.

Kai puotos metu Spartos karalius sumini tarp kitko Odissejaus vardą, Telemachas apsilieja ašaromis. Visi atsimena „daug vargo prityrusį vyrą“ ir pradeda graudžiai verkti. Helena palinksmina svečius, apsakydama, kaip Odissejus, persirengęs elgeta, įslinko į Trojį, surinko ten svarbių žinių ir, iššudęs eilę stambių trojėnų, sveikas grįžo pas savuosius. Menelajas iš savo pusės iškelia Odissejaus gudrumą, pasakodamas, kaip jisai išgelbėjo savo draugus iš medinio arklio. Ryšiai, jungią Odisseją su achajų žygiu prieš Trojį, darosi klausytojams dar aiškesni.

Kai dėl tėvo tai Menelajas galįs pranešti Telemachui, kad jam pavykę pagauti jūros senelį Proteją ir sužinoti iš jo, kad Odisseją sulaikanti kažkokioj tolimoj saloj nimfė Kalipsà.

Poetas apleidžia čia Telemachą ir grįžta į jo tėviškę. Ten jaunikiai, sužinoję apie Odissejaus sūnaus išvykimą,

rengiasi pastoti grįžtančiam kelią ir nudėti jį. Tas motyvas jungia Telemachiją su tolimesne akcija: jisai pateisinsiąs jaunikaičių nužudymą — jie krisią nuo tėvo rankų už tai, kad norėjo nudėti jo sūnų — Antinojas laukia mažoj Asteridos saloj grįžtančio Telemacho, kad užpultų jį iš pasalų.

Čia Homeras nutraukia Telemachijos siūlą, kad grįžtų prie jo vėliau.

V. *Odisejaus keltas.* Telemachiją, arba keturias pirmas mūsų poemos giesmes, kuriose žymiausią vaidmenį vaidina Odisejaus sūnus, kai kurie Homero tyrinėtojai vadina „giesme apie vargstantį tolimam krašte Odisejų". Antroji, nuo penktos ligi dvyliktos knygos, poemos dalis tų pačių tyrinėtojų yra pavadinta „giesme apie grįžtantį į tėvynę Odisejų".

Su didžiausiu skausmu širdyje išklauso Kalipsa Hermejo atneštą įsakymą: ji jau buvo tikėjus, kad didvyris amžinai pasiliks pas ją. Baisioji mirties deivė pasidaro švelni mylinti moteriškė, jos ola — Veneros („Frau Venus") kalnas, į kurį pateko kitas — krikščionių sakmės — didvyris Tannhäuser.

Atvirai priešintis dievų valiai Kalipsa negali: ji praneša Odisejui apie gautąjį įsakymą ir kviečia jį tuojau pradėti rengti keltą kelionei, bet greta to ji stengiasi nupiešti laukiančius jį pavojus ir, žadėdama jam nemirtingumą, taip paveikti jo sielą, kad jis pasiliktų pas ją. Kalipsos pastangos nueina tuščiomis: tėvynės ilgesys herojaus sieloj stipresnis negu nimfės apžavai.

Keltas pastatytas. Septyniolika dienų plaukia Odisejus jūra. Jau netoli fajakų sala Scherija. Odisejus artinasi prie vargų galo. Bet štai staiga jūros gelmių dievas Poseidonas, kuris kaip tik grįžta iš Aitiopų, pastebi vyrą, kuris apakino jo sūnų. Baisi audra sutriuškina Odisejaus keltą. Vos besilaikančiam sienojo vargšui pagelbsti jūros dievaitė Leukoteja. Jis priplaukia prie fajakų salos kranto ir bejėgis ir sušalęs paskęsta giliame miege.

VI. *Odisejaus atvykimas pas fajakus.* Kaip gi dabar padės „vargingam kantriam Odisejui" jo dieviškoji globėja? Ji įkvepia fajakų karalaitei Nausikajai mintį nu-

važiuoti prie upės kranto plauti skalbinių, sudarančių jos kraitį.

Skalbiniai išplauti ir ištiesti ant smėlio, kad išdžiūtų. Karalaitė su savo draugėmis suvalgo atsivežtus pietus ir pradeda žaisti su savo mergelėmis sviedinį: po baisios, viską naikinančios audros vaizdo, kuriuo baigiasi penktoji giesmė, čia mes turime stebuklingą saulėtą idiliją.

Žaidžiančių merginų dainos ir šūkavimai pažadino Odisseją iš miego. Prisidengęs savo nuogą kūną lapuotomis šakomis, Odissejus artinasi prie karalaitės tiek, kad ši galėtų išgirsti jo balsą, ir kreipiasi į ją žodžiais, kurie įkvepia daug visų laikų poetų, tarp kitko garsiąją vietą Mickevičiaus „Pono Tado" trečioj knygoj, kur herojus kreipiasi, tiesa, ne į karalaitę, bet į žąsiaganę su žodžiais: „O ty! rzekł jakiemkolwiek uczczę cie imieniem, || Bóstwem jesteś czy nimfą, duchem czy widzeniem! || Mów, własna - li cię wola na ziemię sprowadza, || Obca-li więzi ciebie na padole władza?"||

Nausikaja liepia duoti Odissejui drabužius, pastiprina jį valgiu ir veda iki Atenos gojelio, kuris yra netoli miesto. Čia Nausikaja atsisveikina su Odisseju ir pirma grįžta į savo tėvo, Alkinojo, rūmus.

VII. *Odissejaus atvykimas pas Alkinoją.* Apsuptas miglos Odissejus eina miesto link. Nuolatinė didvyrio globėja deivė Atena fajakų mergelės pavidalu sutinka jį ir veda į Alkinojo rūmus.

Karališkoji šeima su svečiais kaip tik baigia vakarienę. Odissejui atsistojus prieš karalienę Aretę, išsisklaido migla, kuri iki šiol buvo jį apsupus. Herojus maldauja karalienę, kad padėtų jam grįžti į tėvynę. Karalius vaišingai priima nežinomą keleivį ir kviečia savo didikus iš ryto į susirinkimą, kuriam teksią aptarti, kaip pasielgti su svečiu, kuris, gal, esąs dievas. „Esu ne dievas, — sako Odissejus, — bet nelaimingiausias iš mirtingųjų, kuris apie nieką daugiau negalvoja, kaip apie grįžimą į tėvynę".

VIII. *Odissejaus susipažinimas su fajakais.* Fajakai nutaria patenkinti Odissejaus prašymą. Prieš išvykstant sve-

čiui Alkinojas kviečia savo didikus į puotą, rengiamą pagerbti jam.

Puota, žinoma, negali apseiti be giesmių. Dainius Demodokas dainuoja apie ginčą tarp Agamemnono ir Odisseiaus. Iš Odisseiaus akių pradeda riedėti ašaros. Kad nukreiptų svečio mintis į kitą pusę, Alkinojas kviečia jaunuolius neatidėliojant pradėti rungtynes. Rungtynėse pagaliau sutinka dalyvauti ir paslaptingas svečias. Disko svaidymu jis pralenkia visus fajakus, kurie, apskritai, buvo geresni šokėjai, negu atletai. Rungtynės baigėsi linksma, frivoliška Demodoko daina apie Arejo ir Afroditės slaptą meilę. Ši daina galėjo būti įterpta į Odisseją tik vėlyvesniųjų interpoliatorių.

Sugrįžę į karališkuosius rūmus didikai, karaliaus kviečiami, suneša svečiui puikias dovanas, o mūsų didvyris, sugrįžęs į puotos salę, prašo Demodoką padainuoti dainą apie Trojos medinį arklį ir Iliono tvirtovės sugriovimą. Pirmąją rolę šitame įvyky suvaidino Odisseius. Giesmė virsta panegeriku jo sumanumui ir gudrybei. Vėl ašaros rieda iš svečio akių. Alkinojas liepia dainiui nutraukti dainą ir tik dabar kreipiasi į svečią su paskutiniu graikiško vaišingumo klausimu: pasakyk mums, kas tu esi ir kodėl ašaros pasirodo tavo akyse kiekvieną kartą, kai tu išgirsti dainas apie achajų ir trojėnų karą.

Tuo klausimu baigiasi aštuntoji giesmė. Kartu su trimis ankstyvesnėmis giesmėmis ji sudaro pirmąjį antrosios dalies skyrių, kurį galima būtų pavadinti „Odisseius pas fajakus".

IX. *Kiklopeja.* Nuo devintosios mūsų poemos giesmės prasideda dalis, paskirta Odisseiaus pasakojimams apie nuotykius, kurie jį ištiko kely tarp Trojos ir Ogigijos. Giesmes nuo devintos iki dvyliktos, kurios sudaro šitą skyrių, vienas Senovės rašytojas Aelianus apėmė bendru pavadinimu „Pasakojimai (Apologai) pas Alkinoją". Šitą skyrių dažnai vadiname „Odisejos Odisseja"; nė vienoj kitoj mūsų poemos daly mes nerasime tiek žavingo, pasakiško grožio, kaip „Alkinojo apologuose".

Odisseįus apleidžia Troados krantą, turėdamas dar daug karių ir laivų. Jisai apgula ir paima kikonų tvirtovę Trakijos pakrantėje, paskui plaukia pagal rytų Graikijos krantus, pasiekia pagaliau patį pietinį jos iškyšulį Maleją ir, atlikęs tokiu būdu didžiausią kelionės dalį, tikisi greitu laiku pasieksiąs savo gimtąją Itakę, — bet čia audringi vėjai nublaškia jo laivus toli į pietų jūrą. Kartu su Odisseįum mes patenkame į pasakų karalystę.

Pirmiausia didvyrio laivai atsiduria švelnių Lotofagų žemėje. Lotofagai maitinasi „gėlių maistu" (lotos). Kas paragaus to saldaus maisto, tas nebenorės grįžti į gimtąjį kraštą: Odisseįui vos pavyksta priversti savo draugus vėl išplaukti į jūrą.

X. *Apie Ajolą, Laistrigonus ir Kirkę.* Išvengęs baisios pražūties, herojus tęsia savo kelionę ir patenka į teisingojo vėjų karaliaus Ajolo salą. Čia išvargę keleiviai ištisą mėnesį naudojasi kilnaus valdovo vaišingumu. Praėjus tam laikui, Ajolas suteikia jiems palankų vėją; atsisveikindamas jis duoda jiems maišą, kuriame yra sukišti visi priešingi vėjai ir perspėja, kad tą pavojingą maišą liesti jiems nevalia.

Jau netoli gimtoji Itakės sala. Odisseįus užmiega, tikėdamasis jau netrukus išlipsiąs į jos krantą. Deja, jam miegant, draugai, pagauti tuščio smalsumo, atriša maišą su vėjais. Prasideda baisiausia audra, kuri blaško nelaimingus itakiečius pro bangas, kol pagaliau nuneša juos atgal į Ajolo valdomą salą. Antrąkart teisingas, bet griežtas karalius nenori suteikti „dievų neapkenčiamam herojui" savo malonės.

Odisseįaus laivai vėl blaškomi audringų vėjų po jūrą ir pagaliau primušami prie kranto laistrigonų žemėj. Laistrigonai yra žiaurūs milžinai ir žmogėdros: jie iššudo keleivių, kurie išdrįso pasirodyti jų žemėj, vieną dalį, kitą dalį vejasi iki jūros ir sunaikina vienuolika laivų. Tik vienas laivas palieka nelaimingam itakiečių vadui.

Tuo laivu Odisseįus plaukia vėl į jūrą ir patenka į kerėtojos Kirkės salą. Klastinga gražuolė paverčia jo draugų dalį kiaulėmis ir rengiasi tą pat padaryti ir su juo pačiu, bet „gudramintis" didvyris moka atmušti visus smūgius, kuriuos jam siunčia likimas: su Hermejo burtų pagalba jis nugali

Kirkės žiaurų meną ir priverčia ją išlaisvinti užkerėtus draugus.

Kirkė įsimyli stebuklingą didvyrį. Jos saloj Odisseįus praleidžia vienerius metus. Gražuolės-burtininkės glėbyje tėvynės ilgesys kai kurį laiką nurimsta, bet pagaliau, raginamas draugų, didvyris vis dėlto nutaria tęsti kelionę į Itakę.

XI. *Numirėlių šalis.* Iš Kirkės salos vėjas nuvaro Odisseįaus laivą į gilias Okeano srovės žiotis prie žemo kranto ir augančio ten požeminio deivės Persefonejos gojelio. Prieš Odisseįų atsidaro Hado karalystės vartai. Jis mato savo motiną ir draugus, kurie kartu su juo kovojo prieš Ilioną. Teiresijas pranašauja jam, kad Trinakijos saloj jo draugai paskersią Helijo jaučius: keršindamas už tai dievas sutriuškinsiąs paskutinį Odisseįaus laivą, ir jam teksią grįžti į Itakę svetimu laivu. Itakėje jam pavyksią iššudyti jaunikius ir apsiginti nuo jų giminaičių.

Po Teiresijo prie Odisseįaus artinasi jo motina ir jausmingais žodžiais pasakoja jam apie jo žmoną Penelopeją ir tėvą Laertą. Po motinos pasirodo Tirà, Alkmenė, Megara, Epikastė ir kitos garsios žilos praeities atstovės.

XII. *Sirenos, Charibda, Helijo jaučiai.* Išėjęs iš numirėlių šalies, Odisseįus skubiai grįžta į Ajają. Kirkė duoda jam nurodymų, kaip išvengti pavojų, kurie jo laukia kelionėje.

Keleivius sutinka sirenos. Jei jų dainas išgirs mirtingas žmogus, tai užmirš viską pasaulyje ir pasiliks jų užburtame krašte. Odisseįus įsako draugams pririšti jo rankas prie stiebo, o patiems užsikimšti ausis, kad tuo būdu pravažiuotų pro pavojingas žavėtojas ir nepasiduotų jų burtams.

Palyginti laimingai pavyksta jam su savo vieninteliu laivu prasmukti tarp Skillos ir Charibdos ir pasiekti Trinakijos salą. Bet čia išalkę jo draugai, neatsižvelgdami į Teiresijo ir Kirkės perspėjimus, paskerdžia Helijo jaučius. Užsirūstinęs dievas užsiunčia baisią audrą, kuri sutriuškina laivą ir pražudo keleivius. Vienas tik Odisseįus, lai-

kydamasis sienojo, priplaukia prie Kalipsos salos. Čia mes radome jį pirmosios mūsų poemos giesmės pradžioj. Kalipsa taip pat, kaip ir Kirkė, karštai įsimyli Odisseju, pasidaro jo meiluže, išlaiko jį pas save devynerius metus ir, tiktai pasiduodama aiškiam Dzeuso įsakymui, atleidžia jį. Kaip jis iš Ogigijos salos pateko pas fajakus, mes jau žinome.

Apdovanoję Odisseju brangiomis dovanomis, fajakai rytojaus dieną nugabena didvyrį į kelionei paruoštą laivą.

XIII. *Odissejaus išplaukimas iš fajakų ir atvykimas Itakėn.* Čia prasideda trečioji ir paskutinioji poemos dalis: Odisseju Itakėj. Šitą dalį galima vėl padalinti į tris skyrius: pirmas skyrius (XIII—XVI) pagal principą „a parte potiori fit denominatio" gali būti pavadintas Odisseju pas Eumają. Antras skyrius apima Odisseju nuotykius jo paties namuose, o trečias ir paskutinis — paskirtas Odisseju kerštui.

Fajakų laive „daug vargų iškentėjęs herojus" paskęsta giliame ir saldžiame miege. Miegantį fajakai iškelia Itakės krantan, sukrauna prie jo visas dovanas ir plaukia atgal į Scheriją.

Tik dabar pastebėjo Poseidonas, kad Odisseju išvengė jo keršto. Jūros dievas nutaria nubausti bent Odisseju pagalbininkus: jis nuvyksta į Scherijos krantą, sulaukia grįžtančio laivo ir, sudavęs jam baisų smūgį, susirinkusios ant kranto minios akyse paverčia jį uola.

Pabudęs iš miego, Odisseju negali pažinti gimtosios žemės, nes Atena buvo užleidusi ant jos miglą. Atena išsklaido dabar miglą, padeda Odisseju paslėpti atvežtas iš fajakų dovanas ir duoda jam patarimų, kaip nugalėti jaunikius. Kad palengvintų pasiekti tą tikslą, deivė paverčia jį elgeta.

Kaip elgeta, Odisseju turės bendrauti su savo namų tarnais ir tarnaitėmis. Tai duos Homerui progos supažindinti klausytojus su žemesniu visuomenės sluoksniu, kuris, pavyzdžiui, Ilijadoj turi tiktai vieną atstovą, nupieštą šlykščiausiomis spalvomis, demagogą Tersitą. Taigi tryliktoj Odisseios giesmėj įžengia į graikų raštiją ne karikatūra, o tikroji liaudis. Kaip pamatysime, kai kuriuos jos atstovus Homeras nupieš su didžiausia simpatija.

Pavertus Itakės valdovą elgeta, Atena nukreipia jį pas jo ištikimą kiauliaganį Eumają, o pati skuba nuvykti pas Telemachą, kuris ištisą mėnesį viešėjo pas Spartos karalių Menelają: dabar jis turės grįžti Itakėn, kur jam teks kartu su tėvu paruošti kerštą begėdžiams jaunikiams.

XIV. *Odisejus svečiuose pas Eumają.* Ištikimas kiauliaganis, nors ir seniai nustojo vilties, kad jo ponas grįš į namus, rūpestingai saugojo jo turtą. Kad Odisejus grįš paverstas menku elgeta, jis negalėjo net ir įsivaizduoti. Vis dėlto jis vaišingai priima nežinomąjį vyrą. Kalbos greit nukrypsta į Odisejaus namų padėtį. Odisejus sužino, kad žmona jau nebegalinti priešintis jaunikių spaudimui, o sūnus galįs kiekvieną valandą būti nudėtas iš pasalų. Atsargus didvyris neatidengia Eumajui savo paslapties, bet stengiasi jį įtikinti, kad jo šeimininkas esąs gyvas ir greitai grįšiąs. Bet net jo duota priesaika negali pakeisti tarno sieloj įleidusio ten gilias šaknis jausmo, kad jo pono jau nebėra tarp gyvųjų. Ateina šalta naktis: elgeta apsako linksmą, išgalvotą istoriją apie Odisejų ir tuo taip sujaudina Eumają, kad tas duoda jam apsiaustą užsikloti.

XV. *Telemacho atvykimas pas Eumają.* Telemachui miegant, pasirodo jam sapne deivė Atena ir ragina jį neatidėliojant grįžti į namus: jis galįs neberasti motinos namie, o jai išvykus, turtai galį nukentėti daugiau, negu ligi šiol. Tas pavojus esąs labai rimtas, nes ir Penelopejos broliai spiriją ištekėti už turtingiausio ir dosniausio iš jaunikių — Eurimacho.

Paskui deivė tiksliai nurodo Telemachui, kuriuo keliu jis turįs važiuoti, kad išvengtų jaunikių pasikėsinimo prieš savo gyvybę. Bérard savo plačiame įvade į Odisėją parodė, kad Atenos gana smulkūs patarimai dėl kelio, kuriuo Telemachas turi važiuoti iš Spartos į Itakę, liudija, jog Homeras gerai pažinęs tuos kraštus.

Homeras grįžta dabar į Itakę. Eumajas jau susibičiuliavęs su elgeta, kuris papasakojo tokių įdomių dalykų apie Odisejų. Jisai pataria šiam neskubėti į Odisejaus rūmus, kur jį gali nuskriausti įžūlūs jaunikiai, bet palaukti, kol sugrįšiąs Telemachas ir paimsiąs jį savo globon.

XVI. *Telemachas pažįsta Odisseją.* Pirmas klausimas, kurį stato sugrįžęs į Itakę Telemachas, yra apie motiną. Eumajas tik tiek galįs pranešti, kad Penelopeja nuolat verkianti ir vis laukianti vyro, nors beveik visai nustojusi vilties jį pamatyti. Po pusryčių Telemachas siunčia Eumają pranešti motinai apie savo laimingą grįžimą.

Kiauliaganiui išvykus, pasirodo Atena ir trumpai valandėlei suteikia elgetai jo ankstyvesnį pavidalą. Telemachas mano, matąs prieš savo tikrą dievą ir prašo jo malonės. „Nesu joks dievas" — atsako Odisseįus — „Tėvas aš tavo esu, tas, kurio pasiilgęs raudoji, || Vargą kenti, negalėdamas apveikti piktų prispaudėjų". Tėvas ir sūnus krinta vienas antram į glėbį.

Ilgai susitikimo laime dar netenka džiaugtis. Priešai juk viešpatauja namuose, rengiasi nužudyti sūnų ir, žinoma, nepasigailėtų ir tėvo, jei tik jį pažintų. Odisseįus turi tęsti savo incognito iki to momento, kai galės suduoti jaunikiams lemiamą smūgį. Tegu sūnus tuo tarpu vienas grįžtąs į namus, o tėvas atvyksiąs vėliau, dar nepakeitęs elgetos išvaizdos.

Jaunikių laivas jau grįžęs iš Asteridos. Kadangi nudėti Telemachą kelionėj jiems nepavyko, tai reikia kuo greičiausiai nužudyti jį Itakėj.

XVII. *Telemacho grįžimas į Itakę.* Telemachui grįžus į tėvo rūmus, žynys Teoklimenas, kurį jis atsivežė su savim iš Pilo, pranašaujama, kad Odisseįus greitai grįšiąs į namus. Tuo tarpu elgeta, lydimas Eumajo, artinasi prie miesto. Čia prasideda mūsų poemos paskutiniosios dalies antrasis skyrius (giesmės XVII—XX), apimantis Odisseįaus nuotykius jo paties namuose, kur, išskyrus Telemachą, niekas jo nepažįsta. „Tai — sako Zieliński — yra pati dailiausia ir geriausiai apgalvota poemos dalis".

Stipriausiai jaudinančią sceną randame čia pačioj pradžioj. Besiartinantį prie savo namų šeimininką pažįsta tik jo senas ištikimas šuo, gulįs ant mėšlų krūvos. Giliausias džiaugsmas apima kilnųjį gyvulį — jis norėtų pulti prie savo pono, laižyti jo rankas, bet jėgos atsisako jam tarnauti, ir senas Argas krinta negyvas.

Elgeta atsiranda salėje, kur puotauja jaunikiai ir Telemachas. Prašančiam išmaldos jaunikiai meta maisto kąsnelius. Vienas iš jų Antinojas, sviedžia jį kėdute.

Penelopeja kviečia vargšą pas save, norėdama šiek tiek sušvelninti padarytą jam skriaudą ir tikėdamasi sužinoti iš jo ką nors apie vyrą. Senis pažada apsilankyti pas ją vakare.

XVIII. *Odissejaus ir Iro kumštynės.* Įžulus elgeta Iras nori pavaryti Odisseją nuo jo užimtos vietos prie salės slenksčio. Nors kova su valkata žemina didvyrį, Odisseją, pasiryžęs išlaikyti savo vaidmenį iki galo, leidžiasi į kumštynes su Iru ir sumuša jį. Jaunikiai garsiai kvatoja ir tyčiojasi iš Odissejaus.

Toliau eina mūsų giesmėje dalis, iš kurios neįmanoma pašalinti aiškių nenuoseklumų. Patikimiausiai tų nenuoseklumų kilmę parodė Finsler. Iš savo pirmtakų Homeras buvęs paveldėjęs dainą, kurioj Penelopeja, negalėdama toliau žiūrėti į savo sūnaus turto naikinimą, o gal net priėjus išvadą, kad toliau laukti grįžtant Odisseja us ir tęsti savo našlės gyvenimą darosi beprasmiška, pasiryžta paskelbti jaunikiams, kad yra nusistačiusi ištekėti už vieno iš jų — jaunikiai turį tiktai atminti, kad kas peršasi gražiai moteriškei, turi jai suteikti brangių dovanų. Deivė apsupa jos galvą nepaprastu grožiu taip, kad jaunikiai mielai suneša jai aibę brangenybių. Laukiame tad, kam gražuolė našlė atiduos savo ranką. Vieton to Telemacho motina prikaišioja jaunikiams, kad, užuot apdovanoję ją puikiomis dovanomis, jie naikiną jos sūnaus turtą; sūnus todėl — kreipiasi ji į Telemachą — padarytų geriau, jeigu visai pasišalintų nuo jaunikių. — Kam gi buvo reikalingas visas puikus pasiruošimas tokiai nereikšmingai scenai: juk per tiek metų Penelopeja turėjo gana progų prikaišioti jaunikiams jų pasielgimą; be to, tokius patarimus sūnui būtų buvę paprasčiau duoti žymiai anksčiau. Homeras greičiausiai bus pridėjęs šią nereikšmingą pabaigą ir atkirtęs senoj giesmėj, kuria jis naudojosi, jos nuoseklų galą, kad galėtų įvesti jo vieton kitą, dar įspūdingesnį motyvą. Tas motyvas — Penelopeja atiduosianti ranką tam, kuris pajėgsiąs įtempti Odisseja us lanką ir įsmeigsiąs strėlę į taikinį — išvystomas sekančioj giesmėj.

XIX. *Penelopejos pasikalbėjimas su Odissejum. Eurikleja jį pažįsta.* Jaunikiams pasišalinus iš puotų salės, Odisse-jus ir Telemachas pasilieka ten vieni. Kova su jaunikiais bus sunki, jei tik jie turės ginklus. Reikia tad perkelti ginklus į kitą kambarį ir jį užrakinti. Atena veda tėvą ir sūnų į kambarį, kur ginklai yra sudėti: pati deivė nematoma, bet ji laiko rankoj žibintuvą, ir tas žibintuvas apšviečia jiems viską aplinkui.

Pašalinęs ginklus, Odissejus vėl grįžta į puotų salę. Netrukus ateina ten tarnaitės, kad viską po puotos sutvarkytų. Stačiokiškiausia iš jų Melanta grasina išvaryti senį, kuris vis dar neapleido rūmų, su nuodėguliu. Penelopeja sustabdo tarnaitę, o patį kreipiasi į senį klausdama, iš kur jis kilęs ir koks jo vardas. Kam — atsako Odissejus — reikia garsiajai valdovei, apie kurią kalba visas pasaulis, žinoti, kokį vardą nešioja visų apleistas, žiauraus likimo persekiojamas vargšas. Karalienė skundžiasi nežinomam vargšui savo nelaiminga padėtim: net tėvai spirią ją tekėti už vyro, bet daugiausia susirūpinimo keliąs jos sieloj sūnus Telemachas ir jo, jaunikių naikinamas, turtas.

Pasiskundus savo vargu, Penelopeja vėl prašo senį pasisakyti jai, kas jis esąs. Svečiui nieko nepalieka, kaip apsakyti pramanytą istoriją: jis esąs jaunesnysis Idomenejaus brolis ir vadinąsis Aitonas. Kartu su Idomenejum jis kovojęs prieš Troją ir susitikęs ten su Odissejum. Gražus jo apsakymas apie tą tariamąjį jo susitikimą taip sujaudina Penelopeją, kad ašaros „tartum tirpstantis sniegas" pradeda riedėti iš jos akių: Penelopeja graudžiai verkia dėl pražuvusio vyro, o tas vyras sėdi prieš ją ir moka puikiai valdyti savo gilų susijaudinimą.

Penelopejai ateina mintis, kad jos svečias ne visuomet buvęs elgeta; ji liepia senai Odissejaus auklei Euriklejai nuplauti keleiviui kojas. Vykdydama tą įsakymą, sena auklė pastebi ant Odissejaus kojos randą nuo žaizdos, kurią jam, medžiojant Parnaso kalne, padarė šernas, ir vos susilaiko neparodžiusi savo susijaudinimo. Odissejus vos sulaiko jos džiaugsmingą riksmą.

Karalienė apsako sapną, kurį neseniai sapnavus: ji mačiusi erelį, kuris atskridęs į jos kiemą ir suplėšęs dvidešimt

žąsų. Tas erelis — aiškina svečias karalienei — tai Odisejus, o jo iškapotos žąsys — tai jaunikiai.

Tas aiškinimas neįtikina Penelopejos: ji esanti pasiryžusi atiduoti savo ranką tam, kuris pajėgsiąs įtempti Odisseja us lanką ir įsmeigti strėlę į nurodytą taikinį.

Svečias pataria to sumanymo neatidėlioti, nes Odisejus atvyksiąs anksčiau, negu jaunikiai įtempsią lanką.

Penelopeja atsisveikina su savo vyru jo nepažinus. Žymiausieji Odissejos tyrėjai nuo Niese iki Eduardo Schwartz'o pabrėžia keistumą, kad iš visų tarnaičių Odisseju s leidžia nuplauti savo kojas kaip tik tai, kuri lengviausia galėjo jį pažinti. Jie mano todėl, kad ankstyvesnioj Odissejos redakcijoj ne tik Eurikleja, bet tuoj po jos ir Penelopeja pažino sugrįžusį didvyrį, ir kad vyras kartu su žmona sudarė lanko bandymo planą. Ta hipotezė randa tam tikrą pamatą dvidešimts ketvirtos Odissejos giesmės vietoj, kur požemių karalystėj jaunikis Amfimedontas, nors ir apskritai tiksliai atpasakoja jaunikių žudynes, vis dėlto atitola nuo mūsų giesmės tuo atžvilgiu, kad tvirtina, jog pats Odisseju s įkvėpęs Penelopejai sumanymą pasiūlyti jaunikiams lanko bandymą.

Jeigu mes ir sutiksime su šia hipoteze, kuriai atstovauja tarp kitko ir didysis Wilamowitz, tai vis dėlto turėsime pripažinti, kad mūsų Odissejos autorius puikiausiai pakeitė senesnį epą, kuriuo jis naudojosi: jeigu jis būtų leidęs Penelopejai pažinti sugrįžusį vyrą dar prieš lanko bandymą, tai visa garsioji scena su lanku daug nustotų savo įtempimo.

XX. *Prieš jaunikių iššudymą.* Nepažintas senis grįžta į puotų salę ir ten ant odų galvijų, kuriuos paskerdė jaunikiai, paskęsta giliame miege.

Praslinkus kelioms valandoms Penelopeja pabunda su nepakenčiamu skausmu širdyje: rytojaus diena atiduosianti ją vienam iš nekenčiamų jaunikių. Tegu jau Artemida nudeda ją savo ietim arba tegu audra nuneša ją į vietą, kur iš Okeano plaukia į požemius negrįžtančios atgal srovės. Hade jai būsią lengviau, nes ten ji pamatysianti žuvusį vyrą: štai kažkoks piktas daimonas, lyg norėdamas ją pašiepti, atsiun-

tęs jai apgaulingą sapną, tartum Odisseįus ilsįsis greta jos, visai toks pat, koks jisai buvo traukdamas į pragaištingą karą.

Telemacho įsakytos tarnaitės ruošia salę šventei. Ištikimi Odisseįui Eumajas ir Filoitijas ir parsidavęs jaunikiams Melantijas atvaro kiaulių, ožkų ir jaučių, reikalingų ruošiamai puotai.

Tuo tarpu jaunikiai ryžtasi galutinai nusikratyti Odisseįaus sūnumi: žuvus didvyrio įpėdiniui, jo turtai turės tekti tam, kuris ves jo našlę; tiktai nepalankus ženklas — jaunikių kairėj pusėj pasirodė skrendąs erelis — verčia juos atidėti savo sumanymo vykdymą.

Telemachas duoda Odisseįui vietą prie staliuko, pastatyto prie įėjimo į salę ir skelbia jaunikiams, kad neleisiąs toliau įžeidinėti svečio. Vis dėlto jaunikis Ktesippas, nepatenkintas, kad valkata vaišinamas vienoj salėj su juo, ima jaučio kaulą ir meta, bet nepataiko svečiui. Telemachas grasina dabar, kad nesvyruodamas nudėsiąs kiekvieną, kuris mėgins toliau įžeidinėti svečią. Agelajas pataria kitiems jaunikiams nepykdinti Telemacho: sūnus paveiksiąs motiną, kad ji liautųsi spyrusi laukti grįžtančio Odisseįaus. Telemachas atsako, kad neatkalbinėjąs motinos nuo naujų vestuvių, bet versti ją padaryti tai prieš savo norą — nemanąs. Jaunikiai pradeda garsiai kvatoti.

Tas kvatojimas įerzina žynį Teoklimeną. Jis pasakoja, koks paveikslas kyląs jam sielos gelmėse: jis matąs jų kūnų sąnarius gulinčius tamsumoj, sienas ir grindis aptaškytas krauju, kiemą pilną vėlių, skubančių į požemių karalystę.

Pranašavimas nedaro jaunikiams jokio įspūdžio. Jie prikaišioja Telemachui, kad jis laiko savo namuose tokius dykaduonius, kaip šitą senį ir žynį, kuris prikalbėjęs ką tik visokių niekų — geriau būtų pasodinti juos į laivą ir parduoti į Siciliją už gerą atlyginimą.

XXI. *Lanko bandymas.* Vykdydama savo vakarykštį pasiryžimą Penelopeja pareiškia susirinkusiems į puotų salę jaunikiams, kad norėdamą padaryti jų viešpatavimui galą, ji siūlanti pretendentams į savo ranką bandymą: štai Odisseįaus lankas — kas jį įtempsiąs ir pataikysiąs į taikinį, tas galėsiąs įąvesti į savo namus.

Telemachas pareiškia norįs dalyvauti rungtynėse; jeigu jam bandymas pavyksiąs, tai motinai nereikėsią jo apleisti, o jaunikiai turėsią pasišalinti iš jos namų.

Triskart bando Telemachas savo jėgas; per ketvirtą bandymą jis jau būtų įtempęs lanką, bet čia Odisseįus mirktelėdamas duoda Telemachui ženklą nutraukti bandymą.

Jaunikiai vienas po kito iš visų jėgų stengiasi įtempti lanką. Tuo tarpu Odisseįus išeina su Eumaju ir Filoitiju į gretimą kambarį ir pasisako jiems kas esąs. Jaunikiai tuo tarpu po eilės tuščių pastangų siūlo atidėti bandymą iki rytojaus dienos. Čia netikėtai pakelia balsą elgeta, prašydamas, kad ir jam būtų leista išbandyti savo jėgas. Jaunikiai, žinoma, nenori ir girdėti, kad jų rungtynėse dalyvautų kažkoks valkata. Žeminamą svečią užstoja Penelopeja. Ji klausia ironiškai Antinoją, kuris vienas iš jaunikių dar nedalyvavo rungtynėse, ar jis kartais nebijąs, kad senis padarys tai, ko nepajėgs padaryti išdidus jaunikaitis. Antinojas nežino, ką pasakyti, bet kiti jaunikaičiai pareiškia, kad į elgetos dalyvavimą rungtynėse jie žiūrėsią tiesiog kaip į savo garbės įžeidimą.

— Kas čia gali dar kalbėti apie garbę — užsidega Penelopeja. — Ar ne jūs, kurie taip begėdiškai elgiatės svetimo herojaus namuose? Pagaliau svečias, nors ir nustojęs turtų ir tėvynės, nėra žemesnės kilmės už jus. — Nelaukdama jaunikių atsakymo, Penelopeja liepia paduoti elgetai lanką.

Dabar atėjo kruvino keršto valanda, bet nejaugi švelni Penelopeja žiūrės į baisų reginį? Telemachas pašalina ją iš salės, pareikšdamas, kad tai jis, kaipo pilnateisis namų šeimininkas, įsakęs paduoti svečiui lanką, o motina tegu grįžta į savo būstą ir tesirūpina naminiais darbais. Sugrįžusią į savo kambarį Penelopeją Atena skandina giliame miege.

Eumajus paduoda Odisseįui lanką. Odisseįus, kuris visą laiką laikėsi pasyviai, ir dabar neskuba vykdyti gerai apgalvoto sumanymo. Su nepalyginamu meistriškumu be jokios skubos stato prieš mus Homeras lemiamą akimirką, kurią jis taip rūpestingai per visą savo poemą buvo parengęs. Odisseįus lengvai įtempia lanko stygą. Tuo tarpu iš dangaus „rūsčiai sugrūmojo griaustiniais" Dzeusas. Išgirdęs šį dangišką ženklą, didvyris nudžiugo širdyje: be vargo įrėmęs

vilyčios galą į stygą, jis pataikė pro visas grandis, nepalietęs jų.

„Mat, Telemachai, — sako dabar Odissejus — svečias neatnešė tau gėdos, nors ir jaunikiai taip biauriai jį niekino. Dabar, kol dar nesutemo, reikia paruošti šitiems vyrams puotą". Telemachas tuoj apsiginklavęs stoja greta tėvo.

XXII. *Jaunikių iššudymas.* „Pirmas mėginimas, — sako Odissejus jaunikiams, — pavyko puikiausiai. Dabar aš paimsiu kitą taikinį".

Įžūliausias iš jaunikių, Anitnojas, kaip tik ima į rankas taurę su vynu ir, negalėdamas net įsivaizduoti, kad Odissejus išdrįstų pulti ištisą jaunų vyrų būrį, deda ją prie lūpų. Strėlė, pramušus gerklę, išlenda pro jaunikio pakaušį.

Jaunikiai, matydami nudėtą draugą, pakelia baisiausią riksmą, ieško ginklų, kurie yra, deja, paslėpti, ir grasina Odissejui žiauria pražūtim. Dabar Odissejui nėra daugiau reikalo valdyti savo rūstybę: jis griežčiausiais žodžiais prikaišioja jaunikiams jų pasielgimą ir sakosi nemanąs nė vieno jų pasigailėti.

Kiekvienas Odissejaus šūvis pataiko priešus: be ginklų jie visi turi neišvengiamai žūti. Ožkaganiui Melantijui pavyksta, tiesa, aprūpinti dalį jaunikių šarvais, bet, kai jis antrą kartą pasirodo ginklų kambary, Eumajas ir Filoitijas pagauna jį, suriša ir pakabina ant šulo prie pat lubų.

Kova su apginkluotais jaunikiais darosi sunki ir nežinia kuo ji būtų pasibaigus, jeigu Odissejui į pagalbą nebūtų atėjusi Atena. Pasirodžius jos baisiai aigidai, jaunikius apima šiurpas, jie laksto lyg pamišę po salę ir krinta visi nuo Odissejaus, jo sūnaus ir ištikimų piemenų smūgių.

Po baisių žudynių lavonai pašalinami iš salės. Odissejus įsako atnešti sieros ir išrūkyti ją salę; paskui Eurikleja pakviesianti Penelopeją ir ištikimas tarnaites. Salės išrūkymas bus greičiausiai buvęs surištas su prietaru, kad siera apsaugojanti nuo įsiveržimo daimoniškų galybių, iššauktų pralieto kraujo.

XXIII. *Penelopeja pažįsta Odisseją.* Eurikleja praneša Penelopejai, kad paslaptingas elgeta iššudęs jaunikius ir esąs ne kas kitas, kaip Odisseju s. Karalienė nenorinti tikėti savo laime, nors ir džiaugsmas užlieja jos širdį. Nusileidus į salę, ji ilgai tiria akimis svečią; čia jai atrodo, kad ji jau pažįstanti mylimąjį vyrą, čia vėl abejonės apima jos sielą. Jeigu svečias iš tikrųjų yra Odisseju s, tai jis turįs žinoti paslaptį apie jų vestuvių lovą, apie kurią šiaip ji niekam nesanti prasitarus. Odisseju s apsako, kaip jis apmūrijęs augantį arti namų alyvos medį ir apdengęs stogu, o medį pakirtęs taip, kad jo kelmas galėjo būti sunaudotas lovos kojai.

Pasakojime apie alyvos kelmą, sunauudotą lovos kojai, didelis olandų mokslininkas J. van Leeuwen ieško seno mito pėdsakų, kuriame sugrįžęs pas žmoną-deivę dieviškas vyras iškelia vestuves po šventuoju alyvos medžiu. — Dabar visos Penelopejos abejonės išsklaidytos. Penelopeja puola vyrui į glėbį.

Vyrą ir žmoną, besidžiaugiančius susitikimu ir besiskundžiančius išgyventomis nelaimėmis, būtų užklupęs rytas, jeigu Atena nebūtų sulaikiusi aušros prie okeano ir tokiu būdu neprailginus nakties. Penelopeja supranta, kad Odisseju i teksią dar susiremti su nudėtų jaunikių giminaičiais, ir kad tas susirėmimas galįs būti jam labai pavojingas. Odisseju s ramina ją, pasakodamas apie Teiresijo pranašavimus, pagal kuriuos jis turįs susilaukti vėlyvos ir laimingos senatvės.

Ateina rytas. Odisseju s numato, kad gandas apie jaunikių iššudymą pasklis po visą Itakę — tegul tada Penelopeja užsirakina savo kambary ir nieko neįsileidžia; jisai pats eisiąs apsilankyti pas savo senąjį tėvą Laertą ir mėginsiąs susigrąžinti jaunikių pagrobtus turtus.

XXIV. *Susitaikymas.* Hermejas veda nužudytų jaunikių vėles į požemių karalystę. Būrys traukia paliai Okeano sroves ir Leukados uolas.

Pralėkusios saulės aukštuosius vartus ir neapsistojusios Sapno ir Pasakų karalystėj, vėlės, kurias dainius įsivaizduoja pagal liaudies sąvokas, paukščiais atskrenda į Asfodelio pievą. Čia prasideda antroji Odissejos Nekija.

Jaunikius sutinka Patroklo, Antilocho ir Ajanto vėlės, susibūrusios apie Achillą. Paskui pasirodo Agamemnono vėlė, lydima visų tų, kurie kartu su Mikėnų karaliumi žuvo Aigisto namuose. Agamemnonas apsako Achillui, kaip jam žuvus prie Trojos sienų nuo Pario rankos, jis iškėlęs puikiausias laidotuves. Paskui nelaimingasis valdovas laimina Odisseju ir lygina jo žmoną su savo klastinga žmona. Antros Odissejos Nekijos tikslas buvo dar kartą surišti Ilijados ir Odissejos fabulas ir priešpastatyti Penelopeją Klitaimnestrai.

Odisseju atvyksta pas savo senąjį tėvą. Verkdamas pasakoja nepažintam sūnui Laertas, kad Itakėj dabar viešpatauja niekšai, naikinantieji Odisseju turtą. Paties jo, deja, nebesą tarp gyvųjų. Jo artimieji net negalį atiduoti paskutinės pagarbos jo palaikams.

Odisejus spaudžia tėvą prie savo krūtinės, pasisako jam kas esąs ir praneša apie jaunikių iššudymą. Senelio džiaugsmas neturi ribų.

Tuo tarpu žinia apie jaunikių iššudymą pasklinda po visą kraštą. Nudėtųjų giminaičiai išneša lavonus iš Odisseju rūmų ir juos palaidoja. Paskui jie renkasi į rinką pasitarti. Antinojo tėvas Eupeitas reikalauja kruvino keršto Itakės karaliui. Netikėtai pasirodo minioj skelbikas Medontas ir dainius Femijas. Medontas piešia iššudymo sceną ir pabrėžia, kad tą pergalę Odisseju yra suteikus Atena: kas dabar pulsiąs Odisseju, tas užsitrauksiąs dar didesnę nelaimę. Susirinkusių itakiečių dauguma išsisklaido nieko nenutarus. Tie, kuriuos įtikino Eupeito kalba, skubiai ginkluojasi ir traukia prieš Laerto namus.

Telemachija prasideda dievų pasitarimu Olimpe. Tokį pat, tiesa, labai trumpą, pasitarimą, randame mūsų poemos pabaigoje. Atena klausia Dzeusą, ar jis manąs sutaikyti Odisseju su itakiečiais, ar leisti jiems pradėti brolžudišką kovą? Dzeusas nenori tarti savo visa ką lemiančio žodžio, jis tiktai pareiškia, kad, jo nuomone, giminaičiai turėtų atleisti karaliui, kad jis, gindamas savo teisę, iššudė jaunikius.

Sukilusi minia artinasi prie Laerto namų. Deivė sukelia seno Laerto širdyje „atšalusią drąsą", ir pirmoji jo ietis nudeda Eupeitą. Odisseju su Telemachu

ir ištikimais tarnais įniršę puola priešus ir būtų visus juos vietoje iškapoję, jeigu Atena nebūtų sustabdžius brolžudiškos kovos. Greit po to Odisseja us nuolatinės globėjos Atenos pastangomis nauja sandora surišo Itakės karalių su jo tauta.

4. Odisseios kūrėjo klausimas.

Dar Aristotelis pabrėžė žymiai didesnį, palyginus su Ilijada, Odisseios vieningumą. Pirmosios poemos pagrindinis motyvas — Achillo rūstybė viešpatauja tik pirmoj, tiesa, žymiai didesnėj jos daly iki to momento, kai Achillas išsiunčia Patroklą į kovą. Tolimesni įvykiai ir motyvai su tuo pamatiniu motyvu organiškai nėra surišti. Tuo tarpu visas Odisseios turinys beveik iki paties jos galo yra tampriais siūlais surištas su vienu motyvu — Odisseja us grįžimu į tėvynę ir jo kerštu jaunikiams. Jaunesnioji Ilijados sesuo tokiu būdu žymiai daugiau artinasi prie organiškojo vienumo idealo.

Tas didesnis Odisseios vieningumas padarė, kad disekcionistų žirklės, kurios nieko nepaisydamos karpė įvairiausiais būdais Ilijadą į ilgą eilę „mažųjų dainų", su Odisseja elgėsi nepalyginamai atsargiau. Net ir griežčiausias disekcionizmas neišdrįso čia išskirti daugiau negu kelias pagrindines dalis vieton kelių dešimtų, į kurias d'Aubignac'o, Wolf'o ir Lachmann'o pasekėjai suskaldė Ilijadą, ir tos analizės vaisiai turi nepalyginamai didesnę ir pastovesnę mokslinę vertę, negu anie bandymai.

Vis dėlto ir Odisseios analizė ėjo tais pačiais, jau praskintais Ilijados tyrinėtojų, keliais. Ir čia galima aiškiai atskirti keturias sroves, maždaug atitinkančias pagrindines Ilijados kritikos kryptis.

Kraštutinis unitarizmas, sutinkąs pašalinti iš Homero poetinės karalystės vien tik vėlyvesnes interpoliacijas, kovoja su kraštutiniu disekcionizmu, kuris tvirtina, kad galutinę formą Odisseiai davęs ne originalus kūrėjas, bet gabus redaktorius, sujungęs jau įgijusias pastovią formą dalis.

Pirmas žymus to disekcionizmo atstovas yra Adolf Kirchhoff (Die homerische Odyssee und ihre Entstehung.

1859. Die Komposition der Odyssee. 1869), paskutinis Eduard Schwartz (Die Odyssee. 1924). Kirchhoff randa Odissejoj keturis savarankiškus šaltinius. Pirmąjį šaltinį sudaranti giesmė apie Odissejaus grįžimą į tėvynę (Nostas), o jos vidurtaškis esąs Poseidono rūstybė. Antrasis paraleliai plaukiąs šaltinis tai pasakojimai apie Odissejaus klajones, kurias tačiau iššaukė ne Poseidono, o Helijo rūstybė. Šiame šaltiny Odissejos redaktorius radęs poetiškai apdirbtas sakmes apie Ajolą, Laistrigonus, Kirkę, Sirenas, Skillą ir Charibdą ir t. t. Trečiąjį mūsų poemos šaltinį Kirchoff mato Telemachijoj. Pagaliau ketvirtasis šaltinis sudaręs senos poemos apie Odissejaus grįžimą tęsinį. Į šį tęsinį sukūręs jį dainius įpynęs įvairių senesnių dainų eilę, kaip tai giesmę apie Odissejaus susitikimą su Eumaju, apysakas apie Melantiją, apie šunį Argą, apie išdidų jauniklį, metantį kėdele į vargšą - svetį. Odissejos redaktorius pirmiausia sujungęs senąjį Nostą su Telemachija, o Telemachiją aprūpinęs nauju įvadu ir nauja užbaiga, rišančia Telemacho kelionę su santykiais Odissejaus namuose. Paskui iš dviejų apysakų apie Odissejaus grįžimą jisai padaręs vieną ir įdėjęs ją į paties herojaus lūpas ir pagaliau prie taip sudarytos visumos pridėjęs užbaigą (XXIII 297 — XXIV 548). Kad ši užbaiga yra vėlyvas priedas prie mūsų poemos, pastebėję dar didieji hellenistinio laikotarpio tyrinėtojai Aristofanas iš Bizantijos ir Aristarchas.

Kovodamas prieš Kirchhoffo disekcionizmą, Niese sukūrė teoriją, kuri dėl tam tikro panašumo su G. Hermanno Pra-Ilijados teorija galima pavadinti Pra-Odisseja arba „praplatinimo“ teorija (Erweiterungstheorie). Odissejos branduolį sudarę, jo nuomone, Odissejaus apsakymai Alkinojo rūmuose ir jo kelionė iš fajakų salos į Itakę. Scena, kurioj Penelopeja pažįsta Odisseją, užbaigusi Pra-Odisseją. Telemachija ir kerštas jaunikiams atsiradę tik antroj praplatintoj poemoj. Dar vėlyvesni dainiai pridėję prie jos eilę naujų epizodų ir motyvų — tik dabar atsiradusi Atena kaip Odissejaus globėja, ir Poseidono rūstybė pasidariusi vienu iš svarbiausių visos akcijos akstinų. Prie vė-

lyviausio praplatinimo priklausąs pagaliau Odissejaus apsilankymas numirėlių šaly.

Kirchhoff'o disekcionistinė teorija tvirtina, kad mūsų Odissejoj esą sujungti bent keturi šaltiniai, kurie pradžioj buvę nepriklausomi vienas nuo kito — Niese's „praplatinimo teorija" nustato vieną šaltinį, į kurį tačiau ilgainiui įplaukė įvairios kitos srovės, sudariusios pagaliau žinomą mums visumą.

Wilamowitz, iš vienos pusės, dar pagilina savo mokytojo Kirchhoff'o analizę, rodydamas, kad net jo priimtuose keturiuose Odissejos šaltiniuose galima išskirti žymiai senesnes dalis; iš kitos pusės, jisai randa, taip pat kaip ir Ilijadoj, tam tikrą Odissejos dalį, kuri buvo sukurta Mažojoj Azijoj vieno didelio menininko ir kurią galime pavadinti „senesne Odisseja" (die ältere Odyssee); ta senesnė poema, sudaranti maždaug pusę žinomos mums visumos, apima, Wilamowitzo nuomone, giesmių penktos iki keturioliktos ir šešioliktos iki devynioliktos žymiausias dalis: pasakojimai Alkinojo rūmuose, grįžimas į Itakę, apsilankymas pas Eumają ir kerštas jaunikiams — visi tie dalykai priklausę senajai poemai. Penelopeja neabejojamai pažinusi vyrą dar prieš kruviną kovą su jaunikiais. Vėliau negu senesnė Odisseja, bet taip pat Mažojoj Azijoj, buvo sukurta Telemachija, kuri maždaug atitiko antrą, trečią ir ketvirtą mūsų Odissejos giesmes. Pagaliau trečia, sukurta jau pačioj Graikijoj, poema apėmusi lanko bandymą, platų jaunikių iššūdymo aprašymą ir visą Odissejos užbaigą, kurioj Penelopeja pažįsta herojų tik po jo kovos su jaunikiais.

Į Wilamowitzo teoriją, žinoma, negalima žiūrėti kaip į paskutinį Homero kritikos žodį, nes tokių žodžių homerologijoj, apskritai, būti negali. Vis dėlto reikia manyti, kad jo ginamas nuosaikus unitarizmas bus daugiausiai prisiartinęs prie tiesos.

Nei Ilijados, nei Odissejos skaldytojams nepavyko padalinti tų dviejų stebuklingų poezijos kraštų tarp antraeilių valdovų. Bet ar tie du, daugeliu atžvilgių skirtingi, kraštai turi vieną valdovą? Gal tie kraštai gyvena tiek skirtingą gyvenimą, kad jų tiesiog negali valdyti vienas valdovas, kad ir toks galingas kaip Homeras?

Klausimas, ar tas pats dainius, kuris paliko graikams Ilijadą, sukūrė ir Odisseją, senovei rimtų abejonių nesukėlė. Atsirado tiesa Aleksandrijoj du šiaip niekuo nepragarsėję filologai Ksenonas ir Hellanikas, kurie mėgino šį klausimą išspręsti neigiamai. Į tą choridzontų" (skiriančiųjų) bandymą tiek Senovė, ties Naujieji laikai iki septyniolikto amžiaus galo žiūrėjo kaip į keistą „paradoksą"[1]. Kai nuo d'Aubignac'o ir ypač nuo F. A. Wolff'o laikų homerologijoj įsigalėjo disekcionistinės teorijos šalininkai, klausimas apie bendrą Ilijados ir Odissejos autorių savaime atkrito: jis atsirado tik tada, kai iš skaldytojų rankų buvo išgelbėtos bent žymiausios poemų apie Achillo rūstybę ir apie Odissejaus grįžimą į tėvynę dalys. „Du Homerai" buvo lyg paskutinieji apkasai, už kurių pasislėpė Homero kūrybos skaldytojai.

Kokius gi ginklus vartoja tų apkasų gynėjai?

Jie kruopščiai renka visus skirtumus tarp Ilijados ir Odissejos ir nesiskaito pakankamai su jų bendromis ypatybėmis. O tų bendrų ypatybių yra taip daug ir jos yra tokios žymios, kad kaip tik nuo jų reikėtų pradėti, sprendžiant klausimą, ar vienas genijus galėjo sukurti abi poemas.

Kalba, stilius, eiliavimas yra tas pats abiejose poemose. Net kruopščiausieji stilometriniai tyrinėjimai nesugeba nustatyti tarp jų pagrindinių skirtumų. Čia tik pora pavyzdžių. Homeras, pav., tik retai vartoja abstrakčius daiktavardžius. M. Croiset suskaitė tokius daiktavardžius su galūnėmis — ie, — syne, — tys ir rado, kad Ilijadoj jų yra tik 58, o Odissejoj — 81. Croiset tarėsi radęs čionai pagrindinį skirtumą tarp Ilijados ir Odissejos. Deja, šią išvadą greit sugriovė J. Scott, kuris iš naujo suskaitė visus to srūšies žodžius ir rado, kad jų esama Ilijadoj 79, t. y. beveik tiek pat, kiek ir Odissejoj.

Daug domėjosi tyrinėtojai priešhomerine metrika — Zieliński net sukūrė įdomią teoriją apie heksametro pirmataką. Tos senosios metrikos pėdsakų, aišku, turėtų būti ypač daug Ilijadoj. Tos apriorinės prielaidos nepatvirtino Hoerenz'o tyrinėjimai: pasirodė, kad senoviško metro liekanos išblaškytos per visas abiejų poemų dalis; jos sudaro vieną iš homerinio dia-

[1] „Prieš Ksenono paradoksą" su tokia antrašte išleido antram šimtmety pr. Kr. garsiausias Aleksandrijos gramatikas Aristarchas traktatą, ginantį Homerą, kaip abiejų poemų autorių.

lekto ypatybių ir rodo dar sykį, kad visos pastangos rasti stiliaus, kalbos ir eiliavimo srity pagrindinių skirtumų tarp Ilijados ir Odissejos nueina niekais.

Jau visų tų pastangų bergždumas pakankamai rodo, kad poemos apie Achillo rūstybę ir apie Odissejaus grįžimą į tėvynę galėjo turėti tik vieną kūrėją. Visų amžių ir tautų literatūroj negalima rasti nei vieno pavyzdžio, kad du genijai sukūrę dvi savo tautos poezijos viršūnes, turėtų tą pačią kalbą, tą patį stilių, tą pačią poetinę techniką?

Dauguma tautų turi apskritai tik vieną nieko nenuginčijamą poezijos valdovą. Ar Romoj gyveno antras Vergilijus? Ar italai turėjo antrą poetinį genijų, lygų Dantei? Ar anglai gali didžiuotis antru Shakespeare'u? Ar Goethe ir Puškin paliko savo tautoms nors vieną įpėdinį, kuris galėtų valdyti jų neapmatomas dvasios karalystes?

Galima, tiesa, nurodyti, kad ir vienoj tautoj atsirasdavo kartais du lygūs poezijos milžinai: prancūzai, sakysim, turėjo tuo pačiu laikotarpiu Corneille'į ir Racine'ą, lenkai — Mickevičių ir Słowackį, ir sunku, iš tikrųjų, pasakyti, ar vienas ar antras iš jų buvo didesnis kūrėjas.

Čia, vadinas, mes lyg ir turime analogiją su tariamai dviem graikų epo kūrėjais. Bet ši analogija atkrinta tuojau, kai tik mes atkreipiame dėmesį į didžiausius skirtumus tiek tarp prancūzų, tiek tarp lenkų poezijos viršūnių.

Manau, kad nė vienam atidžiam Mickevičiaus skaitytojui, perskaičiusiam jo raštuose pirmą pasitaikiusį puslapį, nekils abejonių, ar tas eiles kartais nėra parašęs Słowacki. Pakanka taip pat išgirsti vieną „Karaliaus-Dvasios" arba „Beniovski'o" strofą, kad drąsiai tvirtintum — tas eiles galėjo sukurti tik Słowacki.

Jeigu tada Odisseja ir Ilijada būtų turėjusios atskirus autorius, tai būtų vienintelis visuotinės literatūros istorijoj atsitikimas, arba, pasakykime tiksliau, vienintelė nesąmonė, kad du tiktai vienas su kitu ir su nieku daugiau nepalyginami genijai vartotų tą pačią kalbą, naudotųsi tomis pačiomis poezijos priemonėmis. Tokiai galimybei prieštarauja viskas, ką mes žinome apie poetinės kūrybos paslaptį. Juk kiekvienas didelis poetas kuria savo kalbą, savo vaizdus, savo stilių, savo meno taisykles ir tik jiems pasiduoda. Kaip gi galėjo Odissejos au-

torius taip vergiškai perimti iš Iliono dainiaus visas jo meniškas priemones, kad ir kruopščiausioji analizė, kurios neatbaido net retų mūsų poemose abstrakčių daiktavardžių skaitymas, nesugebėjo nustatyti Odissejoj aiškių atskiros poetinės individualybės apsireiškimų. Juk jeigu mūsų poemas būtų sukūrę atskiri dainiai, tai tada Racine būtų galėjęs rašyti „Cid'o" ir „Cinna'os", o Słowacki „Vėlinių" ir „Pono Tado" stilium.

Negalima, žinoma, užmerkti akių ir į gana žymius skirtumus tarp Ilijados ir Odissejos. Jau Aristotelis gerai matė, kad antrosios poemos kompozicija yra vieningesnė, poetinė technika šiek tiek tobulesnė, bet tai nesukėlė jam abejonių dėl vieno abiejų poemų autoriaus. Ir iš tikrųjų, skirtumai tarp jų, tai ne kas kita, kaip amžiaus skirtumai: tas pats genijus, kuris savo jaunystėj sukūrė poemą apie Achillo rūstybę, savo senatvėj puikiausiai galėjo sukurti poemą apie Odissejaus grįžimą į tėvynę. Pirmoj poemoj yra daug gaivališko įkvėpimo, kuris tiesiog veržiasi iš jaunos dieviškojo dainiaus krūtinės, antroj — sąmoningo meno, kuris yra reikalingas ilgo vystymosi ir lavinimosi. Homeras, kaip ir visi poezijos milžinai, per savo greičiausiai labai ilgą gyvenimą, žinoma, ugdė ir tobulino savo nepalyginamą meną, bet to meno kūrybinis pamatas pasiliko tas pats, nes gyveno vieno kūrėjo sieloj.

Jeigu vėl kreipsimės į analogijas su kitais didžiausiais visų tautų meno kūriniais, tai turėsime konstatuoti, kad skirtumai tarp Ilijados ir Odissejos yra žymiai mažesni, negu, sakysim, tarp Platono „Apologijos" ir „Įstatymų", tarp Goethe's „Ifigenijos" ir „Fausto" antrosios dalies, tarp Racine'o „Tebajidos" ir „Fedros", tarp Byron'o „Child-Harolde'o" pirmųjų giesmių ir „Don Juano", tarp Mickevičiaus „Gražinos" ir „Pono Tado", tarp Słowackio „Maru užkrėstųjų tėvo" (Ojciec zadżumionych) ir „Karaliaus-Dvasios", tarp Puškino „Ruslano" ir „Oniegino" paskutiniųjų giesmių. Taikant naujoviškos homerinės kritikos metodus šioms visuotinosios poezijos viršūnėms, lengvai galima prieiti ir prie homeriškų rezultatų, iš kurių čia, aiškus dalykas, galima tik „homeriškai" kvatoti.

Naujoviškieji chorizontai (pav. W. Schmid ir Sinko) pabrėžia ypač skirtumus tarp Ilijados ir Odisejos religijos ir bendros pasauližvalgos srityje. Ir šitą argumentą nesunku pašalinti, atsižvelgiant į amžių, kuriame kūrė Homeras pirmąją ir kuriame antrąją poemą: juk žmogus, aišku, negali visą savo gyvenimą žiūrėti į pasaulį tomis pačiomis akimis, nes visos jo moralinės ir religinės sąvokos palaipsniui išsivysto ir subręsta. Pagilinta Odisejos etinė ir religinė pasauližvalga jei ką įrodo, tai tik aiškią ir žymią pažangą vieno dieviškojo dainiaus vidiniame gyvenime.

IV. EPINIS KIKLAS.

Graikų priešhomerinę poeziją galima palyginti su tuo beribiu miglotumu, iš kurio pagal K a n t o - L a p l a c e'o teoriją išsiskyrė pagaliau mūsų planetarinė sistema. Ilijada ir Odisseja tai lyg dvi saulės, apie kurias elipse sukasi visi graikų epinės poezijos kūriniai. Iš tos elipsės neištrūko ir vėlyvesnioji epinė kūryba. Dieviškojo dainiaus saulė bėrė savo gaivinančius spindulius po visas jos sritis. Epinei kūrybai išsekus tuos spindulius pagauna lyrinė ir dramatinė poezija — Homero įtaka baigiasi tik ten, kur apskritai baigiasi poezija.

Turinio atžvilgiu artimiausios Ilijadai ir Odisejai yra poemos, sujungtos vadinamame e p i n i a m e k i k l e. Epinio kiklo (rato) sąvoka jau senovėj apėmė visas tas, sukurtas po Homero, poemas, kurių medžiaga buvo paimta iš tos pačios galingos heroinės sakmės srovės.

H o m e r o poemose randame eilę motyvų, kuriuos plačiai išvysto kikliniai poetai. Ilijada, pav., kartojo baladą apie M e l e a g r o rūstybę — kai kurie mokslininkai mato šioj balladoj poemos apie A c h i l l o rūstybę pirmavaizdį. Argo laivas yra minimas Iliono dainiaus, taip pat A t r e j a u s šeima ir E p i k a s t ė s vestuvės su jos pačios sūnum O i d i p u. O d i s s e j a u s vargų dainius pažįsta medinį arklį, su kurio pagalba achajai paėmė Trojį, ir neabejoja, kad jo daina yra tik viena iš eilės dainų, sukurtų apie kitų Trojos karo dalyvių keliones ir nuotykius, grįžtant jiems į tėvynę.

Tie pavyzdžiai, kurių skaičių galima būtų, reikalui esant, labai padidinti, parodo, kad kikliniai poetai gyveno tame pačiame heroinių sakmių pasauly, kaip ir H o m e r a s, tik tas pasaulis suskubo jau gerokai pasenti, jo spalvos nublukti ir nustoti savo žavinčios galios. Nenuostabu, kad pohomeriniai laikai heroinio epo srity nedavė žmonijai nė vieno tikrai didelio kūrėjo: visi kiklikai buvo epigonai ir epigonai tik antraeiliai. Juos tiesiog slėgė be galo turtinga sakmių medžiaga, jie nėrė įvykį po įvykio ant vieno siūlo, nesugebėdami jų surišti gilesniais vidiniais ryšiais; jie visai nudėvėjo homerinius palygini-

mus, epitetus ir kitas dieviškojo dainiaus menines priemones. Vėlyvesniais laikais „kiklinio meno“ sąvoka buvo vartojama kaipo tiesioginis „homerinio meno“ priešingumas. Mums kiklinių poetų kūriniai yra svarbūs ne savo menine forma, bet vien tik kaipo medžiaga graikų heroinei sakmei pažinti.

Pirmas sujungė herojines poemas į tam tikrą, deja, tik išorinę vienumą dar trečiame amžiuje pr. Kr. Aleksandrijos valdovų Ptolemajų įsteigtos bibliotekos vedėjas Dzenodotas iš Efeso. Vėlesnieji mitografai, remdamiesi vidiniais ryšiais tarp poemų, stengėsi sudaryti iš jų vieną užbaigtą eilę. Jie darė iš jų ištraukas, kurias buvo galima sustatyti į vieną nuoseklią eilę, ir nekreipdavo dėmesio į dalis, kurių įtraukti į tokią eilę nebuvo galima. Tokių dirbtinių kiklų romėnų imperijos laikais būta gana daug, nes jais plačiai naudojosi mokykla, o vadovėlių mokykloms leidimas visuomet buvo labai pelningas dalykas. Kiklo motyvais susidomėjo net vaizdakaliai: mums dar išliko keletas „Ilioniškų lentelių“ (tabulae Iliacae), ant kurių buvo išpiaustytos įvairios kiklo scenos.

Iš tokių vėlyvesniais laikais sudarytų kiklų mums geriausiai žinomas Proklo kiklas. Su garsiuoju penktojo amžiaus po Kr. neoplatoniku šitas Proklas neturėjo greičiausiai nieko bendro.

Visos naujųjų laikų pastangos rekonstruoti epinį kiklą deda savo pamatan Proklo kūrinį, papildydamos jį žiniomis, išlikusiomis kituose šaltiniuose, pav., Apollodoro „Bibliotekoj“. Pagrindines epinio kiklo dalis įprasta vadinti 1) Trojos kiklu, 2) Tebų kiklu ir 3) Kosmogoniniu kiklu.

1. Trojos kiklas.

Poemos, sujungtos šitame kikle, piešia: 1. įvykius, kurie privedė prie Trojos karo, 2. riša Ilijadą su Odisseja, pasakodamos, kas įvyko po Hektoro mirties ir Patroklo laidotuvių iki to laiko, kai Poseidono rūstybė užkrito Penelopejos vyrui kelią į tėvynę, 3. užbaigia Odisseją, apsakydamos apie jos herojaus paskutinius metus ir mirtį.

Įvykius, dėl kurių kilo Trojos karas, aprašo Stasinas iš Kipro salos. Legenda padaro jį Homero žentu: savo vienuolikos giesmių poemą „Kiprijos“ arba „Kipriški epai“ jisai

gavęs iš uošvio kaipo kraitį. Iš tikrųjų, kiek galima spręsti iš išlikusių mums skeveldrėlių, Homero dvasia buvo „Kiprijų“ autoriui su jo pastangomis surasti senovės mituose alegorinę prasmę visai svetima.

Trojos karo kilmę Stasinas riša su kosmogoniniu mitu apie santykius Dzeuso ir Motinos Žemės.

„Anais lakais — taip prasideda poema (Frgm. 1. Homeri Opera rec. T. W. Allen V 118) — nesuskaitomos žmonių giminės, klajodamos po didelį plačiakrūtinės Žemės kūną, išsemdavo Motinos jėgą“. Pasigailėjo jos Dzeusas ir savo tvirtoj sieloj nutarė palengvinti viską maitinančiai Žemei jos kančias: jisai sukėlė baisųjį karo ginčą apie Ilioną, kad mirtis sumažintų Žemės naštą. „Prie Iliono sienų žuvo didvyrių giminė. Išsipildė Dzeuso valia“.

Norėdamas pažeminti žmonių išdidumą, Dzeusas pagimdė su dievaite Nemesida Heleną ir atidavė ją auklėti Ledai. Leda nežinojo, kad jos auklėtinės nepalyginamas grožis pražudys tiek herojų. Dievai duoda narsiam Tessalijos karaliui Pelejui žmoną — jūros dievaitę Tetidą. Į vestuvių iškilmes pakviesti visi dievai ir deivės, išskyrus vaidų dievaitę Eridą. Keršydama Erida meta į puotautojų tarpą obuolį su užrašu „gražiausiajai“. Kuriai gi iš dievaičių teks klastingas obuolys? Herai? Atenai? Afroditei? Kiekviena iš jų laiko save gražiausia. Nenorėdamas užgauti nė vienos iš jų, Dzeusas siūlo dievaitėms nuvykti pas trojėnų karalaitį-piemenį Parį, kuris kaip tik gano savo tėvo Prijamo gyvulių bandas Idos kalne. Tegu jis išsprendžia ginčą. Paris Eridos obuolį atiduoda Afroditei. Atsidėkodama už tai meilės dievaitė pažada atiduoti Trojos karalaičiui gražiausiąją iš visų moteriškių. Gražiausia iš moteriškių — tai, žinoma, Helena, bet, deja, ji jau surišta šventais moterystės ryšiais su Menelaju. Paris turi suvilioti ją, viešėdamas pas Menelają, ir tuo būdu sulaužyti dar ir vaišingumo teisę.

Vyresnysis Menelajo brolis Argo karalius Agamemnonas rengia žygį prieš Trojį. Į Bojotijos Aulidą renkasi iš visų Hellados kraštų geriausieji jos herojai, kuriuos jau pažinome iš Ilijados ir Odissejos. Žygį sulaiko Aulidos dievaitė Artemida, kuriai vyriausias graikų vadas užmir-

šo paaukoti tinkamas aukas. Veltui laukia graikai palankaus vėjo. Agamemnonas neturi kitos priemonės palenkti rūstaujančios deivės širdžiai, kaip aukodamas jai savo vyresniąją dukterį Ifigeniją. Deivė tačiau nenori, kad niekuo jai neprasikaltusi mergelė žūtų ant jos aukuro nuo tėvo peilio: ji pagrobia ją nuo aukuro ir suteikia jai nemirtingumą. Agamemnono žmona Klitaimnestra apie tą išgelbėjimą nežino ir prisipildo karčiausios neapykantos savo vyrui.

Graikų laivynui sustojus Lemne, vienas iš jų herojų Filoktetas, gauna neužgyjančią žaizdą nuo gyvatės, ir jo draugai palieka jį Hefaisto saloj.

Devynerius metus tęsiasi kovos prie Trojos mūrų. Maistą achajai gauna puldami kaimynines sritis. Veda juos dažniausiai Achillas. Viename iš tokių puolimų jis pagrobia tarp kitko dvi gražuoles — Chrisejidą ir Brisejidą. Kariuomenė priteisia Chrisejidą Agamemnonui, Brisejidą palieka Achillui. Dėl Brisejidos iškyla pražūtingas abiejų vadų ginčas, apie kurį mums pasakoja jau Ilijada.

Dabar mes pereiname prie dviejų kiklikų, kurie užpildė spragą tarp Ilijados ir Odissejos — Arktino iš Mileto ir Lescho iš Lesbo salos.

Pirmoji Arktino poemos dalis, kurią įprasta vadinti „Aitiopida“, yra paskirta kovoms, kurios išsivystė po Hektoro laidotuvių. Amadzonių valdovė Pentesileja atvedė į pagalbą Prijamui savo būrius. Ji palenkia karo laimę į trojėnų pusę, kol jos nenudeda sunkioj dvikovoj Achillas. Pentesilejai mirštant jos nugalėtoją apima pavėluota, bet juo stipresnė, meilė didvyriškai moteriškei. Tersitas, kurį mes pažįstame iš antrosios Ilijados giesmės, norėdamas įgelti Tetidos sūnui, niekina amadzonių valdovės lavoną. Achillas negali susivaldyti ir čia pat nudeda begėdį.

Pastebėkime čionai, kad Achillo meilė Pentesilejai sudaro vienos iš gražiausių vokiečių tragedijų — Kleist'o „Penthesilea“—temą. Goethe norėjo pasinaudoti šia tema poemai „Achilleis“ sukurti.

Kovabendrio nužudymas — tai sunki dėmė ant karžygio garbės ir nusidėjimas kaip tik auštančios Apollono religijos įstatymams. Odissejus atlieka apeigą, kuri nuvalo Achillą nuo tos prasižengimo dėmės, bet kiti achajai nelinkę taip greit atleisti savo narsiausiam didvyriui Tersito užmušimą. Draugai nuo jo atsitolina, ir Achillas nutaria tuo tarpu vėl nebedalyvauti kovose.

Tuo tarpu trojėnams į pagalbą ateina naujas sąjunginin-kas — Aušros sūnus aitiopų karalius Memnonas. Achajų eilės sulaužytos. Memnonas nudeda daugybę achajų. Štai jo kardas jau pervers Pilo valdovą Nestorą. Gelbėdamas senąjį tėvą, geriausias po Patroklo Achillo draugas Antilochas atstato savo krūtinę ir krinta negyvas prie aitiopų valdovo kojų.

Achillas iš savo motinos deivės žino, kad, Memnonui žuvus, ir jo paties greit laukia galas[1]. Bet tai nesustabdo didvyrio, kuris negali pakelti minties, kad jo mylimojo draugo mirtis paliksianti neatkeršyta. Jis grįžta į kovą, nudeda Memnoną ir, vydamasis bėgantį priešą, vos neįsibrauna į Iliono tvirtovę. Bet čia prie pačių Skajiškių vartų jį pasiekia Pario vilyčia.

Achillas paliko aukso šarvus, kuriuos jam iškalė Hefaistas. Tetida skelbia, kad šarvai būsią atiduoti tam iš herojų, kurį achajai pripažins narsiausiu po jos sūnaus didvyriu. Į tą vardą gali pretenduoti tik Ajantas ir Odissejus. Šarvai priteisiami Itakės karaliui. Įžeistas tuo sprendimu Ajantas nusižudo.

Antroji Arktino poemos dalis aprašo Iliono sugriovimą. Ta dalimi remiasi antroji Eneidos knyga.

Narsiausių achajų didvyrių jau nėra tarp gyvųjų, o Iliono sienos vis dar stovi ir lyg tyčiojasi iš apgulusių jas karių. Odissejus jaučiasi turįs pateisinti savo kovabendrių, priteisusių jam Achillo šarvus, pasitikėjimą. Pagal jo nurodymus Epejas stato milžinišką medinį arklį. Į arklio vidų sueina galingiausieji achajų kariai. Norėdami apgauti

[1] Čia Arktinas aiškiai kartoja motyvą, kurį jau buvo sunaudojęs Ilijados autorius; tik Hektoro vietą užėmė čia Memnonas.

trojėnus, achajai dedasi statę medinį milžiną norėdami paaukoti jį deivei Atenai, kad išprašytų jos palaiminimo grįžtant jiems į tėvynę. Jų laivai iš tikrųjų išplaukia į jūrą. Trojėnai džiaugiasi, kad priešai apleido jų žemę, ir nutaria įtraukti Palladai paaukotą medinį arklį į savo akropolį. Kaip tik to ir norėjo Odissejus. Nusileidus į žemę nakčiai, achajų didvyriai, pasislėpę arklio vidury, atidaro Trojos vartus savo karžygiams, kurie tuo tarpu suskubo sugrįžti iš jūros.

Prijamo šeima, išskyrus Aineją, ir visi Trojos vyrai išžudyti, moteriškės ir vaikai paimti į nelaisvę. Helena pagaliau sugrąžinta Menelajui, kuris mylinčia širdim atleidžia jai jos silpnumą.

Kitą, žymiai mažesnę, negu Arktino, poemą, kuri taip pat rišo Ilijadą su Odisseja, parašė Leschas iš Lesbo salos. Šitoj „Mažojoj Ilijadoj" Achillas žuvo nuo Pario vilyčios gana greit po Hektoro mirties. Apie kovą su Memnonu Leschas nieko nežino. Užtat jis pasakoja apie nužudžiusio Achillą Pario mirtį. Odissejus, mat, atvežė iš Lemno salos tenai savųjų paliktą Filokteta, o iš Tessalijos jaunąjį Achillo sūnų Neoptolemą: Filokteto vilyčia nudeda Helenos grobiką, o Neoptolemo ietis — paskutinį trojėnų sąjungininką Euripilą. Tik po tų įvykių aprašomas Trojos paėmimas Odissejaus medinio arklio dėka.

Puiki yra scena, kurioj Menelajas susitinka su Helena. Spartos karalius bėga su kardu rankoj, pasiryžęs nužudyti neištikimą žmoną, bet vos tik ją pamato, jis iš karto susižavi jos nepalyginamu grožiu ir kardas pats iškrinta jam iš rankos.

Trojos nugalėtojus laukia ilgos ir sunkios kelionės į tėvynę. Garsiausias iš tų grįžimų buvo apdainuotas mūsų Odisejoj. Jos autoriaus pėdomis, tik su nepalyginamai mažesniu poetiniu genijum, ėjo Hagijas iš Troidzeno. Jo poemoj, pavadintoj „Grįžimai" (Nostoi), buvo apsakyti klajonės ir nuotykiai tokių didvyrių, kaip Nestoras, Diomedas, Neoptolemas; bet ypačiai daug vietos, kiek galima spręsti

iš išlikusių mums fragmentų ir Proklo santraukos, Hagijas pavedė Agamemnonui ir Menelajui.

Į Agamemnono žmonos Klitaimnestros širdį įsibrovė, Ifigenijai žuvus, karščiausia neapykanta vyrui. Agamemnonui grįžus į namus, jo žmonos meilužis Aigistas klastingai jį nužudo. Išvykdamas į karą, Agamemnonas buvo palikęs savo mažametį sūnų Orestą pas savo bičiulį Strofiją, kuris auklėjo jį kartu su savo sūnum Piladu. Vaikus surišo karščiausia bičiulystė. Užaugęs Orestas lydimas Pilado grįžta į tėvynę ir ten, vykdydamas Apollono įsakymą, nužudo Aigistą ir Klitaimnestrą.

Menelajas grįžta į tėvynę kiek vėliau ir patenka kaip tik į Aigisto ir Klitaimnestros laidotuves.

Odissejaus paskutiniams gyvenimo metams paskyrė savo „Telegonijos" poemą Eugammonas iš Kirenės.

Kaip žinome iš Odisseijos, Itakės karalius praleido vienus metus pas Kirkę. Odisseijui išvykus į Itakę, Kirkė pagimdė sūnų ir davė jam Telegono, tai yra — „gimusio toli" (nuo tėvo), vardą. Subrendęs Telegonas, kaipo piratinio laivo vadas, plaukia į tolimą kelionę, kad suieškotų tėvą. Pagaliau jis patenka į Itakę. Odisseijus renka savo karius ir stoja į kovą su piratais. Šitoj kovoj jaunas piratų vadas mirtinai sužeidžia Odisseijų, nežinodamas, kad tai yra jo paties tėvas.

2. Tebų kiklas.

Trojos kikle mes randame daugumą motyvų, išvystytų ar bent paliestų Ilijadoj ir Odisseijoj. Mažiau ryšių jungia šitas poemos su kitu kiklu, būtent — Tebų kiklu. Užtat nėkiek nemažesnė, o gal net didesnė yra šito kiklo reikšmė tolimesnei graikų literatūros plėtotei: sakysim graikų tragikai kaip tik iš Tebų kiklo paėmė temas savo garsiausiems veikalams.

Siūlas, kuris riša visas šio kiklo poemas į tam tikrą visumą tai Tebų karališkos šeimos — Labdakidų — nelaimingas likimas.

Pirma ir geriausia iš Tebų kiklo poemų yra Oidipodija. Tebų karalius Lajas, sužavėtas Pelopo sūnelio Chrisippo grožio, pagrobia jį nuo tėvo. Pelopas prakeikia pagrobusįjį. Tegu dievai niekuomet nepalaimina jo, dovanodami jam sūnų, o jei dovanosią, tai tegu tas sūnus nužudo savo tėvą. — Lajas veda Epikastę, kuri sulaukia kūdikio. Reikia dabar apsisaugoti nuo Pelopo prakeikimo pasekmių: Lajas įsako įmesti naujagimį į jūrą. Jūros bangos nuneša skrynutę su kūdikiu prie Sikiono krantų. Sikiono karalius prisiriša prie gražaus vaikučio, duoda jam Oidipo vardą ir auklėja jį kaip savo sūnų.

Vestuvių deivė Hera, nors ir pavėluotai, ryžtasi išpildyti Pelopo prakeikimą ir užsiunčia ant Tebų baisenybę — sfinksą. Norėdamas išmaldauti Heros atleidimą, Lajas vyksta į jos šventyklą Kitairono kalne. Ten jis susitinka su jaunu keleiviu. Tarp jų iškyla ginčas, ir jaunuolis nužudo Tebų karalių. Tas jaunuolis tai Oidipas. Keliaudamas toliau Oidipas ateina į Tebus, kurie vis dar neišsivadavo nuo kraugeriškos baisenybės. Tebiečių buvo iškilmingai pažadėta tam, kuris išvaduos jų miestą nuo sfinkso, atiduoti karalystę ir našlės karalienės ranką. Oidipas nužudo sfinksą. Tebiečiai išpildo savo pažadą. Oidipas pasidaro Tebų karalius ir Epikastės vyras.

Praeina kiek laiko, kol Lajo žmona sužino, kad jos antras vyras yra pirmo vyro nužudytojas ir jos pačios sūnus. Ji prakeikia Oidipą, o pati nusižudo. Nežiūrint į tai, Oidipas toliau valdo Tebus. Jis veda antrąkart, ir jam gimsta du sūnūs: Eteoklas ir Polineikas. Laimės jie tačiau tėvui neatneša: jaunuoliai niekina karalių tėvažudį; pagaliau Oidipas juos prakeikia ir miršta prislėgtas savo baisaus likimo.

Pagrindinė Oidipodijos tendencija tai nupiešti žmogaus laimės nepastovumą ir visą jo siekimų tuštumą. Išgelbėjimo idėja, kurią į graikų sąmonę įnešė tik šeštam amžiuje Orfikai, čia dar nešvystelėjo.

Antroji Tebų kiklo poema Tebaida sudaro betarpišką pirmosios poemos tęsinį. Oidipui mirus, Eteoklas ir Polineikas kartu valdo Tebus, bet tėvo prakeikimas pra-

deda veikti: broliai nori vienas iš kito atimti sostą. Eteoklas nugali Polineiką. Ištremtas Oidipo sūnus vyksta į Argą ir veda ten karaliaus Adrasto dukterį Argeją.

Adrastas rengia prieš Eteoklą žygį, kad grąžintų žentui Tebų sostą. Septyni karvedžiai Adrastui vadovaujant traukia prieš Tebus. Tai yra garsusis „Septynių žygis prieš Tebus", kurį Aischilas paėmė tema vienai iš savo žymiausių tragedijų.

Žygis baigiasi nelaimingai; visi septyni vadai žūna prie septynerių Tebų vartų. Polineikas, nors ir nužudo dvikovoj Eteoklą, pats miršta nuo gautų žaizdų. Tebų sostas palieka Eteoklo sūnui Laodamantui.

„Amfiarajo žygis" — trečia Tebų kiklo poema — piešia vieno iš Tebaidos herojų likimą. Karaliaus Adrasto sesuo Erifila buvo ištekėjusi už vieno iš Argo valdovų, Amfiarajo. Kaipo žynys, Amfiarajas žinojo, kad jo svainio rengiamas žygis pasibaigs nelaimingai ir atsisakė jame dalyvauti. Svainių buvo sutarta, kad ginčus, kurie kiltų tarp jųjų, turėsianti išspręsti Erifija. Polineikui dovanojus Erifilai senovišką Tebų karališkos giminės brangenybę, Harmonijos brangiųjų akmenų verinį, ji išsprendžia ginčą savo vyro nenaudai. Amfiarajui nelieka nieko kito, kaip žygiuoti prieš Tebus.

Atsisveikindamas su savo sūneliu Alkmeonu, didvyris žynys atskleidžia jam, kad jis negrįšiąs gyvas iš žygio ir kad tos pražūties kaltininkė esanti kaip tik jo, Alkmeono, motina. Adrasto kariuomenė sutriuškinta prie Tebų vartų. Kalavijas, kuris turi užmušti mūsų herojų, jau pakeltas ties jo galva, bet staiga po jo kojų atsiveria žemė ir priima žynį į savo glėbį. Amfiarajas gyvena toliau požemių karalystėj, trokšdamas, kad jo sūnus atkeršytų už jo pražūtį.

„Tebaidos" tęsinį sudaro „Epigonai". Tos poemos pagrindan jos autorius Antimachas iš Teo salos padėjo tam tikrą senesnį epinį kūrinį.

Prie Tebų žuvusių didvyrių sūnūs subrendę sumanė naują žygį prieš Kadmo sostinę. Polineiko sūnus Tersan-

dras, viešėdamas pas vyriausią to žygio vadą Adrasto sūnų Aigijalejų, vėl paperka gobšią Amfiarajo našlę, ir ši verčia savo sūnų Alkmeoną dalyvauti žygyje. Pirmam septynių didvyrių žygyje prieš Tebus žuvo visi vadai, išskyrus vyriausią karvedį Adrastą. Antram žygy žuvo tiktai vadas, Adrasto sūnus Aigijalejus, o septyni epigonai, paėmę Tebus, grįžta į tėvynę. Vienas iš epigonų buvo Diomedas, narsiausias po Achillo ir Ajanto Ilijados herojus. Tebų kiklas rišasi čia tokiu būdu su Trojos kiklu.

Sekanti „Alkmeonidos" poema, galimas daiktas sudarė su „Epigonais" vieną visumą. Minėjome jau, kad gobši Erifila, papirkta Tersandro, verčia savo sūnų Alkmeoną dalyvauti epigonų žygyje prieš Tebus. Jeigu mes gerai suprantame išlikusias mums „Epigonų" ir „Alkmeonidos" santraukas, tai Alkmeonas dar prieš išvykdamas į žygį išpildo žuvusio tėvo įsakymą ir nužudo savo motiną. Prie Tebų sienų Alkmeonas iššaukia į dvikovą jauną tebiečių karalių Laodamantą ir nudeda jį. Bet po tos pergalės jį pradeda persekioti Erinnijos.

Alkmeonas bėga pas Psofidos karalių, kuris nuvalo jį nuo baisios dėmės ir leidžia už jo savo dukterį Alfesibeją. Erinnijos vis dėlto neduoda jam ramumo. Tik ta žemė, kuri nebuvo liudininkė jo motinos nužudymo, galinti jį priimti. Achelojo upė, nešdama iš visų pusių smėlį, sukūrė naują kraštą Akarnaniją. Tos upės dievaitis galutinai nuvalo motinos nužudytoją ir leidžia už jo savo dukterį nimfą Kalliroją („Gražiai tekanti").

Kalliroja žino apie pirmąsias Alkmeono vestuves. Pavydo kankinama ji reikalauja iš vyro, kad jis dovanotų jai Harmonijos verinį, kurį jis buvo padovanojęs pirmajai žmonai. Alkmeonas vyksta į Psofidą; širdingai priima jį ten Alfesibeja ir jos tėvas. Alkmeonas pasakoja Alfesibejai, kaip jį esąs išgydęs nuo sunkios ligos Delfų Apollonas ir kaip jis už tai pažadėjęs paaukoti verinį jo šventyklai. Alfesibeja tiki Alkmeonui, tačiau jo apgaulė tuojau išeina aikštėn, nes patiės herojaus tarnas atidengia Alfesibejai ir jos giminaičiams, kam yra

reikalingas jos vyrui verinys. Mylinti moteriškė norėtų atleisti vyrui, bet jos broliai, laikydami savo šeimos garbę įžeistą, nužudo Alkmeoną.

Alfesibeja visa savo siela mylėdama neištikimą vyrą, išžudo savo brolius, o prakeiktą verinį, sukruvintą tiekos didvyrių krauju, aukoja Delfų šventyklai. Čia pagaliau pasibaigs jo pragaištingas veikimas.

3. Kosmogoninis kiklas.

Apie trečiąją epinio kiklo dalį, vadinamąjį Kosmogoninį kiklą, mums paliko ypač maža žinių. Sunku net pasakyti, ar jau to kiklo autoriai norėjo surišti Tebų ir Trojos kiklus, duodami jiems bendrą pradžią, ar tai padarė tik vėlyvesnieji gramatikai.

Pirmąją kosmogoninio kiklo dalį sudaranti vadinam. kiklinė Teogonija pasakoja, kaip atsirado valdančioji pasaulį dievų giminė, t. y. Dzeuso dieviškoji šeima. Pagal vienas tos poemos skeveldrėles išeina, kad visi dievai yra kilę iš Okeano, „nuo amžių gimusio“, pagal kitas — iš pirmosios dievų poros — Dangaus (Urano) ir Žemės (Gajos). Uranas ir Gaja pagimdė Kroną ir Reją, o iš jų jau gimė Dzeusas su savo broliais, Poseidonu ir Hadu, ir Dzeuso sesuo ir žmona Hera.

Antroji kiklinės Teogonijos dalis Titanomachija papasakoja, kaip Dzeusas ir jo broliai nuvertė nuo pasaulio sosto savo tėvą Kroną ir tarnaujančius jam žemės sūnus Titanus, ir kaip nugalėtojai pasidalino tarp savęs pasaulį, pripažindami vis dėlto vyriausią valdžią Dzeusui.

Keršydama Dzeusui už Krono nuvertimą ir uždarymą tartare, Gaja pagimdė naujus sūnus Gigantus, kurie pradėjo naujas kovas su Olimpo valdovu. Tos kovos buvo apdainuotos trečioj kosmogoninio kiklo daly Gigantomachijoj. Dzeusas išėjo iš jų nugalėtojas ir susitaikė su Gaja. Vėlyvesniais laikais, kai Graikijoj įsiviešpatavo Apollono religija, tas susitaikymas buvo apdainuojamas kaipo didžiausias saulės dievo nuopelnas. Trojos ir Te-

bų kiklai randa, kaip matėme, tam susitaikymui kitus, mūsų akimis žiūrint, gana keistus motyvus.

Labai sunku yra rekonstruuoti iš likusių mums skeveldrėlių turinį poemų, kurios yra paskirtos dievažmogiui Heraklui. Talentingiausia atrodo mums Zielińskio rekonstrukcija (Op. cit. 59 sq.).

Dzeusas žino, kad tamsiosios Žemės jėgos nesnaudžia, norėdamos jį pražudyti. Jo karščiausias noras yra todėl pagimdyti sau sūnų išganytoją.

Pirmo sūnaus Epafo jisai susilaukia iš Argo nimfos Ijos. Šio sūnaus ainių likimas sudaro turinį pirmos poemos — „Danaidos". Tarp Epafo ainių yra du broliai Aigiptas ir Danajas. Pirmas turi penkiasdešimt sūnų, antras tiek pat dukterų. Aigiptijadai nori vesti Danaidas. Tos bet kokia kaina nori išvengti vestuvių, jos bėga atgal į senovinę tėvynę Argą. Aigiptijadai priveja jas. Danajų dukterų pasipriešinimas sulaužytas.

Jų tėvas joms duoda peilius: tegu sutuoktuvių naktį jos nužudo savo vyrus.

Tik viena Danajidų Hiperminestra, pamilus savo jaunąjį vyrą Linkejų, pasigaili jo. Danajas nori už tai nubausti ją mirtim, bet ją išgelbsti Afroditė, o su ja išsigelbsti Dzeuso sėkla.

Linkejaus šeimoj gimsta Akrisijas. Jo duktė Danaja turi pagimdyti iš Dzeuso naują dievažmogį. Pranašysčių įbaugintas tėvas laiko ją uždarytą. Dzeusas patenka pas ją auksinio lietaus pavidalu. Kai Danaja pagimdo sūnų Persejų, Akrisijas liepia uždaryti ją kartu su kūdikiu į skrynią ir mesti į jūrą. Bangos nuneša juos prie Serifo salos krantų. Čia ir užauga antrosios poemos „Perseidos" herojus — Persejus. Salos karalius, įsimylėjęs Danają, persekioja ją meilės pasiūlymais. Jaunas didvyris stoja jam skersai kelio. Norėdamas juo atsikratyti, karalius liepia jam atnešti baisenybės Medūzos galvą. Ta galva paverčianti kiekvieną, kas į ją pažvelgia, akmeniu. Persejus turi žūti. Laimei jį globoja Dzeuso duktė Atena. Jis

nukerta baisenybės galvą, žiūrėdamas tiktai į dovanotą jam Atenos veidrodį, kuriame atsispindi Medūzos kūnas.

Grįždamas Persejus išvaduoja nuo baisaus slibino gražuolę Andromedą, kuri tampa savo išgelbėtojo sužadėtine, grįžta į Seriфą ir išgelbsti motiną nuo įžūlaus karaliaus; jisai parodo jam Medūzos galvą, ir karalius virsta akmeniu.

Trečioji poema yra paskirta pačiam garsiausiam iš Dzeuso sūnų: dievažmogiui Heraklui. Pagimdo jį Dzeusui gražuolė Alkmenė, kilusi iš Persėjaus ir Andromedos gentkartės. Pavydi Hera negali apkęsti vaiko, kuris gimė jos vyrui iš kitos moteriškės. Apgaulingai ji priverčia Dzeusą atiduoti Heraklą tarnauti žiauriam Argo karaliui Euristejui. Tas užduoda jaunam didvyriui ilgą sunkių žygdarbių eilę. Tie žygdarbiai buvo aprašyti keliose Heraklejose, iš kurių garsiausia buvo gyvenusio septintame amžiuje Peisandro iš Rodo salos „Herakleja".

Sekanti poema „Oichalijos paėmimas" aprašo liūdną Heraklo galą. Heraklas turi žmoną Dejaneirą. Ilgus metus jis yra jai ištikimas, bet sulaukęs senyvo amžiaus jis susitinka su Oichalijos karaliaus Eurito dukteria Iola, ir jo sieloje užsidega jai nenugalima aistra. Jis jėga paima Oichaliją ir užvaldo jos karalaitę. Sužinojus apie tai, pavydi Dejaneira atsimena kadaise gavusi iš kentauro Neso pragaištingų nuodų: ji primirko tais nuodais vyro apsiaustą. Negalėdamas pakęsti nežmoniškų skausmų, Heraklas liepia tarnams sukurti laužą ir pats ant jo susidegina.

Paskutiniu kosmogoninio kiklo tęsiniu Zieliński laiko dvi poemas, kurių vidurtaškį sudarė padavimai apie auksavilnę ir apie dievažmogį Jasoną.

Pirmosios poemos turinys yra toks. Orchomeno Minijų giminės karalius Atamantas, pasiduodamas savo antrosios žmonos klastoms, rengiasi pražudyti savo vaikus Friksą ir Hellą, kuriuos jam pagimdė jo pirmoji žmona Nefelė (Debesis). Nefelė, norėdama juos išgelbėti, duoda jiems auksavilnį aviną. Vaikai plaukia ant jo sprando per jūrą:

Hellesponte, t. y. „Hellos jūroj“, mergelę pagauna bangos. Friksas vienas pasiekia Kolchidos krantus. To krašto karalius Ajetas užvaldo avino, ant kurio atplaukė Friksas, auksavilnę.

Atamantą, išsižadėjusį savo vaikų dėl antrosios žmonos klastos, nubaudžia Heraklas, užkariaudamas jo kraštą Orchomeną.

Antroji poema „Argonautikos“ apdainuoja auksavilnės atgavimą.

Tessalijos Jolko karalius Pelijas žada savo giminaičiui Jasonui grąžinti jo tėvo sostą, jeigu jisai atgaus iš Ajeto Frikso jam paliktą auksavilnę. Jasonas stato stebuklingąjį Argo laivą ir, surinkęs savo draugus, plaukia į Kolchidą. Ajetas, žinoma, stato jam įvairiausias kliūtis, kurias Jasonas vargu ar būtų nugalėjęs, jeigu jį nebūtų įsimylėjus Ajeto duktė burtininkė Medeja. Su jos pagalba jisai užmigdo baisenybę, saugančią auksavilnę, ir kartu su Medeja grįžta į tėvynę.

Vėliau, deja, jis skiriasi su savo geradare Medeja, norėdamas vesti Efiros karaliaus dukterį. Negalėdama to pakęsti, Medeja savo kerais nužudo patį Jasoną, jo sužadėtinę ir jos tėvą.

V. HOMERINIAI HIMNAI.

Vadinamieji homeriniai himnai buvo greičiausiai ne kas kita, kaip dievus garbinančios įžangos, kuriomis rapsodai pradėdavo, pagal Plutarchą (Demos. 6), Homero poemų recitaciją. Taip bent galima spręsti iš kito plačiai graikų vartojamo himno pavadinimo: προοίμιον (priešgiesmė iš πρό (prieš) ir οἴμη —giesmė). Tai buvo ne paprastos apeiginės dainos, išvardinančios kilnias dievo ar deivės ypatybes, bet daugiausia legendos, kuriose buvo apsakomi įvairūs įvykiai iš dievų gyvenimo, gerbiamas jų galingumas ir jų dorybės.

Geriausiąjį himnų tekstą davė anglų mokslininkas T. H. Allen penktame „Oksfordo“ Homero leidimo tome. Pagal jo nustatytą naują tvarką mes ir atpasakosime svarbiausiųjų himnų turinį. Pirmas himnas — himnas Bakchui — išliko

mums tokioj fragmentarinėj formoj, kad apie jo turinį mes negalima susidaryti aiškaus vaizdo. Neturi taip pat gilesnės reikšmės himnų liekanos, kurias Allen savo kritiškame leidime surinko po NN VI — XXXIII. Užtat antras, trečias, ketvirtas ir penktas himnas duoda mums labai įdomios ir svarbios medžiagos.

Himnas Demetrai (Homeri Opera. V 2—20 Heks. 1—495) lygina pirmiausia dievų laimingą ir žmonių apverktiną likimą. Žmonių giminės gyvenusios ir mirusios, neturėdamos nei vaisto, nei pagalbos savo skausmams ir sunkiai senatvei. Tuos vaistus atnešusi žmonėms Eleusino misterijų įsteigėja Demetra. Čia mes jau susitinkame su nauja — misterijų — religija, kuri Homerui buvo svetima. Apie tos religijos šventąsias paslaptis ir apeigas dainius nepašvęstiesiems, žinoma, dainuoti negalįs. Juo plačiau jis nupasakoja legendą apie pastatymą Demetros šventyklos Eleusine ir įsteigimą ten misterijų.

Požemių valdovas Hadas pagrobė Demetros dukterį Korą. Užsirūstinusi ant dievų, kurie leido Hadui tai padaryti, Demetra nusileido į žemę mirtingos moteriškės pavidalu. Eleusine ji susitinka su karaliaus Kelejaus dukterimis. Moteriškė pasisako esanti piratų, nuo kurių jai tačiau pavykę pabėgti, auka. Ar karalaitės nepadėsiančios jai surasti mieste auklės arba šeimininkės vietos? Karalaičių motinai kaip tik reikalinga auklė jos ką tik gimusiam sūneliui Demofoontui prižiūrėti.

Demetra prisiriša prie gražaus vaikelio ir pasiryžta suteikti jam dievų galingumą ir nemirtingumą. Ji neduoda jam nieko valgyti, ištrina tiktai jo kūną ambrozija, o nakties metu deda į žarijas. Deja, motina išsigandus sutrukdo Demetros savotišką auklėjimą. Auklė keikia žmonių kvailybę, sutrukdžiusią vaikučiui įgyti nemirtingumą: dievas jisai jau nebebus, bet vis dėlto bus amžinai garbinamas, nes sėdėjo ant deivės kelių ir ilsėjosi jos glėbyje.

Dabar, kai žmonės pažino deivę, ji turi apleisti žemę. Ji kviečia tiktai Eleusino gyventojus, kad jie pastatytų prie Kallichoro (gražiavietės) šaltinio jos aukurą ir šventyklą, o ji jau pamokysianti juos šventųjų veiksmų, kurie atversią jų

akims ano pasaulio paslaptis ir parodysią kelią ten nužengti. Demofoonto likimas — tai kiekvieno pašvęstojo į Demetros misterijas vaizdas: kiekvienas iš jų turįs pereiti per ugnį, nuvalyti joje savo sielą nuo visų dėmių ir ydų ir tik tada galėsiąs rasti amžiną ramumą deivės glėbyje.

„Visuomet atminsiu ir niekuomet neužmiršiu toli šaudančio Apollono“ — tokiais žodžiais prasideda himnas Delo Apollonui (Ed. Allen. V 20 sq.). Toliau dainius aprašo, kokios pagarbos yra apsuptas Letos sūnus: dieviškoj šeimoj jam įeinant į Olimpo rūmus, visi dievai, išskyrus Dzeusą ir paties Apollono motiną, pašoka iš savo krėslų jo pasveikinti. Dzeusas paduoda mylimiausiam sūnui nektaro taurę. Leta didžiuojasi pagimdžius tokį sūnų.

Tiek miestų prie jūros garbiną Apollona. Su tais miestais dainius jungia legendą apie Apollono gimimą. Mat, Letà, jausdama besiartinančius gimdymo skausmus, visuose tuose miestuose ieškojo vietos, kur galėtų duoti gyvybę Dzeuso sūnui. Visi miestai, bijodami Heros, atsisakė ją priimti. Viena tik Delo sala buvo linkusi tai padaryti: jai mielai skambėjo ausyse Letos žodžiai apie būsimus turtus ir garbę, ji tiktai abejojo, ar toks galingas dievas, kaip Apollonas, nepaniekinsiąs tokio uoloto lopšio, ar nesuduosiąs jai smūgio koja ir nepanardinsiąs jos jūros bangose — tada tiktai polipai ir ruoniai viešpatausią išniekintoj saloj. Letà turėjo iškilmingai prisiekti, kad kaip tik Delo saloj jos sūnus pasistatydins pirmą šventyklą ir orakulą.

Devynias dienas ir devynias naktis laukė Delas gimimo, nes Hera sulaikė Olimpijoj dievišką priėmėją Eileitiją. Pagaliau dievaitės Reja, Dionė, Temida ir Amfitritė nusiuntė pas Eileitiją Temidą su pažadu dovanoti jai puikų verinį, jeigu ji tuojau atvyksianti ir padarysianti Letos skausmams galą. Naujagimį deivės išmaudė, apvyniojo vystyklais, o motina papenėjo ne savo krūtim, bet nektaru ir ambrosija.

Nuo tokio maisto vaikas augo taip sparčiai, kad suplėšė vystyklus ir kaipo jau subrendęs jaunuolis — kitaristas, lankininkas ir žynys — nužengė į žemę. Visame pasaulyje Apol-

lonas turėjo daug šventyklų ir šilų, bet daugiausia jis džiaugėsi Delo sala ir Delo tarnaujančiomis jam mergelėmis: baigus dainuoti himną Apollono, Letos ir Artemidos garbei, jos stebinančios žmones giesme apie tolimos praeities vyrus ir moteris, nes mokančios taip gražiai imituoti tų žmonių balsus, kad kiekvienas jų, jeigu atsikeltų, manytų girdįs savo paties balsą. Himnas baigiasi eilėmis, kurias paduodame čia, laisvai išvertę:

„Likite sveikos, mergelės, ir neužmirškite mūsų, o jeigu čia atvyks kada nors likimo prislėgtas svetimšalis ir paklaus jūs, kas jums atrodo saldžiausias iš čion ateinančių aoidų ir kas jums suteikia daugiausia džiaugsmo, atsakykite vienu balsu: aklys tai iš uolingos Chijo salos, kuris paliko ainiams gražiausias iš visų giesmių. O aš jūsų šlovę nunešiu į visus žemės kraštus, o žmonės man patikės, nes tai juk ir teisybė".

Himne pitiniam arba Delfų Apollonui (Allen sujungia I ir II himną į vieną himną) dievas apleidžia Parnasą ir atvyksta į Olimpą, kur džiugina dievus savo šokiais ir kitaros skambinimu. Toliau aprašomas įsteigimas pirmo orakulo Delfuose.

Apollonas keliauja kretiečių laivu į Krisę. Šaltinio nimfa Teufusė pataria jam įsteigti orakulą prie Parnaso. Paskui jis nušauna baisų slibiną Pitą, nuo kurio kilęs Apollono vardas „pitinis".

Pirklius kretiečius, kurie jį veža, Apollonas kviečia būti savo šventikais. Tie abejoja, ar jie galėsią išmisti tarp kalnų, kur nėra nei vynynų, nei derlingos dirvos, nei pievų. Apollonas ramina juos: tegu kiekvienas iš šventikų laiko dešinėj peilį, kad nuolat galėtų skersti mirtingųjų žmonių aukojamus dievui gyvulius.

Prie jauniausiųjų himnų priklauso himnas Hermejui (Ed. Allen, V 42—64; Heks. 1—580), nes čia atsispindi laikai, labai atsitolinę nuo Homero religinių sąvokų.

Majada pagimdė Hermeją iš Dzeuso. „Rytą jis gimė, vidudienį jau skambino kitara, o vakare pavogė toli šaudančio Apollono jaučius". Kitarą jis pasidarė iš vėžlio, kurį rado ant olos, kurioj gimė, slenksčio. Pavogtus jaučius jis atvarė į Alfejį. Čia, trindamas lauro šaką gele-

žim, jis įskėlė ugnį, kurios žmonės nebuvo dar atidengę, paskerdė du jaučius ir surengė sau puotą.

Grįžęs į savo olą, Hermejas pareiškia motinai, kad jų kuklus gyvenimas greit pasibaigsiąs. Jis mėginsiąs užimti vietą olimpiečių tarpe, o jeigu tat jam nepavyksią, tai galėsiąs būti vagių karalium ir apvogti Delfus.

Pasikėlęs iš miego Apollonas ieško savo pagrobtų jaučių ir atvyksta į Killenę. Hermejas susiriečia lopšy ir dedasi miegąs. „Ar atiduosi man jaučius, ar įmesiu tave tuojau į tartarą". — „Ką man rūpi tavo jaučiai; mamytė maitina mane dar savo krūtim, vynioja mane kasdien naujais vystyklais, maudo šiltame vandeny; tik vakar esu gimęs. Kas gi galės patikėti, kad toks vaikas pavogtų jaučius".

Apollonas mato melą, bet toks „stebuklingas" vaikas jį lengvai nuginkluoja. Hermejas veda Apolloną į Olimpą ir prašo Dzeusą išspręsti jų bylą: liudytojų Apollonas neturįs, o jo, Hermejo, nekaltumą geriausiai įrodanti jo kūdikystė. Prapliumpa Dzeusas griausmingu juoku: — „Na, tai ir sūnelį pagimdžiusi man gražuolė Majada". Bet tegu Hermejas daugiau nebeišdykauja ir parodo Apollonui savo grobį.

Dzeuso valią reikia išpildyti, bet padaręs tai Hermejas ištraukia savo kitarą. Vos suskambėjo naujas instrumentas, Apollonas „džiaugsmingai nusišypsojo, kai mielas garsas perėjo jam per širdį ir apėmė ją saldus ilgesys". Bet dar daugiau nustebo dievas, kai Hermejas užtraukė puikią giesmę apie dievų kilmę (Teogoniją). — „Kas tave išmokė tokių dalykų? — Tris dovanas duoda mums tokia giesmė: džiaugsmą, meilę ir saldųjį miegą. Tai sakau aš, Mūzų valdovas. Tavo vieta ne kur kitur, tik Olimpe" — „Žinai ką — pertraukė Apolloną Hermejas — aš tau dovanosiu savo kitarą ir išmokysiu jąja skambinti, o tu paliksi man savo jaučius". Apollonas sutinka, ir jie abu vyksta į Olimpą. Olimpo valdovas verčia brolius, prisiekti vienas kitam amžiną bičiulystę. Apollonas nori tik būti tikras, kad apsukrus broliukas nieko jam nepavogsiąs. Hermejas prisiekia gerbsiąs brolio nuosavybę. Apollonas dovanoja tada Hermejui auksinę trilapę rykštę, kuri išpildys visus jo norus.

Rapsodas, kuris sukūrė himną Hermejui, neužmerkia akių į savo luomo patrono Hermejo moralinį luošumą. Jis net padidina jį iki aukščiausio laipsnio, bet kaip tik tas netikėtinas padidinimas padaro, kad niekas negali žiūrėti į Hermejo apgaulingą apsukrumą ir išradingumą kaipo į tikrus dievybės bruožus, kaip juos įsivaizdavo religinė graikų sąmonė. Hermejo veiksmai — tai puikūs humoristiniai motyvai, kurių menišką reikšmę graikai gerai mokėjo įvertinti: Sofoklas, sakysim, supynė iš jų audeklą savo „Pėdsakų" dramai.

Penktas (pagal Alleno numeraciją) himnas garbina „auksu papuoštos Afroditės darbus". (Op. cit. V 64—75; Heks. 1—293). Dievams ji žadinanti saldžiausius geidulius, pavergianti paprastųjų maruolių gimines; jos galingų įsakymų klausą skraidą padangėmis paukščiai ir visi gyvūnai tiek jūroje, tiek sausumoje. Tiesa, Atena Pallada, Artemida ir šeimos židinio deivė Hestija nepasiduodančios jai, bet už tai vyriausias pasaulio valdovas Dzeusas pripažinęs jos valdžią ir daug kartų dėl jos vylių užmiršęs savo teisėtą žmoną Herą. Atsidėkodamas už tai Dzeusas nusprendė, kad, sujungus tiek mirtingųjų vyrų ir moteriškių, ji ir pati turi pažinti saldžios meilės dovanas ir įkvėpė į jos širdį meilę Anchisui.

Deivei skubant į Idą, kur karališkas piemuo Anchisas gano savo bandas, ją lydi ir gerinasi prie jos pilki vilkai, šviesiaakiai liūtai, lokiai ir panteros; o deivė, matydama juos, džiaugiasi jais ir įpila į jų krūtines saldųjį geidulį, o jie visi, susijungę poromis, pasitraukia pagaliau į pavėsingus tarpeklius.

Kuklios mergelės - frigietės pavidalu pasirodo deivė Anchisui. Jaunuolio širdį iš karto apima karščiausia meilė ir nusistebėjimas jos grožiu. — „Ar nesi kartais deivė, gal pati Afroditė, o gal Charita arba nimfa? Pastatysiu tau aukurą ir aukosiu ant jo aukas, tik duok man turtą ir šlovę ir dovanok daug ainių". — „Esu mirtinga moteriškė, — atsako mergelė, — frigų karaliaus Otrejaus duktė. Šokau sau neseniai su kitomis savo krašto mergelėmis, ir štai staiga Hermejas pagriebė mane iš jų tarpo ir atnešė į Trojos kraštą, nes man lemta yra būti Anchiso žmona ir jo vaikų motina. Neliesk

manęs dabar, nuvesk pas savo tėvus, o pas mano tėvus siųsk pasiuntinį, kad atneštų mano kraitį, tik tada aš liksiu teisėta tavo žmona". Anchisas ir klausyti nenori apie laimės valandėlės atidėjimą: joks žmogus ir joks dievas, net toli šaudąs Apollonas, nesulaikysiąs dabar jojo. Afroditė, žinoma, nesipriešina.

Kai piemenys turėjo jau, parginę savo bandas, grįžti į Anchiso palapinę, Afroditė užmigdė Anchisą ir vėl priėmė savo dievišką pavidalą. Prabudusį Anchisą apima šiurpas: „Nes nustoja jėgų gyventi maruolis, kuris dalinos guoliu su deive". Deivė paguodžia jaunuolį: jam gimsiąs sūnus Ainejas, tai reiškia „Baisaus skausmo vyras", „nes mane apėmė baisus liūdesys, kai aš įkritau į maruolio guolį". Bet ką čia padarysi, Trojos karališkoj šeimoj yra tiek stebūklingai gražių jaunuolių. Vieną iš jų, Ganimedą, pagrobęs Dzeusas, dabar jis pilstąs vyną Olimpiečiams jų puotose, kitą vėl prisiviliojusi deivė Aušra (Eos). Anchiso būtų laukęs toks pat likimas; būtų pasenęs sau danguje nesulaukęs vaikų; o dabar jam gimsiąs sūnus, kuris įsteigsiąs galingą valdovų giminę. Tegu tik Anchisas neužmirštąs, kad jam nevalia bus atidengti sūnui jo gimimo paslaptį, nes Afroditė esanti vienintelė olimpietė, kuri atsidavė mirtingam vyrui. Jeigu kas paklausiąs Anchisą apie Ainejo motiną, tegu jis nurodąs vieną iš nimfų, kurios išauklėsiančios vaiką. Jeigu Anchisas paslapties neišlaikysiąs, Dzeusas nudėsiąs jį savo žaibu.

Iš visų homerinių himnų himnas Afroditei turi aukščiausią meninę vertę: tiek psichologinė motyvacija, tiek poetinė kalba primena jo didžiuosius pirmavaizdžius, t. y., Ilijadą ir Odisseją.

VI. KOMINIS EPAS.

„Poezijos pagrindas — sako Aristotelis (Pal. Poetica C. II et VI) — yra imitacija, ji skiriasi (į tam tikras rūšis) pagal poetų vidinį palinkimą". Vieni imituoją gerus žmonių veiksmus ir kurią himnus ir panegirikus; kiti vėl imituoją veiksmus blogų žmonių ir kurią pašaipos dainas. Pirmoji poezijos rūšis besiplėtodama privedusi pagaliau prie Homero, kuris buvęs ne tik didelis epikas, bet mokėjęs puikiausiai piešti

ir dramatinius veiksmus. Nepasitenkindamas tuo, jisai pirmas lyg nustatęs pagrindinius komedijos bruožus, nekurdamas pašaipos dainų, bet dramatizuodamas juokingus dalykus. Juk „Margitas“ esąs visai panašus į dramą, ir toks pat santykis, kuris riša Ilijadą ir Odisseją su tragedija, riša „Margitą“ su komedija.

Aristotelis žiūri į „Margitą“ kaipo į komedijos užuomazgą ir laiko jo autorium Homerą. Homero tyrinėtojai visai priėmė pirmąjį Aristotelio tvirtinimą ir, tiesa po ilgų svyravimų, atmetė antrąjį: jau antram šimtmety po Kr. iškilo klausimas, ar iš tikrųjų tas pats poetas, kuris sukūrė Ilijadą ir Odisseją yra parašęs ir „Margitą“, o naujoviškoji kritika galutinai išsprendė šį klausimą neigiamai. Matyti vis dėlto, kad meninė „Margito“ vertė buvo labai aukšta, jeigu jis taip ilgai galėjo būti laikomas tikruoju Homero kūriniu. Juo labiau reikia gailėtis, kad iš svarbiausios kominės poezijos užuomazgos mums išliko tik keliasdešimt žodžių. Kad tų užuomazgų buvo daugiau, liudija tarp kitko Suido mums išlaikyta žinutė, kad Senovėje Homerui buvo skiriamas tam tikras juokingų eilėraščių skaičius.

Žodis „Margitas“ yra sudarytas iš μάργος, t. y. kvailas, gašlus. Priesaga -ίτης pridėta prie μάργος tokių pat būdu, kaip žodyje Θερσίτης (nuo θέρσος, θάρσος — akiplėšiškumas) arba Λεσχίτης (nuo λέσχη — plepumas): priesaga ίτης pabrėžia, kad žodis, su kuriuo ji yra sujungta, išreiškia pagrindinę žmogaus, apie kurį kalbama, ypatybę. „Margitas“ tai buvo vienas iš tipingų kvailių, apie kurį buvo pasakojami įvairūs anekdotai ir komiški atsitikimai. Bendrą Margito charakteristiką randame trečiame Platonui skiriamo dialogo „Alkibijadas II“ autoriaus dėka mums išlikusiame fragmente: „Daug mokėjo (Margitas) dirbti darbų, bet visus dirbo blogai“. Dievai nepadarę jo nei kasėju, nei žemdirbiu, nei kitu kokiu amatininku, nes jis netiko jokiam amatui. Turėdamas turtingus tėvus, jisai manė, kad jam nereikią nieko dirbti ir nieko mokytis. Neišmoko skaičiuoti daugiau, negu lig penkių, užtat sukeldavo visų žmonių, su kuriais susitikdavo, pašaipą, statydamas jiems tiesiog klasiškus savo kvailumu klausimus. Graikų pedagogai dažnai savo skirtuose vaikams vadovėliuose sta-

tydavo Margitą kaipo pavyzdį, prie ko gali prieiti žmogus, kuris nenori nieko mokytis ir dirbti.

„Margitas", kurį taip aukštai vertino senovė, žuvo. Užtat ištisai išliko mums heroinio epo parodija Βατραχομυομαχία (Varlių ir pelių karas). (Geriausias leidimas: Homeri Opp. rec. Allen V 168—183. Heks. 1—303).

Iškilmingo epinio stiliaus užuomazgų galima surasti jau Odissejoj. Kominis epas pritaiko heroinio epo formas visai menkiems dalykams. Maži sutvėrimai, kurie žmonių gyvenime pasireiškia tiktai kaipo nepavojingi kenkėjai, priima Ilijados herojų pozas, imituoja jų kalbą; jų tarpusavio kare dalyvauja taip pat, kaip ir heroiniame epe, dievai ir deivės. Visa tai pagaliau sukelia tam tikrą, tiesą pasakius, gana paviršutinišką komišką efektą.

Varlių karalius Pelejaus (ὁ πηλός — bala, klampynė) sūnus Fisignatas (= Išpūstveidis) kviečia pelę Psicharpaką (= Nuotrupų grobikę) aplankyti jo jūros rūmus — jisai pats nunešiąs ten viešnią ant savo sprando. Pradžioj kelionė eina neblogiausiai. Bet štai pasirodo vandens gyvatė. Abu keleivius apima šiurpas. Varlė pasineria į gilumą, pelė prigeria.

Pelės skelbia varlėms karą. Dievai tariasi, kas iš jų turėsią padėti varlėms ir kas pelėms. Dzeusas nori palenkti Ateną į pelių pusę, nes, mat, jos šventykloje jų bėginėja ypačiai daug. Deja, Atena su pelėmis turi seną sąskaitą: įžūlūs sutvėrimėliai jos apsiauste iškapoję daug skylių, ir deivė turėjusi prasiskolinti siuvėjui, kuris tas skyles užlopęs. Bet ir varlėms, kurios savo kvarkimu trukdo jai miegoti, deivė nenorinti padėti. Geriau jau susilaikyti nuo kovos ir žiūrėti, kas dabar įvyks.

Uodai savo mažais trimitais duoda ženklą pradėti kovą. Danguje girdėti Dzeuso griaustinis. Paskirų muštynių aprašymuose gana sąmojingai parodijuojami Ilijados herojų žygdarbiai. Pagaliau kovos lauke pasirodo galinga pelė Meridarpakas. Varlių eilės sulaužytos. Bet Dzeuso žaibas visai taip pat, kaip Ilijados aštuntoj giesmėj (Eil. 133 ir tol.), įbaugina pelių kariuomenę, o pagalbinis vėžių būrys, kurie savo kojytėmis, lyg žirklėmis, gnaibo pelėms uodegas ir kojas, galutinai nulemia mūšį varlių naudai.

Nežiūrint į Batrachomiomachijos neperdaug aukštą meninę vertę, jos autorius turėjo gana daug pasekėjų. Turime žinių apie sukurtas dar senovės Graikijoj Arachnomachiją (Vorų karas) ir Geranomachiją (Gervių karas).

VII. DIDAKTINIS EPAS.

Homero saulės spinduliai krinta ne tiktai į didvyrių giminę, į jų žygius, jų keliones, jų nuotykius ir puotas; jie prasiskverbia pagaliau į visas graikų tautos gyvenimo sritis ir visur parodo savo gaivinančią kūrybinę jėgą.

Heroinis epas išaugo ir išsiplėtojo Mažosios Azijos pakrantėj ir artimose salose, nors ir labai žymi dalis padavimų, kuriuos jis suvartojo, gimė pačioj Graikijoj. Atėjo laikai, kada atsipeikėjusi nuo baisių audrų, surištų su dorėnų įsiveržimu į Peloponnesą, Hellada pati rado dainius, kurie sugebėjo išdainuoti visa, kas slėgė ir džiugino jos sielą. Tarp tų dainių pirma vieta priklauso Hesiodui. Tai pirmas Graikijos poetas, dėl kurio asmenybės negali kilti jokių abejonių, nors ir žymi skiriamų jam veikalų dalis buvo sukurta kitų asmenų, patyrusių tačiau jo genijaus galingą įtaką.

Darbai ir dienos. Pirmas ir svarbiausias Hesiodo veikalas, dėl kurio autentiškumo negali kilti jokio ginčo, — tai „Darbai ir dienos". Autorius duoda čia autobiografinių žinių žiupsnelį. Hesiodo tėvas Dijas gyveno Ajolidos Kimėj ir vertėsi jūros prekyba. Reikalai ėjo nekaip, ir pagaliau jisai paliko tėvynę, nusipirko Bojotijoje Askros kaime ant Helikono kalno rytų šlaito, netoli nuo mūzų miesto Tespijų, žemės sklypelį ir pradėjo verstis žemdirbyste. Ten greičiausiai ir užaugo abu jo sūnūs — Hesiodas ir Persas.

Jaunuolis neabejojamai nuo ankstyvos savo jaunystės dalyvavo visuose savo tėvo darbuose ir gerai pažino sunkų žemdirbio gyvenimą. Žemdirbystė nenuslopino jo poetinių gabumų. Galimas daiktas, kad dar pirmoj savo tėvynėj, Mažosios Azijos Ajolidoj, jis susitiko su kokiu nors „homeridu" t. y. joninių rapsodu, ir tas įvedė jį į epinės technikos paslaptis.

Hesiodas buvo neabejojamai karštas senų dainų, patarlių, pasakų ir mįslių mėgėjas. Su ta medžiaga jo smalsus

protas uoliai rišo kasdieninio gyvenimo patyrimus. Atėjo laikas, kai visi tie pradai ėmė jungtis jo sieloj į tam tikrą visumą, kurią būtų galima pavadinti savotiška žemdirbio filosofija.

Hesiodo tėvui mirus, didžiausioji jo turto dalis teko jo antram sūnui. Byla, kurią jis iškėlė broliui, buvo teisėjų išspręsta jo nenaudai. Teisėjai, jo įsitikinimu, buvę Perso papirkti. Tas asmeninis pergyvenimas davė svarbiausią turinį jo garsiai didaktinei poemai. Jis čia ne tiktai smerkia smurtą ir neteisingumą, bet ir išvysto bendrą idėją, kad neteisingai įgytas turtas neišeina į naudą tam, kuris jį įgijo. Galimas daiktas, kad ši didaktinė satira sudarė pradžioj atskirą visumą. Nors Hesiodas savo poemą parašė prislėgtas savo paties skriaudos, jis mokėjo išreikšti gražiose jos eilėse bendras, visiems žmonėms privalomas, tiesas.

Principą, kad neteisingai įgytas turtas niekam neišeina į naudą, greit turėjo pripažinti Hesiodo brolis: išeikvojęs savo iš tėvo paveldėtą turtą ir nenorėdamas savo darbu įgyti naujo, jisai atsidūrė sunkiame skurde. Tada Hesiodas parašė antrąją poemą, kuri sudarė vėliau antrąją „Darbų ir dienų“ dalį. Kreipdamasis į prašmatnų brolį, jis išdėsto čia savo pažiūras į darbo reikšmę ir rodo jam, koks turįs būti darbštaus žemdirbio gyvenimas, kaip jisai turįs vesti savo ūkį ir kokia tvarka turinti viešpatauti jo namuose.

Pirmoji poema, kurią, turint galvoj jos didaktinį tikslą, galima pavadinti giesme apie Kovą teisybės su neteisybe, „Darbuose ir dienose“ apima eilutes nuo 1 iki 380; antroji poema — apie žemdirbystę — Vergilijaus „Georgikų“ pirmavaizdis — apima eilutes 381 iki 764.

Yra — pamoko Hesiodas Persą — tik vienas kilnus ir naudingas lenktyniavimas, tai lenktyniavimas darbe. Kiti ginčai tik sunaikina turtą tų, kurie juos mėgsta. Dzeusas norėjęs nubausti Prometėjų už pavogtą iš dangaus ugnį: jo įsakyta Pandora nuėmusi dangtį nuo statinės, kurioj buvo paslėptos visos blogybės, ir štai žmonių gyvenimas pasidaręs pilnas kančių, vylių ir tuščių vilčių. Amžių bėgyje žmonių nusidėjimai ir nelaimės tik padidėję. Po aukso amžiaus atėjo sidabro amžius, o po sidabro — vario amžius. Šį pakeitė heroinis amžius, bet kai išmirė herojai, žemėj įsivieš-

patavo geležies amžius. Gyvenančių jame žmonių likimas — tai nuolatinės kančios ir sunkus darbas. Žmonės dar pasunkiną savo padėtį apgaule, smurtu, neteisingumu. Galingieji žmonės — tai lyg vanagai, kurie laiko savo naguose nekaltą lakštingalą.

Bet Dzeusas baudžia už sulaužytą priesaiką ir išniekintą teisybę: jisai myli ir globoja tiktai teisinguosius, jų sodai ir laukai žydi, o miestai džiaugiasi taika. Trisdešimts tūkstančių nematomų Dzeuso sargų nuolat žiūri, kaip žmonės vykdo jo įsakymus. — „Taigi ir tu, Persai, jeigu nori vėl tapti turtingas, neieškok kitų priemonių ir pasitikėk vien tik savo rankų darbu". Čia eina smulkūs nurodymai, kaip ir kokius ūkio darbus turi atlikti žemdirbys per atskiras metų dalis: poetas kalba apie žemdirbystės įrankius ir jų gaminimą, apie darbininkų prižiūrėjimą, apie gyvulininkystę ir pan., bet pagrindinis siūlas — tai darbų eiga žemdirbystėj.

Trečią, gana trumpą (apie 60 eilučių) „Darbų ir dienų" dalį sudaro savotiškas kalendorius. Atskiros mėnesio dienos padalytos į palankias ir nepalankias tam tikriems žemės ūkio darbams, „nes — sako Hesiodas — viena diena yra pamotė, o kita motina ". Šita trumpa ir, greičiausiai, neautentiška dalis davė mūsų poemai antrąją jos antraštę „Darbai ir dienos".

„Darbų ir dienų" autorius plėtoja savotišką pasauližvalgą, kuri iš pagrindų skiriasi nuo Homero. Pasaulį jis piešia niūriomis spalvomis. Dievai pasmerkę žmones vargams, pavojams, ligoms ir neišvengiamai mirčiai. Bet savo menką padėtį žmonės dar pasunkiną savo prasižengimais. Jie gaudąsi visokių laimės šmėklų, neapkenčią ir skriaudžią vieni kitus, nesirūpindami nei teise, nei dievų įstatymais. „Vargų pilna žemė: pilna jųjų jūra". Šį kaltinimo aktą prieš žmonių prigimtį Hesiodas apvilko vaizdais, paskolintais iš įvairiausių senų padavimų ir mitų, ir tai suteikia jam jo ypatingą niūrų grožį.

Skaudžiais gyvenimo patyrimais pagrįstas Hesiodo pesimizmas nepalaužia jo sieloj nei tvirto tikėjimo gerais dievais nei gilaus įsitikinimo, kad tiesa pagaliau nugalėsianti neteisingumą. Tas įsitikinimas yra surištas su nenuveikiama Hesiodo moraline energija: kaip tik ši energija daro jį kar-

ščiausiu darbo entuziastu ir dainium, ir kaip tik to entuziazmo dėka jis pasidarė vienas iš didžiausių Graikijos auklėtojų: per ištisus amžius hellenai mokėsi iš jo veiklumo, ištvermingumo ir pamaldumo — ora et labora! — ir dažnai kartodavo jo garsiąsias eiles: „Prieš dorybę (šaunumą) nemirtingieji dievai padėjo prakaitą; ilgas ir status yra kelias, kuris į ją veda; iš pradžios jis atrodo vos pereinamas, bet kada pasieksi aukštumą, jis darosi tada lengvas, nors ir buvo prieš tai toks sunkus".

Savo kalboj Hesiodas vartoja joninio epinio dialekto formas, šiek tiek paįvairindamas jas pradais, paskolintais iš vidurinės Graikijos tarmių. Pirmąsias jisai paveldėjo iš joninių didikų dainiaus, antruosius sukūrė pats, pasiremdamas daugiausia Bojotijos liaudies žodynu. Tos liaudies dvasinis pasaulis, jos kasdieniniai vargai ir džiaugsmai, jos viltys ir siekimai užkariauja sau, mūsų dainiaus dėka, garbingą vietą graikų poezijoj ir amžinai palieka jos lobyne.

Senovė priskyrė Hesiodui dar visą didaktinių veikalų eilę. Tų veikalų autorių, kurie buvo, greičiausiai, Hesiodo pasekėjai, vardai mums nežinomi. Tradicija išvardina mums kaipo žymiausias iš tų poemų šias: „Didieji darbai" ("Εργα μεγάλα), „Būrimas iš paukščių" ('Ορνιθομαντεία), „Astronomija", „Pamokymai Cheironui". Kentauras Cheironas buvo vaiko Achillo mokytojas: čia tokiu būdu didaktinis epas rišasi su heroiniu. Deja, iš šitos poemos mums išliko tik aštuonios eilutės.

VIII. GENEALOGINIS EPAS.

Senovė skyrė Hesiodui dar garsiąją „Teogoniją". Ją tai turi galvoj Herodotas (II 35) sakydamas, kad Homeras ir Hesiodas davė graikams jų teologiją, suteikdami dievams jų vardus ir paskirdami kiekvienam jųjų veikimo sritis. Žymiausieji graikų literatūros žinovai, su Wilamowitzu priešaky, mano, kad tik tam tikra poemos dalis iš tikrųjų priklauso „Darbų ir dienų" autoriui ir kad prie galutinio „Teogonijos" pavidalo prisidėjo bene dar daugiau rankų negu prie Homero poemų.

„Teogonijos“ pradžia kvėpuoja giliu gamtos jausmu, kuris Homerui buvo gana svetimas. Gamta Hesiodui yra ne tiktai spalvota žmonių gyvenimo arena, bet tartum apdovanota siela esybė, kurios paslaptingąjį gyvenimą geriausiai išreiškia gyvenančios Helikono kalno šlaituose ir pievose mūzos: švelniomis kojomis šoka jos apie tamsiąją versmę ir apie galingojo Kronido aukurą, maudosi šventojo kalno šaltiniuose, žaidžia ant jo viršūnės, o paskui, kai ateina naktis, apsisupa tiršta migla ir traukia į tolimas erdves, dainuodamos apie Krono giminę, apie Motiną Žemę, apie švelnią Aušrą, galingą Saulę, sidabrinį mėnulį, didelį Okeaną ir juodą naktį. Vis tai yra ne kas kita, kaip įasmenintos gamtos jėgos, prieš kurias lenkiasi visų tautų žemdirbių giminė — lenkiasi ir graikų žemdirbių dainius.

Šventoj mūzų žemėje Hesiodas ganęs vienąsyk savo tėvo bandas. Ir štai mūzos prisiartinusios prie jo ir atidengusios jam jo kilnų pašaukimą—praplatinti poezijos karalystės ribas. Mūzos mokančios kurti ne tiktai jaudinančias širdį iliuzijas, kurias taip gražiai apdainuodavo Homero rapsodai — jos galinčios, jei tik nori, skelbti ir teisybę. Tos teisybės garbinimui turįs atiduoti jaunuolis visas savo jėgas.

Laimindamos dainių į tą naują kelią, mūzos nupiauna nuo Apollono medžio puikiai žaliuojančio lauro lazdą ir, įteikdamos ją Hesiodui, pašvenčia jį kaipo būsimąjį Apollono tarną ir dainių. Jisai turėsiąs garbinti praeities įvykius ir pranašauti dalykus, kurie bus ateityje. Ateities pranašavimas Homerui buvo ne dainiaus, bet žynio darbas. Nuo Hesiodo laikų dainiaus ir žynio sąvokos susilieja dažnai į vieną sąvoką, kurią geriausiai išreiškia lotyniškas žodis „vates“ arba lenkiškas „wieszcz“.

Hesiodas tiki, kad mūzos, kurios iškelia savo gerbėjus virš kasdieninių gyvenimo vargų, atversiančios liaudžiai, tarp kurios jis gyvena, akis į aukštas sritis, kurios iki šiol jai buvo visai neprieinamos. Kiekvieną savo kūrinį jis pasižadąs pradėti himnu, skirtu joms pagarbinti. Kreipimasis į mūzas vėlyvesniųjų laikų poezijoj pasidarė paprasta retorine priemone — Hesiodo žodžiuose kvėpuoja tikras tikėjimas: mūzų dovanas jisai garbina su tokia pat šiluma, kaip Euripidas savo „Bakchuose“ laimina Dioniso religijos geradarystes.

Pradžioj — sako „Teogonija“ — buvo tiktai chaosas, t. y. tuščia erdvė, paskui atsirado plačiakrūtė Žemė (Gaja) ir „viską nuveikiąs“ Erotas. Pastebėkime čionai, kad Erotas buvo gimtojo Hesiodo miesto Tespijų dievas ir kad Hesiodas bene pirmas padarė jį viena iš pirmykščių kosminių galybių: jo poemoj jis yra tikras visos dievų, o vėliau ir žmonių raidos varytojas, nes jis stumia abi lytis vieną prie antros ir daro viską, kad kartų eiga nenutrūktų. Iš chaoso atsirado Tamsa (Erebas) ir Naktis, o iš Žemės — Dangus, Kalnai ir Jūra. Tai buvo pirmoji kosminių galybių giminė.

Eilutes, paskirtas pirmajai giminei, būtų galima pavadinti, kaip siūlo Croiset, elementarine kosmografija, nes čia kalbama apie dar neįasmenintas gamtos jėgas. Tik po to prasideda Teogonija tiksliąja to žodžio prasme, t. y. giesmš apie asmeninių dieviškų būtybių kilmę.

Uranui susijungus su savo motina Gaja gimsta pradžioj titanai, paskui kiklopai, pagaliau trys šimtarankiai gigantai. Visi tie Gajos ir Urano vaikai — tai lyg audringos gamtos jėgos simboliai. Jauniausias iš titanų, Kronas, savo tėvui Uranui atima gimdymo jėgą. Iš krentančių ant žemės kraujo lašų gimsta Erinnijos, gigantai, medžių nimfos, pagaliau iš to paties kraujo kyla ir „putose gimusi“ Afroditė. Kronas turėjo tris sūnus: Hadą, Poseidoną ir Dzeusą, ir tris dukteris: Herą, Demetrą ir Hestiją. Kronas norėjo suryti Dzeusą, bet jo motina Reja išgelbėjo sūnų. Užaugęs jisai išvadavo savo brolius ir pats pasidarė Olimpo valdovas. Kaip buvo nugalėtas Kronas, Hesiodas keistu būdu nepapasakoja.

Nuo titano Japeto, Prometėjaus tėvo, prasidedanti žmonių giminė. Ta proga Hesiodas plačiai papasakoja tai, ką buvo tiktai palietęs „Darbuose ir dienose“, būtent, garsųjį mitą apie tai, kaip Prometejus pavogė Dzeuso ugnį.

Paskui aprašoma titanų kova su dievais. Titanai nugalėti ir uždaryti tartare. Tai paaiškina mums, kodėl sakmė nemini titanų vaikų: uždaryti į tartarą, jie palieka visą pasaulį Kronidams ir jų ainiams.

Keršydama už savo sūnų, titanų motina Gaja pagimdo baisenybę Tifoejų, su kuriuo Dzeusui tenka išlaikyti naują sunkią kovą. Tifoejus, iš kurio gimė pragaištingi, viską naikiną vėjai, pagaliau nublokštas į Tartarą, o Dzeusas su savo broliais galutinai užvaldo visą pasaulį.

Teogonijos pabaigoj nupasakojamos Dzeuso ir kitų olimpiečių vestuvės su deivėmis ir jų susijungimai su mirtingomis moteriškėmis. Iš tų susijungimų gimsta herojai, ir tokiu būdu Homero poemos gauna lyg priešistorinį įvadą.

Herojų motinoms yra paskirtas žinomas mums tik iš ilgos (per šimtą) fragmentų eilės veikalas, kuris sudarė su Teogonija greičiausia vieną visumą. Teogonijos paskutinieji žodžiai: „Dabar moterų giminę apdainuokite Mūzos Aukšto Olimpo gyventojos, Dzeuso galingojo dukros“ — tai paprastas perėjimas prie veikalo, kurį senovė vadino „Moterų katalogu“ (Suidas) arba paprastai „Katalogu“.

Panašų katalogą turime jau Odissejos devynioliktoj giesmėj: Laerto sūnus mato požemiuose Tirą, Antiopą, Alkmenę, Chloridą ir kitas senovės didvyrių žmonas. „Katalogo“ autorius eina Homero pėdomis ir išvardina chronologine tvarka moteris, kurios buvo mylimos dievų ir pagimdė iš jų garsiuosius didvyrius. Erotiniai motyvai vaidino tuose apsakymuose tik antraeilę rolę, svarbiausias momentas buvo herojų gimimas iš dieviškojo kraujo.

Maksimas iš Tiro stebėjosi, kad Hesiodas apleidžia herojų tėvus ir kalba tik apie jų motinas, o mūsų amžininkas, žymus graikų epinės poezijos žinovas Rzach, norėdamas išaiškinti tą keistą dalyką, sukūrė hipotezę, pagal kurią Hesiodas, lankydamas pas lokrus, pažinęs, jų matriarchatą ir jį padėjęs geneologijų pagrindan. Wilamowitz (Homerische Untersuchungen 147 sq.) parodė, kad ši hipotezė esanti nereikalinga: jisai priminė, kad garsiosios graikų giminės savo genealoginio medžio pradžioj talpindavo moteris kaip tik todėl, kad didžiavosi, kad jų giminių įsteigėjais esą buvę dievai. Skiriamas Hesiodui „Katalogas“ buvo ne kas kita, kaip — sako Croiset — „metodinė klasifikacija didelių herojų giminių, kurios kildino save iš

dievų“ (...une sorte de classement méthodique des grandes races héroiques qui se rattachaient aux races divines). Po Teogonijos atėjo čionai antropogonija, mitologija jungėsi su istorija. Vėlyvesnė graikų bajorija turėjo čia savo „aukso knygą“ ir žiūrėjo į „Katalogą“ kaip į savo tautos susistemintą heroinį archyvą. Dar Tukidido laikais graikai matė jame vieną iš seniausių ir svarbiausiųjų liudijimų rinkinį apie savo priešistorinį laikotarpį.

Kadangi „Katalogas“ turėjo aiškios įtakos liriniam poetui Stesichoruі, gyvenusiam septinto amžiaus gale, tai reikia manyti, jog jis buvo parašytas tam pačiam amžiuje. Netrukus kitas Hesiodo mokyklos poetas prijungė prie „Katalogo“ savo „Ehojus“, kaipo ketvirtą poemos knygą. Čia poetas taip pat apsakinėjo apie mirtingas moteriškes, su kuriomis susiartino meilėje dievai. Kiekvienas apsakymas prasidėdavo žodžiais hoie (ἥ οἵη) „arba kokia“, pav.: „Arba kokia gražiaveidė duktė galingiausiojo vado Elektriono, Alkmenė“ —ir nuo tų pradinių žodžių „Ehojai“ gavo savo pavadinimą.

IX. MISTINIS EPAS.

Dvi sielos — sako Goethe's Faustas — gyvena mano krūtinėje, viena nori atsiskirti nuo antros:

> Zwei Seelen wohnen, ach! in meiner Brust,
> Die eine will sich von der andern trennen;
> Die eine hält, in derber Liebeslust,
> Sich an die Welt mit klammernden Organen;
> Die andre hebt gewaltsam sich vom Dust
> Zu den Gefilden hoher Ahnen.

Tokias dvi sielas turėjo savo krūtinėje visa Hellada. Pirmoji siela rado savo tobuliausią išraišką Homero, antroji — Platono kūryboje. Platono religinė pasauližvalga tai tik aukščiausias laipsnis, pasiektas milžiniško dvasinio judėjimo, kurio pirmus aiškius reiškinius galima pastebėti septintame ir ypač šeštame amžiuje pr. Kr.

Mistinis judėjimas kai kuriems antikinės Senovės žinovams atrodo paprastas nukrypimas nuo jos sveikos plėtotės ke-

lių: tikra Graikijos siela jie laiko tik „homerinę“ sielą. „Svetimu lašu graikų kraujuje“ vadina mistiką vienas geriausių graikų religijos žinovų E. Rohde (Die Religion der Griechen Kleine Schriften. II, 338).

Sunku tik tada suprasti faktą, kurį su vis didėjančiu aiškumu parodo mūsų dienų tyrinėjimai, būtent faktą, kad aukščiausios graikų dvasinės kūrybos viršūnės išsiplėtojo iš to „svetimo graikų kraujui lašo“.

Įrodymui, kaip tampriai su mistiniu judėjimu yra surišta graikų tragedija, gana priminti, kad ji išaugo iš apeigų, pavestų Dioniso garbei. Jonėnų gamtamokslis, pitagoriečių padėti matematikos pamatai, pagaliau didžiausias graikų dvasios laimėjimas, jų filosofija, visoj savo ilgoj kelionėj nuo Anaksimandro iki Platono ir net toliau iki neoplatonikų ir Rytų Bažnyčios Tėvų negali būti tiesiog suprasti, neatsižvelgiant į jų kilmę iš šešto amžiaus religinio judėjimo.

Čia, žinoma, mes negalime net paliesti svarbiausių to judėjimo reiškinių. Gana bus, jeigu trumpai sustosime ties dviem svarbiausiais mistinės Graikijos sielos apsireiškimais, ties Demetros ir ypač ties Dioniso kultu. Kultai tie yra, be abejo, gimininigi, bet ilgainiui Dioniso kultas apima nepalyginamai platesnes sritis negu Demetros kultas. Nuo tų kultų veda tiesus kelias į mistinį ir gimininigą jam filosofinį epą, kurie sudaro pirmąjį meninį „antrosios“, „nehomerinės“ sielos apsireiškimą Homero sukurtose epinio meno formose.

Su mitu, esančiu Demetros kulto pagrinde, aš jau supažindinau Tamstas, atpasakodamas homerinio himno Demetrai turinį. Dabar aš norėčiau jį papildyti bruožais, kurie aname himne nebuvo paliesti. Kai karališkasis Demetros auklėtinis (Demofoontas, pagal kitas versijas Triptolemas) paaugo, deivė atsiminė pažadėjus jo motinai suteikti jam savo ypatingą malonę. Su varpų vainiku ant dieviškos galvos ji nusileido nuo Olimpo į Eleusiną. Eleusino gyventojai buvo piemenys, žvejai, medžiotojai. Niekas iš jų nemokėjo dirbti žemės ir auginti javų. Nusilaužus medžio ilgą šaką, Demetra išrausė žemėj gilią vagą, į kurią įmetė grūdų iš vainiko, kuris puošė jos galvą.

— Bet juk tie grūdai žus tamsioj žemėj, — sako žmonės.

— Kaip tik jie ir turi žūti — atsakė deivė. — Tiktai tas, kas mirė, galės prisikelti.

Pasakius tuos paslaptingus žodžius, deivė apleido Eleusiną.

Vagoj, kurią išrausė deivė, greit pradėjo žaliuoti minkštos žolės.

— Na, žinoma, — sako žmonės, tai ne kas kita, kaip piktžolės. Turime jų gana mūsų pievose.

Bet kai žolė išaugo, kai pasirodė varpos, kai varpos pražydo, prisipildė grūdų ir nusviro į žemę, žmonės pajuto, kad įvyko stebuklas.

Jie nežinojo ką daryti su stebuklinga Demetros dovana, ir štai Demetra vėl nusileido į Eleusiną su piautuvu rankoje. Nupiovė varpas, išmokė žmones, kaip jas reikia kulti, malti, maišyti tešlą ir kepti iš jos duoną.

Olimpiečiai padėjo Demetrai ištobulinti jos stebuklingas dovanas žmonėms. Vietoj šakos Hefaistas padarė Demetrai arklą, Atena davė jai rankinį malūną. Greit Eleusino laukai buvo apsėti stebuklinga Demetros dovana. Demetra pašaukė tada savo buvusį auklėtinį Triptolemą, davė jam vežimą, į kurį buvo įkinkyti sparnuoti slibinai, ir liepė jam skraidyti po pasaulį ir mokyti žmones žemdirbystės.

Praeina kiek laiko ir apie Mėlynąsias Viduržemio jūras gyvenančios tautos išdirba žemę ir maitinasi duona. Nuo to laiko atsirado žemėj sėslus gyvenimas, žemės nuosavybė, švelnūs papročiai ir įstatymų gerbimas. Vis tai yra Demetros Tesmoforos (įstatymdavės) dovanos.

Bet Demetra nepasitenkino dovanomis, kurios iš pagrindo pakeitė žmonių gyvenimą šiame pasauly. Deivė ir jos duktė pasiryžo suteikti Eleusiniečiams, o per juos ir visiems žmonėms, didžiausias dvasines dovanas: jos nusistatė atidengti jiems ano pasaulio paslaptis ir nurodyti kelią, kuriuo galima pasiekti laimingą gyvenimą už šio pasaulio ribų.

Demetra su Kore vėl pasirodė Eleusine.

— Ar atsimenate — sako Korė — mano žodžius. „Tiktai tas, kas mirė, prisikels". Tada jūs manęs nesupratote. Dabar norėčiau atskleisti jums paslėptą šiuose žodžiuose tiesą.

Metate į dirvą grūdą — jis ten žūva. Bet žūdamas išleidžia naują diegą, ir tuo diegu grūdas prisikelia naujam gyvenimui. Čia jūs turite prieš save giliausias mirties ir gyvenimo paslaptis. Ir jūsų numirėlių kūnai žūva, bet juose yra paslėptas naujo gyvenimo branduolys, kuris nemiršta kartu su kūnu. Tas branduolys — tai jūsų siela, kuri yra nemirtinga. Štai mano duktė apsakys jums, ką ji matė požemių karalystėj.

— Kai laidoja kūną, — pasakoja Korė, — siela atsiskiria nuo jo. Hermejas paima ją į savo rankas ir neša ją į nuvargusiųjų buveines. Šešėlių krašte siela pati gyvena kaip bejėgis šešėlis, be skausmų ir be džiaugsmų.

Dabar tai turi pasikeisti. Gyvendama Hado karalystėj, aš pažinau tenai kelią, kuris veda per požemių bedugnę į kitą žemės pusę. Saulė apšviečia jį visais spinduliais tada, kai pas mus viskas yra paskendę tamsoj. Motina Žemė sutelkė ten visus savo stebuklus — niekuomet nevystančius gojelius, švelnius vėjus, kurie platina dangiško gėrio kvapą. Auga ir bręsta tenai vaisiai, kurių veltui ieško žmonės mūsų žemėj. Tą kraštą parinkau būstu palaimintoms sieloms.

Kaip patekti į tą kraštą, apie tai sužinos tiktai tie, kurie bus įvesti į steigiamas mano motinos ir mano Eleusino misterijas. Niekas nepateks į palaimintųjų kraštą, kas nebus pašvęstas į šias misterijas. Bet pašventimas tai tik viena sąlyga, antra — tai doras gyvenimas. Kas pasitikės tiktai pirmąja sąlyga, o atmes antrąją, tam šventosios misterijos atneš ne išganymą, bet pražūtį.

Pašvęstieji į Eleusino misterijas iš Hierofanto, t. y. vyriausio šventiko, lūpų girdėjo iškilmingą skelbimą: dalyvauti šventose apeigose neturi tie, kurie užsitraukė Dievo rūstybę savo nuodėmingu gyvenimu — tie, kurie nenusivalė savo sielų nuo visų nuodėmių, tie daro šventvagystę ir susilauks dar didesnės bausmės, negu tie, kurie pasiliko nuošaliai nuo misterijų.

Kiekvieną pavasarį, kai ateina javų sėjimo laikas, Demetros mylimas kraštas švenčia savo Eleusinijų šventę. Iš visos Hellados sueina čia pašvęstieji į misterijas — vyrai ir moterys, turtingi ir elgetos, laisvieji ir vergai — Demetrai šitie skirtumai neturi jokios reikšmės. Visi jie da-

lyvauja paslaptingose naktinėse eisenose, dainuoja dainas Demetros garbei, o paskui jos šventykloj prieš jų akis praeina šventoji drama, kelianti žiūrovų sielas ir suteikianti joms įsitikinimą, kad mirtis negali jų galutinai sunaikinti ir kad aname pasaulyje jų laukia „geresnis likimas".

Dioniso religija, nežiūrint pastangų tokių mokslininkų, kaip Lobeck, K. O. Müller, Gruppe, Rohde ir W. F. Otto, yra iki šiol mažiausiai ištirta sritis graikų religijos istorijoj. Mes turime todėl pasitenkinti čia keliomis bendromis ir paviršutiniškomis pastabomis apie svarbiausią Graikų mistinę religiją, kad kiek plačiau sustotume ties žymiausiu religiniu judėjimu, kuris, prasidėjęs iš Dioniso mistikos, sukūrė pagaliau vieningą tikrovės koncepciją.

Daugumas graikų religijos istorijai paskirtų kompendijų ir vadovėlių išveda Dioniso kultą iš Trakijos. Tų veikalų autoriai remiasi čia Rohde's autoritetu ir ignoruoja nuomones kitų graikų religijos žinovų, kurie ar tai kildina Dioniso kultą iš kaimyninių kraštų (pav., Wilamowitz ieško šio kulto tėvynės Lidijoj), ar laiko jį vienu iš seniausių graikų liaudies dievų. Tai pažiūrai autorius prieš kelerius metus pasirodžiusio labai talentingo veikalo apie Dionisą Walter F. Otto rado įrodymų, kurie atrodo tiesiog nesugriaunami. Svarbiausias iš tų įrodymų yra Dioniso vaidmuo Homero poemose: Homeras neįveda „kaimiečių dievo" į savo Olimpą, jo religijoj jis nevaidina jokios rolės; ir vis dėlto beveik visi bruožai, kuriuos pažįstame iš įvairių mitų apie Dionisą atsispindi Ilijadoj ir Odissejoj. Suprasti tokius gausius Dioniso pėdsakus Homero giesmėse galėsime tik tada, jei prileisime, kad jau antrojo tūkstantmečio pr. Kr. gale „kaimiečių dievas" plačiai pavergė jų sielas.

Kaip Demetros, taip ir Dioniso kultas turi ekstatinį pobūdį. Apie išorines priemones, kuriomis Dioniso mistai (pašvęstieji) sukeldavo savo sielose ekstazę, plačiai pasakoja vėlyvesnieji rašytojai (Čia gana paminėti Euripido dramą „Bakchai"). Tos priemonės — galvą suką šokiai, kurtinanti muzika, orgiastinis svaigulys — versdavo sielą „išeiti" (ἔκστασις) iš kūniško gyvenimo ribų ir susitikti su daiktų visu-

ma. Mistinių orgijų dalyviai patirdavo savo sielos nuo kūno nepriklausomą amžiną gyvenimą ir jos giminingumą su dievybe. Aukščiausioj ekstazėj apimti nežemiško džiaugsmo, jie jautėsi paskendę dievybės gelmėse (ἔνθεοι), kuriose prieš jų dvasios akis atsiskleisdavo visos jos paslaptys.

Pagrindinė paslaptis — tai yra neišsemiamo, apimančio visą tikrovę gyvenimo amžinumas, prieš kurį mirtis yra bejėgė. Graikų panteizmui pasaulio gyvenimas yra paties dievo gyvenimas, todėl nuolatinis perėjimas iš gyvenimo į mirtį ir iš mirties į gyvenimą priklauso tiesiog prie paties dievo prigimties. Dionisas yra amžinos kūrybos, gyvenimo, kuris nuolat miršta ir nuolat atgimsta, dievas.

Proto jėgomis suvokti jo prigimties neįmanoma — tik manijos, „šventojo pamišimo", ugny prasiskleidžia prieš mus didžiausia tikrovės paslaptis. Tokio „pamišimo" yra paliestos visos mūsų tikrai kūrybinės jėgos. Argi meilė, kuri suteikia pradžią naujam gyvenimui, neatiduoda žmogaus sielos valdžiai jėgų, kurios sudrasko paprasto proto pančius ir įveda į sritis, kur „dienos sąmonė" nustoja veikus? Ar neišsiveržia iš šios sąmonės ribų kiekviena tikra kūryba, vis tiek kurioj srity ji apsireikštų? Ar įkvėpimas, be kurio nėra jokios kūrybos, o tik amatininko darbas, neįžengia į sritis, kuriose viešpatauja „šventasis pamišimas"? Tas sritis gerai pažįsta kiekvienas tikras kūrėjas. Filosofinės manijos reikšmę iškelia Platonas, Sympos. 218b, o Schelling tiesiog šaukia, kad „be tam tikro pamišimo (Wahnsinn) priedo niekas negali sukurti nieko tikrai didelio".

Tik „šventame pamišime" žmogaus siela gali betarpiškai regėti šiaip nesuderinamų priešingumų, sujungtų Dioniso prigimty, vienybę: jis yra laimės ir kančių, džiaugsmo ir šiurpo, gimimo ir mirties dievas. Žmonių didžiausias „Geradaris", Dionisas, dovanojo žmonėms vynmedį, o vyne paskęsta visi jų vargai ir skausmai; jis duoda jiems laisvę, išgelbsti juos, gydo ir atidengia jiems paskutines tikrovės paslaptis. O tuo pačiu metu tas pats dievas, kurį Iliada (XIV 325) vadina „mirtingųjų džiaugsmu", yra ir baisiausias dievų. Dioniso ir požemių dievo Hado tapatybę pabrėžia Herakleitas (Frg. 15). Aelianus, turėdamas galvoj ankstyviausias Dioniso kulto formas, vadina jį „žmonių naikintoju", Plutarchas

ir Porfirijas sako, kad jis „ryja žalią mėsą“, o viename orfikų himne skaitome, kad džiaugsmą suteikia dievui geležis ir kraujo praliejimas. Jo pirmykščiame kulte randame todėl kruvinas aukas ir net gyvo žmogaus sudraskymą.

Dioniso prigimtis apima tokiu būdu dvi sferas, ir visi mūsų akyse taip sunkiai suderinami vieni su kitais mitai išreiškia ne ką kita, kaip tos prigimties dvišališkumą. Gyvenimas ir mirtis, nuolat pereidami vienas į kitą, sudaro vieną mūsų dievo prigimtį: priimtas pagaliau į Olimpiečių tarpą, t. y. į amžinos laimės karalystę, jis tuo pat metu lieka ir požemių valdovas. Penkiasdešimt trečias himnas vadina jį „chtonišku Dionisu“, ir pasakoja, kad pasitraukęs nuo žemės paviršiaus, jis miega Persefonejos rūmuose, o Horacijus piešia, kaip plėšrus Hado sargas, šuo Kerberas, nulenkęs galvą įleidžia jį į Hadą, o išvykstančiam aplaižo kojas. Taip įvairiausiais būdais graikų mitinė vaizduotė stengiasi išreikšti pagrindinę kiekvienos mistinės religijos tiesą, kad mirtis ir gyvenimas tikroj, t. y. amžinoj, daiktų esmėj jungiasi nenutraukiamais ryšiais.

Kaip ir kiekvienas tikras ir gilus dvasinis judėjimas, Dioniso religinė srovė turėjo išsiveržti iš savo pirmykščių krantų. Religinei ir moralinei sąmonei augant, Dioniso gerbėjai „bakchai“ negalėjo tenkintis vien tik vidiniu dieviškųjų paslapčių regėjimu. Tiesa, kurią jiems atskleidė jų mistinis patyrimas, pasidarė vidurtaškiu, apie kurį turėjo suktis visa jų bendra pasaulėžvalga: ekstatinė mistika praskynė sau kelią prie religinės filosofijos.

Mistinėj ekstazėj graikas betarpiškai regėjo savo nemirtingos sielos vienybę su sudievinta gamta arba dievybe. Ta sielos ir sudievintos daiktų visumos vienybė yra vidurtaškis, apie kurį sukosi visa iš Dioniso misterijų išaugusi orfikų religinė filosofija.

Sielos grįžimas į sudievintą vieningą daiktų visumą —tai giliausia visos tikrovės prasmė, tai raktas prie visų jos giliausiųjų paslapčių. Pasinaudodami tuo raktu, orfikai sukūrė savotišką filosofinę sistemą, kurios pagrindines dalis galima atstatyti iš likusių mums jų veikalų fragmentų. Orfika pagimdė, kaip sako Platonas (Respubl. II 364 E), ištisą „kny-

gų krūvą". Deja, iš tos krūvos mums išliko tik menkos skeveldrėlės, o orfikų mokslui atstatyti mes turime dažnai naudotis veikalais, dėl kurių smarkiai ginčijamasi, ar jie nebuvo parašyti žymiai vėliau, neoplatonikų laikais, kai mistinis šešto amžiaus judėjimas šventė lyg savo atgimimą. Tai, žinoma, labai apsunkina tikslų pirmykščio orfikų mokslo atstatymą ir verčia mus su ypatingu atsargumu elgtis su jų dvasinio pasaulio liekanomis.

Pirma istorinė asmenybė, su kuria mes susitinkame šitame judėjime, tai gyvenęs šeštame amžiuje prie Peisistratidų dvaro Atenuose Onomakritas.

Turime Aristotelio komentatoriaus Filopono išlaikytą mums liudijimą, kad tik „doktrina, išdėstyta vadinamosiose Orfikų poemose", priklausanti pačiam Orfejui, o poetinę formą suteikęs jai Onomakritas.

Kad ta tradicija nebuvo nusistovėjusi senovėj, rodo Ciceronо išlaikyta mums nuomonė, kad „orfinės poemos" autorius buvo pitagorietis Kerkopsas (De natura deorum I 38). Apie kokią orfinę poemą kalba Aristotelis ir Ciceronas, mokslininkai iki šiol ginčijasi. Dauguma yra linkusi manyti, kad tai buvo savo ankstyvesnioj, mums jau neprieinamoj, redakcijoj vadinamoji „Rapsodinė teogonija" [kiti pavadinimai: „Šventosios kalbos" (Suidas), „Didžioji teogonija", „Rapsodijos" (Damaskijas)], kuri suteikia daugiausia medžiagos pagrindinėms orfikų dogmoms atstatyti.

Epimenido iš Kretos, kuris taip pat, kaip ir Onomakritas, buvo istorinis asmuo, vardą pažįsta kiekvienas išlavintas žmogus dėka to, kad Goethe pavedė jam savo garsiąją poemą „Epimenides Erwachen". Gal ne pro šalį bus paminėti čia, kad apie tą patį Epimenidą rašė pas Vilniaus universiteto profesorių Grodeck'ą savo kandidato laipsniui įgyti darbą Adomas Mickevičius. Šiaip istorinių žinių apie Epimenidą turim labai nedaug. Žinome, kad jis buvo pakviestas į Atėnus, Alkmeonidams išžudžius Kilono šalininkus: stebukladaris turėjęs nuvalyti nuo miesto šią kruviną dėmę.

Jo raštų pavadinimus išlaikė Diogenas Laertijas ir Suidas:

1) Teogonija. Išlikę mums fragmentai rodo stiprią Hesiodo įtaką, nors kai kurie dalykai skiriasi nuo Hesiodo nustatytos dieviškųjų galybių genealogijos.

2) Orakulo ištarmės, kuriose Epimenidas mėgino atskleisti praeities paslaptis, apreikštas jam ilgame sapne.

3) Poema apie Argo laivo pastatymą ir kelionę.

Religinių idėjų atžvilgiu Epimenido fragmentai yra mums svarbūs tuo, kad juose atsispindi kai kurie svarbūs orfikų mokslai. Surinko tuos negausius fragmentus Diels savo Die Fragmente der Vorsokratiker.

Iš kitų orfikų Brontino, Dzopiro, Nikijo Elejėčio, Orfejaus Krotoniečio mums žinomi beveik vien tik vardai ir kai kurie jų veikalų pavadinimai.

Kaip jau sakėme, Orfikų bendrai pasauližvalgai atstatyti svarbiausias šaltinis yra vadinamoji „Rapsodinė teogonija".

„Pradžioj" — tvirtina Teogonijos autorius, — „neapribotas", „nesenstąs", amžinas dieviškas Laikas (Chronas) buvo paskendęs begalinėse tamsybėse. To tamsaus chaoso bedugnėse atsirado Chrono „išgalvota" Prašviesa, arba Aiteras. Iš aitero ir „tamsios miglos" pripildyto chaoso Chronas sukūrė „sidabrinį kiaušinį, o iš šito kiaušinio iššoko" „šviesus" dvilytis slibinas, Meilės ir Išminties dievas Fanetas, apimąs savyje visų dalykų esminius pradus.

Fanetas pagimdė Naktį, o iš Nakties gimsta Dangus ir Žemė (Uranas ir Gaia), vidurinės dievų giminės protėviai. Apie titanus, gigantus, parkas, šimtarankius Rapsodinė Teogonija pasakoja maždaug tą pat, ką ir Hesiodas. Prie tos pačios vidurinės dievų giminės priklauso Kronas ir Reja. Jų sūnus Dzeusas atima pasaulio valdžią iš savo tėvo, praryja Faneta ir tokiu būdu sujungia savyje visų dalykų pradus.

„Dzeusas yra pirmas ir paskutinis, Dzeusas galva, Dzeusas vidurys, viskas sukurta iš Dzeuso. Dzeusas žemės pagrindas ir žvaigždėto dangaus... Dzeusas visų dalykų kvėpavimas, Dzeusas nenuilstamos ugnies jėga, Dzeusas jūros šaknis, Dzeusas saulė ir mėnuo, Dzeusas karalius, Dzeusas

vadas". (Frgm. 21 A. Kern. Orphicorum fragmenta p. 91), nes visa kas tik yra, kilo iš Dzeuso, viskas Dzeuse turi savo būties ir gyvenimo versmę.

Fantastiškuose orfiškos teogonijos bruožuose nesunku pastebėti dviejų didelių idėjų švystelėjimą. Orfikai tiki, kad visi dalykai yra kilę iš vieno dieviškojo prado ir kad todėl visus juos jungia pagrindinė vienybė. Su tuo p a n t e i s t i n i u tikėjimu yra susijęs mokslas apie visų tikrovės jėgų ir pradų p l ė t o t ę: į tamsią, chaotišką bedugnę meta savo spindulius šviesus Meilės ir Išminties Dievas ir sunkios ir ilgos kovos keliu kuria vieningą Kosmą, kuriame palaipsniui įsikūnija jo dieviškoji mintis.

Su tuo mokslu apie šviesos ir tamsybės, gero ir pikto kovą jungiasi orfikų mokslas apie žmogaus sielos likimą. Kaip ir visi giliausieji graikų minties kūriniai, taip ir tas mokslas, apsireiškia pirmiausia m i t o pavidale.

D z e u s a s, kurio sąžinę slėgia jo tėvo K r o n o nuvertimas nuo pasaulio sosto, nori perduoti savo valdžią į nesuteptas rankas. Su požemių valdove P e r s e f o n e j a jis pagimdo sūnų D i o n i s ą - D z a g r e j ų. Titanai, kurie jau buvo pakėlę kadaise maištą prieš U r a n ą ir buvo jo nugalėti, nutaria, pavydžios D z e u s o žmonos H e r o s pakurstyti, pražudyti D z e u s o ir P e r s e f o n e j o s sūnų. Dieviškasis bernelis mėgina pasislėpti nuo jųjų, priimdamas įvairių gyvulių pavidalą. Pagaliau jaučio pavidale jį sugauna titanai, sudrasko į smulkius gabalėlius ir praryja. A t e n a i pavyksta išgelbėti tik D i o n i s o širdį. D z e u s a s praryja žuvusio sūnaus širdį, kad galėtų iš jos pagimdyti „naują Dionisą", o titanus nutrenkia savo galingu žaibu.

Iš titanų pelenų kilo žmonių giminė, kurios prigimty yra tokiu būdu sumaišyti du pradu: geras, paeinąs iš titanų suryto D i o n i s o kūno, ir blogas, paeinąs iš pačių titanų kraujo. Dionisinis pradas jungia žmones su dievybe, titaninis — skiria nuo jos. Aukščiausias žmogaus sielos tikslas — suteikti savyje pergalę dionisiniam pradui ir kartu su juo grįžti į dievybės glėbį.

Iš šitos koncepcijos išsivysto visi pagrindiniai orfikų pasaulėžvalgos momentai: žmogaus siela yra dieviškos kilmės ir esmės, pagrindinė vienybė jungia ją su dievu, bet tą vienybę suardė titaninis, glūdįs pačioj sieloj, pradas; įsigalėjus jam,

siela turėjo palikti savo pirmykštę laimingą tėvynę ir pateko į mūsų „ašarų pakalnę“. Vaizdas tas yra, tiesa, paimtas iš Senojo Įstatymo, bet jis gerai išreiškia giliai pesimistinį mūsų pasaulio ir jo gyvenimo įvertinimą.

Tikrovė, kurioj mes gyvenome, yra ištrėmimo kraštas: mes atliekame čia bausmę už tai, kad užmiršome savo dieviškąją kilmę. Žmogaus kūnas tai nemirtingosios sielos karstas (σῆμα). Mirtis perskiria sielą su vienu karstu ir atidaro jai požemių karalystės vartus. Bet neilgai palieka ten siela: nepalenkiamas likimas verčia ją vėl įsikūnyti, t. y. pasirinkti naują karstą. Siela patenka į begalinį mirčių ir gimimų ratą. Kiekviena nuodėmė giliau įtraukia ją į šį ratą, kiekvienas geras darbas šiek tiek išlaisvina iš jo galybės. Bet galutinai ištruks siela iš ją pagavusio rato tik tada, kai nusivalys nuo visų suteršusių jos pirmykštį skaistumą dėmių — tik tada galės ji grįžti į savo dangiškąją tėvynę ir bendrauti ten su nemirtingaisiais dievais. „Didžiuojuosi esanti iš jūsų giminės, laimingieji dievai“, — tokius žodžius skaitome ant vienos iš auksinių lentelių, kurios buvo ketvirtam ar trečiam amžiuje pr. Kr. įdedamos Pietų Italijoj į numirėlių karstus. „Atlikau bausmę už neteisingus darbus“. „Stoju dabar prieš nuostabią Persefonėją, kad nusiųstų mane į palaimintųjų buveinę“. „Iš rato ištrūkau — skaitome kitoj lentelėj — slėgiančio, sunkių liūdesių pilno“. „Iš žmogaus pasidariau dievas“ (Diels Fragm. d. Vorsokratiker II 176. Fragm. 19, 18, 20).

Dieviškoji sielos esmė ir kilmė — sielos atsiskyrimas nuo dievybės — metempsichozės mokslas („gimimų ratas“) — moralinė tikrovės santvarka — galutinis sielos, nusivaliusios nuo visų dėmių, sudievinimas — visos tos pagrindinės orfikų idėjos išsiplėtoja iš „liaudies dievo“ Dionisо kulto, kurio vidurtašką sudaro mitas apie titanų sudraskytą Dzeusо ir Persefonejos sūnų.

Tos idėjos, visai svetimos Homero pasaulėžvalgai, įveda į graikų religinę sąmonę naują srovę, kuri ilgainiui darosi vis platesnė ir galingesnė. Graikų dvasiniame gyvenime yra maža sričių, kurių nepasiekia jos bangos. Jų reikšmė filosofinės spekuliacijos plėtotei buvo jau mūsų keletą kartų pabrėžta. Religijos srity prieš Dioniso srovę negali išsilaikyti net galingas aristokratinės Graikijos dievas Apollonas: jis priima

dionisinę ekstezę ir mantiką į savo kultą ir dalinasi Delfų šventykla su „liaudies dievu".

Prisigėręs ekstatinių pradų, Apollono kultas atsispindi kai kuriuose graikų epuose. Atsirasti šitie epai galėjo ne anksčiau, negu tuo laiku, kai kova tarp Apollono ir Dioniso kultų pasibaigė ir saulės dievas užleido Semelės sūnui trims žiemos mėnesiams savo šventyklą Delfuose.

Mūsų epai tą užleidimą aiškina tokiu būdu, kad Apolonas kiekvieną žiemą praleidžiąs pas laimingas šiaurės tautas: hiperborejus, arimaspus ir greifus. Piešdami keliones į tuos mitinius kraštus, Apollono gerbėjai sukūrė ypatingą literatūros rūšį — kelionės romaną — ir pavartojo ją savo dievo religijos propagandai. Tų epų herojus yra ar tai pats Apolionas, keliaująs į hiperborejų ar jų kaimynų kraštą, arba atliekąs tą pačią kelionę Apollono stebukladarys.

Kaip vieną iš tokių stebukladarių išvardina mums Pindaras ir Herodotas — Aristeją iš Prokonneso. Suidas skiria jo gyvenimą į šešto amžiaus pradžią, Herodotas laiko jį kokiu šimtmečiu jaunesniu.

Legenda pasakoja, kaip po savo mirties jis rodydavęsis įvairiems žmonėms ir kaip jo artimieji, kurie norėjo jį palaidoti, negalėję surasti nei gyvo, nei mirusio. Septynerius metus vėliau jisai dar sykį pasirodęs savo gimtajame mieste — Prokonnese, parašęs ten savo epą — Arimaspejos — ir vėl pražuvęs.

Šitame epe Aristejas pasakoja apie savo kelionę į šiaurės gyventojų issedonų kraštą. Iš issedonų jisai sužinojęs daug įdomių dalykų apie jų kaimynus, gyvenančius dar toliau į šiaurę: apie vienaakius arimaspus, apie auksa saugančius greifus ir pagaliau hiperborejus. Aristejas surinko savo epuose ne tiktai grynos vaizduotės padarus, bet ir tikrų žinių apie gimines, gyvenančias į šiaurę nuo Juodosios jūros, jų gyvenimo būdą, jų papročius, jų stengimąsi prasiveržti kuo toliausiai į pietus. Vėlesnieji istorikai, kaip tai Hekatajas, Herodotas ir Hellanikas, daug naudojosi tomis žiniomis.

Apie hiperborejų Abarį, kuris gyveno ar tai septinto amžiaus gale, ar šešto pradžioj, pasakoja mums Heraklei-

das iš Ponto savo veikale pavadintame Abaris. Apollonas suteikė tam herojui pranašystės dovaną ir davė jam stebuklingą ietį. Ant šitos ieties jisai keliauja per įvairius kraštus, visur steigdamas Apollono orakulus; pražūtingam marui apėmus visą pasaulį, Abaris atvyksta į Atėnus ir, pamokytas Apollono, atlieka apeigas ir maldas, kurios išvaduoja žemę nuo baisios nelaimės.

Iš veikalų, kuriuos jis buvęs parašęs, paliko mums tik keli pavadinimai pas Suidą:

1. Poema apie Apollono atvykimą pas hiperborejus,
2. Teogonija,
3. Upės dievaičio Hebro sutuoktuvės.

X. FILOSOFINIS EPAS.

Su didžiaisiais filosofinio epo atstovais mes įžengiame sritin, į kurią krinta jau tik labai silpni besileidžiančios Homero saulės spinduliai. Nepalyginamos plastiškos vaizduotės kūrybiniai apsireiškimai užleidžia čionai savo vietą bespalvei abstraktinei spekuliacijai. Formos atžvilgiu filosofinis epas yra tam tikras anachronizmas, nes jau seniausieji Graikijos galvotojai savo mintims dėstyti pradėjo vartoti prozą, ir sunku buvo laukti, kad jų darbo tęsėjai, plėsdami jauną ir gyvą srovę, grįš prie senų meniškų formų, kurias jau apleido šiltas gyvenimo kvėpavimas ir kurios todėl galėjo tiktai varžyti laisvus minties judėjimus. Visgi filosofinio epo kūriniai graikų dvasinėj plėtotėj vaidina tokį žymų vaidmenį, kad literatūros istorija jokiu būdu negali jų aplenkti.

1. KSENOFANAS.

Pirmąjį filosofinio epo atstovą, Ksenofaną, jungia su Homeru aiškūs ryšiai. Jis pats pripažįsta, kad dieviškojo poezijos meno paslaptis jam esąs atskleidęs Iliono dainius. „Iš Homero — sako jis vienam'e savo fragmentų — mokosi visi". Iš Homero Ksenofanas pasiskolino formą savo pažiūroms dėstyti, Homero poemų recitacija jis pelnė sau

duoną, mes galime todėl žiūrėti į jį kaip į vieną iš homeridų plačia to žodžio prasme.

Kai persai šešto amžiaus gale pavergė visą Joniją, Ksenofanas, prisidėdamas prie fokėjų, kuriems laisvė buvo brangesnė už tėvynę, apleido gimtąjį miestą Kolofoną.

Per kokias septynias metų dešimtis jis gyveno nepastovų keliauninko gyvenimą, lankydamasis įvairiausiuose graikų miestuose, tiek pačioj Graikijoj, tiek jos kolonijose pietų Italijoj, Sicilijoj ir Juodosios jūros šiaurėje. Daugiausia laiko Ksenofanas bus praleidęs Elejoj, kur jis įsteigė garsiąją Eleatų mokyklą.

Pragyvenimui jis užsidirbdavo recituodamas Homero poemas ir pasakodamas godžiai klausančiai miniai, kaip buvo įsteigtas jos gimtasis miestas, kokie didvyriai vadovavo tam steigimui, kokias kovas jie turėjo pakelti, kol galutinai įsitvirtino naujoj vietoj. Tai buvo jo kasdieninis verslas, kuriuo jis vertėsi nuo to laiko, kai apleido savo tolimą tėvynę. Bet atėjo pagaliau laikas, kada mūsų homerido dvasia, praturtėjusi neapmatoma įspūdžių ir patyrimų eile, pajuto gyvą reikalą pasireikšti savarankiška kūryba. Ksenofanas pradėjo telkti apie save mažus klausytojų būrelius ir skelbti jiems savo pažiūras, kurios būtų galima pavadinti jo eksoteriniu mokslu. Kaip tik tas mokslas ir įamžino jo vardą dvasinėj žmonijos istorijoj.

Pagal senovės liudijimus Ksenofanas parašė: 1. dvi epines poemas: vieną apie Kolofono, antrą apie Elejos įsteigimą. 2. elegijas. 3. sillas, t. y., satiras ir parodijas. 4. Ir pagaliau didaktinę poemą „Apie gamtą".

Daug buvo ginčijamasi dėl Ksenofano skeptiško mūsų žinojimo įvertinimo. Žinoma, rasti pas mūsų galvotoją sistematiška tyrimą klausimo, ar mūsų protas galįs pažinti tikrą dalykų esmę, neįmanoma. Ksenofanas padarė tik pirmą svyruojantį žingsnį ant kelio, kuris pagaliau privedė prie to, ką Kant vadina „Untersuchung des Erkenntnisvermögens", bet kad tas kuklus žingsnis iš tikrųjų buvo padarytas, liudija Ksenofano trisdešimt ketvirtas, Seksto Empiriko ir Plutarcho išlaikytas mums, fragmentas: „Nebuvo dar ir nebus nė vieno žmogaus, kuris iš tikrųjų žinotų teisybę apie dievus ir visus dalykus, apie kuriuos aš kalbu. Nes jeigu at-

sitiktinai jisai ir pasakytų ką, kas atitiktų tobuliausią teisybę, tai jis vis tiek to nežinotų, nes visur viešpatauja nuomonė" (o ne tikras žinojimas V. Š.).

Jau pats pastatymas klausimo apie skirtumą tarp tikro žinojimo (ἀλήθεια) ir nuomonės (δόξα) turi filosofijai milžiniškos reikšmės, nes tik nuo jo pastatymo prasideda filosofija, kaipo mokslas. Kuo remiasi tas skirtumas, kokias sąlygas turi patenkinti tikras žinojimas — į tuos klausimus mes jokio tikro atsakymo pas Ksenofaną nerandame. Tai tolimesni spekuliatyvinės minties klausimai, kuriuos stato didieji Graikijos galvotojai nuo Parmenido iki Platono. Bet tie klausimai negalėjo būti pastatyti anksčiau, negu buvo pastebėta, kad nuomonė dar nėra žinojimas arba teisybė.

Pastebėjęs tą skirtumą galvotojas yra pirmas Europos metafizikas.

Pagrindinė metafizikos idėja — tai yra būties idėja. Kam pirmam švystelėjo ši idėja? Jonėnų naturfilosofai dar nesustojo ties šita idėja, o Parmenidas nubrėžia mums spekuliatyvinių sąvokų ratą, kurio vidurtašky su nepalyginamu meistriškumu yra padėta būties idėja.

Taip tobulai išvystyta idėja negalėjo atsirasti iš karto: kelią Parmenidui atskleidė Ksenofanas, kovodamas su populiaria graikų teologija.

„Ką tik žmonės laiko gėda ir negarbe — vogimą, svetimmoteriavimą ir tarpusavio apgaudinėjimą — vis tai Homeras ir Hesiodas priskiria savo dievams". „Bet jeigu jaučiai, arkliai ir liūtai turėtų rankas ir galėtų jomis, lyg žmonės piešti ir kurti paveikslus ir statulas, tai arkliai atvaizduotų dievus panašius į arklius, o jaučiai — panašius į jaučius". Bet pati didžiausioji nesąmonė tai manyti, kad dievai gali gimti arba mirti. „Nusideda dievui, pagal Ksenofaną, ir piktžodžiauja — rašo Aristotelis (Rhet. II 23) — tiek tie, kurie sako, kad dievai yra gimę, tiek tie, kurie sako, kad jie miršta, nes vienu ir antru atveju išeina, kad ar buvo ar bus laikas, kad dievai ar nebuvo gimę, ar jau yra mirę". Tiek atsiradimas, tiek išnykimas dalyvauja nebūtyje, o tikroji būtis su nebūtimi neturi nieko bendro, ji negali nei atsirasti iš nieko, nei pereiti į nieką.

Vienas yra dievas, didžiausias tarp dievų ir žmonių, nepanašus į mirtinguosius nei savo išvaizda, nei mintimi. Dieviškosios prigimties vienybė tai mylimoji Ksenofano idėja, prie kurios jis nuolat grįžta.

Į dievybę negalima perkelti jokių požymių, paskolintų iš mus apsupančios tikrovės — jai yra absoliučiai svetima daiktų daugybė. Veltui ieškotume jos glėbyje kokio nors skirtumo, nes kur nėra daugybės, tenai negali būti ir skirtumo. Tikroji būtis yra visur t a p a t i i r v i e n a, ir kaip tik todėl didžiausia ir galingiausia. Jeigu dievų būtų daug ir kiekvienas iš jų būtų savarankiškas, tai tarp jų atsirastų skirtumai: vienas būtų galingesnis, kitas stipresnis, vienas valdytų, o kitas būtų valdomas. O kas yra valdomas, tą jau negalima vadinti galingiausiu. Dievas, jeigu jis yra galingiausias, gali būti tiktai v i e n a s.

Dievybės vienybė nebuvo dar paskutinis K s e n o f a n o minties laimėjimas. Jam švystelėjo dar viena tiesa, būtent — kad tikroji būtis negali būti suderinta ne tiktai su nebūtim, ne tiktai su daugybe, bet ir su judėjimu. „Visuomet (Dievas) pasilieka toj pačioj vietoj (ἐν ταυτῷ) niekur nesijudindamas, ir jam nepridera pereidinėti iš vienos vietos į kitą".

Mintis apie tikrosios būties nejudomumą išreikšta čionai, tariant A r i s t o t e l i o žodžiais (Metaph. I 5) šiek tiek „kaimiškai", nes jai yra čia paskirta tam tikra v i e t a. Tuo pačiu dievybė darosi lyg fizinio pasaulio dalis, o fizinės tikrovės be judėjimo įsivaizduoti negalima. K s e n o f a n u i nepavyko tokiu būdu iš karto išreikšti savo geniališkos intuicijos tobulu būdu. Tai padarė du didžiausieji jo darbo tęsėjai — betarpiškas P a r m e n i d a s ir tolimesnis P l a t o n a s. Šitie galvotojai tikrąja būtim paskelbė tik i d e a l i ą būtį, pasiekiamą tiktai gryno proto jėgomis. Visos materialios tikrovės ypatybės, tarp jų ir judėjimas, su idealia būtim neturi nieko bendro. Ta būtis visuomet pasilieka ta pati: tapatingumas (ταυτότης). darosi vienu jos svarbiausiu požymiu, o judėjimas, kuris padaro, kad niekas mūsų pasauly nepasilieka toks pat, bet nuolat kinta, lieka vientik materialios tikrovės pagrindinė ypatybė.

K s e n o f a n a s dar nemokėjo griežtai atskirti materialios būties nuo idealios, tikrosios būties nuo dalykų visumos.

Todėl jo ontologija aiškiai nesiderina su jo fizika. Tai jau bendras visų originalių kūrėjų likimas: jie mato tolimą tikslą ir nurodo savo įpėdiniams statų ir sunkų kelią, kuris prie to tikslo veda, bet patys sustoja pačioj kelio pradžioj. Ksenofanas nujautė svarbiausias graikų filosofijos problemas, bet suderinti savo genialių intuicijų su kitomis savo pažiūromis negalėjo.

Ar Ksenofano ontologija reikia laikyti monoteizmu ar panteizmu? Graikai buvo henoteistai, kadangi visur kur matė tiktai vienos dievybės reiškinius, bet tos vienos dievybės jie nemokėjo įsivaizduoti už pasaulio ribų. Dievybė buvo jiems visos tikrovės gyvenimo paslaptingas šaltinis: atskirti šitą šaltinį nuo gamtos ir žmonių gyvenimo buvo jiems tiesiog neįmanoma. Kad mūsų galvotojas nesudaro čia išimties, kad jo mokslas apie Dievą buvo ne monoteistinis, bet heno= ir panteistinis, aiškiai liudija Teofrastas: Ksenofanas, pagal jį, savo vieną tikrąją būtį sutapatino su dalykų visuma ir vadino ją Dievu. (Τὸ γὰρ ἓν τοῦτο καὶ πᾶν τὸν θεὸν ἔλεγεν ὁ Ξενοφάνης).

Tą patį dar aiškiau sako Aristotelis. „Žiūrėdamas į visą dangų, Ksenofanas paskelbė šitą Vieną dievybę (Metaph. I 5).

„Kur tik aš pakreipiu savo dvasią, — tokius žodžius Timonas įdeda į Ksenofano lūpas, — viskas veda mane prie Vieno". Taigi, Dievas, tikroji būtis ir daiktų visuma — tai yra viena ir ta pati tikrovė.

„Dievas visas mato, visas mąsto, visas girdi". Tie žodžiai reiškia, kad Dievas, kaipo paslaptingoji kiekvieno gyvenimo versmė, niekuomet nesiliauja veikęs, ir tas veikimas nėra atskirtas nuo viso pasaulio gyvenimo, bet sudaro jo giliausią esmę, jo veiklų pamatą.

Tą pačią panteistinę prasmę turi ir sekąs fragmentas, kurį per nesusipratimą dažniausiai cituoja tie, kurie norėtų padaryti Ksenofaną monoteizmo atstovu. „Bet be vargo ir įtempimo jis viską judina proto jėga". Šitą fragmentą būtų galima įrašyti, kaipo epigrafą, tai Platono „Timajo" daliai, kurioj yra išdėstytas jo mokslas apie pasaulio sielą. Lygiai gerai jis išreiškia ir garsaus Schelling'o traktato „Von der Weltseele" pagrindinę mintį. Transcendentinio Dievo, kurį skelbia Senasis ir Naujasis Įsta-

tymas, veltui ieškosime tiek pas Ksenofaną, tiek apskritai graikų religijoj ir filosofijoj.

2. PARMENIDAS

Ksenofano tikrosios būties apibrėžimai visai neturi tikslo duoti pozityvių žinių apie Dievybę, pilno jo vidaus esmės pažinimo: kilę kovoje su sau pačiai prieštaraujančia ir todėl griūvančia tradicine teologija, jie nustato tik, kurių ypatybių negalima perkelt iš apsupančio mus pasaulio į absoliučiąją tikrenybę. Tikrosios ir amžinosios būties sąvoka reiškia tik, kad Dievybei svetimi yra kaip mirtis, taip ir gimimas, kaip išnykimas, taip ir atsiradimas; Dievybės vienumas atmeta homerinių dievų daugingumą, tikrosios būties nejudomumas nustato negalimumą jokio buvimo, kuris būtų anapus viską apimančio vienumo ribų.

Kas yra Dievas vidujine savo esme, į tą klausimą Ksenofano apibrėžimai neduoda ir neketina duoti jokio atsakymo. Nusimaną savo kiaurai neigiamam pobūdy pirmojo elejiečio apibrėžimai visiškai neneigia gyvojo religinio patyrimo Dievo, Dievo Kūrėjo ir pasaulio Valdytojo; juk tokiais kaip tik neigiamaisiais apibrėžimais remiasi vadinamoji neigiamoji teologija, sudarančioji vieną iš pamatų krikščionių mokslo apie Dievą veik nuo pirmųjų jo plėtojimosi žingsnių. Negatyvinė, arba apofatinė, teologija nori vien tik pašalinti iš mūsų Dievo sąvokos visokius nevertus jo esmės vaizdinius; ji visiškai nepasiduoda iliuzijai, kad kritiškojo jo darbo vaisiai atidengtų Amžinojo veidą. Ne natūralus atitrauktinių sąvokų ir jų analizės kelias veda prie neišreikštųjų Viešpaties paslapčių, bet antgamtinis mistinės intuicijos kelias.

Tą nepasiektosios ir neišreikštosios Dievo Esmės mokslą graikų mintis pasisavina visoje jo pilnumoje tiktai neoplatonizme, kad paliktų jį paskui krikščionių spekuliacijai. Hellenų metafizikos ryte pirmosios neigiamosios teologijos užuomazgos vysta papūtus galingam intelektualistiniam vėjui, nepripažįstančiam nieko, kas iš pagrindų gulėtų anapus proto ribų ir priemonių, o galvotojas, kuris, be abejo, plėtoja pradus, esančius Ksenofano moksle, išsirengia į tolimą kelionę, nusistatęs

laimėti grynosios minties aukso vilnų, prieš kurią ir kurioje ligi galo atsidengia grynoji tikrenybė. Tas pirmasis bebaimis jūreivis yra tikrasis racionalistinės ir idealistinės filosofijos įkūrėjas — Parmenidas iš Elejos.

Parmenido gyvenimo laiką tiksliai nustatyti negalima. Pagal vienus jis „žydėjo" apie 504—500 m. pr. Kr., pagal kitus kokiais dvidešimts penkeriais metais vėliau.

Speusippas (Pag. Diogeną Laertiją, IX 23) pasakoja mums, kad Parmenidas, elejiečiams prašant, parašęs įstatymus savo gimtajam miestui. Tai parodo, kaip aukštai Elejos piliečiai įvertino Parmenidą ir kaipo žmogų, ir kaipo išminčių. Apie jo moralinį būdą visa senovė su Platonu priešaky kalba su didžiausia pagarba. „Parmenidiškas gyvenimas" reiškia senovės rašytojų lūpose tą pat, ką ir „Pitagoriškas gyvenimas". O žinome, kad Pitagoras dėl savo asketiško, tik tiesos ieškojimui ir žmonių labui paskirto gyvenimo, buvo senovės laikomas greta Sokrato aukščiausiu išminčiaus pavyzdžiu.

Savo filosofines pažiūras Parmenidas išdėstė veikale, kuris dažniausiai vadinamas „Apie gamtą" (περὶ φύσεως). Ar tas pavadinimas nebuvo suteiktas Parmenido poemai vėlyvesniųjų rašytojų, sunku pasakyti. Porfirijas vadino ją φυσικόν, Suidas φυσιολογία, Platono duotas poemai pavadinimas „Apie tikrąją daiktų esmę" liečia tik pirmąją jos dalį. Antrąją jos dalį Plutarchas vadina Kosmologija.

Parmenidas griežtai atmeta visų pojučių liudijimų tiesai pažinti vertę: tikroji daiktų esmė atsiskleidžia jam tik grynoj minty. Jeigu tikrenybė visa sutelpa grynos minties padaruose, argi tai nereiškia, kad tarp tikrojo daiktų pavidalo ir atitrauktinės minties nėra jokio skirtumo, arba kad tapatybės santykis riša mintį su jos objektu?

Tą atitrauktinės minties ir tikrosios daiktų esmės tapatybę, sudarančią pagrindinį kiekvienos idealistinės metafizikos pamatą, kuri kaip tik todėl ir vadinama panlogizmu, Parmenidas išreiškia dviejose išgarsėjusiose, daug sykių pakartotose savo poemos eilėse:

(F. 8, 34) ταὐτὸν δ'ἐστὶ νοεῖν τε καὶ οὕνεκέν ἐστι νόημα ir
(Fr. 5). τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστίν τε καὶ εἶναι.

Nežinau žmogaus minties istorijoj kito lygiai svarbaus savo vaisiais tvirtinimo, kaip tas pagrindinis atitrauktinės minties ir tikrosios tikrenybės sutapatinimas, nes ant jo stato savo idėjų mokslą Platonas, o iš to mokslo kyla, kaip iš nepakeičiamo savo pamato, visos idealistinės filosofijos atmainos. Be to sutapatinimo visoki mėginimai išvesti iš atitrauktinės būties sąvokos objektyvios Esmės buvimą, jos ypatybes, jos pasireiškimą ir plėtojimąsi visame pasaulyje neturėtų nei atramos punkto, nei dargi prasmės: nes tik tokiu atveju, jeigu grynoji mintis yra tikrenybės esmė, jos atitrauktiniai apibrėžimai, išvesti iš pagrindinės panlogistinės filosofijos idėjos, būties idėjos, atidengia visų daiktų esmę. Jau pirmoji idealistinės ontologijos sistema, išeidama iš to paties sutapatinimo, iš būties idėjos analizės, išveda jos buvimą ir savybes, arba perbėga pirmąją ir svarbiausiąją dalį kelio, kuriuo turi eiti kiekviena metafizika minties, pripažintos tikrąja daiktų esme.

„Būtis" — sako Parmenidas (Frg. 6, 1 — 2), — yra, „nebūties nėra" (ἔστι γὰρ εἶναι, μηδὲν δ'οὐκ ἔστιν). Kad būtis (τὸ εἶναι) arba Esąs (το ὄν) yra, matyti aiškiausiai pasauly iš jos sąvokos: predikatas čia yra tiesiog dalyko apibrėžime — būtent esančio daikto sąvokoj. Ar tas logikos apibrėžimas yra kartu ir realus, ties tuo klausimu Parmenidas, kaip atstovas kraštutinio racionalizmo, įsitikinusio idėjos galybe, kurią tikrenybė turi būtinai atitikti, — ties tuo pagrindiniu klausimu Parmenidas ir nesustoja. Taigi, logiškojo predikato supainiojimas su realiuoju predikatu, kurį Kant laiko pamatu, ir kartu pagrindine ontologiškojo argumento klaida, pasirodo jau čia visoje savo pilnumoje.

Eidamas vieną sykį pasirinktu apriorinių keliu, kuriam šviečia grynos, pojūčių patyrimo purvu nesuteptos, sąvokos žvaigždė, Parmenidas plėtoja absoliučios būties savybių mokslą: Dievas savyje pačiame — „Deus ad intra", kaip pasakytų scholastikai, — gauna eilę atitrauktinių apibrėžimų, lyg išsemiančių visų jo esmę ir todėl nieku nesiskiriančių nuo jo realiųjų savybių.

Būtis — įrodinėja Parmenidas — negali kilti iš nebūties, — nes nebūties visai nėra, — nei pereit į nebūtį. Atsiradimu vadiname būties pradžią, būties išnykimu — jos galą: neturėdama nei pradžios nei pabaigos, būtis yra amžina.

— Iš atitrauktinės sąvokos plaukia Parmenidui toliau absoliučios būties vieningumas. „Kas yra už būties, yra nebūtis, o nebūtis yra niekas, taigi būtis tėra viena“. Tame išvedžiojime, kurį Simplikijas (Phys. 115, 11) išlaikė mums toj išvaizdoj, kurią duoda jam Teofrastas, nerandame nieko, be būties sąvokos analizės.

Taip pat absoliučios būties nedalumas (Frg. 8, 22) (οὐδὲ διαιρετόν ἐστιν) yra tik paprasta pasekmė to, kad dalumo priėmimas priešintųs jos sąvokai.

Kiekviena atmaina — tokiu būdu galime išreikšti Parmenido mintį — tai senųjų savybių išnykimas, o naujųjų atsiradimas. O kadangi iš būties sąvokos išeina, kad kaip išnykimas, taip ir atsiradimas joje yra negalimi, tai būtis yra nekintama.

Ar būtis yra begalinė? Tik nebūtis galėtų aprėžti būtį, o kadangi nebūties visai nėra, tai būtis yra begalinė. Tokią išvadą daro paskutinis žymus Elejos mokyklos atstovas Melissas, plėtodamas Parmenido mokslą ir pasiduodamas vidinei jo idėjų konsekvencijai. Jei pats mokytojas ne padarė tos iš savo ontologijos premisų būtinos išvados ,tai tik todėl, kad būdamas tipingas hellenas, buvo įsitikinęs, kad begalinė ir neaprėžta tikrenybė mažiau turi tobulumo, negu užbaigta ir aprėžta.

Visą Parmenido spekuliacijos kryptį nustato būties sąvokos pripažinimas absoliučia būtim joje pačioje; o tai yra visos idealistinės filosofijos πρῶτον ψεῦδος: sąvoka turi tikrenybę vien tik mintyje, kuri ją kuria, o pati savyje, arba atitraukus ją nuo mąstančio asmens, visai nieku nesiskiria nuo nieko. Būties ir nebūties tapatybė (Identität vom Sein und Nichtsein), kurią Hegel daugiau kaip dviem tūkstančiam metų praslinkus po Parmenido paskelbė pradedamuoju punktu savo sistemai, yra jau pasislėpusi Elejos ontologijoje, nors ir rodosi prieštarauja jos pirmajam išdidžiam pareiškimui, kad „Būtis yra, nebūties nėra“.

Tas idealistinės filosofijos kūrėjo klajojimas abstraktinėje tuštumoje, kurioj grynoji, arba atitrauktoji nuo visokios tikrenybės, mintis vien tik savo jėgomis remiasi ir klauso tik savo nustatytų taisyklių, sužavėjo jau Platoną ir ligi šių dienų žavi kiekvieną, kas įdėmiai įsižiūri į bekūnius Parme-

nido spekuliacijos kūrinius. Taip pat tikro nusistebėjimo vertas Elejos išminčiaus tikrumas, su kuriuo jis žengia kartą pasirinktu abstraktiniu keliu beveik iki pat galo ne tiktai nepažvelgdamas į šalį pasaulio, su kuriuo susitinkame kasdieniame patyrime, bet tiesiog skelbdamas esant iliuziją viską, ką žmogaus mintis įgyja paprastu pažinimo keliu. Griežtą, kiaurai abstraktinę „nesujaudinamos širdies" tiesą skiria nepereinama bedugnė nuo „mirtingųjų žmonių", pasiremiančių apgaulingais jausmų liudijimais.

Atlikęs iki galo Ikaro polėkį, Parmenidas jaučia, kad ilgainiui išsilaikyti abstraktinėj tuštumoj neįmanoma: antroj savo poemos daly jis grįžta į pasmerktąjį kelią, mėgina išaiškinti mūsų matomojo, konkretaus pasaulio atsiradimą ir plėtotę.

Apsupančioj mus tikrenybėj jis randa du pradu, iš kurių vienas, šviesa arba ugnis, atitinka būtį, antras, naktis — nebūtį. Iš tų dviejų pradų jis mėgina išvesti visą apsupančią mus tikrenybę.

Parmenido kosmologija eina tokiu būdu keliu, kurį bus griežčiausiai pasmerkus jo ontologija. Kas čia? Paprastas žaidimas minties, kuri griežčiausiai atmeta visą „manymo" sritį, kuri pradžioj negailestingai aukoja šią sritį „kietos širdies tiesai jos tobulame rate", o paskui deda tiek pastangų suvesti visiems tos srities reiškiniams į vieną nuoseklią sistemą.

Iš Parmenido mokslo tyrinėtojų pasiūlytų sprendimų įtikinamiausia atrodo Nietzsche's (Werke X 47—48) hipotezė: savo kosmologines pažiūras Parmenidas sukūręs jaunystėje, paskui pamatęs, kad į teisybės šventyklą veda tik grynoji mintis, nutraukusi su jusliniu patyrimu visus ryšius — tarp metafizikos ir „fizikos" išaugo tokiu būdu bedugnė. Parmenidas ir nebandęs jos užversti. Jis tik norėjo parodyti žmonėms, kad ir einant jų, savo esmėj klaidingu, keliu, galima sudaryti gražų ir nuoseklų matomojo pasaulio vaizdą. Tam pirmam savo minties kūdikiui jis jautė tėvišką silpnybę ir nenorėjo galutinai nuo jo atsisakyti, nors ir matė, kad jame negalima rasti nieko daugiau, kaip įdomaus „mirtingųjų nuomonių" susipynimo.

3. EMPEDOKLAS.

Didžiosios Graikijos kultūra šeštam ir penktam šimtmečiuose pasiekė bene savo aukščiausią viršūnę. Plati prekyba su svarbiausiais Vidužemio jūros kraštais palaipsniui sutraukė į Pietų Italiją ir ypač į Siciliją milžiniškus turtus. Praturtėjęs visuomenės luomas paskendo nematytame iki šiol prašmatnume. „Sicilijos piliečiai, — sako garsusis komikas Epicharmas, — skubėjo gėrėtis gyvenimo malonumais, lyg jiems būtų buvę lemta mirti kitą dieną, ir statė sau rūmus, lyg kad jiems tektų gyventi amžinai".

Kultūros laimei tam prašmatnumui visai nebuvo svetimi aukštesnieji dvasios reikalavimai. Statydami ir puošdami savo namus, Didžiosios Graikijos piliečiai sutraukdavo į savo miestus žymiausius graikų menininkus — kai kuriais puikiais jų padarais (pav., Selinunto metopomis) galime gėrėtis dar ir mūsų laikais. Brangūs svečiai šituose rūmuose buvo didieji visos Graikijos poetai. Žinome, pav., kad Sicilijos valdovų dvare apsilankydavo Simonidas ir Bakchilidas, Aischilas ir Pindaras. Greit poetinė kūryba leido Italijos ir Sicilijos žemėj savo puikius diegus: greta jau minėto komiko Epicharmo mes randame čionai dar ir tokius lyrikus, kaip Ibikas ir Stesichoras.

Epicharmo kūryba yra prisigėrus įvairių filosofinių idėjų, paskolintų iš jonėnų, pitagoriečių ir elejiečių. O tai įrodo, kad tos idjėos buvo plačiai paplitusios Sicilijos apsišvietusioj visuomenėj. Greta spekuliatyvinės filosofijos dideli vaidmenį Didžiosios Graikijos dvasiniame gyvenime vaidina ir mistinė srovė. Juk kaip tik čionai Pitagoras, plėtodamas orfikų idėjas, įsteigė savo religinį ir politinį ordiną, kuris turėjo labai didelės reikšmės visai Graikijai.

Beveik visos Sicilijos dvasinės kultūros srovės jungiasi pas bene tipingiausiąjį jos atstovą Empedoklą. Veikė Empedoklas antrame penktojo šimtmečio trečdalyje.

Empedoklo šeima buvo viena kilniausių visame krašte. Jo tėvas Metonas 470 m. suvaidino žymų vaidmenį perversme, kuris nuvertė nuo Agrigento sosto tiraną Trasidejų. Jo įtaka gimtajame mieste buvo tokia didelė, kad prieš jo sūnų, kuris greičiausiai, anksti pasižymėjo savo

didžiais gabumais, atsidarė kelias į Agrigento sostą. Nuo sosto Empedoklas tačiau atsisakė.

Savo piliečių palankumo Empedoklas, deja, neišlaikė iki gyvenimo galo. Atėjo laikai, kada jis turėjo, greičiausiai prieš savo valią, apleisti Agrigentą ir apsigyventi Peloponese. Čia ir užklupo mūsų mąstytoją mirtis.

Iš Empedoklo veikalų, apie kuriuos kalba Senovės šaltiniai, tik dviejų veikalų autentiškumas nesukelia abejonių. Pirmame iš tų veikalų „Apie gamtą" (περὶ φύσεως) Empedoklas stengiasi sujungti į vieną sistemą įvairias savo laikotarpio filosofines ir mokslines sroves. Antrame, pavadintame „Nuvalymai" (Καθαρμοί) jis išdėsto savo mistines ir teosofines pažiūras. Iš tų poemų mums išliko maždaug septinta dalis (apie 700 eil.).

Pagrindinę filosofinę — tikrosios būties — problemą Empedoklas perima iš Parmenido: tikroji būtis ir jam esanti nekintama, amžina, ji negalinti nei atsirasti iš nieko, nei išnykti. Empedoklas atmeta tik vieną Parmenido nustatytą būties apibrėžimą — jos vieningumą.

Padaręs tai jis randa kelią sutaikinti priešingas Parmenido ir Herakleito koncepcijas. Apsupančioj mus tikrovėj visi dalykai keičiasi, tai atsiranda tai nyksta, ir nėra nieko pasauly, kas nebūtų įtraukta į nepaliaujamą dalykų plaukimą: vienas tik dalykas nekintamas, tai nuolatinis visų dalykų keitimasis.

Tiems priešingumams sutaikinti Empedoklas kuria teoriją, kuri savo vėlyvesne ištobulinta forma vaidina žymų vaidmenį net mūsų dienų gamtamokslyje: graikų galvotojo mokslas apie daiktų pradus — tai neabejotinas atomistinės teorijos branduolys, ar bent antrasis po Anaksimeno etapas kelyje, kuris prie jos veda.

Pats tas keitimasis yra ne kas kita, kaip jungimasis ir skirstymasis nekintamų pradų, kurie negali nei atsirasti iš nieko, nei pereiti į nieką. Tai, ką žmonės vadina atsiradimu, yra ne kas kita, kaip medžiaginių pradų maišymasis, ką — žuvimu ir išnykimu, — ne kas kita, kaip jų skirstymasis. Visi dalykai yra įtraukti į begalinį Herakleito sūkurį, bet tas sūkurys nuolat naikina tiktai medžiaginių pradų įvairiausius

junginius, pačių pradų amžinos ir nekintamos būties jis nepajėgia net paliesti.

Empedoklo pradai, kurie užėmė Parmenido tikrosios būties vietą, yra ugnis, oras, vanduo ir žemė.

Šiuose praduose negali įvykti jokių kokybinių pasikeitimų — jie gali jungtis tiktai mechaniškai. Net tokiais atvejais, kada jokių susijungimų ir susimaišymų tarp dviejų kūnų dalių negalima pastebėti, nuo vieno kūno atsiskiria nematomai smulkios dalelės ir įsiskverbia į protarpius tarp kito kūno dalelių. Juo tiksliau atitinka šitie protarpiai pirmojo kūno atsiskiriančias dalis, — juo tobulesnis išeina mišinys. Ypatingai tobulas esąs jis tada, kai abu kūnai yra panašūs vienas į antrą. Iš to Empedoklas daro garsią išvadą, kad panašūs dalykai, kuriuos lengvai galima sumaišyti, turi prigimtą patraukimą vieni į kitus, o dalykus, kurių negalima sumaišyti, skiria naturali neapykanta.

Nuolat besikeičiantieji nekintamų medžiaginių pradų junginiai ir mišiniai — štai visas mūsų tikrasis pasaulis. Bet kas gi verčia medžiaginius pradus jungtis tuo, o ne kitu būdu, sudarinėti tuos, o ne kitus sudėtingus kūnus?

Senesnieji graikų filosofai manė, kad judėjimo versmė glūdi pačioj medžiagoj: ji esanti gyva ir tiek judėjimas, tiek vidinis gyvenimas priklausąs prie jos prigimties. Tokią pažiūrą įprasta vadinti hilodzoistine (ὕλη — medžiaga, ζωή — gyvybė): ji nemoka dar atskirti medžiagos, kaipo pasyvaus tikrovės principo, nuo judėjimo, kaip jo aktyvaus principo. Tą žingsnį, tiesa, dar netvirta, svyruojančia koja daro pirmas Empedoklas, ir čia yra vienas iš jo didžiausių nuopelnų žmonijos minčiai.

Judėjimą ir gyvybę suteikia medžiagai dvi savarankiškos dvasinės jėgos: Meilė ir Neapykanta. Tos jėgos yra lygiai amžinos, kaip keturi medžiaginiai pasaulio pradai. Pasaulis tačiau, kurį tos jėgos sudaro iš nekintamų tikrovės pradų, nuolat keičiasi, ir tai ne tik kiekviena savo dalimi, bet ir savo visumoj. Tame keitimesi galima aiškiai atskirti keturius laikotarpius.

Pirmame laikotarpy viešpatauja Meilė — pasaulis yra tada harmoninga vienybė. Trečiame laikotarpy viską valdo Neapykanta — pasauly nerasi tada nieko be chaotiško visų daiktų

iširimo. Tarp tų kraštutinumų, tarp kosmoso ir chaoso iš vienos pusės, tarp chaoso ir kosmoso iš antros, tęsiasi du pereinamu laikotarpiu: per pirmąjį jųjų harmoningas pasaulis nesulaikomai rieda į suirutės bedugnę, per antrą — keliasi iš jos ir grįžta į pirmykštę harmoningą santvarką. Pasaulio gyvenimas aprėžia tokiu būdu užbaigtą ratą: 1) pradų vienybė ir santaika, 2) jų nepaliaujamas skirstymasis, 3) visiškas išsiskirstymas, 4) grįžimas į pirmykštę vienybę.

Pirmame — harmoningos vienybės — laikotarpyje, kuriame Neapykanta jokio nevaidina vaidmens, medžiaginiai pradai sudaro vieną tobulą nejudomą mišinį, kuris turi kamuolio formą.

Žinomas mums pasaulis negalėjo atsirasti anksčiau, negu suiro pirmykštė pradų vienybė. Suardė ją palaipsniui „didžioji Neapykanta, išaugusi (dieviško sfairo) sąnariuose (Frg. 30). Kai pagaliau Neapykanta galutinai išskirstė elementus, sunaikindama pasaulyje visus junginius ir paversdama jį tokiu būdu visišku chaosu, tada pasirodė Meilė, pasiryžusi atstatyti tai, ką buvo sunaikinus Neapykanta. Pirmiausia ji sudarė sukamąjį judėjimą (Wirbelbewegung) apie vieną tašką. Tas judėjimas sumaišė ir sujungė tam tikrą medžiaginių pradų kiekį ir pašalino iš ką tik atsiradusio junginių rato Neapykantą. Judėjimui besiplečiant ir ratui apimant vis platesnes junginių sritis, atsirado pagaliau m ū s ų pasaulis. Šitas mūsų pasaulis nėra amžinas. Besitęsiant, didėjant ir augant Meilės veikimui, sudarą mūsų tikrovę pradai grįš pagaliau prie pirmykštės harmoningos vienybės, kurioj nėra vietos Neapykantai, bet taip pat nėra vietos ir atskiroms būtybėms. Ta atstatyta vienybė irgi nebus amžina: joje laikui bėgant vėl pradės veikti Neapykanta, suardys harmoningą visumos santvarką ir prives pagaliau prie visiškos gaivalų suirutės. Toj suirutėj iš naujo pradės veikti vienijanti Meilė, ir taip Meilės ir Neapykantos viešpatavimo laikotarpiai eis vienas po antro viena nesibaigiančia eile.

E m p e d o k l o kosmogoniją ir antropologiją aš gana plačiai išdėsčiau mano knygoj „Homeras ir graikų epinė poezija". Čia aš norėčiau sustoti dar tik ties E m p e d o k l o mistinėmis pažiūromis.

Pirma vieta tarp šitų pažiūrų priklauso mokslui apie sielų klajones per įvairius kūnus (Metempsichozė, Palingenezė). „Likimo nepakeičiamas sprendimas“ nustatęs, kad daimonai, kurie nusižengė žudymu arba priesaikų laužymu, turi būti pašalinti 30.000 horų iš laimingųjų rato ir išeiti vargingas gyvenimo kelius įvairių mirtingų esybių kūnuose (Frg. 115, 1 sq).

Kaip dar nesuterštos nuodėmės sielos, „daimonai“ dalyvavę danguje laimingųjų dievų gyvenime. Iš amžino gyvenimo ir džiaugsmo srities jos patenka į mirties ir kančių kraštą, užsideda čia lyg apsiaustus kūnus ir, nerasdami niekur ramybės, blaškosi iš vienos vietos į kitą. Empedoklas tvirtina, kad jis pats visa tai esąs patyręs, būdamas įvairiuose savo įsikūnijimuose „jaunuoliu, mergele, krūmu, paukščiu ir nebylia žuvim“ (Frg. 117).

Visų tų sunkių klajonių tikslas — tai sielos nusivalymas. Nuodėmingos sielos, kurios palaipsniui nuplauna nuo savęs teršiančias dėmes, kyla vis aukštyn. Besiartindamos prie savo prarastos laimingos tėvynės, jos gali užimti žmonių visuomenėj aukštas ir garbingas vietas — tapti pranašais, poetais, gydytojais ir kunigaikščiais, kol pagaliau prieš jas atsidarys dangaus vartai ir amžinieji dievai priims jas į savo ratą (Frg. 146 ir 147).

Pasaulio gyvenimas tai grandiozinė drama, kurios tris aktus sudaro sielos atkritimas nuo dieviškojo gyvenimo pilnumo, jos kančios mūsų žemėj, jos grįžimas į apleistą tėvynę. Nesunku pastebėti, kad šitos dramos pagrindinius bruožus Empedoklas perėmė iš orfikų ir pitagoriečių ir kad tokiu būdu filosofinio ir mistinio epo viršūnes jungia aiškus idėjinis giminingumas.

ANTROJI DALIS.

LYRIKA

I. LYRINĖS POEZIJOS ISTORINIAI RĖMAI.

Was unsterblich — sako Schiller —

Was unsterblich im Gesang soll leben,
Muss im Leben untergehn.

Heroinio epo viršūnės „Ilijada" ir ..Odisseja" atsirado baigiantis graikų viduramžiui: tai paskutiniai, kartu ir galingiausi spinduliai, kurie krinta ant viso laikotarpio ir apšviečia jį nemirtinga šviesa. Po Achillo ir Odissejaus dainiaus heroinis epas nežūna, jis nustoja ti kiš lėto savo kūrybinių jėgų, gyvendamas vien tik senu paveldėjimu: iš rato, nubrėžto dieviškojo dainiaus, jo vaizdų, jo kalbos, metrikos, ir kitų meninių priemonių niekas iš kiklinių poemų ir homerinių himnų autorių negali išeiti.

Naują gyvenimą į senstančias formas įneša Hesiodas: jis dainuoja ne apie didvyrių žygius ir aistras, bet apie paprastų žemdirbių kasdieninius vargus ir rūpesčius, iškelia aukštą darbo moralinę vertę, įneša dorinės sąžinės reikalavimus į dievų pasaulį, skelbdamas, kad Dikė (teisingumo deivė) esanti nuolatinė Dzeuso palydovė. Hesiodas, kaip didaktinio ir geneologinio epo kūrėjas, neranda žymių pasekėjų: kūrybinės graikų poezijos genijus ieško naujų kelių ir randa juos lyrikoj.

Lyrika yra pats žymiausias kūrybinis apsireiškimas didelio laikotarpio, kuris skiria graikų viduramžį nuo klasinio laikotarpio, prasidedančio nuo graikų—persų karų. Jis apima tokiu būdu tam tikrą aštunto šimtmečio dalį ir abu sekančius amžius.

Meskime trumpą žvilgsnį į pagrindinius šio laikotarpio istorinius procesus ir reiškinius. Pirmas procesas, kuris graikų tolimesnei kultūrinei plėtrai turėjo didžiausios reikšmės, buvo vadinamoji antroji graikų kolonizacija, kuri tęsėsi nuo aštunto šimtmečio vidurio iki šešto vidurio ir

apėmė tiek Vidužemio, tiek Juodosios jūros krantus. Pirmi pradėjo siųsti savo kolonistus į užjūrį Eubojos jonėnų miestai Chalkida ir Eretrija, palaipsniui užimdami Aigėjaus jūros šiaurės dalį, Trakijos ir Makedonijos pakrantes. Šiek tiek vėliau pradėjo kolonizaciją dorėnų miestai Megara ir Korintas Istmo sąsmaukoj.

Septintame amžiuje ypač smarkią kolonizaciją pradėjo plėsti miletiečiai, apgyvendindami savo apoikistais beveik visus Juodosios jūros krantus. Didžiausią reikšmę įgijo kolonijos prie Dniestro, Bugo ir Dniepro žiočių, nes čia ėjo didieji pasaulinės prekybos keliai, kurie rišo dabartinę pietų Rusiją su Babilonu ir vidurine Azija, ir kuriais nuo senų laikų plaukė iš šiaurės į pietus grūdai, medžiai, vilnos, odos ir t. t. Rusų archeologai rado jonėnų puodininkystės išdirbinių net Kijeve.

Septinto amžiaus vidury graikai įsteigė prie Nilo žiočių Naukratidą, kuri suvaidino labai didelį vaidmenį jų santykiuose su sena faraonų valstybe.

Didelės reikšmės graikams turėjo jų kolonijos pietų Italijoj ir Sicilijoj. Naujausios iškasenos rodo, kad santykiai tarp Aigėjaus jūros gyventojų ir vakarų jūros gyventojų prasidėjo jau antrame tūkstantmetyje pr. Kr.: Mikėnų meniniai išdirbiniai buvo surasti įvairiose žemutinės Italijos ir Sicilijos vietose, bet galutinai susirišo šios sritys su kitais graikų kraštais į vieną kultūrinį ratą tik aštuntam ir septintam šimtmety.

Septinto amžiaus gale graikai (fokajai) įsteigė dabartinėj Pietų Prancūzijoj Massaliją (Marseille), o šiek tiek vėliau kolonijų eilę Ispanijos pakraščiuose.

Tokia plati kolonizacija padarė iš Vidužemio jūros graikų jūrą — „Graikai, sako P l a t o n a s, tupėjo jos pakraščiuose, kaip varlės apie balą".

Kolonizacija padėjo pirmiausia pagrindą nuostabiai smarkiai ekonominei pažangai visų dalyvaujančių joje kraštų. Ši pažanga pakasė senas socialinio ir poltinio gyvenimo formas: mūsų laikotarpio pradžioj mes beveik visur randame pryšaky atskirų valstybėlių aristokratiją, jam besibaigiant daugumoj jų matome ar nugalėjusią ar netolimą pergalės demokratiją. Palaipsnis perėjimas nuo aristokratinių valdymo ir gyvenimo formų į grynai demokratinę santvarką sudaro pagrindinį mūsų laikotarpio turinį.

Ekonominei plėtotei, kuri pakasė senas politinio ir socialinio gyvenimo formas, stipriausią akstiną davė atsiradęs Lidijoj apie 700 m. pr. Kr. pinigų kaldinimas — vienas iš didžiausių išradimų, kurie turėjo viso pasaulio kultūrinei plėtotei tiesiog neapskaitomų pasekmių.

Septintame amžiuje mes randame, tiesa, piniginį ūkį tik Jonijoj ir kai kuriuose prekybiniuose miestuose, kaip Aigina ir Korintas. Atėnai pradeda plačiai vartoti pinigus tik Peisistrato laikais. Nuo šešto amžiaus vidurio piniginis ūkis praplinta visuose pažangesniuose graikų miestuose.

Prekybai ir pramonei išbujojus, iš lėto susidaro vidurinis luomas, kuri varžo sena politinė santvarka ir kuris todėl pradeda kovą už savo teisių praplėtimą.

Pirmas tos kovos etapas buvo įpročio teisės kodifikacija, kuri suvaržė pirmykštį nieku neapribotą aristokratų sauvaliavimą. Žinome, kad tas reikalavimas kai kuriose valstybėse buvo patenkintas tik po kruvinų sukilimų. Dažniausiai kodifikacija buvo pavedama atskiriems asmenims su diktatoriškais įgaliojimais. Tokie įstatymų leidėjai (aisimnetai, nomotetai) buvo pav. Pittakas Mitilenoj, Charondas Katanoj, Drakonas ir Solonas Atėnuose.

Seksas etapas buvo liaudies kova už politines teises. Ši kova privedė prie timokratinės politinės santvarkos, kurioj piliečiai dalyavo ne pagal savo gimimą, bet pagal savo pajamas. Tokią santvarką mes randame Mažosios Azijos pažangesniuose miestuose, Chalkidoj, Eretrijoj; Atėnuose ją įvedė garsusis Solonas.

Dažnai graikų valstybes priartindavo prie demokratinės santvarkos vadinamoji tiranija. Žodis tiranas pirmą sykį atsiranda pas graikų lyriką Archilochą. Tiranai dažniausiai buvo savo gimimu surišti su aristokratija; nutraukę ryšius su savo luomu, jie atsistodavo liaudies pryšaky ir, jos remiami, padarydavo perversmą, įgydami dikatoriaus teises. Atsistoję valstybės pryšaky, jie pravesdavo pagrindines politines ir socialines reformas, panaikindami senas aristokratines privilegijas ir sulygindami visų piliečių teises.

Toli gražu ne visi tiranų vardai yra mums išlikę. Paminėsime čia Samo tiraną Polikratą, Korinto tiraną Kipselą ir jo sūnų Periandrą, Megaros Teageną ir bene

žymiausią iš visų, Atėnų tiraną Peisistratą, kuris padėjo savo gimtojo miesto tolimesnei kultūrinei plėtotei tvirtus pamatus.

Septintame amžiuje vidurinėj Graikijoj svarbiausią vaidmenį pradeda vaidinti Tebai ir Atėnai. Tebai sudaro laisvą Bojotijos miestų sąjungą, Atėnai — centralizuotą Attikos valstybę.

Peloponeso pusiasaly Argolida išsiskirsto į nepriklausomas sritis, iš kurių viena, Korintas Istmo sąsmaukoj, darosi galinga kolonialinė valstybė. Pačiam pusiasaly politinė hegemonija pereina nuo Argo į Spartą.

Aštunto amžiaus antroj pusėj spartiečiai užkariauja derlingą Messenijos lygumą ir tokiu būdu darosi valdovais didžiausios Graikijoj suvienytos teritorijos.

Septinto amžiaus vidury meseniečiai bando numesti nepakenčiamą Spartos jungą su argėjų ir arkadų pagalba. Sparta išeina iš kovų nugalėtoja su labai sustiprėjusia karine ir valstybine organizacija, kuri galutinai atiduoda į jos rankas hegemoniją Peloponneso pusiasaly. Laimėję karą spartiečiai praveda plačią žemės reformą, pašalina visas aristokratijos privilegijas ir įveda visišką asmenišką visų spartiečių lygybę.

Nustačius naują politinę ir socialinę santvarką, Sparta pradeda greit akmenėti savo gyvenimo formose. Iki antrojo meseniško karo, t. y. iki septinto amžiaus vidurio, gyvi ryšiai siejo ją su kitais Graikijos kraštais. Nuo to laiko siūlai su užsieniais iš lėto pradeda trūkti. Septintame amžiuje randame Spartoj visą eilę svetimų poetų ir menininkų. Šeštame amžiuj nesutinkame tenai jau nė vienos užsieninės įžymybės. Tik tai vienas siūlas lieka ir toliau nenutrauktas: Delfų Apolono šventikai, norėdami išplėsti savo dvasinę hegemoniją į visą Helladą, sudarė neviešą sąjungą su Sparta. Likurgo valstybė tapo pasaulietišku Delfų kardu. Graikijos septinto ir šešto amžiaus plėtotei Delfų ir Spartos hegemonija turėjo didžiausios reikšmės.

Kai atėjo persų karai, visų graikų pryšaky atsistojo Sparta. Tose kovose tačiau vadovaujanti rolė palaipsniui perėjo į ateniečių rankas: nuo persų — graikų karų pabaigos prasideda Hellados istorijos naujas — attikinis laikotarpis.

II. LYRIKOS PAGRINDINĖS RŪŠYS.

Graikų lyrikos plėtotė apima maždaug tris šimtmečius. Kaipo pirmoji iš jos rūšių bus greičiausiai atsiradęs nomas (νόμος). Tas žodis reiškia tą patį, ką ir „arija". Tai buvo giesmė, kurią giedojo dievybės garbei vienas dainius, pritardamas jai gitara. Pradžioje ėjo kreipimasis į dievybę, paskui pasakojimas, paskolintas iš mitinių padavimų apie ją; pabaigą sudarydavo malda.

Senovės rašytojai tvirtina, kad pirmykštį kitarodinį nomą ištobulino Terpandras iš Lesbo salos. Sakoma, kad jis padidinęs kitaros stygų skaičių ir privedęs nomo dalių skaičių nuo trijų iki septynių. Iš tų padavimų naujieji tyrinėtojai daro išvadą, kad Terpandras pirmas padaręs iš senovinio nomo tikrojo meno kūrinį.

Gyveno Terpandras maždaug aštunto šimtmečio gale ir septinto pradžioj. Kaip tik tuo laikotarpiu nuostabią pažangą padarė ir graikų muzika. Terpandro gimtoji sala Lesbas šioje pažangoje vaidino ypatingai didelį vaidmenį. Jos geografinė padėtis Aigėjaus jūros vidury padarė, kad į ją iš visų pusių suplaukdavo naujos melodijos ir nauji ritmai. Graži legenda pasakoja, kad Orfejui žuvus bangos prinešė prie Lesbo krantų jo galvą.

Kelios eilutės išlikusios iš Terpandro kūrinių (Hiller, Anthologia lyrica p. 163) rodo mums tik religinį ir iškilmingą jo lyrikos pobūdį. Spręsti iš jų apie poetinę Terpandro individualybę sunku.

Greta kitarodinio nomo graikų rašytojai (tarp jų ir Platonas) mini dar kitą nomo rūšį, kuriam dainius pritardavo fleita (αὐλος). Pagal tradiciją šitą aulodinį nomo sukūręs frigietis Olimpas. Apie Olimpo asmenį mes nieko nežinome. Gal tai tiktai mitinio dainiaus vardas, kuris pažymėdavo visas dainas frigiškos kilmės, dainuojamas fleitai pritariant. Kad tos dainos savo meniška forma atsirado maždaug tais pačiais laikais, kaip ir Terpandro nomai, rodo išlikusi mums žinutė, kad jų ritminė forma buvo elegija. Mūsų laikų tyrinėtojai, pav. Croiset, daro iš to išvadą, kad šito svarbaus poetinio mato išradimas buvo padarytas senobinėje graikų-frigiečių fleitistų mokykloje, kuri laikė save Olimpo pasekėjais.

Senovės rašytojai dalino lyriką į tris savarankiškas sritis: elegiją, jambografiją ir meliką. Kuriai iš tų sričių priklausė tas ar kitas lyrinis eilėraštis, tai parėjo ne nuo turinio, bet vien tik nuo jo ritminės formos

III. ELEGIJA.

Elegija stovi pačioj riboj tarp epo ir lyrikos. Jos metrinė struktūra yra beveik tokia pat paprasta ir aiški, kaip ir heksametro struktūra. Tiksliosios žodžio ἐλεγεία prasmės mes nežinome. Galimas daiktas, kad, kaip mano kaikurie tyrinėtojai, tas žodis atsirado mažaazijiečių kultūriniame rate ir reiškė pradžioj ne ką kita, kaip nendrinę fleitą.

Eleginis metras tai distichas (dvieilis), susidaręs iš heksametro ir vadinamojo pentametro. Jau Horatijus skundėsi, kad apie to metro išradėją mes nieko tikro nežinome:

> Versibus impariter iunctis querimonia primum,
> post etiam inclusa est voti sententia compos;
> quis tamen exiguos elegos emiserit auctor,
> grammatici certant et adhuc sub iudice lis est.
> Ars poet. 75—78.

Pentametras iš esmės maža kuo skiriasi nuo heksametro, visgi pirmos ir antros eilutės skirtumas suteikdavo eleginiam distichui žymiai aistringesnį pobūdį, negu ramiam ir iškilmingam heksametrui. Puikiai išreiškė šį skirtumą Schiller vienoj savo garsioj epigrammoj:

> Im Hexameter steigt des Springquells flüssige Säule.
> Im Pentameter drauf fällt sie melodisch herab.

Elegiją sudarydavo eilė distichų, iš kurių kiekvienas buvo savyje užbaigta strofa. Tokių strofų monotoninis lakoniškumas darė jas ypatingai tinkamomis liūdnoms mintims ir liūdniems jausmams išreikšti.

Eleginės poezijos atstovus mes pažįstame tik iš jų eilėraščių fragmentų: nei vienos ištisos elegijos mums neišliko. Vis dėlto tie fragmentai yra žymiai didesni negu išlikusios Terpandro skeveldrėlės, ir mes galime iš jų atstatyti pagrindinius eleginių poetų kūrybos bruožus.

1. KALLINAS.

Seniausias iš eleginių poetų bus greičiausiai buvęs Kallinas iš Efeso. Pagal Straboną (XIV p. 647) jisai gyveno septinto amžiaus pradžioj. Tais laikais Mažąją Aziją buvo užplūdusios baisiųjų kimmeriečių bangos. Vieninteliame fragmente, kuris mums išliko, Kallinas šaukia savo tautiečius drąsiai stoti į kovą su laukiniu priešu. Šita karinga elegija lyginama dažnai su Demosteno politinėmis kalbomis. Ir iš tikrųjų, ji pasižymi ta pačia tėvynės meile ir aistringa energija, kaip ir didžiojo atėniečio kalbos prieš makedonų valdovą.

2. ARCHILOCHAS.

Jaunesnysis Kallino amžininkas Archilochas gimė Paro saloje. Jis pats apsakė savo audringą ir sunkų gyvenimą ir savo kūryboj įamžino daug savo asmeniškų pergyvenimų.

Archilocho tėvas buvo Paro aristokratas, o motina — vergė. Kaip tai dažnai daro neteisėti vaikai, Archilochas apleido gimtąją salą, nusistatęs svetur ieškoti laimės. Jis apsigyveno Taso saloj, netoli nuo Trakijos pakrantės su jos aukso kasyklomis. Čia jis susiduria su tokiais pat, kaip ir jis, laimės ieškotojais ir įgija tarp jų daug priešų. Liūdni patyrimai, kuriuos jis čia surinko, sudaro vieną svarbiausių jo poetinės kūrybos temų. Antra tema tai nelaiminga meilė vieno kilnaus pariečio Likambo dukteriai Neobulai. Žuvo Archilochas kare tarp Paro ir Nakso gyventojų.

Archilochas dažnai vadinamas pirmuoju graikų poezijoj individualistu. Vienas prancūzų tyrinėtojas, kurio vardo dabar neatsimenu, lygina Archilochą su garsiuoju Villonu. Ir iš tikrųjų, atvirumas, su kuriuo Archilochas pasakoja, kaip jis, metęs savo skydą, pabėgo iš kovos lauko su didžiausiu šiurpu širdyje, pateisina šį palyginimą. Įdomu pažymėti, kad šios Archilocho eilės įkvėpė tarp kitko Horatijų ir Puškiną:

Ты помнишь часъ ужасной битвы,
Когда я, трепетный квиритъ,
Бѣжалъ, нечестно брося щитъ,
Творя обѣты и молитвы?

Какъ я боялся! какъ бѣжалъ!
Но Эрмій самъ внезапной тучей
Меня покрылъ и въ даль умчалъ,
И спасъ отъ смерти неминучей...

3. TIRTAJAS.

Kallino karingą elegiją tęsia Tirtajas. Apie jo gyvenimą tikrų žinių beveik neturime, bet galimas daiktas, gražiose legendose, kurios anksti apsupo jo galvą, yra tam tikras istorinis branduolys. Viena iš tų legendų pasakoja, kad antrojo Messenijos karo metu (645—628) lakedaimoniečiai kreipėsi į Delfų orakulą, prašydami nurodyti jiems, kokiomis priemonėmis pasukti kovų laimę į savo pusę. „—Paprašykite atėniečius, kad atsiųstų jums karvedį.“ Nustebo lakedaimoniečiai, kai iš Atėnų atvyko šlubas liaudies mokyklos mokytojas Tirtajas. Tas šlubis pasirodė esąs didelis poetas. Savo elegijomis jis taip pakėlęs nupuolusią lakedaimoniečių dvasią, kad jų priešai buvo nugalėti.

Vienose savo elegijų vietose, kurias Senovė sujungė po vienu „Eunomijų“ vardu, Tirtajas iškelia karinės disciplinos reikšmę: čia mes randame pirmą kartą surašytus spartiečių karinius nuostatus, apvilktus į puikius poetinius rūbus. Kitomis, pavadintomis „Patarimais“ (Ὑποθῆκαι), elegijomis Tirtajas žadina spartiečius ištvermingai laikytis sunkiam kare, nes narsaus kario likimas yra pavydėtinas, o bailio, nustojusio teisės į savo tėvynę, likimas yra blogesnis negu pati mirtis.

4. MIMNERMAS.

Tirtajo elegijos žavi mus savo paprastumu ir nuoširdumu. Spartiečiai ilgai dainavo šitas kilnias dainas. Atėnuose Sokrato laikais jaunuomenė mokėsi jų atmintinai: visai Graikijai Tirtajo elegijos buvo stipriausia patriotizmo, drąsumo ir ištvermingumo išraiška. Visai kitus garsus išgauna iš savo krūtinės sekąs elegikas Mimnermas iš Kolofono.

Gyveno Mimnermas antroj šešto amžiaus pusėj. Pragarsėjo lygiai ir kaipo fleitininkas, ir kaipo poetas. Pa-

sanijas mini vieną jo poemą, kurioj buvo apdainuotas Spartos karas su Lidijos karalium Gigesu. Viename iš išlikusių mums fragmentų Mimnermas kalba apie Smirnos ir savo gimtojo miesto Kolofono įsteigimą. Vargu ar šios ir panašios temos vaidino jo kūryboj žymų vaidmenį. Jisai buvo pirmiausia asmeniškų, ypač meilės jausmų, dainius. Su jo vardu siejami pirmieji erotinės elegijos pavyzdžiai. Kad tie pavyzdžiai buvo labai aukštos vertės, rodo Propertijaus (I, 9 11) žodžiai:

plus in amore valet Mimnermi versus Homero.

Žinomas Mimnermo mylimosios fleitininkės Nannos vardas. Mimnermas nepasitenkina vien tik asmeniškų aistros vaizdavimu, bet pereina į bendresnę plotmę. Dvi temos, prie kurių jis nuolat grįžta, tai jaunystės džiaugsmai ir senatvės kančios. „Geriau mirti negu pasenti“: mintis apie neišvengiamą ateitį užnuodija visus jo jausmus net tada, kai laimės taurė prisiartina prie jo lūpų.

5. SOLONAS.

Sekantis poetas, didžiausias iš visų eleginių poetų, Solonas tai pirmas atėniečių poetinio genijaus atstovas. Poetinė Solono kūryba yra glaudžiai surišta su jo gyvenimu, apie kurį mes žinome žymiai daugiau negu apie joniškių ar doriškių jo pirmatakų gyvenimą.

Gimė Solonas apie 640 m. kilnioj šeimoj, kuri laikė savo protėviu mitinį Atėnų karalių Kodrą. Solono tėvas nustojo savo turto, ir savo medžiaginei būklei pataisyti sūnus turėjo užsiimti prekyba. Kaip pirklys jis aplankė daug kraštų, įgijo žymų turtą, pažino žmones ir su naujais patyrimais ir žiniomis sugrįžo į gimtąjį miestą.

Atėnuose Solonas rado nepakenčiamus politinius ir socialinius santykius. Kraštą valdė aristokratija, kuriai nė kiek nerūpėjo kitų visuomenės luomų reikalai, liaudį slėgė skolos, išieškomos su didžiausiu griežtumu. Žemdirbiai apleisdavo savo gimtąsias vietas ir ieškojo laimės kitur. Kaimai tuštėjo ir apaugo piktžolėmis. Atėnų valstybė tiek nusilpnėjo,

kad Salamino sala, kuri uždaro išėjimą iš Atėnų uosto Pirėjaus į atvirą jūrą, pateko į megariečių rankas. Atėniečiai nustojo vilties kada nors atgauti Salaminą ir net uždraudė mirties bausme kalbėti apie prarastąją salą.

Solonas apsirengęs, jeigu tikėsime Plutarchu, svetimu keleiviu, atvyko į atėniečių liaudies susirinkimą. Kaipo svetimas pilietis jis galėjo nesiskaityti su įstatymu, griežtai uždraudusiu net minėti Salamino vardą. Savo ugningomis elegijomis jis taip sužadino atėniečių tėvynės meilę ir drąsumą, kad jie atgavo Salaminą. Tai suteikė jam tokį autoritetą jo tautiečių akyse, kad jie pavedė jam paruošti ir išleisti naujus įstatymus savo kraštui.

Turtuoliai — sako Plutarchas — gerbė jį už jo turtą, o nepasiturintieji už jo teisingumą. Naujas įstatymdavis galėjo, turėdamas abiejų pusių pasitikėjimą, pradėti kilnųjį sutaikinimo darbą. 594 metais atėniečiai išrinko Soloną archontu ir pavedė jam sutvarkyti ypač opų skolų klausimą. To darbo pasisekimas buvo toks didelis, kad gimtasis miestas įgalino savo išminčių iš pagrindų reformuoti Attikos valstybinę ir teisinę santvarką. Paskelbęs naujus įstatymus, Solonas vėl apleido Atėnus ir pradėjo naujas ilgas keliones, greičiausiai į Aziją ir Aigiptą. Graži legenda riša jį su lidiečių karaliumi Kroisu. Po ilgų kelionių jis vėl sugrįžo į Atėnus ir mirė čia Peisistrato laikais.

Iš Solono poemų, kurias galime teisingai pavadinti poetiniu kommentariju prie svarbiausių jo gyvenimo darbų ir įvykių, mums išliko apie 250 eilučių. Viena iš pačių ankstyviausių buvo neabejojamai elegija apie Salaminą: iš jos šimto eilučių mes turime tik aštuonias.

Kelios Solono elegijos vaizduoja liūdnus santykius, kurie viešpatavo Atėnuose prieš jo reformas. Suidas vadina jas „Patarimais" (Ὑποθῆκαι). Demostenas išlaikė iš vienos tų elegijų 40 eilučių: sunku iš tikrųjų iškalbingiau nupiešti nelaimes, į kurias patenka valstybė, viešpataujant luomų nesantaikai, piliečių gobšumui ir tautos valdovų sauvalei.

Kitose elegijose, kurias galima būtų pavadinti didaktinėmis, poetas kreipiasi į mūzas, prašydamas iš jų laimės, garbės ir turto, tačiau su sąlyga, kad visa tai neprasižengtų su teisingumu. Kas užmiršta tą sąlygą, tegu žino, kad dievų bau-

smė visumet jį pasieks. Jeigu dieviškosios rankos smūgis nekris ant paties prasižengėlio, jis sutriuškins jo vaikus, bet nenubaustos nepasiliks nė vienos nuodėmės.

Statydamas žmonėms tokius reikalavimus, Solonas toli gražu nebuvo asketas: kaipo tipingas graikas jis žiūrėjo į visus gyvenimo džiaugsmus ir malonumus, kaipo į tikrąsias dievų dovanas; jis reikalavo tik iš žmonių, kad jie naudotųsi jais su protu ir saiku. Plutarchas liudija, kad jau senas būdamas Solonas dar rašė: „Mieli man ir dabar Afroditės, Dioniso ir Mūzų darbai — džiaugsmų šaltinis žmonėms". Iš jo senatvės išliko mums tarp kitko posakis: „Aš senstu, kasdien daug ko mokydamasis".

Nenuostabu, kad graikai priskiria Soloną prie septynių savo išminčių: jis buvo jų akyse vienas iš žymiausių dorybės ir praktiško gyvenimo mokytojų.

6. KSENOFANAS.

Elegijoj pasižymėjo ir Ksenofanas, kurį jau anksčiau pažinome kaip filosofinio epo atstovą. Čia jis reiškia savo pažiūras į įvairius gyvenimo klausimus, kurių negalėjo paliesti savo filosofinėse poemose.

7. TEOGNIDAS.

Paskutinis klasikinis graikų elegijos astovas buvo Teognidas iš Megaros salos. Gyveno jis šešto amžiaus vidury ir antroj pusėj. Jo gimtajame mieste kaip tiktai anais laikais virė aršiausia kova tarp aristokratijos ir demokratijos. Priklausydamas prie pirmojo luomo, jis matė savo jaunystėj jį viešpataujant, paskui pergyveno demokratijos pergalę, turėjo apleisti tėvynę ir svetur valgyti karčią ištrėmimo duoną. Nežinia, ar jam teko dar pamatyti savo gimtąją salą.

Nenuostabu, kad Teognido pagrindinė nuotaika griežtai skiriasi nuo Solono nuotaikos: atėnietis stovi virš visuomeninių luomų ir jų kovų, stengdamasis juos sutaikyti; Teognido mūza dalyvauja tose kovose su didžiausiu įnir-

šimu. Demokratijos pergalė yra jo akyse didžiausias neteisingumas: ką manė dievai, jeigu galėjo jį prileisti.

Daugumą savo elegijų Teognidas pavedė savo jaunam bičiuliui Kirnui. Kaip senas ir daug patyręs žmogus jis duoda jaunuoliui įvairių gyvenimiškų patarimų: jis moko jį maždaug taip pat, kaip Hesiodas savo brolį Persą „Darbuose ir dienose". Daugiausia mes randame čionai puikiai išreikštų moralinių sentencijų ir tai suteikia Teognido elegijoms jų didaktinį ir gnominį pobūdį. Zieliński vadina išlikusią mums šių elegijų dalį „ankstyviausiu aristokratinės moralės kodeksu su jos aukštu garbės (αἰδώς) supratimu ir kilnaus gyvenimo laimės pabrėžimu".

Atėniečiai išrinko iš Teognido elegijų ilgą eilę sentencijų ir naudojosi tuo rinkiniu doroviniai auklėti savo jaunuomenę. Kaip tik todėl iš Teognido mums išliko daugiau eilučių negu iš kitų elegijų poetų. Galimas daiktas, kad ne visos 1400 mūsų poetui skiriamos eilutės yra autentiškos.

Teognidas pirmiausia iškelia senuosius graikų moralės pagrindinius reikalavimus: dievobaimingumą, pagarbą tėvams, nuosaikumą, kovą su išdidumu savo širdyje ir susilaikymą nuo kiekvienos prievartos. Pereidamas nuo šių tradicinių pamokymų į realią tikrovę, jis kalba apie viešpataujančius Megaroj santykius su didžiausiu pasipiktinimu. Megaroj viešpatauja minia, o minia yra baili banda, neverta nieko daugiau kaip paniekos ir neapykantos. Minia mėgsta ant savo kaklo uždėtą jungą, ir nelaimė tam kraštui, kur minia numes tą jungą. Bet ir aristokratija, kuri užmiršo kilnias senąsias tradicijas, kuri stato aukščiau, negu visa kita pasaulyje, turtą, užtarnavo sau liūdną likimą. Kilnios kilmės žmogų skurdas slėgia ypač sunkiai, „sukaustyta yra jo valia, sukaustytas jo laisvas liežuvis". „Dzeusai, šaukia Teognidas, stebiuosi aš tavim, juk viską tu valdai su garbe ir didele jėga; gerai pažįsti kiekvieno vyro protą ir širdį... Kap gi tu, Krono sūnau, tą patį likimą duodi ir nusikaltėliui, kuris galvoja tik apie smurtą, ir teisingam vyrui?.."

Ar verta gyventi tokiam pasauly, kur neteisybė skaudžiai tyčiojas iš teisybės? Teognidas atsako į šitą klausimą neigiamai. „O koks laimingas, koks turtingas yra tas, kas nepažinęs kovos nužengs į niūrius Aido rūmus anksčiau negu jo

širdis sudrebės prieš savo priešus, anksčiau negu susilenks skurde, anksčiau negu patirs savo bičiulių širdis".

Savo pesimistinę nuotaiką Teognidas išreiškia vaizdais pilnais jėgos ir grožio. Kaip tik todėl jautrūs kalbos menui atėniečiai įvedė jo gnomus į savo mokyklas. Teognidas jautė savyje didelį menininką ir nenorėdamas, kad kas kitas pasisavintų jo kūrinius, įžangoj į savo elegijas pastatė savo vardą.

8. EPIGRAMMA: FOKILIDAS IR SIMONIDAS.

Tuo pačiu metu, kaip ir elegijas, graikai rašė savo epigrammas. Tas žodis reiškia paprastai — užrašas. Iš visų graikų poezijos rūšių viena epigramma yra paskirta ne klausytojui, bet skaitytojui, kuris rasdavo ją arba ant antkapio, arba šventykloje kaipo liudijimą apie padarytą dievams auką. Rašomos epigrammos buvo ant akmens, metalo, medžio ir molio. Epigramma tada turėjo būti trumpa; ji tik retai prašokdavo tris dvi eilutes. Iš šito trumpumo išsivysto epigrammos taiklumas, o iš taiklumo — geliamumas. Aleksandrijos laikotarpy kaip tik dėl šitų savybių epigramma buvo ypač branginama ir sudarė atskirą poezijos šaką.

Iš epigrammų autorių ypač pasižymėjo Fokilidas iš Mileto ir Simonidas iš Keo salos.

Mažai kas iš graikų poetų mokėjo taip gerai kaip Simonidas, kuris šiaip pragarsėjo, ypač kaip vienas didžiausių chorinės lyrikos atstovų, išreikšti gilią mintį, liečiančią praktinio gyvenimo sritį, su tokia jėga, trumpumu ir taiklumu. Simonidui, pavyzdžiui, priskiriamas garsusis distichas, išpiaustytas ant paminklo žuvusiems prie Termopilų spartiečiams: „Keleivi, pranešk spartiečiams, kad čia mes žuvome klausydami jų įstatymų":

Iš Fokilido epigrammų dažniausiai cituojama šita: „Štai Fokilido žodis: Leriečiai — ne tas arba kitas — bet visi, išskyrus Proklą, menki, bet ir Proklas — lerietis". Arba kita epigramma, pasižyminti savo geliamumu: „Kappadokietį kadaise įgėlė pikta gyvatė; bet nuo nuodų kraujuje čia pat nudvėsė ir ji pati".

IV. JAMBOGRAFIJA.

Jambas, kaipo atskira lyrinės poezijos rūšis, atsirado tais pačiais laikais kaip ir elegija. Tam tikri ryšiai jungia jį su Demetros kultu. Himnas Demetrai, kurį senovė skirė Homerui, pasakoja, kaip deivė, ieškodama pražuvusios dukters Korės, atvyko į Eleusiną. Čia paskendusią skausme deivę šiek tiek pralinksmino savo juokais tarnaitė Jamba. Dėkinga deivė davė Jambai vietą savo įsteigtose misterijų apeigose.

Šitas kultinis mitas bus greičiausiai sukurtas, kad išaiškintų šiaip nežinomo graikams žodžio jambas prasmę. Žiloj senovėj tas žodis reiškė greičiausiai tam tikros rūšies liaudies satyrą. Satyros ir pašaipos bruožas liko ir vėlyvesniems laikams sujungtas su jambo esme. Metriniu atžvilgiu jambine vadinama kiekviena poezija, kurios ritmas apimdavo tris pagrindinius taktus. Paprastai jambinė eilė susideda iš trijų jambinių dimetrų.

Taip pat, kaip ir elegija, jambas skyrė muzikos akompanimentui antraeilę reikšme ir pagaliau visiškai nuo jo atsipalaidavo.

1. ARCHILOCHAS.

Pirmas ir žymiausias jambinės lyrikos atstovas buvo Archilochas iš Paro salos. Apie jo gyvenimą jau esame kalbėję, apžvelgdami graikų elegijos plėtotę.

Archilocho eiles senieji lygino su Homero eilėmis[1]. Garsusis Romos iškalbingumo teoretikas Kvintilianas (Institutiones oratoriae X 1, 59) taip sako apie jį: „Jo stilius pasižymi nepaprasta jėga, jo sakinys yra galingas, trumpas, lankstus; jis visas yra kraujas ir nervai; geniališkumo atžvilgiu vargu ar būtų kas galėjęs jam prilygti“. Mažai yra

[1] Jau Herakleidas iš Ponto rašė, pagal Diogeną Laertiją (V 87), „Apie Archilochą ir Homerą“. Taip pat suartina juos Antipatras (Anthol. Palat XI 20) ir Dionas Chrisostomas (Or. 33, 11, 53, 1 Emp.). Ciceronas išvardina Archilochą greta Homero, Sofoklo ir Pindaro, o Velleius Paterculus (I 5) lyg suglaudžia visus tuos entuziastingus įvertinimus rašydamas: neque quemquam alium, cuius operis primus fuerit auctor, in eo perfectissimum praeter Homerum et Archilochum reperiemus.

senovėje kūrinių, kurių žuvimą tenka apgailestauti lygiai stipriai kaip Archilocho eilių žuvimą. Vis dėlto ir iš tų menkų skeveldrėlių, kurios mums išliko, mes galime susidaryti aiškų vaizdą apie didįjį lyriką. Archilocho garbės pagrindą sudarė jambai. Jis moka jais išreikšti kiekvieną jausmą, visuomet išlaikydamas puikų stilių ir niekur nenusižengdamas laisvo įkvėpimo reikalavimams. Vaizdų gausumas, kalbos gyvumas ir temų įvairumas gali būti palygintas su Aristofano meno ypatybėmis.

2. SEMONIDAS IŠ SAMO SALOS[1].

Iš šio rašytojo, gyvenusio pirmoj septinto amžiaus pusėj, kūrinių mes žinome apie du veikalus parašytus jambais. Pirmas kalba apie žmonių nelaimingą likimą, o antras vaizduoja įvairių moteriškių tipus. Tų tipų Semonidas priskaito dešimts. Kiekvienas jųjų kilo arba iš tam tikro gaivalo — žemės, jūros arba iš tam tikro gyvulio — kiaulės, šuns, lapės, bezdžionės, bitės. Paskutinis tipas esąs geriausias, nes jam priklauso darbščios namų šeimininkės. Atsižvelgiant į šią įvairią kilmę, nesunku suprasti ir moteriškių būdų įvairumą. Išskyrus moteriškę — bitę „visos kitos moteriškių rūšys yra ir visuomet bus vyrų nelaime". Semonidas sutinka su Hesiodu (Erga 90 sq.) kad „senovėj žmonės gyveno žemėj labai laimingai, kol moteriškė nesugadino jiems gyvenimo". Kai kurie tyrinėtojai mano, kad Semonidas rišo moteriškių atsiradimą žemėje su Hesiodo ketvirtu — geležiniu — blogiausiu ir nelaimingiausiu iš visų amžių (pal. aukščiau psl. 114). Aukštais meniškais privalumais Amorgiečio eilės nepasižymi.

3. SOLONAS.

Jambus rašė ir Solonas. Aristotelio „Atėniečių valstybėj" išliko mums gana ilgas fragmentas, parašytas jambais, kuriuose didysis įstatymdavis kalba apie savo skolų įsta-

[1] Semonidas dažnai vadinamas Amorgiečiu, nes jis pagal padavimą yra įsteigęs Amorgo saloj tris kolonijas.

tymo pakeitimą. „Tegu — šaukia Solonas — būna motina žemė mano gynėja prieš laiko teismą... Palaiminta juoda žemė, nuo kurios aš nuėmiau skolų stulpus. Ji buvo vergė, aš gi jai daviau laisvę. Vienus atėniečius, kurie bėgo į svetimas žemes nuo skolų jungo, aš grąžinau į dievų duotąją tėvynę... Kitiems, palikusiems mūsų sienose, bet gyvenantiems gėdingoj vergystėj, daviau laisvę... Daviau įstatymus, lygius geriems ir blogiems, o kartu su tais įstatymais daviau visiems greitą ir teisingą teismą..." Solonas supranta, kad jeigu jisai nebūtų pakilęs virš partijų ir būtų pildęs norus tik vienos iš kovojančių pusių, tai toks pasielgimas būtų privedęs prie kruvinos kovos ir daugelio žmonių būtų nustojęs Atėnų miestas. Štai kodėl — sako Solonas — aš turėjau gyventi lyg vilkas, apsuptas iš visų pusių šunų gaujos.

4. HIPPONAKTAS.

Kalbant apie graikų jambinę poeziją, tenka mums paminėti dar Hipponaktą efesietį. Metrikos istorijoj jis yra žinomas kaipo cholijambinio metro, tai yra „šlubuojančio" jambo, išradėjas: paprastame jambiniame trimetre jis paskutinį jambą pakeitė spondėjum. Iš jo eilių išliko mums nedaug fragmentų, iš kurių galima spręsti tiktai apie jo kūrybos grubų ir triviališką pobūdį. „Hipponaktas — sako Zieliński — su pasigėrėjimu maudosi apsupančiame jį purve ir nesvyruodamas prikiša į savo kalbą daug barbariškų žodžių, paskolintų iš Lidijos liaudies, tarp kurios jis gyveno, šnekos".

V. MELIKA.

A. Monodinė melika.

Lyrika, tikra to žodžio prasme, graikai laikė tik savo melinę poeziją. Šita poezija per tris šimtmečius nuo Terpandro iki Backchilido buvo neabejojamai žymiausias

graikų kūrybinio genijaus apsireiškimas. Deja, visuotinio laikotarpio filologai ir pedagogai nemokėjo jos tinkamai įvertinti. Tik iš dviejų paskutinių melinės poezijos atstovų — Pindaro ir Bakchilido jie išlaikė vėlyvesnėms kartoms gana žymią jų poetinio palikimo dalį, iš ankstyvesnių tos poezijos atstovų hellenistai paliko mums tik skeveldrėles.

Melikoj įprasta skirti dvi sroves: pirmosios srovės kūriniai buvo dainuojami vienu balsu, tai buvo paprastos odos ir dainos. Antrosios srovės kūriniai buvo dainuojami choro, tai buvo iškilmingos odos. Pirmąją srovę todėl vadiname monodine, o antrąją — chorine melika.

Abejose srovėse randame didelį metrų įvairumą, surištą su muzikos plėtote. Senobinė keturių stygų forminga, kuria naudojosi homeridai, užleidžia savo vietą arba kitarai arba áului (fleita, arba tiksliau klarnetas). Kitara buvo mėgiamas Apollono dainių instrumentas, áulas Dioniso gerbėjų instrumentas. Monodinė lyrika atsiranda ir išsivysto ajolų apgyventoj Lesbo saloj, neabejotinoj Rytų kultūros įtakoj. Chorinės lyrikos centru darosi Sparta, kuri kaip tik anais laikais buvo tampriausiais siūlais surišta su Delfų orakulu.

Apie Lesbo reikšmę graikų muzikos plėtotei mes jau esame kalbėję. Sąryšy su šia nauja muzika, praturtinta Trakijos ir Mažosios Azijos pradais, Lesbo dainiai greit privedė prie aukšto tobulumo laipsnio įvairias primityvios poezijos rūšis: užustalės dainas, meilės dainas, himenajus, trenus, himnus dievams pagerbti.

Metrinė Lesbo dainų struktūra yra labai paprasta. Mes randame čia eilę vienalypių trumpų strofų. Dvi svarbiausios strofos yra alkajinė ir sapfinė strofos. Alkajas ir Sapfà buvo laikomi jų išradėjais. Romėnų literatūroj tomis strofomis naudojosi Horatijus.

Mums išliko žinutė, kad kitarodinio nomo išradėjas Terpandras, apie kurį jau esam kalbėję, kūrė užustalės dainas arba skolijas. Deja, iš tos rūšies dainų, siejamų su Terpandro vardu, mums nieko neišliko. Pirmieji ir iš karto didžiausieji monodinės melikos atstovai buvo Alkajas ir Sapfà:

jų eilėraščiai, sako Christ-Schmid, tai „melodiškiausieji graikų kūriniai".

1. ALKAJAS.

Alkajas gimė Mitilėnoj apie 640 m. pr. Kr. Jo dainose atsispindi politiniai santykiai, kurie viešpatavo anais laikais Lesbę. Po aršių kovų Mitilėna pateko į tiranų rankas. Kai pagaliau tiranija buvo nuversta Pittako, kurį vėlyvesnieji laikai priskyrė prie septynių Hellados išminčių, mitilėniečiai suteikė jam neribotą valdžią dešimčiai metų. Didysis vyras sutvarkė pagaliau gimtojo miesto politinį ir visuomeninį gyvenimą.

Priklausydamas prie aristokratų luomo, Alkajas su lygia neapykanta žiūrėjo tiek į minios tiek į iš jos iškilusių asmenų viešpatavimą. „Dabar — šaukia jis viename iš savo eilėraščių, kuriuos imitavo Horatijas (Carm. I 37) — dabar reikia gerti ir stipriai pasigerti, nes žuvo (tiranas) Mirsilas" (Fr. 20). Politinėse dainose ankstyviausiai pasireiškė Alkajo nuostabus menas, kuriuo stebėjosi jau Dionisijas Halikarnasietis ir Kvintilijanas (Inst. orat. X 1, 63). Pats Teognidas nemokėjo išreikšti politinės aistros su tokia jėga, o kartu ir su tokiu dailumu.

Politinės Alkajo dainos tai tik dalis jo poetinio palikimo, kuris apėmė bent dešimt knygų. Antrą dalį sudaro užustalės dainos (skolijos). Politinė aistra tik retkarčiais prasiveržia čionai. Bet daugiausia atsispindi šitose dainose nuoširdus, paskandinęs vyne visas nelaimes, lėbautojo linksmumas. Atenajas sako, kad Alkajas visuomet rasdavo progą pripildyti taurę ir pateisinti tą nepalyginamomis eilėmis. Tokie dažnai kartojami posakiai kaip „Vynas yra žmogaus veidrodis" (Fr. 104) arba „Vyne teisybė" (in vino veritas Fr. 66) priklauso Lesbo poetui. Vyne randa dainius paguodą prieš kiekvieną džiaugsmingą įvykį savo gyvenime. Bakcho dovana atgaivina jo jėgas vasaros kaitroje ir sušildo jį žiemos metu. Taigi iš pilnos širdies skamba jo daina „Bakchui Išganytojui".

Toks pat karštas kaip Bakcho buvo Alkajas ir Afroditės gerbėjas; deja iš jo meilės lyrikos mums paliko vi-

sai mažai skeveldrėlių. Viena gražiausių iš jų yra paskirta jo didžiajai amžininkei Sapfai: „Skaisčioji Sapfa su giedria šypsena, žibuoklėmis vainikuota, norėčiau tau pasakyti du žodeliu, bet kažkaip gėdijuos". (Bergko rekonstrukcija). Sapfa atsakė jam dar gražiau: „Jeigu tu norėtum tik to, kas yra gražu ir skaistu, jeigu savo žodžiuose nebūtum paslėpęs nieko begėdiško, tu pasakytum man viską nesivaržydamas ir kalbėdamas nesigėdytum".

Taip pat mažai išliko mums fragmenų iš Alkajo himnų. Iš tų fragmentų žinome bent kam buvo paskirti šie himnai — Apolloną mini pirmas fragmentas. Hermejų — antras, Atėną — trečias; Erotą — aštuntas, Hefaistą — devintas, Dionisą — dešimtas; nimfas — vienuoliktas, dvyliktas, tryliktas, Achillą ir Ajantą — keturioliktas ir penkioliktas. Pirmam iš tų himnų Alkajas gana piačiai dėstė Delfų padavimus apie Apollono kelionę pas hiperborėjus: dievo grįžimą šventė visa gamta; paukščiai čiulbėjo, „kaip jie moka čiulbėti tik pas Alkajų", — sako vienas senovės oratorius Himerijas; giesmes pradėjo lakštingalos, prie jų prisidėjo kregždutės, prie kregždučių žiogeliai, net tyros kastalinės srovės savo čiurlenimu prisidėjo prie visos gamtos džiaugsmo.

2. SAPFA (Σαπφώ).

Dar didesnė negu Alkajas buvo jo amžininkė ir tautietė Sapfà. Pagal Suidą ji gimė Erese, pagal Herodotą (II 135) Mitilėnoj. Priklausė taip pat kaip ir Alkajas senai aristokratinei šeimai. Politinės audros, kurios anais laikais siautė Lesbe, negalėjo, žinoma, nepaliesti ir jos namų. Yra padavimų, kad savo gyvenimo gale ji turėjo apleisti savo gimtąjį miestą ir pabėgti į Siciliją. Nežiūrint į tai politika jos kūryboj nevaidino jokio vaidmens. Savo šeimos Sapfa bus greičiausiai neturėjus. Jos vyras Kerkilas iš Andro salos ir duktė priklauso vien tik legendai.

Visą savo aistringą sielą Sapfa paaukojo ratui mergelių, kurios rinkdavosi jos namuose. Tai bus greičiausiai buvus kulto sąjunga: iš dažnai grįžtančių kreipimųsi į Afroditę

reikia padaryti išvadą, kad meilės deivė buvo tos sąjungos globėja; be Afroditės čia neabejojamai buvo garbinamos mūzos ir charitės. Tokių sąjungų anais laikais Lesbe buvo ir daugiau: žinome dviejų moteriškių vardus, Gorgą (Γοργώ) ir Andromedą, kurios stovėjo tokių susivienijimų pryšaky. Ar tokį ratelį galima pavadinti, kaip tai daro Croiset, „tam tikra lyrinės poezijos mokykla, kur jaunos mergelės, Sapfai vadovaujant, ruošdavosi jos kūrinių išpildymui" sunku pasakyti.

Apie išorinius poetės santykius su jos jaunomis draugėmis mes pagaliau nieko nežinome. Pažįstame tiktai atspindžius jausmų toms, kurias ji mylėjo. Graikų komedija, o paskui kai kurie romėnų rašytojai kaip Ovidijus, žiūrėjo į Sapfos meilę, kaipo į juslinę aistrą. Panašiu būdu ir didžiausias jaunų sielų auklėtojas Sokratas buvo paskelbtas paprastu pederastu. Išlikę mums fragmentai rodo tiktai giliausią prisirišimą mūsų poetės prie savo jaunųjų draugių, susirūpinimą jų ateitim ir jų dvasiniu gyvenimu. Tas susirūpinimas neturi tačiau motiniškos meilės pobūdžio: čia randame seseriškos meilės pradų ir ypatingą aistringą bičiulystę, kuri dažnai atsiranda uždaruose mergaičių rateliuose ir kuriai nėra svetimas nei karštas „dievinimas", nei pavydas, kada viena iš bičiulių apleidžia ratelį ir randa naują gyvenimo vidurtaškį.

Tokie persiskyrimai dažniausiai sužadina Sapfos poetinį genijų. Savo ištekančioms draugėms Sapfa rašo stebuklingas vestuvių dainas (ἐπιθαλάμια). Čia Sapfa buvo artimiausia liaudies menui su jo paprastumu ir nuoširdumu. „Sapfa — sako Demetrijas (De eloc 166 sq.) — dainuodama apie grožį naudojasi žodžiais gražiais ir saldžiais, mini erotus ir pavasarį ir alkijonę ir visus gražius vardus įpina į savo poeziją, o kai kuriuos net pati kuria".

Filostratas (Vita Apollinis I 30) dalija visą Sapfos kūrybą į dvi rūšis: meilės dainas ir himnus. Reikia tada manyti, kad himnai Sapfos kūryboj vaidino žymų vaidmenį. Mums, deja, iš jų išliko tik keli menki fragmentai.

3. ANAKREONTAS.

Su Anakreontu mes pereiname iš Ajolijos į Joniją. Erotinės dainos buvo dainuojamos Jonijoj anksčiau, negu Lesbo lyrika pavedė joms pirmą vietą savo kūryboj. Jonėnų dainiai naudojosi tada elegijos forma. Šeštame amžiuje aiškioj Alkajo ir ypač Sapfos įtakoj išsivysto Jonijos erotinė lyrika, pasinaudodama visais muzikaliniais ir metriniais Lesbo laimėjimais. Iš senesniųjų jonėnų kitarodų mes žinome beveik vien tik vardus: Senovė žiūrėjo į Kolofonietį Polimnestą ir Pitermą iš Teo salos kaip į žymiausius tos lyrikos atstovus.

Anakreontas Skitino sūnus gimė Teo saloj. Apie 545 m. vis didėjąs persų spaudimas į jonėnų miestus privertė daug Teo gyventojų persikelti į Abderą, Trakijos pakrantėj. Ta banga bus greičiausiai pagavus ir Anakreontą. Kiek laiko jis praleido Trakijos pakrantėj, mes nežinome. Iš išlikusių mums fragmentų galime spręsti, kad kaip tik Trakijoj jis tapo ypač karštu gerbėju Bakcho ir jo dovanų. Kiti fragmentai kalba apie meilę vienai Trakijos mergelei, dar kiti apie apverktinas („ašarų pilnas") kovas, kuriose yra dalyvavęs mūsų dainius. Tai bus greičiausiai buvusios Teo kolonistų kovos su Trakijos barbarais: viena graži epigramma ant kapų yra paskirta kilniam jaunuoliui, kuris žuvo už Abderą.

Vėliau mes randame Anakreontą Samo saloj garsaus tirano Polikrato dvare. Čia bakchinė ir erotinė Anakreonto mūza pilnai išskėtė savo sparnus. Polikrato valdžiai žlugus (520), Anakreontas persikelia į Atėnų tirano Hipparcho dvarą. 514 m. Hipparchas žuvo nuo Harmodijo rankos. Mūsų dainius vėl turėjo ieškoti naujų globėjų. Jis rado juos greičiausiai Tessalijoj pas karalių Echekratidą. Tolimesnių jo gyvenimo pėdsakų negalime surasti. Mirė Anakreontas sulaukęs aštuoniasdešimt penkerių metų amžiaus. Iš senovės mums išliko eilė puikių epitafijų. Remdamasis jomis Goethe parašė savo stebuklingą epigrammą „Anakreons Grab".

Wo die Rose hier blüht, wo Reben um Lorbeer sich schlingen,
Wo das Turtelchen lockt, wo sich das Grillchen ergötzt,

Welch ein Grab ist hier, das alle Götter mit Lieben
Schön bepflanzt und geziert? Es ist Anakreons Ruh.

Frühling, Sommer und Herbst genoss der glückliche Dichter;
Vor dem Winter hat ihn endlich der Hügel geschützt.

Anakreonto poezijos Aleksandrijos laikotarpy sudarydavo dar penkias knygas. Mes pažįstame tiktai visai trumpus fragmentus; beveik visi šie fragmentai priklauso erotinėms ir užustalės dainoms. Anakreontas rašė dar elegijas, epigrammas, gal net sukūrė keletą himnų. Visose jo poezijose vyrauja ta pati nuotaika, kuri padarė iš jo klasiškąjį meilės ir vyno dainių. Kaipo toks dainius išliko jisai ir vėlyvesniųjų kartų atmintyje iki aštuoniolikto ir devyniolikto amžių iki Goethes ir Puškino laikų. Vėlesnieji imitatoriai remiasi, tiesa, ne autentiškais Anakreonto fragmentais, kurių mums išliko labai mažai, bet „anakreontiškų" eilėraščių rinkiniu, sudarytu visuotiname graikų literatūros laikotarpy.

Iš naujųjų laikų poetų niekas nemokėjo atiduoti pagrindinių Anakreonto meno ypatybių — jo paprastumo, dailumo ir nuoširdumo — su tokiu pat pasisekimu, kaip Puškin. Paduodame čia ištisai vieną jo puikią imitaciją.

Кобылица молодая,
Честь кавказскаго тавра,
Что ты мчишься, удалая?
И тебѣ прпшла пора!
Не косись пугливымъ окомъ,
Ногъ на воздухъ не мечи,
Въ полѣ гладкомъ и широкомъ
Своеправно не скачи.
Погоди, тебя заставлю
Я смириться подо мной:
Въ мирный кругъ твой бѣгъ направлю
Укороченной уздой.

Tenka dar sustoti šiek tiek ties monodinės lyrikos atstovais sausumos Graikijoj.

4. SENESNIOJI ATTIKOS LYRIKA.

Iš senosios attikinės lyrikos dvidešimts penkias skolijas išlaikė mums Atenajas. Čia mes randame trumpus kreipimusis į dievus: Ateną, Demetrą ir Persefonėją, į Apollona ir Artemidą, ir pagaliau į Paną. Žymų vaidmenį šioj lyrikoj vaidino politiniai ir istoriniai motyvai: turime net keturis varijantus dainos garbinančios tiranų žudytojus, kita vėl skolija yra paskirta Maratono mūšiui. Randame čia tarp kitko bendrus samprotavimus apie keturis aukščiausius gyvenimo gėrius: sveikatą, grožį, turtą ir meilę. Pagaliau, kalbant apie Attikos lyriką, tenka paminėti trumpas meilės dainas.

Visos tos dainos tai savarankiški Attikos poetinio genijaus kūriniai. Daugiausia įtakos jiems turėjo Homeras ir Lesbo lyrikai. Apie jų pasklidimą penktame amžiuje galime spręsti iš to, kad Aristofanas dažnai naudojasi jų ritmais ir ima iš jų ištisus posakius.

Ketvirtame amžiuje šita poezijos rūšis išsenka, nors dar ilgai išlieka paprotys dainuoti senas dainas puotose. Tam tikras siūlas riša šias dainas su Platono stebūklingiausiu dialogu „Symposion".

5. BOJOTIJOS MONODINĖ LYRIKA.

Bojotijos monodinė lyrika taip plačiai naudojasi mitologine medžiaga, paskolinta iš gimtojo krašto herojinės sakmės, kad ją galima pavadinti, kaip tai daro Schmid (I, 1. 445) „lyrizuota epika" (lyrisierte Epik einfachsten Stils).

Žymiausios Bojotijos lyrikos atstovės buvo Mirtida iš Antedono ir jos mokinė Korinna iš Tanagros.

Iš Mirtidos eilėraščių išliko mums tiktai prozainė parafrazė dainos apie pražūtingą Kolono dukters Ochnos meilę Kefiso sūnui Eunostui: tai yra varijantas motyvo, kurį randame tarp kitko Senajame Testamente, ten kur pasakojama apie Putifaro žmonos meilę Juozapui ir pas Euripidą, kuris jį padėjo savo tragedijos „Hippolitas" pagrindan.

Sapfa kalba apie savo asmeniškus pergyvenimus, Korinna nori būti tiktai paprasta pasakotoja, kas jai pirmiau-

sia rūpi, tai garbingi žygiai, kuriuos atliko jos gimtojo krašto herojai ir herojės. Paminėsime kai kurias iš Korinnos paliestų temų: septynių žygis prieš Tebus, karaliaus Minijo dukterys, Atenos skydas, padavimas apie devynias Asopo dukteris, apie kurias Apollono šventikas Agreifenas pranašauja jų tėvui, kad jos pagimdys iš Dzeuso, Poseidono ir Hermejo herojus, kurie įsteigs galingas graikų gimines.

Graikai mums nepaliko jokio kito literatūrinio paminklo, kuris pasižymėtų tokiu pat paprastumu ir objektyvumu. Kaikurie žinovai, pav. Maas ir Schmid, yra linkę Korinnos dainose matyti lyg atspindį senųjų ajolinių dainų, kurios dar prieš Homerą semdavo sau medžiagą iš savo krašto herojinių padavimų (žiūr. aukšč. pusl. 28).

6. PELOPONNESO LYRIKA

Argė Peloponneso pusiasaly randame poetę Telesillą. Iš devynių išlikusių fragmentų šeši yra paskirti Apollonui ir Artemidai. Mes susiduriame juose su ta pačia pusiau dramatine forma, kuria paskiau naudojasi Horatijus savo himnuose Letos vaikams.

Sapfà garbina savo dainose Afroditę, Telesilla Apolloną ir Artemidą. Korinnai buvo ypač brangus liaudies atsiminime gyvenąs herojų pasaulis. Dioniso gerbėja yra sikijonietė Praksilla. Žinome bent apie jos sukurtus ditirambus to dievo garbei. Iš himnų Adonisui mums išliko trys heksametrai, kuriuose nesunku pastebėti stiprios Homero himnų įtakos.

B. Chorinė melika.

Svarbiausia lyrikos rūšis buvo neabejojamai chorinė melika. Šešto ir septinto amžių Graikijos dvasiniame gyvenime ji vaidino beveik tokią pat svarbią rolę, kaip ir epinė poezija. Tamprūs ryšiai jungia ją su visu graikų religiniu ir visuomeniniu gyvenimu. Medžiagą savo kūriniams chorinė melika

ima iš mitinės ir istorinės tautos praeities: ji išreiškia jausmus, kurie gyveno visų piliečių sielose. Asmeniniai dainiaus jausmai beveik neranda čia išraiškos: visą savo garbę jis deda tame, kad jo kūryba būtų visuomenės balsas.

Didieji monodinės lyrikos atstovai naudojasi kuo paprasčiausia poetine forma, kuri mažai kuo tesiskiria nuo liaudies poezijos formos. Ir čia ir ten mes randame tik trumpas strofas, pastovius metrinius junginius, aiškią vietinę tarmę. Chorinėj lyrikoj strofos darosi vis didesnės ir įvairesnės, kalba vis iškilmingesnė ir sudėtingesnė, vietinės tarmės palaipsniui užleidžia savo vietą vienam literatūriniam dialektui, kuriame doriniai pradai jungiasi su įvairiais kitais pradais, ypač paskolintais iš epinės poezijos.

Pagrindinės chorinės lyrikos atmainos atsiranda ne iš karto, bet palaipsniui, sąryšy su bendra tautos dvasine plėtote. Lyrikos istorijoj mes galime todėl nustatyti tam tikrus laikotarpius.

Pirmame T a l e t a s įveda į meliką pajaną ir hiporchemą, A l k m a n a s — parteniją, A r i o n a s — ditirambą.

Antras laikotarpis pasižymi stebuklinga meninės technikos pažanga, surišta su S t e s i c h o r o vardu, chorinė melika praturtinama herojiniu himnu ir enkomiju.

Paskutinis laikotarpis priveda prie aukščiausio tobulumo laipsnio epinikiją, t. y. giesmę, rungtynių laimėtojams pagerbti. Didžiausieji laimėjimai priklauso čia S i m o n i d u i, P i n d a r u i ir B a k c h i l i d u i. Pirmųjų dviejų laikotarpių kūriniai didžiausia savo dalimi žuvo, tik iš trečio laikotarpio išliko mums gana daug kūrinių. Kaip tik tais kūriniais mes turime remtis mėgindami nustatyti bendrą iškilmingosios lyrikos vaizdą.

1. TALETAS IŠ HORTINOS.

Tradicija išlaikė mums tik nedaug davinių apie šitą dainių. Iš savo gimtojo Hortinos miesto Kretos saloj T a l e t a s persikėlė į Spartą ir čia įkūrė savo rūšies poezijos mokyklą, kuri chorinės lyrikos plėtotėj suvaidino žymų vaidmenį. Vietoj homerinio heksametro jis įvedė kretiką ir pajeoną, tai yra ritmus, susidedančius iš penkių laiko vienetų. Greičiausia jis bus ne

pats sukūręs šituos ritmus, bet atvežęs į Spartą iš savo gimtosios salos. Iš Taleto sukurtų pajanų hiparchemų mums, deja, neišliko nieko.

2. ALKMANAS.

Antras didelis chorinės melikos atstovas Alkmanas gimė Sarduose. Septinto šimtmečio pradžioje jis persikėlė į Spartą, kuri anais laikais buvo lyg graikų Paryžius, kuris sutraukdavo į savo sienas meninius talentus iš įvairiausių kraštų. Čia Alkmanas sukūrė daug poezijų ir mirė sulaukęs vėlybos senatvės.

Iš šešių jo poezijos knygų mums išliko tiktai nuotrupos. Alkmanas rašė himnus, tikslia to žodžio prasme, pajanus, hiporchemas ir skolijas, bet ypač pragarsino jo vardą jo partenijai. Partenijas tai lyrinė poema, kurią atlikdavo jaunų mergaičių choras įvairiose iškilmingose eisenose. Tokie chorai Spartos gyvenime vaidino labai žymų vaidmenį.

Apie Alkmano nuopelnus metrikos srityje senovė paliko mums maža žinių. Reikia visgi manyti, kad jie buvo gana žymūs. Alkmanas pats puikiai pabrėžia savo poezijos paprastumą ir nuoširdumą, sakydamas, kad laukinės kurapkos išmokė jį dainuoti. Kitame fragmente jis sako: „Visų paukščių dainas aš moku".

3. ARIONAS.

Trečias chorinės melikos įsteigėjas tai Arionas. Pajanas, hiporchema, sukurti Taleto, ir partenijas, sukurtas Alkmano, kilo iš Apollono kulto. Sukurtas Ariono ditirambas yra aiškiai surištas su Dioniso kultu.

Gimė Arionas Metimnoj Lesbo saloj antroj septintojo amžiaus pusėj. Pagal padavimą jis pirmiausia nuvykęs į Spartą, kur laimėjo muzikalines rungtynes. Paskui jis gyvenęs kurį laiką Italijoj. Herodotas (I 24) kartoja gražią legendą apie nuotykį, kuris ištiko mūsų dainių, grįžtant jam į Korintą. Jūreiviai, kurie jį vežė, sužinoję, kad jis surinko Italijoj daug aukso, norėjo paskandinti jį jūroj. Arionas prašė

suteikti jam paskutinę malonę, leidžiant sudainuoti orfinį nomą. Pabaigęs dainą, Arionas drąsiai šoko į jūrą, bet čia jis pateko ant sprando delfino, kuris, sužavėtas dainos grožio, plaukė greta laivo. Delfinas nunešė dainių iki Tainarono iškyšulio. Šitą gražią legendą kartoja tarp kitko romėnų rašytojai — Ovidijus (Fasti II 83 sq.) ir Aulus Gellijus (Noctes Atticae XVI 19). Naujaisiais laikais August Schlegel ir L. Tieck sukūrė, remdamiesi šiuo motyvu, puikias balladas.

Daugiausia gyveno Arionas Korinto tirano Periandro dvare.

Iš 2000 Ariono sukurtų eilių, apie kurias kalba Suidas, mums išliko tik vienas trumpas fragmentas, dėl kurio autentiškumo galima ginčytis.

Pagrindinis mūsų dainiaus nuopelnas, kuris užtikrino jo vardui garbingą vietą chorinės lyrikos plėtotėj, bus greičiausiai buvęs ditirambo meniškos formos ištobulinimas. Aristotelis sako, kad savo pirmykšte forma ditirambas maža kuo tesiskyrė nuo paprastos liaudies dainos: meno rūšį bus greičiausiai padaręs iš jo Arionas. Ar, kaip pasakoja Suidas, jis iš tikrųjų pirmas įvedė į chorą satirus, deklamuojančius eilėraščius be giesmės? Šia žinute vargu ar galima patikėti — šią innovaciją bus greičiausiai padarę seniausieji graikų tragikai.

4. STESICHORAS.

Apie Stesichorą senovės rašytojai kalba su didžiausia. pagarba. Simonidas pavyzdžiui, gyvenęs kokį pusšimtmetį vėliau negu Stesichoras, savo eilėraščiuose mini jo vardą greta Homero. Reikia tada manyti, kad tai buvo iš tikrųjų labai žymus chorinės lyrikos reformatorius. Tuo keisčiau, kad apie šį poetą ypač apie jo gyvenimą mums išliko taip maža tikslių žinių. Anksti už tat jo galvą apsupo įvairiausios, kartais net nesuderinamos vienos su kitomis, legendos. Net apie jo gimimo vietą ir apie laiką, kada jis gyveno mes turime tik prieštaraujančių žinių. Tik tiek galime tvirtinti, kad šešto amžiaus vidury Sicilijoj gyveno senelis-poetas, kuris turėjo Stesichoro vardą ir į kurį jaunesnieji dainiai žiūrėjo kaipo į aukštą autoritetą.

Apie Stesichoro galingą dvasią — sako Kvintilijanas (Inst. or. X 1, 62) — liudija jau jo kūrinių medžiaga. Jis apdainuoja didžiuosius karus ir garsiausius valdovus ir sugeba pakelti ant savo lyros visą epinės poezijos sunkumą *(epici carminis onera lyra sustinentem)* — — jeigu jis mokėtų išlaikyti saiką, tai jis būtų galima statyti greta Homero, bet jo kūryba lyg upė dažnai išeina iš krantų. Kad ir peiktina yra ši ypatybė, vis dėlto nereikia užmiršti, kad tas trūkumas kyla iš nepalyginamo turtingumo" *(copiae vitium est).*

Iš Stesichoro mums dėja išliko per mažai fragmentų, kad jie galėtų pateisinti mūsų akyse entuziastišką jo poezijos įvertinimą, su kuriuo mes susitinkame pas Senovės rašytojus. Mes matome tiktai, kad artimas Homerui („homeriškiausias") jis buvo pirmiausia savo dialektu, kuris skiriasi nuo klasinio epinio dialekto tik savo (gana retais) dorizmais. Artimas Homerui buvo Stesichoras ir epiniais motyvais, kuriuos jis įvedė į savo dainas.

Muzikalinės ir ritminės technikos srity Stesichorui priklauso neabejojamai pirmaeiliai laimėjimai: jis pirmas padalino kitarodines chorines giesmes į tris dalis — strofas, antistrofas ir epodus. Strofa, kaipo pagrindinis odos vienetas, užleido savo vietą trijadai, kurios trečioji dalis — epodas — turėjo skirtingą nuo pirmųjų dviejų dalių metrinę struktūrą. Šis metrikos laimėjimas turėjo graikų lyrikai pirmaeilės reikšmės: nuo Stesichoro laikų trijada pasidarė klasiškąja graikų iškilmingosios lyrikos forma.

Stesichoras pirmas pradėjo savo himnuose ne tik garbinti dievybes, bet ir dėstyti juose epinius mitus. Nuo tų mitų jo himnai ir gavo savo pavadinimus. Kiek galima iš tų pavadinimų spręsti, Stesichoras ėmė motyvus iš įvairių mitinių sakmių ratų: „Rungtynės Pelijui pagerbti" remiasi sakme apie Argonautus. „Gerioneida", „Kerberas" ir „Kiknas" yra paimtos iš sakmių apie Heraklą. „Europeja" ir „Erifila" — iš Tebų sakmių, bet daugiausiai motyvų paskolino Stesichoras iš sakmių susijusių su Trojos karu: „Iliono sugriovimas", „Grįžimai", „Skilla". Iš tų pačių sakmių paimtos yra temos himnams, kurie turėjo didelės reikšmės graikų traginei poezijai: „Helena", „Palinodija" ir „Oresteja". Paskutinio

himno tema tai Oresto kerštas savo motinai Klitaimestrai už tėvo Agamnemnono nužudymą.

„Heleną“ Stesichoras parašė eidamas Homero pėdomis. Dorėnai gerbė Heleną kaipo deivę. Homero pasakojimas susiduria su šituo tikėjimu. Stesichoras, norėdamas sutaikinti dorėnų kultinį mitą su Homero pasakojimu, parašė savo „Palinodiją“: Menelajas pagrobęs ne Heleną, bet tik jos šmėklą. Legenda, kurią sutinkam jau pas Platoną, pasakoja, kad sukūrus „Heleną“ Stesichorui buvo atimtas regėjimas, bet kai dainius sukūrė antrą poemą, regėjimas buvo jam grąžintas. Reikia manyti, kad motyvus savo himnams Stesichoras sėmė ne tik iš herojinės sakmės, bet ir iš liaudies padavimų.

Visi pažįstame gražią pasaką apie Dafnį ir Chlojį. Hermėjo sūnus Dafnis ganė savo bandas ant Etnos šlaitų. Ten jis susitiko su nimfe Chloja, pamilo ją ir buvo jos pamiltas. Meilės idilija nutrūko, kai apsvaigintas vyno jaunuolis sulaužė savo ištikimybę mylimajai. Chloja apakino savo meiluži. Paguodos savo nelaimėje Dafnis ieškojo dainuodamas dainas ir pritardamas joms fleita. Iš tų dainų kilusi, pagal padavimą, kurį randame pas Aelijaną (Hist. var. X. 18), Sicilijos bukolinė (piemenų) poezija. Tai nereiškia, kad Stesichoras kūrė bukolikas tikrąja to žodžio prasme: greičiausiai jis bus tik įvedęs į vieną savo himnų pasaką apie Dafnį ir Chlojį.

5. IBIKAS.

Senovė dažnai suartindavo Stesichorą su Ibiku. Greičiausiai Stesichoro kūryba turėjo žymiai jaunesniam dainiui didelės įtakos. Gimė jis Regije, bet žymią savo gyvenimo dalį praleido Samo tirano Polikrato dvare. Iš septynių jo kūrinių knygų mums išliko tiktai keturiasdešimt eilučių. Su Ibiko vardu yra surišta žymi chorinės lyrikos pažanga. Himnas savo pradžioj buvo religinė daina; Stesichoras padarė iš jo heroinę dainą, Ibiko dėka himnas virto enkomiju, tai yra daina, kurioj buvo garbinamas

tas ar kitas poeto amžininkas. Tose dainose labai žymų vaidmenį vaidino erotiniai motyvai.

Vargu ar Ibikas atvaizdavo jose savo asmeninius jausmus: chorinis ir iškilmingas jų pobūdis su tokiu atvaizdavimu būtų sunkiai suderinamas. Ar tik neteko jam, kaip mano kai kurie graikų poezijos žinovai, ieškoti išraiškos savo galingų globėjų (pavyzdžiui, Polikrato) jausmams?

6. SIMONIDAS IŠ KEO SALOS.

Aukščiausią savo išsivystymo laipsnį chorinė melika pasiekė šeštojo amžiaus gale. Kaip matėme, pirmykštės iškilmingos lyrikos ratą praplėtė jau Stesichoras ir Ibikas, bet tiktai didysis triumviratas, kuris susidėjo iš Simonido, Pindaro ir Bakchilido visiškai išnaudojo dirvą, kurią taip praplėtė jų pirmatakai. Iš enkomijo išsivystė dvi naujos formos: epinikijas ir trenas. Enkomijas gyvam žmogui pagerbti galėjo būti dainuojamas įvairiausiomis progomis, bet svarbiausia iš tų progų buvo pergalė panhelleniniuose Olimpijos, Istmo ir kt. žaidimuose. Nugalėtojams pagerbti graikai sukūrė gražiausią iš enkomijų — epinikiją.

Kita enkomijų forma mirusiems pagerbti buvo trenas. Taip žymiai praplatindama savo pirmykštį ratą chorinė melika visai nenustojo savo religinio pobūdžio: enkomijos gyviesiems pagerbti buvo dainuojamos sąryšy su padėkos aukomis, o mirusiųjų minėjimas pačia savo esme buvo religinis aktas.

Pirmas didžiojo lyrinio triumvirato narys buvo Simonidas Jaunesnysis. Gimė jis Keo saloj šešto amžiaus vidury. Kai Atėnų tiranas Hipparchas pradėjo rinkti menininkus ir poetus, Simonidas, kuris tada buvo pasiekęs trisdešimt metų savo amžiaus, priėmė pakvietimą į Peisistratidų dvarą, kur jis susitiko tarp kitko su Anakreontu. Hipparchui žuvus, dainius nuvyko į Tessaliją ir rado sau naujų globėjų Farsalo ir Larissos valdovų asmeny.

Pirmas persų karas privertė Simonidą apleisti Tessaliją. Atėnuose jis dalyvavo poetinėse rungtynėse, paskelbtose Maratono kovotojams pagerbti. Jis laimėjo rungtynes, nugalėdamas patį Aischilą. Taip pat ir antrojo persų karo

herojus Simonidas pagerbė savo giesmėmis. Jau pasiekęs aštuoniasdešimt metų savo amžiaus Simonidas atlieka ilgas keliones į Siciliją ir Didžiąją Graikiją, kur jį su pagarba priima Sirakūzų, Akraganto ir Regijono valdovai. Mirtis užklupo jį Sirakūzuose baigus jam aštuoniasdešimt devyneris savo gyvenimo metus.

Apie Simonidą kaipo epigrammų ir elegijų kūrėją jau esame kalbėję. Bet didžiausi jo nuopelnai priklauso chorinei lyrikai. Jis kūrė ditrambus, pajanus, epinikijas ir trenus, bet daugiausia pragarsėjo kaipo trenų (Gea naenia Hor. c. II 1, 38) autorius. Čia jis iš tikrųjų atskleidžia savo sielą ir ištraukia iš jos gilumos garsus, žavinčius savo nuoširdumu. Gedulo giesmės suteikia jam dažnai progos pasiskųsti trumpumu gyvenimo ir visų žemiškų dalykų menkumu. „Menka yra žmonių jėga, bergždi jų rūpesčiai, trumpas gyvenimo laikas pilnas yra vargų, visų mūsų laukia neišvengiama mirtis, vienas ir tas pats yra mūsų likimas, tiek gerųjų tiek blogųjų". — „Ilgas yra mums mirties laikas, tik nedaug metų mes gyvename apkrauti vargais". Bet pagaliau ką visa tai reiškia? Juk „tūkstantis ir net dešimt tūkstančių metų tai tik vienas taškas ar net mažiausia šito taško dalis".

Greičiausia iš kokio tai treno išliko mums fragmentas su jaudinančia Danajos daina. Argo valdovui Akrisijui išpranašavo orakulas, kad jo duktė Danaja pagimdys sūnų, kuris jį nužudysiąs. Akrisijas uždarė Danają į rūmus su geležinėmis sienomis, bet čia apvaisino ją Dzeusas, virtęs aukso lietumi. Kai Danajai gimė sūnus Persejus, Akrisijas liepė įsodinti motiną ir vaiką į dėžę ir įmesti į atvirą jūrą. Vėjai nuvarė dėžę į Serifo krantą, kur nelaimingusius išgelbėjo jūreivis Diktis. Jeigu mums būtų išlikusi tiktai Danajos daina, tai jos autorių mes vistiek galėtumėm priskirti prie didžiausiųjų visų laikų lyrikų. Kadangi vokiečių kalbos mokėjimas, dėkui Dievui, dar neišnyko Lietuvos šviesuomenėj, tai norėdamas duoti šiokį tokį supratimą Simonido poezijos, paduodu čionai laisvą Danajos giesmės vertimą, padarytą Emanuelio Geibelio ir Ernesto Curtius'o: „Als um den kunstgefügten Kasten nun | Der Wind erbraust und die empörte Welle | Da sank sie hin in Angst, betränt die Wangen, | Und schlang um Perseus Nacken ihren Arm | Und

sprach: O Kind, wie gross ist meine Qual. | Du aber atmest sanft im Schlaf und ruhst | Mit stiller Säuglingsbrust im freudelosen | Erzfesten, nachterleuchteten Gehäus | Dahingestreckt in tiefe Dämmernis | Und lässest ruhig über deinem dichten | Gelockten Haar die Flut vorüber wandeln | Und das Geheul des Sturmes | In deinem Purpurkleid, ein lächelnd Antlitz. | Ach, ahntest du die Schrecken um dich her, | Gewiss, du lauschtest mir mit bangem Ohr. | Doch schlaf, o Kind, und schlafen soll die See | Und schlafen all das unermessne Leid! | Du aber wandle deinen harten Sinn, | O Zeus! — und ist ein Frevel dies Gebet, | Vergib mir, Vater, um des Kindes willen!".

7. PINDARAS.

Pindaras, kurį Kvintilijanas vadina pačiu žymiausiu iš devynių graikų lyrikų *(novem lyricorum longe princeps)*, gimė kokia dvidešimt metų vėliau negu Simonidas. Nors jo tėvai buvo Tebų piliečiai, viena vieta jo penktoj pitinėj odoj leidžia manyti, kad jų tolimesnieji protėviai priklausė prie dorėnų aristokratinės Aigidų šeimos.

Poetiniai gabumai anksti pabudo Pindaro krūtinėj; graži legenda iš Pindaro vaikystės pasakoja, kad vieną sykį vaikui miegant ant jo lūpų nusileido bitės ir pradėjo ten rinkti medų.

Galimas dalykas, kad dar Tebuose į muzikos ir poezijos paslaptis įvedė jaunuolį fleitistas Skopelinas ir poetės Korinna ir Mirta. Giliau atsiskleidė jam tos paslaptys Atėnuose, kur jis susitiko su Lasu hermijoniečiu ir Simonidu Jaunesniuoju.

Dėl vaidmens, kurį Pindaras vaidino persų karų laikais, mes turime prieštaraujančių žinių: Polibijas kaltina Tebų dainių esą jis buvęs persų šalininkas. Greičiausia šioj žinutėj glūdi nesusipratimas—žinome bent, kad per antrąjį persų karą Pindaras gyveno Aiginoj, kuri buvo ištikimiausia Atėnų sąjungininkė. Prieš Polibiją kalba ir išlikusios mums Pindaro odos, kuriose jis garbina aiginiečių ir atėniečių pergales, sutriuškinusias persų galybę.

Jau Pindaro jaunųjų metų kūryba taip išgarsino jo vardą, kad įvairių graikiško pasaulio kraštų valdovai, kaip tai Sirakūzų Hieronas, Akraganto — Teronas, Kirėnės — Arkesilajas pradėjo žiūrėti į jį kaipo į pageidaujamą svečią savo dvaruose. Tai privertė mūsų poetą atlikti ilgą eilę tolimų kelionių. Sicilijoje jis bus greičiausiai pasilikęs keleris metus. Mirė Pindaras 441 m. susilaukęs aštuoniasdešimt amžiaus metų.

Graikai anksti priskaitė Pindarą prie savo klasiškų poetų. Atenų penkto ir ketvirto amžiaus rašytojai dažnai jį cituoja, o didžiausias iš jų Platonas ima iš jo eilių nemaža puikių vaizdų.

Jau Hesiodo kūryboj jo gimtojo krašto Bojotijos dvasia randa savo pirmą puikią poetinę apraišką. Antra tos pačios dvasios apraiška tai Pindaro lyrika. Nei pirmas nei antras didysis bojotietis nesukūrė naujų meninių formų: Hesiodas kuria Homerinio epo tradicinėse formose, Pindaras paveldi lyrinės poezijos formas — bet ir vienas ir antras į tas nusistovėjusias formas įdeda naują turinį, naują religinę ir moralinę pasauližvalgą.

Iš poetinio Pindaro palikimo mums išliko maždaug ketvirta dalis. Pindaras bandė savo jėgas visose chorinės lyrikos rūšyse. Senovės liudijimai kalba apie himnus, pajanus ir ditirambus, apie procesijų dainas, apie dainas paskirtas mergaičių chorams, apie mimiškas šokių dainas, apie užustalės ir gedulo dainas. Senieji vertino šiuos Pindaro kūrinius nežemiau negu jo epinikijas — Horatijus, pavyzdžiui, savo garsioj odoj išvardina pirmoj vietoj ditirambus, antroj — himnus ir tik trečioj — epinikijas (Carm. IV 2) — deja tik epinikijų tekstas išliko mums be žymesnių spragų. Iš pajanų, ditirambų ir partenijų Aigipto smėliai grąžino mums, tiesa, — dar palyginti nesenais laikais — daug fragmentų — pilniausią ir gyviausią Pindaro vaizdą mes vis dėlto galime susidaryti remdamiesi pirmiausia epinikijomis.

Epinikijose panaudoti metrai rodo, kad jos visos buvo paskirtos chorui. Ten, kur vyrai arba berniukai, kurie išpildy-

davo giesmes, kalba pirmam asmeny, ten poetas išreiškia savo asmeninius įsitikinimus.

Progą sukurti epinikiją duodavo iškilmingos rungtynės — dažniausai tai buvo ketveri didieji panhelleniniai žaidimai: olimpiniai, pitiniai, nemejiniai ir istminiai. Laimėti rungtynes galėjo arba tas, kuris turėjo greičiausius arklius, arba tas, kuris pralenkė visus kitus savo kūno jėga ir mitrumu, arba pagaliau tas, kuris pasižymėjo didžiausiu meistriškumu muzikoj. Pergale didžiavosi ne tiktai pats laimėtojas, bet ir jo visa giminė ir net visas miestas. Laimėtojui pagerbti buvo rengiamos iškilmingos puotos. Tokios puotos turėjo visuomet religinį pobūdį. Prieš jas buvo daromos iškilmingos eisenos į dievų šventyklas ir jų aukurus, paskui buvo daromos aukos ar tai šventyklose ar laimėtojo namuose, pagaliau ateidavo linksma puota, kurią graikai vadino „komos". Gražiausia tokių iškilmių puošmena graikai laikė epinikiją, kurią išpildydavo choras, vedamas dažniausiai paties pergalės himno autoriaus. Linksma ir laisva puotos nuotaika randa išraišką epinikijų turiny ir formoj: choras nesilaiko čia senų nomų ir himnų reikalavimų.

Norėdamas pagerbti laimėtoją, epinikijos autorius turėdavo susipažinti su jo gyvenimu, kad galėtų parodyti, jog jo pergalė yra subrendęs viso to gyvenimo vaisius. Žmogaus gyvenimas priklauso pirmiausia nuo dievų: Olimpiečių dovana yra jau įgimti žmogaus gabumai. Dievams taip pat turi būti dėkingas žmogus už pasisekimą svarbiausiuose savo reikaluose: į pergalę rungtynėse reikia žiūrėti pirmiausia kaip į aiškų dievų malonės įrodymą. Žmogaus likimas yra toliau glaudžiausiai surištas su jo šeimos, giminės ir miesto praeitim. Pagaliau, tam tikrose ribose žmogus pats yra savo laimės kalvis: be tam tikrų moralinio būdo ypatybių, kaip pav., ištvermingumo, laimėjimas rungtynėse vargu ar būtų galimas.

Tie trys momentai įvairiausiais būdais ir įvairiausiomis progomis grįžta P i n d a r o epinikijose. Išvystydamas savo mintis, surištas su šiais momentais, P i n d a r a s duoda išraišką savotiškai religinei ir moralinei pasauližvalgai. Kaip tikras menininkas, jis daro tai ne abstrakčia forma, bet puikių konkrečių vaizdų pagalba.

Štai P i n d a r a s rodo, kad dievai davė pergalę žmogui, kuris pasižymėjo ypatingu dievotumu ir tuo būdu užsitarnavo

ypatingą globą dievų, nuo kurių priklauso rungtynių išdavos. Iš to išeina pamoka, kad visuose atsitikimuose žmonės turi rūpintis tuo, kad užsitarnautų dievų malonės.

Iškeldamas aukštas laimėtojo būdo ypatybes, dainius perspėja jį, kad nepasikeltų į puikybę, nes laimė žmogaus gyvenime yra nepastovi ir Nemesida greit galinti nulenkti perdaug išdidžią galvą. Ties žmogaus ir jo giminės likimo staigiais pasikeitimais P i n d a r a s sustoja su ypatingu pamėgimu. Dažnai jis plačiai parodo, kad didelis laimėtojo pasisekimas rungtynėse yra ne kas kita kaip atpildas už nelaimę, kurią laimėtojas arba jo giminė patyrė praeity.

Tiek graikų elegijoj, tiek jų chorinėj lyrikoj didelį vaidmenį vaidina gnominė išmintis, kuri stengiasi apimti žmonių veikimą tam tikromis taisyklėmis ir moraliniais dėsniais. Gnomės, išbarstytos P i n d a r o epinikijose, artina jį su vadinamaisiais septyniais išminčiais, kurių trumpose sentencijose graikų gyvenimo filosofija rado gražią ir savotišką išraišką.

Dar daugiau vietos užima P i n d a r o dainose mitologiniai motyvai. Tie motyvai nesudaro atsitiktinio ir išorinio papuošimo, bet padeda dainiui išreikšti jo giliausias mintis. P i n d a r a s pabrėžia, kad suprasti jo nupieštus mitinius epizodus galėsiąs tik tas, kas nepasitenkinsiąs tik jų tiesiogine prasme, bet savo asmens pastangomis mokėsiąs surasti jų gilesnę alegorinę prasmę: „daug greitų vilyčių — sako jis — turiu aš savo šūtyje po pažastim — jų garsą išgirs protingieji, bet, apskritai, jos yra reikalingos aiškintojų".

P i n d a r o graikams mitinis pasaulis buvo gyva tikrovė, gražesnė ir kilnesnė, negu juos pačius apsupąs pasaulis: todėl jie su pamėgimu rišo dabarties įvykius su mitine praeitim, ieškodami praeity giliausių dabarties šaknų. Sakysim, į barbariškų kraštų užkariavimus graikai žiūrėjo kaip į ainių tolimų žygdarbių tęsinį. Dar A i s c h i l o ir H e r o d o t o akyse graikų - persų karas tai vienas iš vėlyvesnių aktų milžiniškos dramos, kurios ankstyvesni aktai buvo Argonautų žygis irTrojos karas.

Iš lyrinių poetų niekas taip plačiai nesinaudoja mitiniais padavimais kaip P i n d a r a s. G e f f c k e n (op. cit. I A 140) vadina jį todėl „heroinio laikotarpio sūnum, kurio poezija semia įkvėpimo iš herojų kulto".

Pakaks čia kelių pavyzdžių, kad parodytume, kaip jis riša mitinius padavimus su laimėtojų panhelleninėse rungtynėse gyvenimu. Kartais jis įveda herojus, kurie buvo įsteigėjai galingos giminės, prie kurios priklausė ir laimėtojas. Kitais atsitikimais piešia heroinio laikotarpio įvykius, kurie turi tam tikro panašumo su laimėtojų likimu ir siekimais; kitais vėl — tie įvykiai duoda jam progos perspėti laimėtoją prieš pavojus, kurie grėsia jam, jei jis nepaklausytų praeities pamokų, įkūnytų jos didvyrių likime. Pagaliau, Pindaras, piešdamas mitinius giminių įsteigėjus, stengiasi įrodyti, kad jų dvasia ir būdas kartojasi vėlyvesnėse kartose. Tokiu būdu, pragarsinęs savo giminę, laimėtojas pasireiškia kaipo atstovas dvasios, kuri gyveno per ištisus amžius jo giminėj.

Epinikijų kompozicija ir stilius pasižymi nepaprastu įvairumu: kiekviena giesmė turi savo toną, savo ritmiką. Nerasi dviejų odų, kurios būtų sudarytos pagal vieną schemą.

Pindaro epinikijas, apskritai, galima padalinti į tris rūšis: dorines, ajolines ir lidines. Dorinės odos vartoja tas pačias metrines formas, kurios vyrauja Stesichoro lyrikoj: jų forma yra todėl rami ir iškilminga, mitiniai pasakojimai išvystomi iki galo. Dainiaus asmuo palieka čia šešėly. Savo kalbą jis ima iš epinės poezijos, primaišydamas joje šiek tiek dorizmų.

Ajolinės odos daugiausia primena lesbiečių poeziją, bet jos ritmai pasižymi didesniu įvairumu, lengvumu ir gyvumu. Dorinių odų iškilmingumas čia jau nebeišlaikomas: dainius nesusilaiko net nuo pašaipos garsų, išeina aikštėn su savo asmenybe, kalba apie savo asmeninius santykius su nugalėtoju, iškelia teigiamas savo meno ypatybes ir stengiasi parodyti, kiek jos viršija konkurentų meną.

Visai kitas tonas vyrauja lidinėse odose su jų ramiu ir švelniu būdu. Tos dainos buvo dainuojamos arba eisenai žengiant į šventyklą, arba sustojus jai prieš aukurą: choreutai dainuodami jas nužeminta širdim maldavo dievų malonės.

Pindaro eilės turėjo didelės įtakos ne tik vėlyvesniems graikų lyrikams: aiškių jų pėdsakų galima rasti, sakysim, attikinėj komedijoj. Dar didesnės reikšmės įgijo Pindaras hellenistiniame laikotarpyje, kuris pastatė jį tarp lyrikų pirmoj

vietoj. Nuo hellenistų Pindaro kultas perėjo į romėnus: jo iškilmingumas geriausiai atitiko romėnišką „gravitas“ ir palinkimą į retoriką; bet ir toks subtilus estetas, graikiško paprastumo karščiausias gerbėjas, kaip Horatijus iškelia Bojotijos dainiaus „sūkuriuojančią, viską apsemiančią“ jėgą, (C. IV. 2, 1).

Romoj Pindaras pasidarė vienas iš skaitomų mokyklose autorių, o iš Romos jį perėmė į savo mokyklas Bizantija.

8. BAKCHILIDAS.

Trečias didžiojo triumvirato narys gyveno maždaug penkto amžiaus pirmoj pusėj. Gimė jis, taip pat kaip ir Simonidas, Keo saloj. Su Simonidu rišo jį giminystės ryšiai: jis buvo jo sesers sūnus. Dėdė turėjo savo giminaičio kūrybai didžiausios įtakos, taip kad į Bakchilidą galima žiūrėti kaip į Simonido mokinį ir pasekėją. Žymią savo gyvenimo dalį jisai praleido, taip pat kaip ir jo dėdė, galingų tų laikų valdovų dvaruose. Scholijos prie Pindaro pitinių odų (II 167) pasakoja, kad Sicilijos tiranas Hieronas mėgdavo Bakchilido eiles daugiau, negu Pindaro. Greičiausiai iš šitos užsilikusios žinutės kilo legenda apie tariamąją neapykantą tarp Pindaro ir Bakchilido. Šiaip Pindaras turėjo Bakchilido kūrybai labai žymios įtakos — jaunesnysis poetas ne tik vartoja vyresniojo epitetus ir kitas meninės priemones, bet kaikada kartoja net ištisus sakinius.

Apie jo gyvenimą tikrai žinome tik tiek, kad jis ilgesnį laiką gyveno Atėnuose, kur laimėjo daug rungtynių savo puikiais ditirambais, ir kad vėliau gyveno Peloponnese. Plutarchas (de exilio 14 p. 605C) išvardina tarp didžiųjų žmonių, kurie, ištremti iš savo tėvynės, parašė savo didžiuosius veikalus, ir Bakchilidą. Iš tos žinutės daroma išvada, kad Peloponnese poetas gyveno kaip tremtinys.

Taip pat kaip ir Simonidas, Bakchilidas bandė savo jėgas įvairiose lyrinės poezijos rūšyse: jis kūrė himnus, hiporchemas, pajanus, epinikijas, ditirambus, prosodijas, erotines dainas ir epigrammas.

Bakchilido kūriniuose vyrauja švelni, rami ir giedri nuotaika. Bakchilidas yra pirmiausia taikos dainius. Viename iš likusių mums fragmentų jisai taip dainuoja apie taikos palaimą: „Taika mirtingiems žmonėms yra didelis turtas; ji praskleidžia saldžiai skambančių giesmių žiedus; ant gražiai išdailintų aukurų dega dievams jaučių, gražiavilnių avinų mėsos gabalai. Jaunuoliams vėl rūpi rungtynių aikštė, fleitų garsai ir džiaugsmingos iškilmės; geležim apkaustyto skydo įlinkime audžia vorai savo tinklus, o dviašmenius kardus graužia rūdis. Negirdėti daugiau trimito garsų, nevaromas nuo akių saldusis miegas, džiuginąs mūsų širdį. Gatvės pilnos linksmų pokilių, ir meilės dainos liepsnodamos kyla aukštyn".

Kitame fragmente Bakchilidas piešia saldžias vyno dovanas: „Saldi jėga, veržiamasi iš taurių, kaitina mums krūtinę; ir meilės viltis, įmaišyta į Dioniso dovanas, uždega mums širdį ir kelia vyrams aukštyn jų jausmus ir mintis; griauna žmogus miestų stogus ir laiko save viso pasaulio valdovu. Auksu ir dramblio kaulais žiba rūmai, laivai veža jam per žvilgančią jūrą didžiausią turtą iš Aigipto. Taip įsisiūbuoja puotautojo širdis, iš lėto paskęsdama žavinguose sapnuose". Didžiausia žmogui prieinama laimė, tai jaukus gyvenimas ir nuosaikus naudojimasis jo gėrybėmis: „tik nedaugeliui mirtingųjų lemta dievybės pasiekti žilaplaukės senatvės pastoviai naudojantis laime".

Iki 1896 m. iš Bakchilido raštų buvo žinomi tik negausūs fragmentai. Tais metais Aigipto smėlis grąžino mums liekanas dviejų papyruso ritinių su Bakchilido eilėmis. Mokslininkams pavyko iš tų liekanų sustatyti 19 ištisų eilėraščių. Daugumą kūrinių, išlikusių pirmam ritiny, sudaro epinikijos: keturios jųjų yra pavestos nugalėtojams olimpiniuose žaidimuose, dvi pitiniuose žaidimuose, po tris — istminiuose ir nemejiniuose. Trys iš tų epinikijų pavestos tiems patiems nugalėtojams, kurių triumfus apdainavo jau Pindaras.

Bakchilido ir Pindaro epinikijas sieja daug giminystės ryšių: išaukštinama dorybė, kuri esanti daugiau verta negu pinigai ir jėga; garbindamas paskutinę savo herojaus pergalę, dainius mini ir ankstyvesnius laimėjimus. Labai dažnai įpina jis į savo giesmes mitinius pasakojimus: pav., graži

legenda apie Kroiso išsigelbėjimą nuo mirties, kurį mes visi pažįstame iš Herodoto (I 87), yra apsakyta trečioj epinikijoj (Eil. 23—62).

Antrasis ritinys apima šešias chorines giesmes, paskirtas iškilmėms dievų ir herojų garbei. Mums žinomi dar jų pavadinimai *(Antenoridai, Heraklas, Berniukai, Tesejus, Ija* (Ἰώ) *Idas)*. Mums išliko tiktai trijų pirmųjų tekstas.

Giesmių turinys paimtas iš mitinių padavimų. Gražiausia ir geriausiai išlaikyta yra giesmė septyniolikta (Pagal Blasso numeraciją), pavadinta „Berniukai" (Ἠίθεοι). Apdirbtas šitoje giesmėje motyvas iki 1896 m. buvo mums žinomas tik iš mitografų ir paveikslų ant vazų. Ši giesmė Atėnuose buvo dainuojama prie Tesėjaus Delo Apollonui pastatyto aukuro: ji piešia vieną įspūdingą sceną iš Tesejaus kelionės į Kretą.

Atėniečių laivas veža Kretos baisenybei Minotaurui žiaurią auką — septynis jaunuolius ir septynias mergeles. Laivo bliktyje karalius Minas įsigeidžia gražuolės Eribojos ir paliečia jos veidą. Eriboja šaukiasi Tesejaus pagalbos. Tesėjus pareiškia neleisiąs skriausti belaisvės ir siūląs Minui kumštynių dvikovą; ši dvikova nepažeminsianti Mino, nes jis esąs Poseidono ainis. Minas, lyg abejodamas Tesėjaus dieviška kilme, reikalauja, kad herojus atneštų iš jūros gelmių ką tik ten įmestą žiedą. Be jokio svyravimo Tesejus šoka į jūrą. Delfinai nuneša jį į tėvo rūmus, kur tarp šokančių nereidų jis randa jūrų karalienę Amfitritę. Karalienė uždeda herojui ant pečių purpurinį apsiaustą, o ant galvos — rožių vainiką. Grįžtantį į laivą herojų sutinka berniukų dainuojamas pajanas ir mergelių džiaugsmo šauksmai.

Kiek ši legenda buvo populiari Atėnuose, rodo išlikusi mums pas Pausaniją (I 17) žinutė, kad Kimonas, perkėlęs 470 m. Tesėjaus kaulus iš Skiro salos į Atenus ir pastatęs ten jo garbei puikią šventyklą, pavedė Polignoto mokiniui Mikonui nupiešti vienoj jos sienoj legendą apie Tesejų.

Pastebėkime dar čionai, kad Bakchilido „Berniukuose" mes randame pirmą kartą pasaulinėje literatūroje „naro" motyvą, kuris tarp kitko yra puikios Schillerio balladės „Der Taucher" pagrindas.

Nei vaizdų turtingumu, nei minčių kilnumu Bakchilidas negali lygintis su Pindaru ir Simonidu. Jisai, tur būt, pats tai jautė, nes trečioj ir devintoj epinikijoj lygina save ne su aukštai plasnojančiu ereliu (taip jis buvo pavadinęs save penktoj epinikijoj), bet su zvimbiančia bite ir su meiliai giedančia Keo salos lakštingala. Vaizdų turtingumas ir aiškumas padarė, kad Bakchilidas buvo aukštai vertinamas romėnų: ne reti, pav., yra jo įtakos Horatijui pėdsakai.

TREČIOJI DALIS

DRAMA

I. ATTIKINIS GRAIKŲ ISTORIJOS LAIKOTARPIS.

Pirmoji dalis 479—404.

Helleninį laikotarpį skiria nuo attikinio laikotarpio graikų-persų karai. (497—479). Tie karai atidavė pirmenybę graikų pasauly ateniečiams. Peloponneso karas (431—404) atima Attikos valstybei jos politinę persvarą, bet nesustabdo jos vis augančios kultūrinės reikšmės visai Helladai: kaip tik ketvirto amžiaus Atenai teisingai įgyja visos Graikijos metropolijos vardą, kurį jiems duoda Platonas. Dvasinė Atenų hegemonija tęsiasi tokiu būdu per visą attikinį laikotarpį, politinė pirmenybė priklauso jiems tik iki nelaimingo Peloponneso karo pabaigos (404). Didžiausias to pirmo laikotarpio kūrybinis apsireiškimas, Attikos drama, yra susijusi tampriausiais siūlais su laisva ir galinga Atenų demokratija. Meskime todėl bent trumpą žvilgsnį į tos demokratijos plėtotės svarbiausius momentus.

510 metais ateniečiai nuvertė savo tiraną Hippiją ir grįžo prie senos, Solono nustatytos valstybės santvarkos. Ta santvarka nepatenkino tačiau visų luomų: tuoj po Hippijo ištrėmimo prasidėjo smarkios partijų kovos, kurios privedė pagaliau prie Kleisteno naujos demokratinės konstitucijos (apie 508-7).

Keturiose senose filose, kurios buvo paremtos kilminiu principu, aristokratinės giminės vaidino dar labai žymų vaidmenį. Norėdamas pašalinti jų įtaką Kleistenas padalino visą kraštą į dešimt filų pagal grynai teritorijalinį principą. Kiekviena fila apimdavo eilę valsčių (dėmų), kiekvienas demas turėjo savo viršaitį (demarchą), savo iždą ir nuosavą žemės sklypą. Visi demo piliečiai buvo lygūs tarp savęs: jokių juridinių privilegijų aristokratai naujoj santvarkoj neturėjo. Valstybės priešaky stovėjo archontas ir Penkių šimtų Taryba (po 50 atstovų nuo kiekvienos filos), bet aukščiausias valstybės valdovas buvo Attikos liaudis, kuri savo susirinkimuose sprendė apie visus valstybės reikalus.

Šiek tiek varžė šiaip neapribotą Atenų demo valdžią senovinė aristokratinė įstaiga, kurią mes galėtume pavadinti Atenų valstybės aukštaisiais rūmais — areopagas — kurios Kleistenas dar nepašalino.

Vos įsikūrusiai Atenų demokratinei valstybei teko išlaikyti sunkų savo jėgų bandymą; ją iškarto užpuolė lakedaimoniečiai, bojotiečiai ir chalkidiečiai. Ateniečiai ne tik atrėmė šį puolimą, bet ir įsigijo derlingame Chalkidos krašte didelį žemės plotą, kuriam apgyvendino kelis tūkstančius savo kleruchų (naujakurių). Vos tik pasibaigė tas pirmas jaunos demokratijos jėgų bandymas, kaip Rytuose pakilo baisi audra, kuri sutriuškino laisvas graikų valstybes Mažoj Azijoj ir pradėjo iš lėto artintis prie sausumos Graikijos.

Pirmas etapas milžiniškose kovose tarp persų ir graikų buvo Jonėnų sukilimas. Jau keliasdešimtys metų Joniją slėgė persų jungas. Nuversti tą jungą jonėnai galėjo tikėtis tik tuo atveju, jei jiems padėtų sausumos graikai. Sukilimo iniciatorius, Mileto valdovas, Isagoras kreipėsi į Spartą ir į Atenus, bet pagelbos ir tai nežymios (25 laivai) susilaukė tik iš Atenų ir jų sąjungininkės Eretrijos. Sukilėliams pavyko pradžioj (499) paimti Lidijos sostinę Sardus ir sumušti foinikiečių laivyną netoli nuo Kipro salos Salamino, bet po tų pirmųjų pasisekimų laimė greit atsisuko nuo jonėnų. Po kelių metų didvyriškų bet deja beviltiškų kovų Jonija turėjo grįžti į persų jungą, kuris dabar pasidarė ityn sunkus. Miletas — Jonijos miestų karalius — buvo sudegintas (494) ir jau niekuomet nebegrįžo prie seno klestėjimo.

Taip nelaimingai pasibaigė pirmas milžiniškos Rytų ir Vakarų kovos etapas.

Mileto sugriovimas padarė graikams ypač ateniečiams gilaus įspūdžio: žinodami, kad už pagelbą suteiktą Jonijos sukilėliams persų karalius nori juos nubausti, jie pradėjo ruoštis gynimuisi.

Kritiškoj gadynėj ateniečių tarpe atsirado didelis valstybės vyras Temistoklas, kuris pirmas suprato, kad Atenai atremsią galingą priešą ir pasidarysią pirmaeile jėga tik tada, jei sukursią galingą laivyną (Thucyd. I 93, 4). Išrinktas 493/2 metais archontu jis pradėjo tuojau vykdyti savo programą,

bet greit susilaukė pasipriešinimo iš kito didelio valstybės vyro Miltijado, kuris buvo įsitikinęs, kad atremti persus galėsianti tik sausumos kariuomenė. Temistoklas turėjo tuo tarpu atidėti savo toli numatančių planų vykdymą — Atenų vadu pasidarė Miltijadas.

490 metais Datiso ir Artaferno vedama persų kariuomenė persikėlė laivais per Aigejaus jūrą, paėmė ir sunaikino Eretriją ir išsikėlė į Attikos rytų krantą netoli nuo Maratono lygumos. Kaip tik toj lygumoj nutarė ją sutikti Miltijadas. Prieš maždaug penkiolika tūkstančių persų jis galėjo pastatyti tik dešimts tūkstančių ateniečių ir prisidėjusių prie jų platajiečių; spartiečiai laukė mėnulio pilnaties, kad iššygiuotų į kovos lauką. Miltijadui pavyko palaužti persų pasipriešinimą be jų pagelbos.

Maratono pergalė, kuri pabaigė antrąjį persų-graikų karų etapą, be galo pakėlė ateniečių reikšmę visam graikų pasauly, nes visiems buvo aišku, kad jie atrėmė pavojų, gręsiantį visų hellenų laisvei: „Kovodami hellenų priešaky (Ἑλλήνων προμαχοῦντες — in prima acie pugnantes) — sako Simonidas — ateniečiai sutriuškimo Maratone auksu spindinčių medų galybę".

Persų valdovas, žinoma, negalėjo pripažinti save nugalėtu ateniečių: jis nutarė ne tik nubausti juos, bet ir paversti visą Graikiją persų valstybės satrapija. Graikų laimei persai negalėjo tuojau pradėti ruoštis naujam žygiui prieš Helladą, nes dar nesijautė saugūs savo senos valstybės ribose: 486 metais sukilo Aigiptas ir tas sukilimas buvo numalšintas tik kitais metais; 484 metais visų jėgų įtempimo pareikalavo iš persų Babilono sukilimas. Tik atstatę tvarką savo senoj valstybėje, galėjo persai galvoti apie jos ribų praplėtimą.

Toli gražu ne visa Graikija buvo pasiryžusi kovoti už savo laisvę. Kai kurios šiaurės ir vidurinės Graikijos aristokratinės valstybės, kaip Tessalija ir Bojotija daugiau negu persų bijojo savo vidinio priešo — demokratijos. Delfų orakulas, kuris visame graikų tiek religiniame, tiek politiniame gyvenime vaidino labai didelį vaidmenį, svajojo išplėsti savo įtaką į visą persų valdomą pasaulį ir veikė todėl jų naudai: jo ištarmės, pranašaudamos persų pergalę, sukeldavo Graikijos kraštų daugumoj panikos nuotaiką.

Laimei ne visi kraštai pasidavė šiai nuotaikai. Dvi žymiausios graikų valstybės — Sparta ir Atenai — įtempė visas jėgas žūtbūtinei kovai pasiruošti. Didžiajam Atenų valstybės vyrui Temistoklui pavyko dabar įtikinti ateniečius, kad be galingo laivyno jie nelaimėsią kovos su persais: 483—481 metais Atenai pastatė šimtą aštuoniasdešimt laivų ir pasidarė tokiu būdu pirma jūros valstybe visoj Graikijoj.

481 metų rudeny Sparta, Atenai ir tiek vidurinės Graikijos tiek salų valstybėlių eilė sudarė kovai su persais Hellenų Sąjungą.

Puikiai paruošęs viską naujam žygiui, persų karalius Kserksas turėdamas apie šimtą tūkstančių kareivių pradėjo 480 m. pavasary traukti į Grakiją sausumos keliu per Trakiją ir Makedoniją; apie tūkstantis laivų lydėjo kariuomenę jūra.

Sąjungininkai užleido persams be kovos Tessaliją ir nutarė užstoti jiems kelią, gindami Termopilų tarpeklį, per kurį ėjo vienintelis kelias iš Šiaurės į Vidurinę Graikiją. Tuo pačiu laiku sąjungininkų laivynas turėjo susidurti su persų laivynu prie Artemisijo iškyšulio. Sulaikyti priešo Termopilų gynėjams nepavyko — jų didvyriškas vadas spartiečių karalius Leonidas nepanorėjo palikti kovos lauko ir kovėsi su priešais, kol nežuvo paskutinis jo kareivis. Jūros mūšis prie Artemisijo taip pat neatnešė graikams pergalės: jų laivynas turėjo pasitraukti į Salamino sąsiaurį ir ten laukti priešo. Visa vidurinė Graikija pateko į persų rankas.

480 m. rugsėjo pabaigoj Salamino sąsiaury įvyko mūšis, kuris išgelbėjo Graikiją, o kartu su ja ir visą Europos kultūrą, kuriai kaip tik nugalėtojai graikai padėjo svarbausius ir tvirčiausius pamatus. Aischilas smulkiai atvaizdavo to mūšio visus svarbiausius įvykius nepamirštamose savo „Persų“ tragedijos eilėse.

Sutriuškinto persų laivyno liekanos turėjo skubiai grįžti į Mažosios Azijos krantą. Graikijoj paliko tik sausumos kariuomenė. Po Salamino mūšio ji pasitraukė iš Vidurinės Graikijos į Tessaliją ir ten praleido žiemą. 479 metų pavasary tos kariuomenės vadas, Mardonijas, vėl įžygiavo į vidurinę Graikiją ir galutinai sunaikino Attiką. Besiartinant sąjungininkams jis pasitraukė į Bojotiją ir netoli nuo Platajų priėmė mūšį. Vedami spartiečių karaliaus Pausanijo, sąjungininkai vi-

siškai sutriuškino persų kariuomenę — pats jų vadas Mardonijas žuvo kovoj.

Tuoj po Platajų mūšio graikai sunaikino persų laivyno liekanas prie Mikalės pusiasalio. Mažosios Azijos graikai galėjo dabar nuversti persų jungą ir tikėtis, kad jų Sausumos Graikijos broliai neleisią vėl jų pavergti.

Persus nugalėjo dviejų priešininkių graikų valstybių — Atėnų ir Spartos sąjunga. Deja, ši sąjunga buvo tik laikina ir neprivedė prie visos graikų tautos susivienijimo. Iki garsiųjų karų pirmenybė graikų pasauly priklausė neginčytinai spartiečiams; kovose su persais svarbiausią vaidmenį suvaidino ateniečių laivynas. Persų karams pasibaigus Graikijoj atsirado dvi galybės, pretenduojančios užimti Helladoj pirmą vietą. Sparta stovėjo Peloponneso sąjungos priešaky. Atenai su Aigejaus jūros salų ir krantų valstybių dauguma sudarė Attikos - Delo sąjungą (478/77). Kiekvienas iš tos jūros sąjungos narių turėjo ar pristatyti tam tikrą laivų kiekį į bendrą laivyną ar sumokėti atitinkamą sumą į bendrą sąjungos iždą Delo saloj. Metiniai narių įnašai sudarydavo beveik iki paties Peloponneso karo maždaug keturis šimtus šešiasdešimt talentų, t. y. maždaug šešis milijonus litų.

Keliolika metų Sparta palaikydavo su Atenais bent oficialiai draugiškus santykius, nors ir žiūrėjo į augančią Atenų valstybę su pavydu ir nepasitikėjimu. Pagaliau 461 m. spartiečių ir ateniečių sąjunga iširo ir prasidėjo atvira Delo-Attikos sąjungos su Peloponneso sąjunga rivalizacija.

Jauna, Kleisteno įkurta demokratija puikiai išlaikė baisųjį bandymą. Tėvynės ginime dalyvavo visi Atenų visuomenės luomai, neišskyrus net žemiausio — tetų. Nieko nuostabaus, kad Atenai panorėjo dabar nusikratyti paskutinėmis aristokratinės santvarkos liekanomis ir įvesti pas save nieko neribotą liaudies valdžią.

Radikalią demokratiją varžė dar areopagas — aukštieji Atenų valstybės rūmai, kuriuos galima sulyginti su Romos senatu. Areopago nariais buvo iki gyvos galvos ištarnavę savo laiką archontai. 462 metais demokratų vadas Efial-

tas padarė perversmą, atimdamas areopagui visas jo politines teises ir palikdamas tik jurisdikciją bylose dėl nužudymo. Šiaip visos areopago teisės perėjo ar į liaudies susirinkimą, ar į liaudies renkamus penkių šimtų tarybą ir prisiekusiųjų teismus.

Su kokiu pasitikėjimu Atenų demokratija žiūrėjo į savo jėgas, rodo jos pasiryžimas, iš vienos pusės, vesti toliau kovą su persais, iš kitos, nevengti atviro susidūrimo su Sparta.

459 metais ateniečiai nusiuntė savo laivyną padėti Deltos kunigaikščiui Inarui kovoj prieš persus. Jie apgulė Memfiso tvirtovę, kuri buvo persų rankose, bet per ištisą metų eilę negalėjo jos paimti. Maždaug tuo pačiu metu prasidėjo vadinamasis pirmas Peloponneso karas: 457 metais spartiečiai sumušė ateniečius prie Tanagros Bojotijoj, bet, neišnaudodami savo pergalės, pasitraukė į Peloponessą. Po dviejų mėnesių ateniečiams pavyko sutriuškinti prie Oinofitos bojotiečių kariuomenę: bojotiečiai, lokrai ir fokai turėjo dabar pripažinti ateniečių hegemoniją visoj vidurinėj Graikijoj iki pačių Termopilų.

456 metais ateniečiai nugalėjo savo seną konkurentę prekyboj — Aiginą — ir privertė ją įstoti į savo vedamą jūros sąjungą. Kitais metais jiems pavyko išplėsti sąjungą ir į vakarų pusę, prijungiant prie jos Dzakinto ir Kefalenijos salas.

Atenų demokratija ir jos jaunas vadas Periklas galėjo didžiuotis savo laimėjimais — ilgainiui tačiau kova dviejuose frontuose pasirodė esanti neįmanoma. 454 metais persai visiškai sunaikino ateniečių kariuomenę, nusiųstą į pagalbą aigiptiečiams. Baimė, kad persai vėl nepasirodytų Aigejaus jūros vandenyse, susilpnino graikuose norą tęsti brolžudišką kovą, ir 451 metais senam persų nugalėtojui Kimonui pavyko sudaryti su spartiečiais karo paliaubas penkeriems metams. Atenų vadovybė perėjo dabar į Kimono rankas. Didysis karvedys nutarė sukoncentruoti visas jėgas kovai su persais: 449 metais ateniečių laivynas išplaukė į Kiprą — bet čia senąjį vadą užklupo mirtis.

Kimonui mirus valstybės vairas vėl pateko į Periklo rankas. Nors ateniečių laivynas sumušė prie Kipro salos Salamino persų laivyną, Periklas nutarė nutraukti karą su Rytų valdovu, kad galėtų sukurti galingą valstybę pačioj Grai-

kijoj. Pagal Kallijo taiką (448) persų karalius pažadėjo nesiųsti savo laivyno į Aigėjaus jūrą ir nesiartinti prie graikų apgyventų Mažosios Azijos krantų arčiau negu kariuomenė gali pereiti per tris dienas.

Periklas aiškiai matė, kad sukurti galingą ir suvienytą, Atenų vadovaujamą valstybę, jis galėsiąs tik po ilgo kūrybinio darbo, kuris yra neįmanomas be taikos. Kai 447 metais po nelaimingo mūšio prie Koronejos Viduriniosios Graikijos valstybėlės sudarė, susijungdamos apie Tebus, nepriklausomą nuo Atenų galybę, Periklas nutarė susitaikyti su nauja Sąjunga. Kitais metais jis atsisakė nuo Atenų užkariautų pačiam Peloponnese kraštų (Megara, Troidzenas, Achajos pakrantė) ir sudarė su Sparta taiką trisdešimčiai metų (446). Atenai pažadėjo nepriiminėti į savo sąjungą Peloponneso sąjungos narių; — spartiečiai — Attikos sąjungos narių. Graikų pasaulis buvo tuo būdu padalintas tarp Atenų ir Spartos sąjungų.

Periklo taika, nors ir truko ne trisdešimts, bet tik penkiolika metų, atnešė Atenams visose kultūrinio gyvenimo srityse puikiausią klestėjimą. Tas klestėjimas buvo kuo tampriausiais siūlais surištas su Periklo asmenim. Radikali demokratija niekuomet nebūtų galėjusi privesti Atenų valstybės prie tokio aukšto žydėjimo, jeigu jos priešaky nebūtų atsiradęs vyras, kuris, nelaužydamas jos konstitucinės santvarkos, mokėjo sujungti savo rankose visus valdymo siūlus: „savo vardu — sako Tukididas (De bello Peloponn. II, 65, 9) apie Atenų valstybę — tai buvo demokratija, o iš tikrųjų vieno vyro valdžia".

Periklo vyriausias tikslas buvo — kaip jau sakėme — sukurti galingą Atenų valstybę (ἀρχή). Laisvi sąjungos nariai palaipsniui tapo tos valstybės dalimis — mėginimai atgauti seną nepriklausomybę buvo malšinami Periklo su didžiausiu griežtumu. Atenų vidinė politinė santvarka ir jų įstatymai pasidarė pavyzdžiu visoms valstybėms, įeinančioms į jų vadovaujamą sąjungą. Atenų matus ir monetas priėmė palaipsniui visi Sąjungos nariai, kol pagaliau Atenai atėmė jiems teisę kaldinti pinigus. 454 metais Atenai perkėlė iždą iš Delo į savo Akropolį. Greit pradėjo ateniečiai apgyvendinti savo kleruchus ir statyti savo garnizonus įvairiuose kraštuose, prisidėjusiuose prie sąjungos.

Po Kallijo taikos (448) tarp sąjungininkų pasigirdo balsų, kad kovai su persais pasibaigus sąjunga nustojusi reikšmės ir kad jos nariai turį todėl atgauti seną nepriklausomybę. Periklas, žinoma, nemanė atsisakyti nuo Atenų hegemonijos — jis tvirtino, kad Aigėjos jūros pakrančių ir jūros graikai be ateniečių būtų greit pavergti persų ir kad Atėnai turį ir toliau budėti jų sargyboj. Sąjunga buvo padalinta 433 metais į penkias mokesčių apskritis (Jonija, Hellespontas, Trakija, salos, Karija) ir Atenai rinko iš jų mokesčius kaip iš savo paprastų valdinių. Delo sąjunga virto Atenų valdoma valstybe. Atenų uostas Pirejus pasidarė prekybos vidurtaškiu ne tik tos valstybės, bet ir bene viso pasaulio.

Bet Periklas padarė Atenus ne tik ekonominiu Graikijos vidurtaškiu — kaip tik į jo vedamą Šventąjį miestą pradėjo plaukti iš visų Hellados pusių ir dvasiniai turtai. Iki penkto amžiaus pradžios menas, mokslas ir filosofija vystėsi graikų pasaulio pakraščiuose — dabar beveik visi dvasinės graikų kūrybos atstovai skuba į Atenus ir pakelia jų kultūrą iki tiesiog stebuklingo tobulumo laipsnio. Be savo penkto šimtmečio Atenai nebūtų padėję pamatų visai Europos kultūrai.

Spartiečiai ir jų sąjungininkai, žinoma, žiūrėjo į augančią Atėnų galybę su nepasitikėjimu ir baime. Ypatingai buvo nepatenkintas senas prekybinis Atenų konkurentas Korintas, ir jis tai daugiausia prisidėjo prie to, kad tarp Atenų vedamos sąjungos ir Peloponneso sąjungos prasidėjo baisus karas.

Peloponneso karo nuostabų ir nekieno daugiau nepralenktą paveikslą paliko mums didžiausias Graikijos istorikas Tukididas. Mums teks skyriuje, pavestam Tukididui susipažinti su jo veikalo turiniu, t. y. atpasakoti pirmųjų dvidešimties karo metų svarbiausius įvykius. Čia mes priminsime klausytojams tik pagrindines karo datas.

Pirmąjį liūdno karo dešimtmetį (431—421), kuris pasibaigė Nikijo taika, mes vadiname vedusio jį spartiečių karaliaus Archidamo karu. Antrais karo metais Atenuose prasidėjo baisus maras, kuris pražudė maždaug trečiąją Atėnų gyventojų dalį ir pagaliau atemė ateniečiams jų didįjį vadą — Periklą (429). Didžiojo valstybės vyro vietą užėmė dabar

demagogas Kleonas. Amfipolio mūšy Kleonas žūna kartu su savo priešu, lakedaimoniečių vadu Brasidu. Nikijo taika (421) baigia pirmąjį karo dešimtmetį.

Taika deja buvo nepastovi. Sparta negalėjo priversti savo sąjungininkų lojaliai vykdyti taikos sąlygas, o Atenuose pradėjo veikti be galo gabus ir nesivaržantis jokiomis priemonėmis Alkibijadas. 415 metais jam pavyko įtikinti ateniečius, kad galutiną smūgį spartiečių galybei būsią galima suduoti Sicilijoj, atimant dorenų miestui Sirakuzams jų hegemoniją saloj ir prijungiant ją prie Attikos jūros sąjungos. Ateniečiai sutiko išsiųsti į Siciliją savo laivyną ir padarė Alkibijadą vyriausiuoju jo vadu.

Ar visas tas drąsus sumanymas galėjo pavykti, sunku pasakyti — kaltė už tai, kad Sicilijos ekspedicija pasibaigė baisiausia katastrofa, krinta pirmiausia ant ateniečių, kurie pačioj ekspedicijos pradžioj atšaukė jos vyriausiąjį vadą, iškeldami jam bylą dėl šventvagystės. Alkibijadas ne tik negrįžo į Atenus, bet nuvyko pas spartiečius ir savo patarimais daug prisidėjo prie spartiečių pergalės. 413 metais ateniečių kariuomenė Sicilijoj buvo visiškai sunaikinta. Atenų jūros valstybei tai buvo galo pradžia.

Ateniečiams pavyko dar per sekančius devynerius metus laimėti kelis žymius mūšius. Po Kiziko (410) ir po Arginusu (406) spartiečiai siūlė ateniečiams padaryti taiką, atstatant seną Attikos jūros sąjungą, tik šiek tiek susiaurintose ribose. Tokia taika būtų išgelbėjus Atenų valstybę — radikali demokratija, kurią vedė demagogas Kleofonas, abu kartu atmetė taikos pasiūlymus.

Sparta įtempė visas savo jėgas; persų auksas leido jai pastatyti galingą laivyną, su kuriuo jų gabiam vadui Lisandrui pavyko 405 metų pavasarį visiškai sunaikinti ateniečių laivyną. Naujo laivyno pastatyti Atenai jau nebegalėjo. Išskyrus Samą, visi Attikos jūros sąjungos nariai atsiskyrė nuo Atenų. Lakedaimoniečiai apgulė iš sausumos ir iš jūros Atenus ir jų uostą Pirejų — Atenuose prasidėjo badas. Dabar tik pamatė Atenų demokratija kur ją nuvedė jos radikalieji vadai.

Korintiečiai ir tebiečiai norėjo visiškai sunaikinti Atenus; tam norui pasipriešino spartiečiai, atsiminę apie savo bendras su ateniečiais kovas prieš persus: — jeigu tikėti Kse-

nofontu (Hellenica II, 2, 20), jie pareiškė, kad „būtų neteisinga padaryti vergu miestą, kuris didžiausio pavojaus akyvaizdoj padarė visai Helladai tiek gero". Jeigu ne tas kilnus spartiečių pasipriešinimas, Atenų ketvirto amžiaus puiki kultūrinė plėtotė ir dvasinė hegemonija graikų pasauly būtų pasidariusi negalima.

404 metais sudaryta taika palaidojo Atenų politinę hegemoniją: Atenų valstybei paliko tik Attika ir Salaminas; Atenų miestą ir uostą giną mūrai tapo sunaikinti; laivynas, išskyrus dvylika laivų, išduotas lakedaimoniečiams; Temistoklo ir Periklo nuostabus kūrinys — Delo - Attikos jūros sąjunga — galutinai sunaikintas.

II. TRAGEDIJA.

Attikos poetinis genijus visai nepasireiškė epo srity; tarp didelių graikų lyrikų jis turėjo tik vieną atstovą (Solona) ir tas atstovas buvo vis dėlto ne didžiausias. Už tat sekąs didelis laikotarpis — dramos laikotarpis yra glaudžiausiai surištas su Attikos žeme. Graikų drama yra vienas iš tų amžinų žmogaus kūrybos laimėjimų, kurie iškovojo Atenams viso dvasinio pasaulio metropolijos vardą (Platonas, Protagoras).

Sename Įstatyme mes randame pasakojimų su šen ir ten įpintomis kalbomis ir pasikalbėjimais, pav., Hiobo knygoj. Tam tikrų dramatinių pradų galima pastebėti jo stebuklingoj erotinėj lyrikoj, būtent skiriamoj Saliamonui „Giesmių Giesmėj". Niekur tačiau nerasime įrodymų, kad Dovydo ir Saliamono tauta turėtų ką nors panašaus į dramatinius vaidinimus. Pas indus dramatinė poezija atsirado tik tais laikais kai graikų kultūra pradėjo galingai ir tiesioginiai veikti Gango kraštą. Pagaliau, viduramžių vadinamos misterijos yra be abejonės surištos, tiesa, vos pastebimais siūlais, su graikų dramatine kūryba. Graikijoj šita nuostabi poezijos rūšis puikiai pražydo ir subrendo Atenuose.

1. GRAIKŲ DRAMA IR DIONISO KULTAS.

Sakėme jau įvade, kad visi pagrindiniai graikų poetinio genijaus apsireiškimai — epas, lyrika ir drama — buvo surišti su religine plėtote. Epo gadynėj vyrauja Dzeuso kultas, lyrikos dievas yra Apollonas, drama išaugo iš apeigų, paskirtų dievui Dionisui.

Graikų kulte randame, apskritai, ištisą dramatinių pradų eilę.

Graikai buvo tikri, kad jų dievai gyvena jų šventyklose ir dalyvauja jų iškilmėse. Gana anksti iškilo sumanymas priartinti dieviškas galybes prie žmonių vaizduotės, leidžiant žmonėms vaidinti dievus ir jų veiksmus. Žinome, pav., kad Delfuose gražus berniukas vaidino Apollona kovojantį su drakonu. Samo saloj deivės Heros šventės metu buvo vaidinamos Dzeuso ir Heros vestuvės. Eleusino misterijas Klementas Aleksandrietis vadino tiesiog „mistine drama", kurioj buvo vaidinama Demetros ir Korės istorija (Plg. aukščiau psl. 123). Ši „drama" susidėdavo greičiausiai iš miminių veiksmų, sujungtų su simboliniais posakiais ir iškilmingais himnais. Plutarchas savo Nikijo biografijoj pasakoja, kad Atenuose viešų eitynių metu dievas Dionisas buvo vaidinamas gražaus jaunuolio.

Dioniso kultas galėjo duoti pirmą užuomazgą dramai, nes surišta su juo pasaulėžvalga turėjo giliai dramatinį pobūdį. Apie šitą Dioniso religijos pobūdį mes jau esame kalbėję pavestame mistiniam epui skyriuje (plg. psl. 00).

Gyvenimas, kuris nuolat pereina į mirtį, ir mirtis, kuri nuolat pereina į gyvenimą — tai yra pagrindinė šitos religijos paslaptis. Graikai rišo tuos priešingumus su visos gyvosios gamtos gyvenimu. Būdami panteistai, jie perkėlė gyvenimo ir mirties paslaptingą vienybę į patį dievą. Jie apsupo Dionisą įvairių esybių minia, kaip tai satirais, panais ir nimfomis. Tos esybės, be abejonės, kilo iš primityvios vaizduotės sukurtų gamtos daimonų. Pagrindiniai gyvos gamtos reiškiniai randa šiuose daimonuose lyg savo įkūnijimą ir kartu sužmoginimą. Vieningas dievo gyvenimas lyg išsišakoja ir apsireiškia satirais, panais, nimfomis. Šiomis dieviškomis esybėmis graikų

vaizduotė apgyvendino visą gamtą. Ji tokiu būdu išreikšdavo viso graikų religinio gyvenimo giliausią pagrindą, kurį būtų galima pavadinti i m m a n e n t i z m u. Dieviškoji galybė veikia jam tiek gamtos gyvenime, tiek žmogaus krūtinėje. Pasaulio gyvenimas yra ne kas kita, kaip pilniausias dievybės gyvenimo apsireiškimas. Toks supratimas veda prie paprasto gamtos sudievinimo. „Bene giliausiu — sako Zieliński (Religja starožytnej Grecji p. 14) — pamatu senovės graikų religinio jausmo buvo paslaptingojo juos apsupančio gamtos gyvenimo sąmonė. Ir ne tik gyvenimo, bet ir įdvasinimo. Ir ne tik įdvasinimo, bet ir dieviškumo. — Graikų sąmonė negyvos gamtos visai negalėjo įsivaizduoti: visa gamta buvo gyvenimas, visa — dvasia, visa — dievybė. Ne tik savo pievomis ir miškais, savo šaltiniais ir upėmis — dieviška buvo ji ir banguojančia savo jūrų beribe ir tylinčių savo kalnuotų dykumų nejudomumu. Čia net daugiau, negu kitur. Čia, kur mūsų dėmesio nesklaido paskiri šilelių ir tarpumiškių gyvenimai, čia mes stipriau atjaučiame vieną vienlypį jos pačios gyvenimą — nesunaikinamos visų paskirų gyvenimų versmės, didelės Motinos - Žemės".

D i o n i s a s liūdnai miršta su visa gamta žiemos metu ir prisikelia su džiūgaujančiais pavasario spinduliais. Dievui ir jo valdomos gamtos mirimui buvo skiriamos skausmo ir liūdesio pilnos iškilmės, jo prisikėlimui — pavasarį džiaugsmingai sutinkančios apeigos. Dionisinių apeigų dalyviai, apimti aukščiausio entuziazmo, jautė pagrindiniuose gamtos reiškiniuose, ypač augmenijos kasmetiniame tiek nuvytime ir apmirime, tiek jos atgijime ir pražydėjime, paties dievo giliausių paslapčių apsireiškimą: jie lyg matė D i o n i s ą tai persekiojamą, žudomą ir laidojamą, tai vėl atgyjantį, grįžtantį ir viešpataujantį.

P l u t a r c h a s pasakoja apie Agrionijų iškilmes Boijotijoj, kuriose, tarp kitko, buvo vaidinama savotiška D i o n i s o drama: pats dievas, tiesa, iškilmėse nebuvo rodomas. Žiūrovai turėjo įsivaizduoti, kad jis yra pabėgęs į kalnus ir kad dabar jo ten ieško jo priešai. Prieš žiūrovų akis vienas iš šventikų, kuris vaidino priešą, persekiojantį D i o n i s ą ir jo būrelį, puola su kirviu rankoj mergelę, kuri vaidino vieną iš nimfų, priklausančių D i o n i s o būreliui. Su šitomis iškilmėmis

bus greičiausiai buvęs surištas minimas jau Ilijados šeštoj giesmėj mitas apie Likurgą, persekiojantį Dionisą ir jo maitintojas. Panašių mitų graikų vaizduotė sukūrė ištisą begalę. Geriausiai su jais galima susipažinti labai talentingoj Walterio F. Otto knygoj „Dionysos" 1934.

Dievo Dioniso gerbėjų giliausias geismas buvo dalyvauti amžiname dievo gyvenime su visais tragiškais jo persilaužimais — su juo kartu kovoti, kentėti ir nugalėti. Su tuo pagrindiniu geismu buvo neabejojamai surišti jo gerbėjų persirėdymai jo iškilmėse: bakchai (taip vadino graikai Dioniso-Bakcho gerbėjus) užsidėdavo atitinkamas kaukes, apsijuosdavo ožkų ir stirnų odomis, nusidažydavo kūnus gipso suodimis ir įvairiomis raudonomis ir žaliomis augalų sunkomis, apsikabinėdavo veidą dideliais lapais, kad tame keistame apsirėdyme jaustųsi lyg būtų nutraukę su paprastu gyvenimu visus ryšius ir visa savo esybe dalyvautų paslaptingame savo dievo gyvenime.

Taigi šiose iškilmėse mes jau randame savotiškos dramos užuomazgą. Ta užuomazga nebuvo jokia meninė fikcija, bet visais savotiškais apsireiškimais buvo surišta su Dioniso kultu. Kai prie šios užuomazgos prisidėjo sąmoningas poetinis menas, ji pradėjo augti, bręsti ir privedė pagaliau prie vieno iš didžiausių graikų genijaus apsireiškimų, prie jų dramos.

Nuo pirmųjų dramatinės poezijos žingsnių pagrindinę jos dalį sudarydavo choras. Dievo, kuris buvo garbinamas, likimas buvo žiūrovams gerai žinomas. Dažnai jo svarbiausieji momentai būdavo kartojami simbolinėse iškilmėse. Choras išreikšdavo dalyvių jausmus.

Aristotelis sako, kad tragedija kilo „iš ditirambo užgaidžiuotojo". Ditirambas buvo ne kas kita, kaip entuziastinga daina Dioniso garbei, išpildoma iškilmingos puotos dalyvių. Vieni ditirambai, pav., tie, kurie buvo dainuojami pavasario pradžioj Dionisui prisikeliant iš numirusių, turėjo linksmą pobūdį. Tragedija galėjo kilti tik iš tų ditirambų, kurie apdainuodavo Dioniso kančias.

Herodotas (V. 67) pasakoja, kad Sikione maždaug keturiasdešimts penktos Olimpiados metu, t. y. pačiame septinto amžiaus gale ar šešto pradžioj, atsirado traginių chorų,

kurie vietoje Dioniso garbino herojų Adrastą. „Kleistenas, sako Herodotas, grąžino tuos chorus Dionisui". Čia mes turime aiškų įrodymą, kad Kleisteno laikais Atenuose ne tik veikdavo traginiai chorai, bet kad jų vaidinimai buvo perkelti nuo Dioniso į herojus, kurių likimas buvo toks pat skausmų ir kančių pilnas kaip ir Dioniso. Į kitų graikų dievų likimą nei ditirambai, nei vėliau tragedija nebuvo perkeliami, nes laimingieji olimpiečiai nežinojo, kas tai yra skausmai ir mirtis, nuo kurių nebuvo laisvi nei herojai, nei Dionisas.

Jei su tyrinėtojų dauguma patikėsime Aristoteliu, kad tragedija kilo iš ditirambo užgaidžiuotojo, tai reikia manyti, kad tie choro vedėjai Dioniso iškilmėse vaidino ypatingai svarbų vaidmenį. Greičiausiai jie apsakydavo arba kaip Dioniso atstovai arba kaipo skelbėjai, priklausą apsupančiam jų būreliui, pavojus, kurie grasino dievui ir kuriuos jis pagaliau nugalėjo. Choras atsakydamas išreikšdavo savo jausmus lyg apsakyti pavojai grestų dievui dabarty. Choras laikė save Dioniso būreliu — jis perimdavo tokiu būdu vaidmenį satirų, kurie, būdami Dioniso palydovais, dalyvavo visuose jo pavojuose, kančiose ir triumfuose.

2. ARIONAS

Aristotelis tvirtina, kad pradžioje tragedija buvo ne kas kita, kaip satirinis žaismas. Kiti vėl liudytojai sako, kad traginio ditirambo išradėjas Arionas įvedė į šitą poezijos rūšį satirus. Senieji kaip tik aiškindavo žodį tragediją (τράγος — ožys; ᾠδή — daina), kad choro dalyviai — ožkakojai satirai — turėjo į ožius tam tikro panašumo. Naujieji tyrinėtojai ar kartoja šį aiškinimą (Croiset, Manuel p. 242: τραγωδία, chant des τράγοι, des hommes vêtus de peaux de chèvre) ar tvirtina, kad tragedija pradžioj reikšdavo ne ką kitą kaip dainą dainuojamą aukojant Dionisui ožį. (Dichterischer Vortrag bei der Opferung eines Bockes, welches Tier ja nur dem Dionysos geschlachtet wird. Schmid, Geschichte der griechischen Litteratur I Teil, II Band 1934 P. 47—48).

Pirmieji tragedijos žingsniai, apie kuriuos ligi šiol buvome kalbėję, priklausė dorėnams. Visa tolimesnė jos plėtra priklauso ateniečiams.

3. TESPIDAS

Visi senovės liudininkai tvirtina, kad traginis ditirambas virto drama vėlyvesne to žodžio prasme tik Tespido dėka. Gimė Tespidas apie 580 m. pr. Kr. Ikarijos dėme netoli nuo Istmo. Savo jaunystėj jis neabejojamai patyrė didelės įtakos Sikiono poeto sukurtų žemdirbių ditirambų. Pradžioj jis, reikia manyti, rašė ditirambus ir tik vėliau padarė žingsnį, kuris graikų poezijoj sudaro epochą. Tespidas, kuris kaip tik todėl laikomas tragedijos tėvu, pirmas peržengė ribą, kuri skiria ditirambo lyrizmą nuo tragedijos dramatizmo. Jis įvedė vaidilą. Tespido ir jo pasekėjų iki Aischilo kūriniuose vienas vaidila vaidina tame pačiame veikale įvairias roles. Kad jis galėtų tai padaryti, jis buvo reikalingas pertraukų, kurios leido jam persirengt ir užsidėti naują kaukę. Šitas pertraukas užpildydavo choro giesmės. Per savo vadovą choras vesdavo dramatinį dialogą su vaidila. Šitie dialogai stūmė dramatinę akciją pirmyn. Iš užpildytų choro giesmėmis pauzų tarp vaidilos pasirodymų įvairiose rolėse atsirado suskirstymas dramų į atskirus veiksmus. Dramatinė fabula pasireikšdavo prieš Tespidą tiktai choro ir jo vedėjo pasakojimuose. Vedėjas buvo perdaug surištas su choru, kad galėtų vaidinti atskirą individualų vaidmenį. Tespido vaidila buvo ne kas kitas kaip atsakinėtojas (žodis ὑποκρίτης pradžioj reiškė ne ką kitą kaip atsakinėtoją). Į choro klausimus jis atsakinėjo įvairiais pasakojimais. Choro vedėjas viską pasakojo trečiame asmeny. Vaidila, vaidindamas tai vieną, tai kitą asmenį, galėjo pasakoti įvairius įvykius kaip tik tų asmenų vardu.

Kad susidarytume sau aiškesnį vaizdą apie tokį vaidinimą, paimkime mitą apie Pentejų, kurio fabulą pažįstame iš Euripido tragedijos „Bakchantės".

Vienas ir tas pats vaidintojas galėjo paeiliui rodytis scenoje kaipo Dionisas, karalius Pentejus, pasiuntinys ir Pentejaus motina Agauja, pasakoti tai apie vaidinamojo herojaus sumanymus ir pasiryžimus, tai apie įvykius, kurių negalima buvo parodyti scenoj; pav., apie tragišką Pentejaus žuvimą nuo pačios nelaimingos motinos rankų, džiūgavimą dėl jo mirties ir pan.

Vaidila tokiu būdu galėjo supažindinti žiūrovus su stipriausiai jaudinančiomis mito dalimis. Pasiuntiniai ir heroldai,

žinoma, vaidino tokiose tragedijose ypač svarbų vaidmenį. Didžiausia reikšmė priklausė chorui: vaidilos kalbų svarbiausias uždavinys buvo motyvuoti choro giesmes. Lyrinis pradas buvo, žinoma, žymiai stipresnis negu dramatinis.

Be Pentėjaus Tespidas sukūrė dar eilę kitų tragedijų, kurioms medžiagą jis ėmė iš heroinių padavimų. Senieji rašytojai mini „Rungtynes Pelijui pagerbti arba Forbantas", „Šventikai", „Berniukai".

Ar Tespidas pašalino iš savo tragedijų satirus? Vargu jis tai bus padaręs iš karto. Bet kadangi jisai stengiasi iškelti savo kūriniuose heroinį pradą pirmon vieton, tai galimas daiktas, kad sulaukęs tam tikro pasisekimo, jis atsisakė nuo satirų, kurių dalyvavimas tik kliudė rimtam tragedijos vienumui.

Paro chronika, taip pat kaip ir Suidas, sako, kad Tespidas pasižymėjo rungtynėse, kurios įvyko Atenuose tarp 536—34 m. Greičiausiai tai bus buvusios pirmos traginės rungtynės Atenuose. Nuo to laiko tragedija pasidarė svarbiausia kasmetinių Dioniso iškilmių Atenuose dalimi. Teatro tais laikais dar nebuvo. Vaidinimai įvykdavo aikštėje; piliečiai žiūrėjo į juos sėdėdami ant suneštų iš visur suolų. Tespidas bus greičiausiai įvedęs tam tikras innovacijas teatralinėj technikoj. Horatijus pasakoja, kad jo laikais vaidila nusidažydavo sau veidą mielėmis. Kiti liudininkai kalba apie baltų ir raudonų dažų vartojimą ir apie drobines kaukes. Vis dėlto reikia manyti, kad Tespido innovacijos nebuvo perdaug didelės, nes tikro traginio kostiumo išradėju senovė laikė Aischilą.

Pats kasmetinių rungtynių įvedimas antroj šešto šimtmečio pusėj liudija apie tai, kad greta Tespido Attikoj atsirado visa eilė tragikų. Šiek tiek daugiau žinių mes turime tik apie du iš jųjų, būtent apie Frinichą ir Choirilą.

4. FRINICHAS

Apie Frinichą Suidas sako, kad tai buvo atenietis, kuris laimėjo tragines rungtynes šešiasdešimt septintoj olimpiadoj (512—509). Greičiausiai tai buvo pirmas ar vienas iš pirmųjų jo laimėjimų. Antrą sykį laimėjo Frinichas pagal

Plutarchą 476 m. Tos dvi datos nustato maždaug jo kūrybos laikotarpį.

Šioj kūryboj, taip kaip ir pas Tespidą, lyrinis elementas žymiai yra stipresnis negu dramatinis. Taip pat kaip ir attikinės dramos tėvas, jis pasitenkindavo vienu vaidila. Pagal Suidą, jis įvedė veikiančiais asmenimis moteriškes: moteriškių roles Graikijoj vaidino, tiesa, tik vyrai.

Antra Frinicho innovacija tai choro suskirstymas į atskiras dalis, iš kurių kiekviena turėjo tik sau pavestą uždavinį. Frinicho garsiausioj tragedijoj „Foinikietės" pasirodo du chorai: vienas susideda iš jaunų Foinikijos mergelių, laikomų persų valdovo dvare, antras — iš senų persų didikų, kurie, karaliui išvykus į tolimą žygį, valdo kraštą. Seniūnų choras savo giesmėse išreiškia rimtą susirūpinimą valstybės ir jos valdovo likimu. Foinikiečių choras išreiškia aistringą skundą dėl tėvų ir brolių, žuvusių jūros mūšyje su graikais. Tai sudaro meniškai įspūdingą kontrastą.

„Foinikietės" paėmė temą ne iš heroinių sakmių, bet iš įvykių, kurių amžininku buvo pats poetas — jose atsispindi garsiausias graikų istorijoj įvykis — Saliamino mūšis (476). Kokius devyniolika metų anksčiau Frinichas parašė tragediją, paskirtą baisiam įvykiui, nuo kurio prasidėjo persų galybės susidūrimas su graikais. Herodotas (VI. 21) pasakoja, kad „Mileto paėmimas" taip sujaudino žiūrovus, kad visi pradėjo graudžiai verkti. Tas susijaudinimas nesustabdė vis dėlto Atėnų liaudies nuo uždėjimo poetui piniginės pabaudos, nes „jis parodęs atėniečiams jų pačių nelaimę".

5. CHOIRILAS

Apie Choirilą turime visai mažai patikimų žinių. Gyveno jis greičiausiai tarp Tespido ir Aischilo ir pasižymėjo daugiausia vadinamoj satirinėj dramoj: reikia todėl manyti, kad šita dramatinės kūrybos rūšis atsiskyrė jo laikais nuo tragedijos tikslia to žodžio prasme. Visai atsisakyti nuo satirinio žaismo ateniečiai nenorėjo. Išliko mums žinutė, kad Atėnų liaudis, nematydama scenoje satirų, pareikalavo juos grąžinti, sakydama, kad tragedija yra nustojusi visų ryšių su Dionisu (σὺδὲν πρὸς Διόνυσον): tarp naujos tragedijos ir

seno satirinio žaismo buvo sudarytas kompromisas — rungtynėse dažniausiai buvo statomos trys tragedijos ir viena satirinė drama. Demetrijas vadino satirinę dramą „žaidžiančia tragedija“ (παίζουσα τραγωδία). Savo temas ji ima iš to paties rato padavimų apie Dionisо ir herojų nuotykius kaip ir tragedija, bet nevengia griežtai naturalistinių ir humoristinių motyvų fantastiškumo ir sąmojo, nesirūpindama, kad išlaikytų visur kilnų toną ir stilių. Komiški pradai, tiesa, nepriklausė prie jos esmės, bet ir nėra iš jos taip griežtai šalinami kaip tragedijoj. Jos turinį sudarydavo baisūs ir, greta to, juokingi nuotykiai. Joje veikiantieji asmenys buvo tai narsūs, tai juokingi, o pabaiga visuomet laiminga. Mėgiamiausias satirinės dramos herojus yra Heraklas, kuris prie progos mėgsta gerai pavalgyti ir išgerti ir su pamėgimu klausosi linksmų užkabinėjimų satirų ir bakchančių. Geriausiai šį skirtumą tarp tragedijos ir satirinės dramos išreiškia Horatijus savo „Ars poëtica“:

Verum ita risores, ita commendare dicacis
Conveniet Satyros, ita vertere seria ludo
Ne quicumque deus, quicumque adhibebitur heros,
Regali conspectus in auro nuper et ostro
Migret in obscuras humili sermone tabernas,
Aut, dum vitat humum, nubes et inania captet.
Effutire levis indigna tragoedia versus,
Ut festis matrona moveri iussa diebus,
Intererit Satyris paulum pudibunda protervis.

Bet ir Satyrus rodyt galit pašaipiuosius
Ir rimtus dalykus juokais nuleist, tik reikia,
Kad tie visi dievaĩ ir didvyriai, kur matėm
Karališkuoju spindint purpuru ir auksu,
Storžieviška kalba staiga nenugarmėtų
Ligi juodųjų smuklių ar, pabūgę žemės,
Vaikytis nepradėtų debesų ir vėjo.
Tragedijai netinka taukšt visoki niekai,
Ir ji, pakliuvusi tarp įžūlių Satyrų,
Turės nuraust šiek tiek, nelyginant matrona,
Kuriai šventadienį prieš minią šokti lieptų.

(Churgino vertimas).

6. PRATINAS

Senieji gramatikai tvirtina, kad atskyrimas satirinės dramos nuo tragedijos yra nuopelnas Pratino iš Flijunto, dorėno, kuris apie 500 m. pr. Kr. pradėjo rungtyniauti Atenuose su Choirilu ir Aischilu. Jis rašė giminiškas satirinei dramai hiporchemas, kūrė ir rimtas tragedijas, bet daugiausiai pasižymėjo satirinėj dramoj. Jo tėviškės miestas Flijuntas buvo netoli nuo Korinto ir Sikiono, kur kaip tik pradėjo vystytis satirų vaidinama tragedija. Galimas daiktas, kad Pratinas kaip tik ir perkėlė satirinės dramos užuomazgą iš Flijunto į Atenus.

7. AISCHILAS (524—456)

Aischilas, Euforiono sūnus, yra kilęs iš kilnios šeimos, kuri nuo senų laikų gyveno garsiame Attikos krašte Eleusine. Tur būt, šitą kilmę iš Demetros šventojo krašto turi galvoj Aristofanas, kreipdamasis į mūsų poetą žodžiais: „Demetra išmaitino tavo dvasią".

Dar jaunas vyras būdamas jis turėjo laimės dalyvauti savo tėvynės kovose su persais: žinome, kad tiek Aischilas, tiek jo broliai buvo mūšių prie Maratono, Salamino ir Platajų dalyviai. Apie Aischilo mokytojus ir jo dvasinę plėtotę mes, deja, neturime žinių. Sunku pasakyti, ar jį rišo kokie tampresni idėjiniai siūlai su pitagoriečiais, kaip tat dažnai tvirtinama.

Gražus padavimas, išlaikytas mums Pausanijo (I 21, 2), pasakoja, kad vieną sykį jaunam Aischilui saugojant vynuoges pasirodė pats dievas Dionisas ir pažadino jį bandyti savo jėgas dramatinėj poezijoj. Tame padavime atsispindi bendras senovės įsitikinimas, kad dieviškame Dioniso įkvėptame mene niekas nepasiekė aukštesnių viršūnių už mūsų poetą. Nesulaukęs dar trijų dešimčių metų amžiaus septyniasdešimtoje olimpiadoje (499—496) jis dalyvavo, jeigu patikėti Suidu, poetinėse rungtynėse prieš Pratiną ir Choirilą. Laurų vainiką tačiau jis laimėjo tik keliolika metų vėliau, būtent 484 metais.

Pirmuosius penkiasdešimt savo gyvenimo metų Aischilas praleido savo gimtajame krašte. Paskui jis du kartu pri-

ėmė pakvietimą į Sirakūzus tirono Hierono, kuris savo dvare stengėsi surinkti žymiausius Graikijos poetus ir menininkus. Ten jis, pagal padavimą, susitiko su Simonidu Jaunesniuoju. Per pirmą savo apsilankymą Sicilijoj Aischilas pastatė Sirakūzų scenoje dramatinį veikalą „Aitnietės" (Αἰτναῖαι), kuriame jis garbina Hierono įsteigtą miestą Aitną. Per antrą savo apsilankymą Sirakūzuose jis pastatė savo garsiuosius „Persus", su kuriais jau anksčiau, būtent 472 m., buvo supažindinęs Atenų piliečius. Ar Aischilas iš tikrųjų aplankė antrą sykį Sirakūzus, kai kurie mokslininkai, su didžiuoju Wilamowitz'u pryšaky, abejoja.

Aischilas 468 m., sugrįžęs iš antros kelionės į Siciliją, rungtyniavo Atenuose su jaunu, vos trisdešimties metų sulaukusiu, Sofoklu, kuris jį kaip tik ir nugalėjo. Bet jau sekančiais metais jis išėjo laimėtoju iš poetinių rungtynių su Pratinu ir Polifrasmonu.

Nežinome tikrai, kodėl Aischilas pasiryžo jau žiloj senatvėj nuvykti trečią kartą į Siciliją. Garsusis olandų mokslininkas J. J. van Leeuwen spėja, kad jis buvęs labai pasipiktinęs Atenų demokratija, ištrėmusia vieną iš savo didžiausių vyrų, Kimoną; H. Weil'io (L'Étude sur le drame antique) nuomone jis turėjęs pasipiktinti taip pat Areopago, kurį jis taip karštai garbino savo „Eumenidose", teisių suvaržymu. Smarki politinė Atenų plėtotė nieko neapribotos demokratijos link galėjo iš tikrųjų labai erzinti seną dainių.

Sicilijoj jis paliko daug gerbėjų. Kiek aukštai ten buvo gerbiamas jo menas, rodo Sicilijos žymiausio komiko Epicharmo alliuzijos į Aischilo kalbą: suprasti tas alliuzijas galėjo tik klausytojai gerai susipažinę su Aischilo kūriniais. Ir Epicharmas nebūtų jų vartojęs, jeigu nebūtų buvęs tikras dideliu Aischilo populiarumu Sicilijos krašte. Kad Aischilą rišo su Sicilija gana tamprūs siūlai, rodo jo kūriniuose atskiri posakiai, paskolinti iš Sicilijos tarmės.

Iš trečios kelionės į Siciliją jis jau nebegrįžo į gimtąjį kraštą. 456—5 m. sučiupo jį mirtis netoli nuo Gelos miesto. Legenda pasakoja, kad erelis, kuris nešė savo naguose vėžlį, numetė jį ant dainiaus plikos galvos ir sutriuškino jam kaukuolę. Greičiausiai ta legenda bus buvus ne kas kita, kai tam tikra pa-

sakėčia, kurią kai kurie senovės rašytojai, pav. Demokritas, iliustravo atsitiktinumo galia.

Po Aischilo mirties jo įpėdiniais ir jo meno platintojais liko du jo sūnu Euforionas ir Bionas ir sesers sūnus Filoklas. Kvintilijanas (Inst. orat. X. 1, 66) pasakoja, kad poetui mirus jo veikalai daug sykių būdavo statomi Atenų scenoje ir laimėjo daug rungtynių Peloponneso karo laikais. Didžiausias graikų komikas Aristofanas ir jo aplinka žiūrėjo į Aischilą kaip į nepasiekiamą idealą. Vėliau ateniečiai pastatė varines statulas visiems savo trims didžiausiems tragikams — Aischilui, Sofoklui ir Euripidui — Dioniso teatre. Senovė žiūrėjo į Aischilą kaip į traginio stiliaus įsteigėją.

Suidas tvirtina, kad jis sukūrė 90 tragedijų. 28 tragedijos suteikė Aischilui laimėjimą Atenų poetinėse rungtynėse. Galimas daiktas, kad į šitą skaičių yra įskaityti pomirtiniai Aischilo laimėjimai, nes kiti šaltiniai kalba apie žymiai mažesnį laimėjimų skaičių. Mums išliko tik septynios tragedijos, kurios ypatingai patiko hellenistinio laikotarpio filologams. Chronologinė tų tragedijų tvarka bus greičiausiai buvusi tokia: „Maldaujančios“, „Persai“, „Septyni prieš Tebus“, „Prometejus“, „Agamemnonas“, „Choeforos“, „Eumenidos“. Gilindamiesi paeiliui į šitas tragedijas, mes galime pastebėti palaipsnį Aischilo poetinio genijaus vystymąsi ir brendimą. Apie to genijaus lankstumą liudija faktas, kad Aischilas ne tik pakėlė dramatinį meną iki nuostabiai aukšto laipsnio, bet ir mokėjo pasinaudoti jaunesniųjų tragikų laimėjimais savo kūrybai praplėsti ir ištobulinti.

Maldaujančios.

Su „Maldaujančių“ tema mes jau buvom susitikę kosmogoniniame kikle, būtent poemoj „Danaidos“ (Žiūrėk aukščiau psl. 101). „Maldaujančios“ kaip tik ir yra danajų dukterys, kurios ieško Arge globos prieš persekiojančius jas pusbrolius, Aigipto sūnus, kurie nori jas vesti.

Kad „Maldaujančios“ priklauso prie seniausių Aischilo kūrinių, rodo visiška lyrinio prado persvara šitame veikale.

Jame nėra prologo — veiksmas prasideda chorui pasirodžius scenoj — ir veikiančių asmenų (Danajas, Argo karalius, aigiptiečių heroldas) skaičius toks nedidelis, kad juos gali lengvai vaidinti du vaidilos.

Visa drama vystosi apie didelį bendrą dievų aukurą, pastatytą orkestro viduryje. Danaidų choras apsupa šį aukurą ir maldauja Argo karalių gelbėti jas nuo Aigiptijadų. Karalius svyruoja, ar užtraukti ant savo krašto karo pavojų ir Aigipto sūnų kerštą, ar sulaužyti šventą vaišingumo teisę. Tie jo svyravimai ir palaipsniui bręstąs jo sieloj pasiryžimas suteikti nelaimingoms mergelėms globą randa sau puikią išraišką jo atsakymuose chorui. Dramatinis įtempimas pasiekia aukščiausio laipsnio, kai storžieviškas Aigipto heroldas pasirodo scenoj ir nori tuojau pagrobti mergeles. Karalius pareiškia neleisiąs to daryti.

Tokiu būdu visas veikalas darosi kilnios graikų vaišingumo teisės garbinimu, kuris darosi savo rūšies lyrine preliūdija į dvi sekančias tragedijas — „Aigiptiečiai“ ir „Danaidos“. Abu veikalai, deja, žuvo. Žinome tik tiek, kad pirmo iš jų tema buvo vestuvės Aigipto sūnų su Danajo dukterimis; o antro — staiga kilusi meilė Hipermnestros jos jaunam vyrui Linkejui. Hipermnestra viena iš visų Danaidų atsisako pildyti tėvo įsakymą ir nenužudo Linkejaus. Ji traukiama už tai tieson, bet paveiktas Afroditės teismas išteisina ją.

Persai.

Sekanti mums išlikusi drama „Persai“ sudaro antrą tetralogijos dalį. Croiset vadina ją laisva Frinicho „Foinikiečių“ imitacija. Tai vienintėlė Aischilo tragedija, kurios medžiaga yra paimta iš istorijos, o ne iš mito. Ir „Persai“, taip pat kaip ir „Maldaujančios“, apsieina be prologo ir reikalauja tik dviejų vaidilų. Bet pagrindinė tema išvystoma su žymiai didesniu menišku įtempimu. Drama vystosi persų sostinėj Sūzoj, į kurią karalius Kserksas po baisios katastrofos, kuri sunaikino jo kariuomenę, grįžta supratęs, kad tai jo paties išdidumas privedęs prie tokios nelaimės. Bet poetas ne iš karto parodo mums Kserksą. Pradžioj choras kalba apie savo liūdną nuojautą, karalienę Atossą kankino sunkūs sap-

nai, ore renkasi baisi audra, štai pasirodo nelaimės pranešėjas, kuris pasakoja apie persų galybės sutriuškinimą. Pagaliau atsiranda ir pats visai prislėgtas ir sugniužintas Kserksas — audra siaučia su nepaprasta jėga; ji padidina veikalo dramatinį efektą.

Tam pačiam efektui tarnauja puikūs priešpastatymai sutriuškintos Kserkso valstybės galingai Darėjo valstybei ir laisvai ir laimingai Atenų visuomenei.

Reikia dar pabrėžti aukštą Aischilo veikalo žmoniškumą. Aischilas nesityčioja iš priešo ir nežemina jo. Jis su giliu ir nuoširdžiu pasigailėjimu kalba apie persų jaunuolių kraują, kurio buvo tiek pralieta Salamino mūšyje. Apie Darėją Aischilas kalba su gilia pagarba, o baisus persų nugalėjimas yra jo akyse, taip pat kaip ir Herodoto, bausmė už asmenišką Kserkso kaltę, jo išdidumą.

Pirmoji dalis tetralogijos, kurios antrą dalį sudarė „Persai", buvo Finejus. Finejus tai senas trakų karalius, kurį mes pažįstame iš Argonautų žygio (Žrk. aukšč. psl. 103). Jo vardu pavadintos tragedijos tema bus greičiausiai buvus persų kariuomenės žygis per Trakiją. Trečioji tragedija — Glaukas Potnietis (Γλαῦκος Ποτνιεύς) — kaip mano kai kurie tyrinėtojai, palietusi Platajų mūšį ir kartaginiečių sutriuškinimą prie Himeros, kuris užtikrino nepriklausomybę Sicilijos graikams. Šią rekonstrukciją, kuri riša pirmas tris tetralogijos dalis į tam tikrą visumą, kad jos padarančios atskirus epizodus heroiškos graikų kovos už savo nepriklausomybę, priima ne visi tyrinėtojai. Wilamowitz, pav., (Aischylos 241 sq) mano, kad jokių vidinių ryšių tarp šitų dalių nesą. Ketvirta tetralogijos dalis buvo satirinė drama „Prometejus užkuriąs ugnį" (Προμηθεὺς πυρκαιεύς).

Septyni prieš Tebus.

Trečia išlikusi mums Aischilo tragedija sudaro priešpaskutinę Tebų tetralogijos („Lajas", „Oidipas", „Septyni prieš Tebus", satyrinė drama „Sfinksas") dalį. Poetas pastatė šią tetralogiją Atenų scenoj 467 m. ir laimėjo su ja rungtynes prieš Pratino sūnų Aristiją ir Frinicho sūnų Polifrasmoną.

Tetralogijos pagrinde guli padavimas apie nelaimingą Tebų valdovų Labdakidų šeimos likimą. Šitą padavimą sunaudojo jau epinė poezija vadinamam Tebų kikle (žiūr. aukščiau psl. 102 sq.). Vėliau palietė jį K o r i n n a viename iš savo ditirambų. Tačiau savo nepaprastą populiarumą tas padavimas įgijo tik attikinės tragedijos dėka. Atenų scenoj šis padavimas pasirodė pirmą sykį A i s c h i l o sukurtoj tetralogijoj.

Pirmos tetralogijos dalies — „Lajo" — turinys bus greičiausiai atitikęs Tebų kiklo „Oidipodijos" pirmąją dalį iki to momento, kai O i d i p a s darosi Tebų karalium ir E p i k a s t ė s (Jokastės) vyru.

Antros tetralogijos dalies („Oidipas") vyriausias herojus sužino, kad jis vedęs savo motiną. Baisiausio nusiminimo pagautas jis apakina save. A i s c h i l a s dar sustiprina dramatinius Oidipodijos pradus, nes daro O i d i p o tėvo našlę E p i k a s t ę (Jokastę) ne tik O i d i p o žmona, bet ir jo vaikų motina, tuo tarpu kai kiklinėj poemoj vaikai gimsta O i d i p u i iš jo antros žmonos E u r i g a n e j o s. Savo sūnus, kurie tyčiojasi iš jo nelaimės, jis prakeikia, skelbdamas, kad jie turėsią „geležim apginkluota ranka dalintis (tarp savęs) jo palikimą". Graikai buvo tikri, kad tėvų prakeikimas visuomet pasiekia vaikus (Plg. Plato, Leges L. XI § 11).

O i d i p o prakeikimo pasekmės sudaro trečios išlikusios mums dalies temą. Ateniečiai gėrėjosi karinga dvasia, kuri viešpatauja „Septyniuose": „drama pilna Arejo" sako apie tragediją A r i s t o f a n a s (Ranae v. 1021).. Fabula su tam tikrais pakeitimais yra paimta iš kiklinės „Tebaidos".

Su nuostabiu menu yra nupiešti septyni priešų vadai, kurie puola septynis Tebų vartus. Su ypatinga meile piešia A i s c h i l a s kilnų ir nelaimingą A m f i a r a j ą ir nepermaldaujamus brolius-priešus E t e o k l ą ir P o l i n e i k ą.

Dramatinio veikimo „Septyniuose" vis dėlto yra nedaug. Melinės veikalo dalys, kurias dainuoja išgąsties apimtas Tebų moteriškių choras, tiesa, pasižymi nepaprastu grožiu, bet nestumia dramatinio veiksmo pirmyn. Didesnę veikalo dalį sudaro puikūs atskiri paveikslai, kurie nėra sujungti į vieną dramatinio veikimo plėtrą.

Tikrai dramatinį pobūdį turi tebiečių valdovo E t e o k l o asmuo. Po tam tikrų nuostabiai nupieštų svyravimų jis pasi-

ryžta išgelbėti gimtąjį miestą, nuimdamas nuo jo pražūtingą prakeikimą: jis stoja į dvikovą su broliu Polineiku, nužudo jį ir pats žūna nuo gautų kovoj žaizdų.

Tragedijos pabaigą sudaro liūdesio ir skausmo pilnos giesmės, kurias išpildo dvi choro dalys, kurioms vadovauja žuvusių brolių seserys Antigona ir Ismena.

Prikaltas Prometejus.

Į „Prikaltą Prometejų“ kai kurie tyrinėtojai žiūri kaip į antrąją dalį trilogijos, kurios pirmąją dalį sudarė „Prometejus Ugnianešys“, o trečiąją — „Išvaduotas Prometejus“. Galimas tačiau dalykas, kad „Prometejus Ugnianešys“ nesudarė su „Prikaltu Prometejum“ ir su „Išvaduotu Prometejum“ vienos visumos ir kad pirmąją trilogijos dalį sudarė kita, mums nežinoma, tragedija.

Bet jeigu „Prometejus Ugnianešys“ ir nebuvo Aischilo sujungtas su dviem kitom Prometejui paskirtom tragedijom į vieną trilogiją, vidinis ryšys tarp šių trijų Aischilo veikalų negali sukelti jokios abejonės.

Prometejaus nusižengimas Dzeuso valiai sudarė pirmosios tragedijos turinį. Nugalėjęs titanus Dzeusas nusprendė išnaikinti nuodėmingą ir nepataisomai išdidžią žmonių giminę, kad paskui sukurtų naują, tobulesnę giminę. Gailėdamasis žmonių ir norėdamas juos pataisyti, titanas Prometejus atneša jiems dievišką ugnį. Ugnies atsiradimas žemėje reiškia ne ką kita, kaip kultūros pradžią. Žmonės išmoko įvairių amatų ir menų, bet patys nė kiek nepasitaisė. Dzeusas nusistatė, tiesa, nenaikinti žmonių giminės. Prometejus tačiau turi būti sunkiai nubaustas už savo pasipriešinimą Dzeuso sumanymui. Žiauri titano bausmė kaip tik ir sudaro antrosios mums išlikusios dalies turinį.

„Jėga“ ir „Prievarta“, lydimos Hefaisto, atveda Prometejų ir prikala jį prie uolos pačiame žemės pakrašty Skitų dykumoj. Okeano dukros, kurios sudaro chorą, mėgina paguosti ir nuraminti nelaimingą titaną. Pats senas Okeanas savo švelniais patarimais nori paveikti Prometejų, kad jis nusileistų pasmerkusiam jį Dzeusui. Tą pat nori

pasiekti Hermejas skaudžia pašaipa ir grasinimais; niekas tačiau negali nulenkti išdidžios Prometejaus valios. Jis žino paslaptį, kad Dzeusas turi vengti susituokimo su Tetida, jeigu nenori, kad sūnus, kuris jam iš šito susijungimo gimtų, nuverstų jį nuo pasaulio sosto, taip pat kaip jis kadaise buvo nuvertęs savo tėvą Kroną. Išduodamas šią paslaptį Prometejus galėtų išsigelbėti, bet jo išdidi dvasia nieko nenori žinoti apie nusileidimą. Dramos pabaigoj uola, prie kurios yra prikaltas Prometejus, prasmenga Tartare.

Prometejus yra nugalėtas, bet nepalaužta jo valia. Kaip tik šitas laisvos valios susidūrimas su viską valdančiu Būtinumu suteikia Aischilo veikalui labai aukštą dramatinį įtempimą. Veikimo tačiau mūsų tragedijoj yra nedaug, ir todėl į šį veikalą, netenka žiūrėti kaip į dieviško Aischilo meno viršūnę. Vis dėlto „Prometejus" priklauso prie vėlyviausių Aischilo kūrinių: mes randame čia scenoj vienu ir tuo pačiu laiku tris vaidilas, o tai yra naujiena, kurią įvedė į dramatinę techniką keliasdešimts metų už Aischilą jaunesnis Sofoklas: vyresnysis poetas pasinaudojo šiuo svarbiu laimėjimu. Savo kūrybos viršūnę poetas pasieks tik sekančioj trilogijoj, kurios išlikimas visuotinės literatūros plėtotej turėjo beveik tiek pat reikšmės, kiek ir Homero poemų išlikimas. Bet kol pereisime prie „Orestijos" trilogijos, turime pasakyti kelis žodžius apie paskutinę „Prometejaus" trilogijos dalį.

Dzeusas buvo paskelbęs sprendimą, kad Prometejus tol nebus išlaisvintas, kol kas nors iš nemirtingųjų nesutiks netekti savo nemirtingumo, kad išgelbėtų pasmerktąjį titaną. Tokią auką padaryti sutinka kentauras Cheironas, su kuriuo jau buvom susitikę Ilijadoj kaipo su Achillo mokytoju. Heraklas gauna iš Dzeuso įsakymą paleisti Prometejų. Dabar išdidus titanas galėsiąs savo valia atskleisti Dzeusui grąsinančio pavojaus paslaptį. Heraklas nušauna erelį, kuris kasdien draskydavo Prometejaus kepenas, ir išlaisvina jį iš pančių.

Orestija.

„Orestija" susideda iš trijų tragedijų: „Agamemnono", „Choeforų", „Eumenidų" ir satirinės dramos „Protejus". Tai

paskutinis Aischilo veikalas, jo gulbės giesmė, viena iš pačių aukščiausių visuotinės poezijos viršūnių.

Pirmosios trys tetralogijos dalys sudaro užbaigtą savyje organišką visumą. Paskutinė dalis surišta su pirmomis dalimis gana paviršutiniškai. „Protejaus" turinį bandė nustatyti Wilamowitz įvaduose į savo klasiškus „Choeforų" ir „Eumenidų" vertimus. Jis mano, kad jūros dievaitis Protejus apsako Menelajui baisų Agamemnono likimą, maždaug taip pat kaip ir Odisėjos ketvirta giesmė.

Odisseja buvo be abejonės svarbiausia versmė, iš kurios sėmė „Orestijos" autorius.

Padavimas apie Klitaimestrą pradžioj neturėjo, tiesa, tų baisių bruožų, kuriuos pridėjo vėlyvesnieji laikai. Homero Klitaimestra buvo Aigisto meilužė ir pritarė Agamemnono nužudymui, bet nepadarė tai savo rankomis. Taip pat Orestas nužudo Aigistą, bet nepaliečia motinos.

Stesichoras įneša į Homero panaudotą padavimą naują bruožą. Jis iš vienos pusės motyvuoja Klitaimestros neapykantą vyrui dukters Ifigenijos paaukojimu, o iš kitos pusės tvirtina, kad tai pats Apollonas įkvėpė Orestui mintį nužudyti motiną.

Padavimo pėdsakus mes randame ir pas vėlesnius poetus ir menininkus. Pindaras mini jį savo vienuoliktoj odoj. Išliko mums dar attikinė vaza su nupieštu ant jos Agamemnono nužudymu ir archaiškas reljefas, ant kurio matome Oresto seserį Elektrą paskendusią giliam liūdesy prie tėvo karsto.

Aischilas ima motyvus iš įvairių garsaus padavimo poetinių redakcijų, keisdamas ir praturtindamas jas pagal savo grandiozinės kompozicijos reikalavimus. Klitaimestra, būdama pati neištikima žmona, užsidega baisiu pavydu, kai pamato tarp Agamemnoną lydinčių karių paimtą į nelaisvę Trojos pranašę Kassandrą. Agamemnonas nužudomas už scenos. Pranašė tačiau, turėdama aiškiaregystės dovaną, mato sielos akimis pasiruošimus baisiai žmogžudybei ir piešia juos giliai jaudinančiomis eilėmis. Klitaimestra pati nužudo vyrą. Visai naujas bruožas yra išlaisvinimas nužudžiusio motiną Oresto, kurį išteisina Atenų Areopagas.

a. Agamemnonas.

„Agamemnone“ mes matome scenoje Argo karališkus rūmus. Pastatytas ant stogo sargas stebi, ar nepasirodys tamsumoje ženklas, kuris praneš, kad Trojos pilis achajų yra paimta. Štai ženklas pasirodo; sargas skuba pranešti Argo karalienei naujieną apie jos vyro pergalę. Scenoj pasirodo senų argėjų didikų choras. Klitaimestra praneša jam apie Trojos žlugimą. Štai, jau heroldas skelbia, kad nugalėjęs priešą valdovas grįžta į namus ir greit čia pasirodys.

Pamačius Kassandrą, Klitaimestros širdį apima dar didesnė neapykanta vyrui. Purpuriniai patiesalai veda į rūmų vidų. Po tam tikro svyravimo Agamemnonas žengia jais, nenujausdamas, kas jo laukia.

Nors Agamemnonas pasirodo scenoje tik visai trumpai, vis dėlto jis yra svarbiausias asmuo visoj tragedijoj, nes apie jo likimą sukasi visas veikalas, ir choro jaudinančios giesmės paskirtos beveik išimtinai jam. Aischilas žiūri į jį kaipo į didelį ir garbingą valdovą, kuris tačiau, pagautas kariškos garbėtroškos, sumanė baisų karą prieš Trojį, paaukojo jam daug kilnių žmonių gyvybių ir net savo dukterį Ifigeniją. „Dievai neužmerkia akių ant tų, kurie yra kaltininkai daugelio žmonių mirties“ (Τῶν πολυκτόνων γὰρ οὐκ ἀσκοπει θεο dainuoja choras). Agamemnono į nieką neatsižvelgiąs išdidumas užtraukia ant jo paties ir ant jo šeimos baisų likimą.

Meistriškai piešia Aischilas Klitaimestros būdą. Be atodairos daro ji viską, kad patenkintų savo aistrą, bet ta aistra neatima jai sugebėjimo šaltai apskaičiuoti visus savo žingsnius ir išpildyti visus savo piktus pasiryžimus. Nuostabi yra jos kalba, kurioj, ką tik nužudžius Argo valdovą, ji išdidžiai pateisina savo žygį prieš didikų chorą su nuostabia aistros sofistika, kurią Aischilas moka nupiešti su nepalyginamu meistriškumu. Į kiekvieną žiūrovą Aischilo „Agamemnonas“ pirmiausia veikia kontrastų, pabrėžtų visomis meninio genijaus priemonėmis, tarp Atreidų karališkųjų rūmų išorinio spindinčio puikumo su vidiniais viešpataujančiais juose santykiais.

Su niekeno daugiau nepralenktu menu auga tragedijoj dramatinis įtempimas. Kontrastas, apie kurį mes ką tik kalbėjome, pasireiškia tragedijos plėtroj: štai, paslaptingi šviesos ženk-

lai pasirodo ore; štai, žinia apie Trojos žlugimą pasiekia karališkus rūmus; štai, valdovas-nugalėtojas pasirodo prieš puikiai paruoštus jo priėmimui rūmus. Bet jau tarp šitų džiaugsmingų scenų choro giesmėse prasiveržia baisaus nujautimo tonas, kuris palaipsniui darosi aiškesnis ir stipresnis, kol pagaliau genialioj scenoj tarp choro ir Kassandros visas nelaimingo Argo valdovo šeimos likimas darosi aiškus visiems žiūrovams.

Vos tik suskambėjo graudingi Kassandros pranašystės žodžiai, kai iš rūmų vidaus pasigirsta žudomo Agamemnono skausmo ir nusiminimo riksmai. Scenoj pasirodo Klitaimestra ir Aigistas, šaltai ir išdidžiai praneša ji apie baisų įvykį, džiaugiasi savo pasisekimu ir išdidžiai pateisina prieš chorą savo elgesį. Vis tai sudaro tokį dramatinį įtempimą, kurio vėliau nepavyko jau pasiekti jokiai tragedijai.

b. Choeforos.

Antroji trilogijos dalis — „Choeforos" — paskirtos yra kruvinam Oresto kerštui. Pirmame akte Aischilas nori kuo piačiausiai ir įtikinamiausiai parodyti, kad Orestas negalėjo atsispirti vidiniam balsui, kuris reikalavo, kad jis atkeršintų motinai ir jos meilužiui už gėdingą tėvo nužudymą.

Visa drama sukasi apie Agamemnono karstą; chorą sudaro trojietės, Klitaimestros tarnaitės, atsiųstos čionai jos pačios, kad savo aukomis išmaldautų iš nužudyto vyro baisios kaltės atleidimą — mat, Klitaimestrą pradėjo kankinti baisūs sapnai, atskleidžią bausmę, kuri jos laukia.

Trojietės, Agamemnono dukters Elektros patariamos, aukoja aukas, bet ne karalienės vardu. Priešingai, choras užkeikia Agamemnono dvasią, kad ji nematomai dalyvautų keršte. Į kerštą Orestas žiūri kaip į sunkią naštą, kurią jis priima klausydamas įsakymų tiek požemio dievų ir mirusių vėlių vadovo Hermejo, tiek Delfų Apollono. Jokie žemi motyvai nevaidina čia jokios rolės. Nežinia, ar pagaliau jis būtų pakėlęs ranką mirtinam smūgiui, jeigu jį nebūtų paveikęs jo bičiulis Piladas. Ir vis dėlto, kai Orestas išpildo kerštą nužudydamas Klitaimestrą ir Aigistą, ir dar sykį stato prieš savo ir žiūrovų akis prakeiktą savo motinos darbą, kad galėtų pateisinti savo žygį, iš gilumos pasikelia baisios Erinnijos, keršintojos už pralietą kraują. Šiurpo apimtas

Orestas išbėga iš savo tėvų rūmų, norėdamas rasti pas Apollona, kuris jam įsakė šį žygį, nuvalymą nuo kruvinos dėmės.

c. Eumenidos.

Erinnijos baudžia už motinos nužudymą netirdamos motyvų, kurie prie to privedė. Jos veikia lygiai nepermaldaujamai kaip gamtos dėsnis. Delfų Apollonas nuvalo Orestą nuo slėgiančios jį dėmės, bet tai nesustabdo Erinnijų ir nepakeičia jų nusistatymo. Tik tiek gali pasiekti Delfų dievas, kad jis trumpam laikui paskandina Erinnijas miege. Greit tačiau jas pažadina Klitaimestros siela, kuri už savo nuodėmę turi nuolat klajoti požemiuose. Tas pasirodymas Klitaimestros scenoje daro žiūrovams giliausią įspūdį.

Po tų įžengiamųjų scenų Delfuose Aischilas perkelia savo tragediją į Atenus, į Pallados Atenos šventyklą; Apollono patariamas Orestas mėgina pasislėpti čia nuo Erinnijų. Atena supranta tiek tuos motyvus, kuriais vadovavosi Orestas nužudydamas motiną, tiek tuos, kurie verčia Erinnijas keršinti jam: ji nenori todėl pati išspręsti opų ginčą tarp Oresto ir jo globėjo Apollono, iš vienos pusės, Erinnijų, iš kitos pusės, ir paveda tai padaryti Areopagui.

Į Apollono lūpas Aischilas įdeda meistriškai išrutuliotus argumentus apie sūnaus pareigą atkeršyti už tėvo nužudymą: tą pareigą uždedanti sūnui tėvo dvasia, o niekšingas Agamemnono nužudymo būdas dar labiau pateisinąs Orestą. Apollonas baigia savo argumentaciją klausdamas, kodėl motiną reikia gerbti daugiau negu tėvą. Atena, kuri juk gimė iš Dzeuso galvos ir tokiu būdu turėjo tik tėvą, žinoma, turi čia su Apollonu sutikti.

Dvylikos Areopago teisėjų balsai dalinasi lygiomis. Ginčą turi išspręsti Atena: deivė pasisako Oresto naudai. Aischilas aiškiai čia norėjo pabrėžti, kad jeigu padėti į teisių svarstykles kruvino kerštо pareigą už tėvo nužudymą ir motinos užmušimą, tai nė viena jų plokštelių nepersvers; žmonės nesurasią čia jokio išėjimo: jį surasti galį tik dievai Olimpiečiai, kurie, žinodami tikrą vidinį nelaimingo prasikaltėlio nusistatymą, galį išgelbėti jį nuo šiaip neišvengiamos bausmės.

Išteisintas Orestas palieka sceną laimindamas Atenų šventąją pilį ir žadėdamas palikti jų miesto ir tautos ištikimu sąjungininku.

Atenų dieviška globėja moka ne tik sušvelninti Erinnijų kerštą jos globojamam miestui, bet ir užtikrinti jam jų globą: ji pataria ateniečiams įsteigti Erinnijoms nuolatinį kultą ir tokiu būdu iš baisių keršintojų padaryti palankias Atenams dvasias Eumenidas.

Tyrinėtojų dauguma mano, kad savo Eumenidose Aischilas mėgino tarp kitko ginti Areopago teises, kurias kaip tik tuo laiku ateniečiai sumanė atimti iš tos senoviškos įstaigos, pavesdami jas prisiekusių teismui.

Fragmentų mes turime bent iš septynių dešimčių žuvusių Aischilo tragedijų. Jie, žinoma, gali šiek tiek prisidėti mūsų bendram jo kūrybos vaizdui papildyti.

Maždaug ketvirta dalis Aischilo tragedijų ima medžiagą iš epinių Tebų ir Trojos kiklų. Mažiau medžiagos semia poetas tiesiog iš Homero — būtent tik vienai trilogijai, paskirtai Hektoro mirčiai ir jo lavono išvadavimui, ir vienai atskirai dramai „Karai“ (Sarpedono mirtis) — iš Ilijados ir vienai satirinei dramai „Kirkė“ iš Odissejos.

Aristotelis (Poet. 23 p. 1459 b) tvirtina, kad iš Ilijados galima sudaryti tik vieną ar daugiausia dvi tragedijas. Aischilas sustojo ties Patroklija ir jos tragiškomis pasekmėmis Achilluі ir, pasiremdamas šia medžiaga, sukūrė savo trilogiją: pirmoji dalis (Mirmidonai) yra paskirtą Patroklo žygiams ir mirčiai, antroji — (Nereidos) — Achillo pucliimui trojėnų ir jo pergalei, trečioji (Frigai) — Hektoro kūno išvadavimui.

Paskolintą iš Argonautų sakmės medžiagą Aischilas apdirbo tragedijose „Argà“, „Kabeirai“, „Hipsipilė“; dramatinio apdirbimo iš jo rankos susilaukė Ajanto ir Persejaus sakmės. Tokius herojus ir herojes kaip Filoktetas, Palamedas, Memnonas, Atamantas, Iksionas, Pentejus, Ifigenija, Alkmenė, Niobė jis pirmas įvedė į tragediją, o jo pavyzdžiu pasinaudojo dauguma jaunesniųjų tragikų.

Iš kitų Aischilo kūrybos šaltinių ypač svarbūs tolimesnei tragedijos plėtotei buvo attikinė sakmė. Įvesdamas į sceną Atenų karalių Tesejų, Aischilas davė tragedijai vieną iš jos žymiausių herojų. Tragedijoj „Eleusiniečiai“ Tesejus pasirodo tarpininku tarp kovojančių pusių: jis apsaugo Tebus

nuo sulaužymo visiems graikams privalomo įstatymo (πανελλήνιος νόμος), kuris reikalavo, kad žuvusių kovoj lavonai būtų palaidoti. Nuo to laiko Tesejus darosi lyg Atenų kultūringumo ir žmoniškumo įkūnijimu: kaipo toks jis dažnai priešpastatomas Tebų ir Kretos valdovams.

Dioniso mitą Aischilas padėjo savo „Likurgejos" tetralogijos pagrindan. Su tuo pačiu mitu yra surištos tragedijos „Pentejus", „Ksantrijos" (Vilnų karšėjos), „Semelė", „Dioniso maitintojos" (τροφοί). Graikų religijos tyrinėtojams tenka ypatingai apgailestauti visų šių veikalų žuvimą, nes jie įneštų daug šviesos tiek į Dioniso religijos ankstyvesnius laipsnius, tiek į paties Aischilo pažiūras į didelį persilaužimą, surištą su Dioniso religijos įsigalėjimu ir jos simbioze su Apollono religija.

8. SOFOKLAS.

Antrasis didžiojo traginio triumvirato narys Sofoklas gimė, pagal Paro chroniką, 497—6 metais, ką tik susikūrus Atenų vadovaujamai jūros sąjungai — mirė jis du metu prieš jos iširimą — taigi, jo kūryboj visapusišką poetinę išraišką randa puikiausias jo tėvynės istorijos laikotarpis. Sofoklo tėvas Sofillas buvo turtingas pramonininkas. Savo gimtąjį demą Koloną jis apdainavo stebuklingoj pirmoj choro dainoj tragedijoj „Oidipas Kolone". Tėvai davė jam puikų mūžišką ir gimnastišką išauklėjimą, taip, kad jis dar jaunuolis būdamas laimėdavo rungtynes, kurios Atenų gyvenime vaidino tokį didelį vaidmenį. Po Salamino mūšio Sofoklui teko garbė eiti su lyra rankoj pryšaky berniukų choro kaipo dainavedžiui. Išlikusios mums biografijos žinios pasakoja apie jaunuolio grožį ir dailumą: garsiam tapytojui Polignotui Sofoklas buvo modeliu piešiant jam grojantį gitara Tamirį. Kai septyniasdešimt septintoj Olimpijadoj (472—69) Sofoklas pastatė savo pirmą tragediją, jis galėjo naudotis visais Aischilo dramatinio meno laimėjimais. Pasiremdami jo išlikusiomis tragedijomis mes galime sekti jo meninę plėtotę tik nuo penkiasdešimt penktų jo gyvenimo metų.

Pirmo savo tragedijų laimėjimo Sofoklui nereikėjo laukti taip ilgai kaip Aischilui ir Euripidui. Jis dar

nebuvo trijų dešimčių metų, kai 468 m. Atenų archontas Apsefionas davė jam chorą, kad galėtų jis pastatyti savo tragediją. Medžiagą tai tragedijai, pavadintai „Triptolemas", jis paėmė iš Eleusino padavimų, surištų su Demetros kultu. (Žrk. aukš.: IX Mistinis epas psl. 119 sq.). Vedęs rungtynes archontas pavedė išspręsti, ką reikia pripažinti laimėtoju, garsiam ateniečių vadui ir valstybės vyrui Kimonui ir jo dešimčiai strategų. Sofoklas nugalėjo Aischilą, bet 467 ir 458 m. laimėtoju vėl tapo Aischilas.

Šitas meninis rungtyniavimas nesugadino poetų asmeniškų santykių, jeigu tikėti Aristofano liudijimu jo „Varlėse" (Eil. 768 ir toliau, 1515 ir toliau).

Sofoklas, sako Suidas, pirmas pradėjo kurti atskiras dramas, nejungdamas jų į tetralogijas. Tai privedė prie didesnės, negu pas Aischilą, meninės ekonomijos. Jam nerūpi plačiai išdėstyti tolimas priežastis, kurios pagaliau privedė prie jo piešiamo dramatinio konflikto. Taip pat kaip ir Homeras, jis veda savo dramų žiūrovus ir klausytojus tiesiog *in medias res,* atmeta plačius vaizdus ir refleksijas, kurios, kaip pas Aischilą, sulėtina dramatinį veiksmą, sumažina lyrinius pradus, visur kur statydamas pirmoj vietoj grynai dramatinį elementą. Nuo Homero epinio platumo Sofoklo stilius skiriasi savo epigramatiniu trumpumu. Vis dėlto akademikas Polemonas, jeigu tikėti Diogenu Laertiju, pasakė, kad Homeras esąs epinis Sofoklas, o Sofoklas traginis Homeras. Šitą nuomonę galima rasti pas eilę kitų senovės rašytojų, pav. pas Dionisiją Halikarnasietį ir Dioną Chrisostomą.

Nenuostabu, kad Atenų scenoje jis turėjo pasisekimo, kokio nebuvo turėjęs nė vienas graikų tragikas: agonuose, kuriuose jis rungtyniavo beveik su visomis savo laikų dramos įžymybėmis, jis laimėjo dvidešimts keturis kartus. Be to, jis daug kartų laimėjo antrą vietą ir niekuomet nebuvo nusileidęs iki trečios vietos.

Poetiniai Sofoklo nuopelnai bus greičiausiai palengvinę jo politinę karjerą. Pats Sofoklas su įprastu jam kuklumu sako, kad jis nesijautė nei dideliu karvedžiu, nei dideliu valstybės vyru. Samiškiame kare (441—439) po tobuliausio

iš visų savo veikalų „Antigonos" pastatymo jis kartu su Periklu dalyvavo vyriausybėje kaipo vienas iš dešimties strategų. Per šitą karą jis susitiko Chijo saloj su tragiku Ionu. Ionas pasakoja (Athen. XIII 603 E), kad vadas-poetas linksmos puotos metu išgavo iš gražaus berniuko bučinį ir pareiškė, kad tai kaip tik ir yra karinė operacija, kurią jis sugebąs vesti. Apie tą patį laiką jis susitiko su Herodotu: ta pažintis paliko pėdsakų kai kuriose Sofoklo aliuzijose į didžiojo Halikarnasiečio veikalą ir kai kuriuose motyvuose, kurie randasi pas abu rašytoju. Kai kurie bendri bruožai riša Sofoklo ir Herodoto religines pažiūras: jie abu nekenčia vadinamos laisvamanybės ir skiria didelę reikšmę orakulams.

Mūsų šaltiniai kalba dar apie antrą Sofoklo dalyvavimą strategų kolegijoj. Vienas užrašas, kuris išliko mums iš Sofoklo laikų, liudija, kad 493—2 m. jis buvo ateniečių vadovaujamos sąjungos iždininku (cΕλληνοταμίας). Ar Aristotelis, sakydamas savo „Retorikoj" (III. 18), kad Sofoklas buvo nariu dešimties probulų kolegijos, kuri po Sicilijos katastrofos sudarė tam tikrą Atenų direktoriją, turi galvoj kaip tik mūsų poetą, galima abejoti.

Sofoklas buvo vedęs Nikostratę ir turėjo su ja sūnų Iofoną, kurio sūnus turėjo senelio vardą. Greta šito vaikaičio poetas turėjo dar kitą vaikaitį, kuris vadinosi taip pat Sofoklu ir buvo jo neteisėto sūnaus Aristono sūnus. Tą vaikaitį, esą, Sofoklas ypačiai mylėjęs, ir su ta meile greičiausiai bus surišta byla, kurią Iofonas iškelia savo senam tėvui, kaltindamas jį, kad jis skriaudžia savo teisėtą šeimą neteisėtos naudai.

Aischilas, o po jo Euripidas, lankėsi svetimų valdovų dvaruose. Sofoklas nepasidavė šitai pagundai. Viename fragmente (873 D) jis tiesiog sako: „Kas vyksta pas tiraną, tas darosi jo vergu, nors ir buvo laisvas ateidamas". Jis buvo perdaug prisirišęs prie gimtosios žemės, kad galėtų ją nors laikinai palikti.

Kalbėjome jau apie tai, kaip aukštai statė Sofoklas savo didįjį pirmataką Aischilą, kuris šiaip buvo jo pavojingiausias konkurentas. Taip pat be jokio pavydo, bet su nuoširdžiu palankumu žiūrėjo Sofoklas į Euripidą. 407 m., sulaukęs jau devyniasdešimties amžiaus metų, Sofoklas su-

žinojo apie Euripido mirtį — jis tuojau apsivilko gedulo drabužiais ir, norėdamas viešai pagerbti mirusį, didžiulėj Dionisijų šventėj 406 metų pavasarį įvedė vaidilas ir chorą į Odeoną be vainikų ant galvos.

Tų pačių metų rudenį mirė ir pats Sofoklas.

Sekančiais metais Aristofanas savo „Varlėse" ir Frinichas „Mūzose" su gilia pagarba paminėjo didelį tragiką. „Tebūnie palaimintas Sofoklas, — dainavo Frinichas (frg. 31 K), — kuris, išgyvenęs ilgą laiką, mirė vyras laimingas ir tiesus sukūręs daug ir gražių tragedijų, jokio pikto nepalikdamas".

Ateniečiai gerbė jį kaipo vieną iš savo herojų, o liaudies susirinkimas nusprendė kasmet aukoti auką jo atminimui pagerbti. Ketvirtame amžiuje, oratoriui Likurgui pasiūlius, poeto statula buvo pastatyta Atenuose, Dioniso teatre. Manoma, kad garsioji Laterano muziejaus statula yra anos statulos kopija.

Aleksandrijos biblioteka dar turėjo šimtą trisdešimt Sofoklo veikalų. Septynis iš jų garsusis filologas Aristofanas iš Bizantijos laikė neautentiškais. Žinome dar šimto keturiolikos veikalų antraštes. Mums išliko, be fragmentų, tik septynios ištisos tragedijos. 1911 m. buvo rastas papirusas su žymiomis satirinės dramos Ἰχνεῦται (Pėdsekiai) liekanomis, sudarančiomis maždaug du pirmuoju trečdaliu visos dramos.

Apie „Ajantą" žinome, kad ji yra seniausia Sofoklo tragedija, parašyta dar prieš 442 m.

442 m. buvo pastatyta scenoj „Antigona". Paskutinė Sofoklo tragedija buvo neabejojamai „Oidipas Kolone". Kitas keturias tragedijas bizantiečiai skirstė tokiu būdu, kad „Elektra" ir „Oidipas Karalius" būtų tarp „Ajanto" ir „Antigonos", „Trachinietės" ir „Filoktetas" tarp „Antigonos" ir „Oidipo Kolone". Tos tvarkos laikosi ir dauguma naujų laikų graikų literatūros istorikų.

Rinkdamasis medžiagą savo dramoms, Sofoklas eina Aischilo pėdomis. Epinio kiklo sakmėmis jis naudojasi dar plačiau negu jo didysis pirmtakas — suskaičiuota, kad iš to kiklo Sofoklas paėmė 38 nuošimčius savo dramų temų,

Aischilas — 23, Euripidas — 21. Iš Ilijados paimta medžiaga tragedijai „Frigai“ (Hektoro kūno išvadavimas), kurią jau buvo apdirbęs Aischilas, ir „Foinikas“; Odisejos motyvai įkvėpė jam „Nausikają“, „Faiakus“ ir satirinę dramą „Kirkė“. Iš kiklinio epo yra paimtos ir antrą syki po Aischilo apdirbtos sakmės apie Ifigeniją, Filoktetą, Palamedą, Memnoną, Telefą, Ajanto mirtį.

Iš Tebų sakmių apie Labdakidus, kurias Aischilas apdirbo savo plačiose trilogijose, Sofoklas arba išskiria atskirus epizodus, pasižyminčius labai aukštu dramatiniu įtempimu, arba tiesia toliau siūlą, netiestą pirmatakų: „Antigoną“, pav., įkvėpė Sofoklui Aischilo „Septynių prieš Tebus“ pabaiga — tęsdamas šį siūlą, jis sukūrė savo geriausią tragediją.

Iš Atreidų sakmės Sofoklas paėmė temas tragedijoms: „Tantalas“, „Oinomajas“, „Atrejus“, „Tiestai“, „Aigistas“ ir „Elektra“.

Iš Argonautų sakmės paimtos temos aštuoneriems veikalams, kurie, deja, visi yra žuvę. Iš sakmių apie Heraklą dviems tragedijoms „Amfitrionas“ ir „Trachinietės“ ir dviems satirinėms dramoms.

Danaidų sakmė su savo vyriausiuoju herojum Perseju įkvėpė Sofoklui penkias tragedijas: „Inachas“, „Akrisijas“, „Danaja“, „Andromeda“, „Larissiečiai“. Kretos sakmėmis remiasi trys tragedijos. Tiek pat dramų remiasi sakmėmis apie Meleagrą ir Kalidono medžioklę.

Žymiai daugiau, negu Aischilą, patraukdavo Sofoklą Attikos sakmės, kurioms jis pavedė savo septynias tragedijas.

Nuo to laiko, kai ateniečiai įjungė Ajanto salą Salaminą į savo valstybę, pats Ajantas tapo vienu ir dešimties Kleisteno įsteigtų filų eponimu. Prieš garsųjį mūšį, užtikrinusį graikams nepriklausomybę nuo persų, graikai šaukėsi herojaus ir jo tėvo pagalbos, o po mūšio dėkojo Poseidonui, Atenai ir Ajantui už pergalę.

Ajanto ir jo pusbrolio Teukro likimas sudaro Aischilo trilogijos—„Ginčas dėl ginklų“, „Trakietės“ (Θρῆσσαι) „Salaminietės“ — temą. Sofoklas naudojasi medžiaga, kuria Aischilas jau buvo pasinaudojęs antroj iš šitų tragedijų.

Ajantas.

Sofoklo „Ajantas“, taip pat kaip ir Homero to paties vardo herojus, yra narsus, kilnus žmogus, kuris nesvyruodamas už tėvynę paaukos savo gyvybę. Jis teisingai didžiuojasi savo narsumu, yra ir gali būti tikras, kad jo drąsa niekuomet jo neapvils. Deja, herojus užmiršo, kad pasaulį valdančios jėgos, nuo kurių priklauso ir žmogaus vidinis gyvenimas ir iš jo plaukią veiksmai. Tai yra pagrindinė Ajanto kaltė, kad jis nenori pripažinti šitos priklausomybės ir visiškai pasitiki savo jėgomis.

Graikai nusprendė, kad Achillo ginklai turi būti atiduoti Odisseju i, o ne Ajantui. Pakelti pažeminimą tokiems žmonėms kaip Ajantui yra ypač sunku. Kaip tik šitu momentu naudojasi dievybė, kad nubaustų herojaus išdidumą. Sprendimą paskelbus Ajantą apima baisiausia rūstybė. Jis pasiryžęs kruvinai atkeršyti Odisseju i ir yra tikras, kad nugalėsiąs jį kovoj. Bet štai Atena sumaišo jam protą, taip kad jisai pradeda laikyti savo priešais jaučius ir avinus ir puola juos su kardu rankoje, negailestingai juos žudydamas. Kai protas jam prasiblaivo, jį apima giliausia gėda. Nusilenkti dievams toks išdidus būdas vis dėlto negali. Jei jam nelemta gyventi garbingai, tai jam nėra prasmės, apskritai, gyventi. Ajantas nusižudo.

Sofoklas meistriškai pabrėžia, iš vienos pusės, savo herojaus kaltę, iš kitos pusės, moka iškelti ir jo būdo tikrą didumą. Graikai manė, kad kūno palaidojimas sudaro esminę žmogaus likimo dalį. Išeidamas iš to įsitikinimo, poetas gali tęsti dramatinį veiksmą ir už mirties ribų. Achajų vyriausias vadas ir jo brolis Menelajas nori palikti Ajanto kūną nepalaidotą. Ajanto brolis Teukras pasiryžęs kovoti už nusižudžiusio herojaus garbę. Neįtikėtinai Teukrą palaiko šiaip jo aršiausias priešas Odisseju s, viešai iškeldamas aukštas Ajanto dvasines ypatybes. Tokiu būdu rodydamas, kad Ajantas yra herojus, kuriam šiaip jokių priekaištų padaryti negalima išskyrus jo išdidumą, Sofoklas dar griežčiau pabrėžia, kad Nemesida moka skaudžiai nubausti žmones, kurie užmiršta, kad jų likimas yra dievų rankose.

Elektra.

„Elektra“ remiasi ta pačia sakme kaip ir Aischilo „Choeforos“. Pagrindinį vaidmenį vaidina tačiau Sofoklo tragedijoj ne Orestas, bet Elektra. Visai skirtinga yra šiose tragedijose psichologinė motivacija. Orestą stumia nužudyti motiną jėga, kuriai pasipriešinti jis negali. Juk pats Apollonas įsakė atlikti jam baisų darbą. Jo seserį Elektrą veda jos pačios jausmai: prisirišimas prie tėvo atminties, pasišlykštėjimas motinos išdidumu ir paleistuvyste — štai iš kokio sielos judesio išauga Elektros karti neapykanta motinai ir jos meilužiui. Ji tiesiog negali pakęsti, kad Aigistas vilki Agamemnono drabužiais, kad Klitaimestra žudynių dieną iškelia linksmą puotą. Elektros būdas sudaro vidurtašką, apie kurį sukasi visa drama. Tam tikslui Sofoklas keičia ir pačią Atreidų sakmę.

Pas Aischilą Orestas buvo išmestas Klitaimestros įsakymu iš savo tėvo rūmų ir ištremtas pas fokajietį Strofiją; į tėvo rūmus jis grįžta kaip nustojęs įpėdinystės teisių sūnus. Pas Sofoklą Orestas turėjo būti dar kaipo kūdikis nužudytas kartu su Agamemnonu — išgelbėjo jį Elektra, perduodama jį senam savo tėvo bičiuliui, kuriuo ji galėjo pasitikėti. Tokiu būdu ji užtikrino savo tėvui keršintoją, o savo šeimai išgelbėtoją.

Oresto ir Elektros sąmokslu prieš motiną, kuris Aischilo tragedijoj vaidino labai žymią rolę, Sofoklas visai nesinaudojo, nes jam yra ne tiek svarbu išvesti scenoj Elektrą kaip Oresto baisaus žygio dalyvę, kiek visapusiškai parodyti kilnios mergelės būdą ir audringą įvairiausių jausmų ir motyvų kovą jos sieloj. Pas Aischilą Orestas patenka į Atreidų rūmus apsimesdamas namų vasalu, kuris atneša tariamai žuvusio Oresto pelenus. Šitą sumanymą Aischilo Elektra iš anksto aptaria su Orestu ir padeda jam jį įvykdyti. Sofoklo tragedijoj tokio susitarimo tarp brolio ir sesers nėra. Žinia, kad brolis žuvo ir tokiu būdu keršto pareiga už tėvo nužudymą liks neišpildyta, iššaukia Elektros sieloj baisiausią nusiminimą. Jis pasiekia aukščiausią laipsnį, kai ji paima į savo rankas pelenų urną, būdama įsitikinusi, kad joj yra palaidota jos vienintelė viltis. Tik po to Orestas, kuris pats perduoda Elektrai urną, pasisako

kas esąs. Klitaimestros ir Aigisto nužudymas nėra Sofoklui vidurtaškis, apie kurį, kaip pas Aischilą, suktųsi visa tragedija: tai tik būtina pasekmė viso ankstyvesnio veiksmo. Kaip tik tas veiksmas, plaukiąs iš vyriausios tragedijos herojės, sudaro pagrindinį Sofoklo veikalo turinį.

Oidipas karalius.

Senas Tebų mitas pasakoja apie Oidipą, kuris nužudė savo tėvą ir vedė savo motiną, nieko nežinodamas, kad tai buvo jo tėvas ir motina; paskui, pasakoja, kaip Oidipas po ilgų metų sužino apie savo baisų žygį ir giliausiame nusiminime išsiduria sau akis. Tas mitas lyg pats kvietė dramatiškai jį apdirbti: joks kitas mitas negalėjo sukelti žmogaus sieloj tiek šiurpulio, tiek pasigailėjimo, kiek Oidipo mitas. (Plg. Aristotelio Poetica cap. 14,1453 B). Tai gerai jautė tiek trys didieji tragikai, tiek mažesnieji.

Sofoklas sutraukia dvi Aischilo tragedijas „Lają“ ir „Oidipą“ į vieną: su pirmąja Oidipo sakmės dalimi jis supažindina klausytojus epizodiniuose pasakojimuose ir visą veiksmą koncentruoja į baisios paslapties atidengimą. Su nepalyginamu menu palaipsniui nutraukia Sofoklas uždangą nuo nelaimingos karaliaus praeities. Dar nuostabesnė yra traginė ironija, su kuria karalius daro pats viską, kad jo tėvo Lajo nužudymas būtų išaiškintas: kiekvienas jo žingsnis kaip tik priartina jį prie atidengimo, kad jis pats esąs tas žudikas.

Tebuose siaučia maras. Oidipas siunčia savo svainį Kreontą į Delfų orakulą prašyti iš Apollono nurodymų, kokiomis priemonėmis galima nugalėti nelaimę. Orakulas įsako surasti Lajo žudiką ir nubausti jį. Oidipas kviečia žynį Teiresiją, su kuriuo jau buvom susitikę Ilijadoj, kad tas nurodytų nežinomo žudiko pėdsakus. Teiresijas tamsiais, bet žiūrovams aiškiais, posakiais nurodo patį karalių.

Pirma įtarimo kibirkštis yra įmesta į Oidipo sielą. Antrą įmeta jo žmona Iokastė: traginė ironija pasireiškia tame, kad ji daro tai norėdama nuraminti savo sujaudintą vyrą; ji smulkiai papasakoja, kaip Lajas liepė pašalinti naujagimį vaiką ir kaip jis pats buvo nužudytas Fokidoj trijų kelių susi-

kirtime. Baisus nujautimas, kad kaip tik jis pats bus buvęs Lajo žudytoju, apima jo sielą.

Štai ateina žinia apie tariamojo Oidipo tėvo Polibo mirtį, bet kartu pasiuntinys praneša, kad Polibas ir Meropė tik užaugino Oidipą, o nebuvo jo tikrieji tėvai. Prieš Iokastę jau atsiskleidžia visa teisybė. Oidipas dar nenori prieš ją nusilenkti. Baisiai susijaudinęs jis reikalauja, kad jam būtų atvestas tarnas, kuris perdavė Lajo kūdikį karaliaus Polibo piemeniui. Tarnas išsklaido paskutines abejones. Nė vienoj kitoj graikų tragedijoj įtempimas neauga su tokiu nepalyginamu menu, kaip šitoj Sofoklo tragedijoj.

Antigona.

Medžiagą garsiausiai ne tik savo, bet ir visos graikų poezijos, dramai Sofoklas paėmė daugiausia iš senos „Tebaidos", kuri pasakoja apie kovą ir mirtį dviejų brolių — Eteoklo ir Polineiko (pal. aukšč. psl. 97). Nežinia, ar jau Tebų epinis kiklas žinojo ką nors apie uždraudimą palaidoti Polineiką ir jo slaptą palaidojimą. Draudimą palaidoti mes randame Aischilo „Septynių prieš Tebus" pabaigoj; tik jis ten buvo duotas ne karaliaus Kreonto, o valstybės tarybos.

Seną sakmę Sofoklas praturtino naujais motyvais: Kreontas pasmerkia Antigoną baisiai mirčiai požeminiame karste; Antigoną jungia meilės ryšiai su Kreonto sūnum Haimonu; pagaliau, žynys Teiresijas sustiprina Antigonos nusistatymą.

Oidipo prakeikimas, kuris slegia Labdakidų giminę, išsipildo. Eteoklas ir Polineikas nužudo vienas kitą.

Kreontas, būdamas valstybės autoriteto atstovu ir gynėju, draudžia palaidoti Polineiką kaip krašto išdaviką. Antigona aukščiau už viską stato sesers pareigą. Ji sugaunama bevykdant šį sumanymą ir pasmerkiama mirti. Kad poeto akyse moralinė pergalė priklauso jai, o ne Kreontui, yra visai aišku.

Pasmerkęs Antigoną naujasis Tebų karalius reikalauja, kad jo teisėtas pasmerkimas būtų išpildytas. Negali jį

paveikti nei švelni Antigonos sesuo Ismenė, nei jo paties sūnus Haimonas, kuris myli Antigoną ir kartu su visa Tebų jaunuomene užstoja ją. Pagaliau tik žynio Teiresijo baisūs pranašavimai palenkia Kreonto sielą. Jis atmaino savo sprendimą ir leidžia net palaidoti Polineiką. Bet jau vėlu. Ir Haimonas ir Antigona patys nusižudė, palikdami kietaširdį tėvą vieną jo rūmuose.

Trachinietės

Sunku suprasti, kodėl Sofoklas pavadino savo tragediją, paimtą iš kiklinės poemos „Oichalijos paėmimas", „Trachinietėmis", nes choras, kurį sudaro trachinietės, vaidina joj tik antraeilę rolę.

Jau Archilochas, Bakchilidas ir Aischilas palietė medžiagą, kurią plačiai sunaudoja Sofoklas, tiesa, įvesdamas į ją visai naujus tragiškus motyvus. Pagal tradicinę sakmę Heraklas paima Oichaliją, norėdamas atiduoti Iolę Hillui. Taip pat ir pražūtingą kentauro Nesso apsiaustą jis pats įsako Lichui atnešti iš Deijaneiros.

Pas Sofoklą Heraklas užkariauja Iolę pats sau, o apsiaustą siunčia jam jo mylima žmona, norėdama grąžinti sau jo meilę.

Deijaneira, kaip sako graikų religijos tyrinėtojas Erwin Rohde, tai „pats kilniausias žmonos vaizdas, kuris kada nors pasirodė antikinėj scenoj".

Heraklas penkiolika mėnesių negrįžta į namus. Pagaliau pasirodo Heraklo sūnus Hillas, vesdamas paimtas Oichalijoj karo belaisves. Viena iš jų yra Iolė, dėl kurios jis buvo pradėjęs visą žygį. Deijaneira dovanoja savo vyrui jo neištikimybę: į meilę ji žiūri kaipo į ligą, kuriai niekas negali pasipriešinti (Eil. 445 sq.) — ji net švelniai priima Iolę. Bet, žinoma, mylinti moteriškė norėtų grąžinti sau Heraklo prisirišimą ir, nieko blogo nemanydama, siunčia Heraklui nelemtą apsiaustą. Kai ateina žinia, kad Heraklas, negalėdamas pakelti skausmų, pats nusižudė, nelaiminga Deijaneira taip pat atima sau gyvybę.

Medžiagą „Filoktetui“ taip pat kaip prieš jį Aischilas, o po jo Euripidas, ir Sofoklas ima iš „Mažosios Ilijados“. Dionas Chrisostomas, kuris turėjo prieš save visus tris „Filoktetus“, laikė Sofoklo veikalą geriausiu. Pagal epinį kiklą Achajai paliko Lemno saloj herojų Filoktetą, kurį įkando gyvatė. Tiktai Filokteto lankas galėjo duoti graikams pergalę. Achajai nutarė todėl paskutiniais kovos metais surasti paliktą herojų ir atgabenti jį į savo stovyklą. Atlikti tą uždavinį buvo pavesta Diomedui.

Aischilas pakeitė šitą versiją ir Diomedo vaidmenį pavedė Odisejui. Vėliau Euripidas sujungė „Mažosios Ilijados“ ir Aischilo panaudotas versijas: į Lemno salą vyksta ir Diomedas ir Odisejus. Sofoklas visai išleido Diomedą: pas Filoktetą vyksta Odisejus ir Achillo jaunas sūnus Neoptolemas. Neoptolemo nebuvo tarp graikų, palikusių Filoktetą Lemne. Todėl apleistas herojus galėsiąs lengviau pasiduoti jo prikalbinamas.

Odisejus ir Neoptolemas sudaro pas Sofoklą du griežtai skirtingus būdus. Odisejus mano, kad tikslas pateisina kiekvieną priemonę ir ramiai naudojasi kiekvienu melu ir apgaule, jei tai gali palengvinti jo uždavinį. Tiesus ir nuoširdus Neoptolemas, kuriame lyg atgyja jo tėvas Achillas, su didžiausiu vidiniu pasipriešinimu prisideda prie Odisejaus planų vykdymo. Kai pagaliau Filoktetas, pasitikėdamas jaunu didvyriu perduoda jam savo lanką, Neoptolemas negali toliau vaidinti pavestos jam klastingos rolės — jis sako Filoktetui visą tiesą, bet tuo pačiu laiku stengiasi sutaikinti giliai įžeistą herojų su achajais. Kai tai jam nepasiseka, jis, nepaisydamas Odisejaus protesto, pasiryžta atiduoti Filoktetui jo lanką ir nugabenti ne į achajų stovyklą, o į Filokteto tėvynę. To pasiryžimo įvykdymą sutrukdo Heraklas, kuris staiga, lyg *deus ex machina,* pasirodo ir taip paveikia Neoptolemą ir Filoktetą, kad jie nusistato vykti į achajų stovyklą.

Tragedijos struktūra yra labai paprasta. Ji susideda tik iš dviejų aktų ir visas veiksmas yra pagrįstas trijų būdų skirtumu. Nežiūrint to paprastumo, Sofoklas mokėjo su to-

kiu nepaprastu meistriškumu išvystyti tuos tris būdus, kad į jo „Filoktetą“ reikia žiūrėti kaip į tobuliausią meno atžvilgiu Sofoklo veikalą. Išorinis persilaužimas (peripetija) įvyksta pasirodžius scenoje Heraklui. Vidinė tačiau ir tikra peripetija įvyksta tuo momentu, kai Neoptolemas, visai išsivadavęs iš Odisseјaus įtakos, pradeda veikti tik pagal savo teisingą ir kilnią prigimtį.

Oidipas Kolone.

Paskutinis Sofoklo veikalas „Oidipas Kolone“ buvo poeto sukurtas prieš pat mirtį ir pastatytas scenoje tik jo vaikaičio, Sofoklo Jaunesniojo, praėjus penkeriems metams po senelio mirties. Ciceronas vadina šią tragediją švelniausia jo poema: *„mollissimum eius carmen de Oedipode“*.

„Oidipą Kolone“ skiria nuo „Karaliaus Oidipo“ ilgas laiko protarpis. Pirmoj dramoj jam buvo svarbu meniškai apdirbti garsiąją sakmę, antrojoj — sujungti ją su savo gimtojo miesto Atenų praeitimi ir ypač su savo gimtąja šalim — Kolonu: iškentėjęs daug nepakenčiamų skausmų ir negailestingai persekiojamas Eumenidų, Oidipas randa pagaliau taiką ir ramybę Attikos žemėje, Eumenidų gojely prie Kolono.

Oidipas gavo iš Delfų Apollono orakulą, kad jo kančios pasibaigsiančios tenai, kur Erinnijos priims jį kaipo savo svečią. Staiga jis sužino, kad atsirado tų deivių gojeliai. Praeina šiek tiek laiko, kol, koloniečiai, paklausę savo kilnaus ir vaišingo valdovo karaliaus Tesejaus, sutinka jį priimti į savo šventyklą.

Tuo tarpu pasklinda kitas orakulas: iš kovojančių dėl Tebų sosto šalių susilauksianti pergalės ta, kuri turės ar patį Oidipą ar bent jo karstą. Kreontas ir Polineikas, kurie buvo taip sunkiai įžeidę Oidipą, deda visas pastangas, patraukti Oidipą savo pusėn. Pasitikėdamas Atenų globa, Oidipas išdidžiai atmeta jų maldavimus. Jis dar sykį prakeikia savo ir šiaip jau nužemintą sūnų Polineiką ir nieko nenori žinoti apie savo tebiškę tėvynę.

Vos tik pasibaigia ši scena, pasigirsta Dzeuso griausmai, kurie šaukia Oidipą į požemius: daug vargų ir skausmų iš-

kentėjęs karalius paslaptingu būdu pražūna nuo žemės paviršiaus. Lydėjusias savo nelaimingą tėvą dukteris Tesejus nuramina žodžiais: Negalima liūdėti dėl dalykų, kuriuose pasireiškia chtoniškų galybių palankumas, nes toks liūdesys esąs įžeidimas dievams.

Dažnai pabrėžiami siūlai, kurie sieja paskutinę Sofoklo tragediją su ateniečių pergale mūšyje prieš tebiečius, kuris įvyko prie pat Atenų vartų. Siūlai tie yra neabejotini. Vis dėlto pagrindinis motyvas, kuriame čia tarnauja visi kiti motyvai, — tai ramus mirties ilgesys: mirtis yra herojui vienintelis kelias į išganymą nuo visų žemės skausmų ir kančių.

9. EURIPIDAS (c. 481—406)

Mūsų žinios apie Euripido gyvenimą remiasi daugiausia nekritiškomis biografijomis, kurias sustatė Hieronimas iš Rodo ir Hermippas iš Smirnos. Tose biografijose galima rasti įvairiausių plepalų, neturinčių jokio pagrindo. Sakysim, konservatyvi komedija, kovodama su Euripidu, kaipo su graikų apšvietimo atstovu, tvirtina, kad jo tėvas buvęs smulkus pirklys, o motina Kleitą (Κλειτώ) paprasta daržovių pardavėja. Iš tikrųjų jo tėvas Mnesarchidas turėjo Salamino saloj dvarą ir to dvaro produktai, kaip svarbiausias, jų pajamų šaltinis, sudarė pagrindą vadinti Euripidą, kaip tai daro Aristofanas „Varlėse“ (Eil. 840) παῖς τῆς ἀρουραίας θεοῦ

Ar jis gimė kaip tik Salamino mūšio metais, ar tas tvirtinimas tik vėlyvesnė konstrukcija, sunku dabar pasakyti.

Tėvai davė jam gerą muzinį ir gimnastinį išlavinimą, taip kad jisai dar jaunuolis būdamas galėjo dalyvauti įvairiose iškilmėse kaipo šokėjas ir Apollono žibintuvo nešėjas.

Gimnastinės rungtynės greičiausiai mažai traukdavo jaunuolį: jis sako viename iš savo fragmentų, kad nėra nieko blogesnio už atletų giminę. Jau 455 metais jis gavo pirmą kartą chorą, savo tragedijai „Pelijadai“ išpildyti scenoj. Poetinėse rungtynėse jis laimėjo, tiesa, tiktai trečią vietą. Visas jo tolimesnis gyvenimas priklausė scenai.

Vedęs Euripidas buvo du kartu. Pirmoji žmona vadinosi Melita (Μελιτώ), o antroji — Choirinė. Euri-

pido amžininkai mano, kad neapykanta, su kuria Euripidas savo tragedijų daugumoj kalba apie moteriškes, buvo pasekmė liūdno patyrimo, kurį jis turėjo tiek su pirma, tiek su antra žmona. Tos ginaikofobijos nereikia tačiau perdėti. Poetas, tiesa, išvedė į sceną daug neigiamų moteriškių tipų, bet greta jų nereikia užmiršti jo sukurtų teigiamų moteriškių tipų, kaip pav. Alkestida, Makarija, Euadne, Ifigenija. Pasakojama, kad Sofoklas apie Euripido neapykantą gražiosios lyties atstovėms pasakęs: Euripidas yra moteriškių priešas tiktai tragedijose, o gyvenime — jų karštas gerbėjas (φιλογύνης). Iš šeimyninio Euripido gyvenimo žinome, kad jis turėjo tris sūnus. Antrasis iš jų buvo vaidila, o paskutinis, kuris turėjo tėvo vardą, pastatė scenoj pomirtinius tėvo veikalus.

Sofoklas iki pačios mirties nepaliko Atenų, Euripidas paskutinius savo gyvenimo metus praleido Makedonijoj karaliaus Archelajo dvare, kuri s tarp savo svečių jau turėjo ne vieną Atenų poezijos įžymybę, pav., ditirambiką Timoteją ir tragiką Agatoną.

Mirė Euripidas Arėtusoj prie Amfipolio 406 m. pavasarį.

Sužinoję apie Euripido mirtį ateniečiai, kurie jam gyvam esant nemokėjo pakankamai įvertinti jo genijaus, pastatė jam kenotafą. Ne tik Sofoklas, kaip jau buvo mūsų sakyta, pagerbė jo atminti, bet ir Euripido atkakliausias priešas Aristofanas pripažino, kad Atenai nustojo didelės dvasinės jėgos. Vėliau, pasiūlius oratoriui Likurgui, Dioniso teatre buvo pastatyta varinė poeto statula.

Euripidas dažnai vadinamas graikų apšvietimo poetiniu atstovu. Vadinamasis apšvietimas su savo veikliaisiais platintojais sofistais visai nepalietė Aischilo. Sofoklo kūryboj galima pastebėti tam tikrų pėdsakų kovos, kurią jis veda prieš naują ir galingą idėjinę srovę. Euripidas, nors ir priešinasi, vis dėlto duodasi nešamas tos srovės bangoms.

Šitą priklausomybę pastebėjo jau senieji ir anksti pradėjo daryti Euripidą tiesioginiu žymiausių apšvietimo atstovų mokiniu. Viena jo biografija sako, kad jis buvęs „klausytoju" Anaksagoro, Prodiko ir Protagoro. Su Anaksagoru ir Protagoru antikinė tradicija riša Euri-

pidą ypač atkakliai: Ἀναξαγόρου τρόφιμος skaitome pas Gellijų (XV, 20) „fuerat auditor Protagorae", sako Ciceronas (Tusc. III, 14). Dėl šių dviejų mąstytojų įtakos Euripidui netenka abejoti. Neabejotinai taip pat stipriai veikia mūsų poetą Herakleito reliatyvizmas. Jokių rimtų davinių neturime tačiau tvirtinti, kad Euripidą siejo tam tikri ryšiai su Prodiku.

Grynas legendos padaras yra pagaliau jo draugavimas su Sokratu. Galimas tačiau dalykas, kad Aelianaus pasakojimas (II, 13), jog Sokratas tik retai vaikščiojęs į teatrą ir tai daręs tik tada, kai scenoj buvo statomi Euripido veikalai, atitinka tikrenybę.

Ryšiai tarp Euripido poetinės kūrybos ir palyginti dar neseniai atsiradusio Atenuose filosofinio judėjimo gerai jautė senieji rašytojai. Kaip tik todėl Platonas iškelia gilią tragedijos išmintį ir pabrėžia, kad toje poezijos rūšy daugiausia pasižymėjo Euripidas. (Respubl. VIII, 18, 568a). Scenos filosofu (σκηνικὸς φιλόσοφος) vadina Euripidą Atenajas ir Vitruvijus. Įdomu pažymėti, kad taip pat vadina jį ir kai kurie didieji Bažnyčios rašytojai, pav., Origenas (C. Celsum IV 77; ed. Koetschau 347, 11).

Suidas tvirtina, kad Euripidas yra sukūręs 92 tragedijas arba 24 tetralogijas. Varronas (Gellius, Noctes Atticae XVII 4, 3) kalba tik apie septyniasdešimts penkias. Visuotinio laikotarpio graikai su ypatingu pamėgimu skaitė Euripidą. Kaip tik todėl mums išliko daugiau jo tragedijų negu Aischilo ir Sofoklo kartu paimtų, būtent maž ketvirtadalis jo veikalų — aštuoniolika tragedijų. Devynioliktoji tragedija „Resas" tyrinėtojų daugumos laikoma suklastota. Tarp autentiškų Euripido veikalų yra satirinė drama „Kiklopas", vienintėlis tos rūšies atstovas, kuris mums išliko iš senovės.

Palyginti labai daug turime fragmentų iš Euripido veikalų ir jų skaičius nuolat didėja: Aigipto smėlis vis dar grąžina mums jo dramatinių puotų nuotrupas.

Tiksliai nustatyti metus, kada jo tragedijos pasirodė scenoj, mes galime tik aštuoniems jo veikalams.

Alkestida.

„Alkestida“ buvo pastatyta Atenų scenoje 438 m. Ji sudarė ketvirtą tetralogijos dalį, kuri dažniausiai buvo pavedama satirinei dramai; gal kaip tik todėl Euripidas įvedė į „Alkestidą“ eilę humoristinių motyvų, kurias šiaip mes sutinkame tik satirinėse dramose.

Dievai dovanojo Tessalijos karaliui Admetui galimybę išvengti paskirtos jam mirties, jei jo vieton sutiks žūti kas nors iš jo artimųjų. Nei motina, nei tėvas nenori paaukoti savo neilgo jau likusio gyvenimo dienų. Sutinka tačiau atiduoti gyvybę už mylimą vyrą spindinti jaunyste, jėga ir grožiu Alkestida. Alkestida jau atsisveikino su savo vaikais ir dabar pareiškia vyrui savo paskutinį prašymą: tegu jis neskriaudžia savo vaikų ir neįveda į savo namus naujos žmonos, pamotės. Admetas iškilmingai pasižada išpildyti šį norą. Vaikams paskendus ašarose, karalienė miršta. Choras mėgina paguosti karalių ir garbina velionę.

Admetas pasišalina karalienei laidotuvių paruošti. Tuo tarpu į karaliaus rūmus atvyksta Heraklas. Nenorėdamas gadinti svečiui nuotaikos, Admetas nieko jam nesako apie Alkestidos mirtį ir kviečia jį į puotą. Heraklas puikiausioj nuotaikoj su taure rankoj atsistoja tarp Admeto namiškių ir duoda jiems patarimų, kaip reika naudotis Bakcho dovanomis ir, apskritai, gyvenimo malonumais. Pagaliau jis sužino, kad puotauja namuose, kur yra nepalaidotas dar šeimininkės kūnas. Heraklas tuoj palieka rūmus, bet greit grįžta vesdamasis moteriškę uždengtu veidu. Tegu Admetas paduoda ranką naujai sužadėtinei ir įveda ją į rūmus. Uždanga krinta nuo moteriškės galvos, ir Admetas pažįsta joj Alkestidą. Heraklas pasakoja, kaip jam pavyko išplėšti karalienę iš negailestingos mirties nasrų.

Ypatingai jaudina šioj tragedijoj jos vyriausios herojės kilnus vaizdas. Alkestidos tipas pakankamai rodo, kad į Euripidą jokiu būdu negalima žiūrėti kaip į nepermaldaujamą moteriškių priešą. Jisai tik gerai pažįsta moteriškės sielos gelmes su visais jos traginiais prieštaravimais su staigiais perėjimais nuo vienų jausmų prie kitų.

Tokių baisių kontrastų nepalyginamu dramatiniu įtempimu pasižymi pastatyta septynis metus po „Alkestidos" „Medeja". Tragedijos heroję Euripidas rado gražiame padavime apie Argonautų žygį, kuriam vadovavo Jasonas. Tą padavimą randame pirmiausia kikliniame epe (žiūr. aukšč. psl. 103); vėliau jį panaudoja kai kurie graikų lyrikai — pav. Pindaras savo ketvirtoj pitinėj odoj; pagaliau Aischilas ir Sofoklas deda jį savo kelių, dėja, žuvusių tragedijų pagrindan. Euripidas pagavo siūlą, kurį jam paliko jo pirmatakai ir kuris neabejojamai buvo gerai žinomas visiems jo tragedijų žiūrovams. Todėl jis tik trumpai primena jiems padavimo turinį, nusistatęs paskui visai savarankiškai išplėtoti ant šito pagrindo savo vyriausios herojės tragediją.

Medejai padedant Jasonas išgavo auksavilnę ir atkeršijo savo tėvo sosto uzurpatoriui Pelijui nužudydamas jį. Pelijo šeimos persekiojamas jis nuvyko kartu su Medeja pas savo bičiulį, Korinto valdovą Kreontą. Padavimas pasakoja, kad Korinte Jasonas nutarė persiskirti su Medeja ir vesti Kreonto dukterį. Šis Jasono pasiryžimas kaip tik ir sudaro premisą tragedijos, kurią sukūrė Euripidas.

Euripido Jasonas nori vesti Korinto karalaitę, pasiryžęs užtikrinti savo vaikams karališkos šeimos teises. Medeja visa siela atsidavusi neištikimam savo vyrui: ji nesvyruodama paliko savo tėvynę ir atidavė visą savo likimą į mylimo žmogaus rankas. Vieno tik ji atleisti jam negali — jo neištikimybės. Visą jos sielą apima nenugalima kerštо aistra. Kreontas įsako Medejai tuojau palikti kartu su vaikais Korintą. Medeja meldžia leisti jai pasilikti nors vieną dieną: vienos dienos pakaks jai, kad ji pražudytų savo rivalę ir suduotų baisiausią smūgį savo vyrui. Korintiečių choras pripažįsta, kad apleista moteriškė turi teisės elgtis tokiu būdu, kokį yra numačiusi Medeja.

Jasonas nori įtikinti Medeją, kad jis esąs visiškai nekaltas dėl jos ištrėmimo: Kreontas pasmerkęs ją tik todėl, kad pabūgęs jos aistringų grasinimų savo šeimai. Medeja primena vyrui, kad dėl jo ji esanti visa ko išsižadėjusi

ir grasina jam baisiausiu kerštu. Jasonas pateisina savo pasiryžimą vesti Kreonto dukterį dinastiniais sumetimais: jo vaikai būsią priimti į Korinto karališką šeimą ir tokiu būdu jiems būsianti užtikrinta puiki ateitis. Kitaip jis niekuomet nebūtų apleidęs Medejos. Jasono žodžiai, žinoma, negali nė kiek numalšinti audros Medejos sieloj.

Bet kur pasislėps Medeja atkeršijus neištikimam vyrui? Kaip tik tuo momentu, kai Medeja stato sau šitą klausimą, atvyksta Atenų karalius Aigejus. Dievai iki šiol nedavė jam vaikų, ir jis ieško priemonių, kuriomis jis galėtų pašalinti šią nelaimę. Medeja nurodo jam priemones, o Aigejus pareiškia jai, kad ji rasianti jo karalystėj apsaugą ir globą.

Paskutiniai Medejos svyravimai nugalėti. Medeja šaukia Jasoną, praneša jam, kad sutinka su savo likimu, kad tiktai jos vaikai galėtų palikti pas savo naująją motiną. Vaikai kaip tik ir nunešią Korinto karalaitei puikų vestuvinį drabužį. Drabužiai yra užnuodyti. Ta, kuri juos apsivilks, turės neišvengiamai žūti; o Jasonui Medeja atkeršysianti dar žiauriau, iššudydama jo ir savo vaikus.

Jasonas tiki, kad Medeja tikrai ir nuoširdžiai pakeitė savo nusistatymą. Jis laimina vaikus ir siunčia juos su Medejos dovana pas jų būsimą pamotę. Greit ateina žinia, kad Kreonto duktė priėmė dovaną. Dabar Medejai tenka įvykdyti baisiausią kerštо dalį. Medejos sieloj prasideda sunki kova tarp ugningo kerštо geismo ir švelnių motinos jausmų. Ta kova pasiekia savo viršūnės monologe, po kurio eina šiurpi vaikų iššudymo scena.

Jasonas per vėlai atbėga, kad galėtų sulaikyti įsiutusią žmoną. Užkerėtoja Medeja keliasi į orą vežime, kurį traukia slibinai: Medeja įrodinėja vyrui, kad tai jis esąs tikras savo vaikų pražūties kaltininkas. Jis negalėsiąs net palaidoti savo vaikų kūnų, nes ji paėmusi juos su savim.

Atenų karalius Aigejus pripažįsta, kad Jasonas teisingai yra nubaustas už savo neištikimybę. Dviejų moralių vyrams ir moteriškėms Euripidas nepripažįsta.

Hippolitas.

„Hippolitas Apvainikuotas“ buvo pastatytas 428 m.

Atenų karaliaus Tesėjaus žmona Faidra įsimyli savo posūnį, Tesėjaus ir amazonės Antiopės sūnų, Hippolitą. Negalėdama numalšinti savo sieloj baisios aistros, ji nutaria nusižudyti bent savo garbei apsaugoti, bet jos žindyvė, atspėjusi jos paslaptį, išduoda ją Hippolitui. Skaistusis jaunuolis su panieka atmeta žindyvės pasiūlymus ir apipila savo nelaimingą pamotę karčiais ir skaudžiais priekaištais, kurie įžeidžia ją juo giliau, kad ji pati nė nemanė patenkinti savo aistros.

Kaip ir pas Medeją, Faidros sieloje prabunda daimoniški pradai. Ji nusižudo, bet savo laiške Tesejui apkaltina Hippolitą, kad jis esą padaręs pasikėsinimą prieš jos ištikimybę vyrui. Tesejus prakeikia sūnų, šaukdamas jam Poseidono kerštо. Hippolitas žūna, bet prieš paskutinį atodūsį įtikina tėvą savo nekaltumu ir atleidžia jam savo mirtį.

Pirma vieta Euripido tragedijoj priklauso Hippolitui: jo tiesus ir kilnus būdas, nepripažįstąs jokių kompromisų, yra nupieštas su ypatinga meile. Kai kurie tyrinėtojai įžiūri čia tam tikrų orfinio ir pitagorinio asketizmo bruožų. Orfikų įtaka Euripidui yra, žinoma, galima, nes šita mistinė srovė jau šeštame amžiuje išplito po visą Graikiją ir palietė, tarp kitko, Pindarą ir Aischilą. Bet ryšiai tarp orfinės pasauližvalgos ir Hippolito kilnaus elgesio yra tokie ploni, kad aš bent jų pastebėti negaliu.

Dar giliau jaudina skaitytoją Faidros vidinė kova, jos aistros nenugalima jėga, meilės kliedesys, kuris aptemdo jos protą ir išduoda jos paslaptį, prieštaravimai širdies, kuri ir geidžia, ir su šiurpu žiūri į tą savo geismą.

Kaip tik Euripido sukurtas Faidros vaizdas įkvepia daug vėlyvesnių laikų dramaturgų. Iš jų didžiausias buvo neabejojamai genialus prancūzų poetas Racine: kaipo meno kūrinys jo „Phèdre“, gal, net pralenkia savo pirmavaizdį.

Trojietės.

„Trojietės“ buvo pastatytos scenoje kartu su dviemis kitomis tragedijomis „Aleksandru“ ir „Palamedu“ ir satirine drama „Sizifu“ 415 m.

Kompozicijos atžvilgiu „Trojietės“ yra silpniausias Euripido veikalas. Pro žiūrovų akis praeina baisių paveikslų eilė: Troja yra paimta, nugalėtojai nesustoja prieš jokius žiaurumus, nelaimingos trojietės dalinamos tarp achajų, gražuolė pranašė Kassandra atiduota Agamemnonui, Poliksena nužudyta prie Achilo karsto, Astijanaktas atimtas nuo motinos ir nublokštas nuo aukšto bokšto žemėn. Pabaigoj degančio miesto vaizdas. — Visos tos patetinės scenos, paimtos atskirai, pasižymi nepaprastu grožiu, bet nesudaro vienos dramatinės visumos.

Prologe poetas kalba apie nelaimingą achajų grįžimą į tėvynę: dievai Atena ir Poseidonas susitaria griežtai nubausti achajus už jų žiaurumus, užleisdami ant jų laivų baisią audrą. Taigi, tragedija turėjo baigtis to nutarimo išsipildymu. Deja, šitos pabaigos mūsų tekste nerandame. Greičiausiai „Trojiečių“ epilogas bus žuvęs. Reikia manyti, kad tame epiloge pasirodė Atena ar Poseidonas ir apsakė apie achajų laivyno sunaikinimą. Tik toks priešpastatymas degančios Ilijono pilies ir skęstančių nugalėtojų laivų atitiktų tragedijos moralinę tendenciją.

Helena.

„Helenos“ (412) pagrinde guli motyvas, su kuriuo jau susitinkame pas Stesichorą. (Plg. aukšč. psl. 173—175). Didysis lyrikas tvirtina, kad Paris buvo pagrobęs ne gyvą Heleną, bet tik jos šešėlį, ir kad kaip tik dėl to šešėlio iškilo baisusis karas: pati gražuolė buvusi Hermejo perkelta į Aigiptą.

Euripidas pagavo šį motyvą ne pirmykščiam ir tikram sakmės pavidalui atstatyti, bet tik įdomiai ir įspūdingai temai savo kūrybai surasti.

Po Trojos paėmimo Menelają, grįžtantį į tėvynę, pagauna vėjai ir nustumia į Aigipto krantą. Aigipto jaunas val-

dovas Teoklimenas deda visas pastangas priversti Heleną ištekėti už jo. Menelajas ir Helena pažįsta vienas kitą, jiems pavyksta apgauti Teoklimeną ir, Dioskurams globojant, pabėgti. Vyraująs vaidmuo priklauso čia Helenai: Menelajas tik vykdo jos sumanymus.

Orestas.

Keturis metus vėliau pastatytame „Oreste" Euripidas iš naujo apdirbo temą, kurią jau buvo palietę Aischilas ir Sofoklas.

Argo teismas pasmerkia nužudžiusį motiną Orestą mirti. Menelajas iš bailumo ir savimeilės atsisako gelbėti Agamemnono sūnų. Įsiutęs Orestas nutaria nužudyti Heleną, kuri, bijodama argiečių, pasislepia rūmuose. Kadangi Helena stebuklingu būdu pranyksta iš jų akių, tai jis puola jos dukterį Hermionę ir grasina ją nužudyti, jeigu Menelajas neišgelbės jo. Čia pasirodo deus ex machina Apollonas, įsako Orestui vesti Hermionę ir žada nuimti nuo jo sąžinės slėgiančią dėmę.

Tokia pabaiga, žinoma, nėra joks dramatinis išrišimas visų tų klausimų, kuriuos sukėlė tragedija. Euripidui buvo svarbu parodyti scenoj egoistinių aistrų chaosą, iš kurio negalima rasti jokios išeities. Išskyrus Piladą, visi veikią tragedijos asmenys yra menki žmonės — jų likimas mažai jaudina žiūrovus. Vis dėlto senieji gramatikai liudija, kad tragedija turėjusi scenoj nepaprastą pasisekimą. Tas pasisekimą suteikė iš vienos pusės išoriniai efektai iš kitos pusės neretos alliuzijos į paties Euripido laikų politinius santykius. Orestą smerkiantį teismą Euripidas nupiešia pagalba bruožų paskolintų iš Atenų demokratinės valstybės, kur viskas priklausė nuo minios sauvalės. Menelajo nepastoviame ir neištikimame būde Euripidas lyg norėjo įkūnyti Spartos politiką.

Ifigenija Aulidoj (405).

Šios tragedijos pamatan Euripidas padėjo epizodą iš epinio kiklo poemos „Kiprijos". Šia tema buvo pasinaudoję

abu jo dideli pirmatakai. Su „Kiprijų“ motyvais Euripidas jungia Stesichoro padarytus pirmykštėj sakmėj pakeitimus.

Poetas nesuspėjo galutinai apdirbti savo kūrinio: mūsų tekste ypač pabaigoj nesunku pastebėti įvairių svetimų priedų eilę. Poetui mirus scenoj pastatė „Ifigeniją“ jo sūnus, kuris vadinosi taip pat Euripidas.

„Ifigenija Aulidoj“ yra neabejojamai vienas iš pačių gražiųjų Euripido veikalų, aiškiai rodąs, kad jo kūrybinis genijus neišsisėmė iki pačios mirties.

„Trojietėse“ Euripidas nupiešė graikus kaipo žiaurius, nustojusius visų žmoniškumo jausmų, nugalėtojus. Jo simpatija aiškiai priklausė tenai trojėnams. „Ifigenijoj“ tie patys graikai įgijo visai naujų ir kilnių bruožų: jie pradedą teisingą kovą prieš Trojos barbarus, o ugnis, kuri dega jų širdyse, aukščiausiai liepsnojo didvyriškos mergelės Ifigenijos sieloje.

Aulidoj susirinko iš įvairių Graikijos kraštų Agamemnono sąjungininkai. Priešingi vėjai neleidžia jiems plaukti Trojos link. Žinys Kalchantas atskleidžia Agamemnonui, kad Artemida suteiksianti achajams palankų vėją, jeigu jai bus paaukota Agamemnono duktė Ifigenija. Achajų vadas yra pasiryžęs viską paaukoti savo žygio pasisekimui. Jis rašo savo žmonai Klitaimestrai laišką, reikalaudamas, kad ji atsiųstų dukterį į Aulidą, nes jis esąs nutaręs išleisti ją už Achillo.

Tarp tėvo ir karvedžio jausmų greit prasideda sunki kova. Agamemnonas jau gailisi išsiuntęs savo laišką: jis siunčia Klitaimestrai antrą laišką, kuriame praneša, kad atidedąs dukters vestuves ištisiems metams. Laiškanešį pagauna Menelajas. Tarp brolių įvyksta smarkus ginčas. Menelajas prikaišioja Agamemnonui būdo nepastovumą ir nesiskaitymą su visuomenės labu. Į tai Agamemnonas atsako, jog negalima reikalauti, kad dėl neištikimos Menelajo žmonos jis paaukotų savo mylimą dukterį. Broliai skiriasi nieko nenusprendę.

Skelbikas praneša, kad į achajų stovyklą atvyksta Ifigenija su motina Klitaimestra. Ką dabar darys Aga-

memnonas? Menelajas nebereikalauja daugiau, kad Ifigenija būtų paaukota. Bet kaip tik dabar Agamemnonas grįžta prie senojo pasiryžimo; jis nori tiktai paslėpti baisų pasiryžimą nuo žmonos: jis reikalauja, kad Klitaimestra grįžtų namon, palikdama Ifigeniją stovykloj. Klitaimestra mano, kad ji turinti neginčijamą teisę dalyvauti dukters vestuvėse.

Trečiam paveiksle Achillas susitinka su Klitaimestra, kuri sveikina jį, kaipo būsimą žentą. Achillas apie vestuves nieko nežino. Paslaptį atskleidžia senas tarnas. Kas gi dabar padės nelaimingai motinai? Achillas iki šiol buvo pasipiktinęs, kad jo vardas buvo panaudotas kaž kokiai keistai apgaulei. Bet čia pasireiškia jo riteriškas būdas: jis nutaria ginti ir savo garbę ir nelaimingą mergelę. Choras dainuoja apie Achillo tėvų Pelejaus ir dievaitės Tetidos vestuves, apverkia Ifigenijos, kuri atvyko į laidotuves vieton vestuvių, likimą, prikaišioja žmonėms, kad jie žudo nekaltybę, ir dievams, kad jie leidžia tai daryti.

Ketvirtame paveiksle Klitaimestra puola klastingą vyrą. Agamemnonas tyli. Duktė maldauja dovanoti jai jos jauną gyvybę. Agamemnonas nugali savo susijaudinimą ir pareiškia, kad jos gyvybė turi būti paaukota Graikijos labui.

Penktame paveiksle Ifigenija sužino iš Achillo, kad kariuomenė reikalauja aukos, bet kad jis yra pasiryžęs ginti ją prieš visus. Herojaus kilnumas giliai sujaudina Ifigeniją. Ji nutaria pasiaukoti tėvynės labui: gražiausiu jos vestuvių vainiku būsiąs Trojos žlugimas ir Hellados pergalė.

Heroiškas Ifigenijos nusistatymas taip paveikia Achillą, kad jo sieloj prabunda noras iš tikrųjų pavadinti Ifigeniją savo žmona — jis dar sykį pareiškia, kad gins su savo kariais mergelę iki paskutiniųjų. Bet Ifigenija jau nugalėjo prisirišimą prie savo jaunos gyvybės ir keisti savo nusistatymo nenori. Širdingai atsisveikina su motina, prašo ją dovanoti tėvui, kuris visų graikų labui paaukojo jos gyvybę, ir su džiūgaujančia giesme eina prie Artemidos aukuro, ant kurio turi žūti: „O garbingoji deive, kuri mėgsti žudynes ir kruvinas žmonių aukas, vesk mūsų kariuomenę prieš išdavikišką Trojį ir duok Agamemnonui pergalę“.

Epiloge skelbikas praneša, kad auka yra padaryta. Ifigenija esą elgėsi didvyriškai iki paties galo, bet Artemida nepriėmusi jos aukos: jos vieton ji pakišusi stirna, o pačią Ifigeniją nunešusi į dangų.

Aelianus mini dar kitą epilogą, kuriame į sceną nusileisdavo Artemida ir pranešdavo, kad Ifigenijos vieton padėsianti stirną, o ją pačią padarysianti savo vaidilute Tauridoj. Zieliński kaip tik šitą Aelianaus epilogą laiko autentišku. O Wilamowitz mano, kad Euripidas paliko du epilogus, iš kurių scenoj buvo statomas tai vienas tai kitas.

Bakchantės.

Religinė paskutinių Euripido kūrinių nuotaika griežtai skiriasi nuo jo ankstyvesniųjų veikalų nusistatymo. Teomachijos (kova su dievais), kuri taip griežtai pasireiškė, sakysim, „Oreste“, jau „Tauridos Ifigenijoj“ nepastebėsime nė pėdsako, o tragedijoj „Bakchantės“, pastatytoj Atenuose vienu metu su „Ifigenija“ (405), buvusis teomachas pasidaro tiesiog religijos gynėju. Ar tai reiškia, kad Euripidas grįžo prie tradicinės Homero ir Hesiodo pasiuližvalgos?

Prie tokios išvados prieina kai kurie žymūs graikų literatūros žinovai: Bernhardy ir Nägelsbach kalba tiesiog apie poeto atsivertimą, o Theodor Gomperz tvirtina, kad „Bakchantėse“ Euripidas lyg atgailauja už atsimetimą nuo savo tautos genijaus. (Es ist als ob der greise Dichter Busse tun wollte für den Abfall von dem Genius seines Volkes... Griech. Denker II^3, 12).

Ir iš tikrųjų poetas aiškiai nutraukia čia ryšius su savo ankstyvesnėmis skeptiškomis pažiūromis ir nusilenkia prieš paslaptingas valdančias pasaulį jėgas, tik tos jėgos įsiasmenina jam dabar ne senų Olimpiečių vaizduose — jis nusilenkia dievui, su kurio kultu buvo apskritai kuo tampriausiai surištas dieviškas tragedijos menas, ir savo gulbės giesme stato Dioniso-Bakcho religijai gražiausią iš visų poetinių paminklų, kuriuos paliko Senovė.

Sukūrė Euripidas savo „Bakchantes“ Makedonijoj, viešėdamas karaliaus Archelajo dvare. Graikų literatūros ty-

rinėtojai dažniausiai rišo tos tragedijos religinę nuotaiką su asmeniniu susidūrimu su labai paplitusiu Makedonijoj Dionisso kultu. (... orgjastyczny kult Bakchusa mógł poeta zastać w Macedonji. Sinko II 339).

Pagilinti graikų religijos tyrinėjimai padarė tą prileidimą nereikalingą — Dioniso kultas savo kilme yra surištas su seniausia Motinos - Žemės religija; ši žemdirbių religija buvo nuslopinta aristokratinės Olimpiečių religijos; aristokratijai žlugus ji greit nugalėjo visos Graikijos sielą. Jau šeštame amžiuje jos bangos užlieja visą Graikiją; aukščiausiai jos iškyla kaip tik Attikoj: taigi, Euripidui visai nereikėjo važiuoti į Makedoniją, kad ten susidurtų su įspūdingais Dioniso kulto apsireiškimais. Jau Aischilas puikiai suprato to kulto dramatinę ir poetinę reikšmę ir iš surištų su tuo kultu sakmių paėmė medžiagą keturioms, deja žuvusioms, tragedijoms: „Semelė", „Bakchantės", „Pentejus", „Ksantrijos".

„Bakchantėse" Euripidas dramatizuoja ilgą eilę puikių sakmių apie Dioniso stebuklingą jėgą, kuri paslaptingu būdu palenkia sau visas širdis.

Paverges rytus Dionisas pasirodo savo motinos Semelės gimtajame mieste Tebuose. Semelės sesers nenori pripažinti, kad ji pagimdė Dionisą iš Dzeuso, ir tvirtina, kad jo tėvas buvęs kaž koks paprastas žmogelis. Dievas turi ginti savo ir savo motinos garbę parodydamas savo dieviška galybę.

Mistinio entuziazmo pavergtos Tebų moteriškės skuba į kalnus, kad galėtų ten dalyvauti Bakcho orgijose — Karalius Pentejus yra nusistatęs jėga priešintis naujam dievui: jo orgijose jis mato rimtą pavojų tradicinei valstybės religijai, viešai tvarkai ir moteriškių padorumui. Dionisas skaudžiai baudžia teomachą: jis atima jam protą. Pentejus mato danguje dvi saules, pranašas Teiresijas atrodo jam lyg jautis su milžiniškais ragais. Pagaliau, nelaimingą karalių sudrasko bakchantės: joms vadovauja jo apimta bakchinio pamišimo motina Agauja. Agauja pasirodo šiurpioj scenoj su sūnaus galva užmauta ant tirso ir reikalauja, kad Kadmas prikaltų ją prie sienos. Grįžus protui baisi teisybė atsiskleidžia prieš Agaują: paskutinysis vyriškos giminės at-

stovas žuvo kaipo paniekinto dievo auka. Bet ir Kadmas su Agauja turi pasitraukti ištrėmiman, nes pervėlai nusilenkė jam.

„Bakchantės“ sudaro Euripido dramatinės kūrybos viršūnę. Tai yra paskutinė pjesė, kurios pastatymas Atenų scenoje mums yra žinomas. Dėl laiko, kada buvo parašytos kitos devynios tragedijos, kurios mums išliko, galima tiktai spėlioti. Vis dėlto tyrinėtojų dauguma mano, kad visos jos buvo sukurtos antroj Euripido gyvenimo pusėj.

Hekabė.

Bene gražiausia iš tų tragedijų yra Hekabė. Turinio atžvilgiu ji sudaro „Trojiečių“ tragedijos tęsinį, nors ir buvo parašyta žymiai vėliau. Pirmoji dalis piešia nelaimingos Trojos karalaitės Poliksenos, paaukotos ant Achillo karsto, likimą. Antroji dalis yra paskirta karalienės Hekabės kerštui trakų karaliui Polimestorui, kuris nužudė jos sūnų Polidorą. Tas dvi dalis riša į vieną visumą Hekabės asmuo ir jos nelaimės — dukters ir sūnaus baisi pražūtis.

Tos nelaimės sukelia Hekabės sieloj daimoniškas jėgas. Sužinojus, kad jūros bangos išmetė ant kranto Polidoro lavoną, ji sudaro planą, kaip atkeršyti sūnaus žudikui. Ji randa priemonių taip paveikti Agamemnoną, kad tas pakviestų Polimestorą į stovyklą. Hekabė pasakoja jam apie turtus, paslėptus žinomose jai palapinėse. Gobšus žudikas eina su ja į vieną iš tų palapinių. Ten, chorui padedant, ji apakina jį, o sūnus jo nužudo.

Apakintas barbaras kreipiasi į Atreidus, reikalaudamas, kad Hekabė būtų nubausta. Agamemnonas išklauso jo kaltinimus, paskui leidžia Hekabei gintis ir pripažįsta, kad motina, atkeršijusi savo sūnaus žudikui, pasielgė teisingai.

Nė viena iš vėlyvesniųjų Euripido tragedijų nerodo tokios aistros galybės, kaip „Medeja“ ir „Hekabė“. Atrodo, kad Euripidas kituose savo veikaluose nori veikti žiūrovus ne tiek galingų aistrų atvaizdavimu, kiek didesniu rodomų scenoj įvykių įvairumu ir intrygų supynimu. Be to, Euripidas su

ypatingu pamėgimu pradeda rišti savo dramatines temas su savo dienų politiniais įvykiais ir santykiais.

Andromachė.

Toks supynimas dažniausiai neišeina į naudą jo menui. Daugiausia jis pakenkė tragedijai „Andromache". Parašyta ji buvo greičiausiai Peloponneso karo pirmam dešimtmety, greičiausiai po 423 m., kai spartiečių vadas Brasidas sulaužė neseniai padarytas karo paliaubas ir tuo sukėlė Atenuose pasipiktinimo audrą.

Ateniečių neapykantą lakedaimoniečiams Euripidas perkelia į mitinius laikus, juodžiausiomis spalvomis piešdamas Spartos karalių Menelają ir jo dukterį Hermionę. Medžiaga yra paimta iš kiklinės poemos „Trojos paėmimas" ir iš įvairių vėlyvesnių legendų.

Hektoro našlė Andromachė buvo dovanota Achillo sūnui Neoptolemui ir pagimdė jam Ftijoj sūnų Molossą. Vėliau Neoptolemas vedė teisėtą žmoną Hermionę. Jų santuoka palieka be vaikų. Hermionė nutaria, kad tuo yra kalta Andromachė savo kerais, ir pasiryžta su tėvo pagalba nužudyti rivalę.

Andromachė ieško išsigelbėjimo šventykloje. Menelajas grasina nužudysiąs Molossą, jeigu jo motina nepaliksianti aukuro. Po ilgo ginčo Andromachė nutaria nusileisti Menelajui, norėdama tuo būdu išgelbėti vaikui gyvybę. Išdavikiškas karalius pareiškia jai, kad ir ji žūsianti ir su ja Molossas. Hermionė padarysianti, ką tik panorėsianti. Motiną ir vaiką išgelbsti ką tik atvykęs Neoptolemo senelis Pelejus.

Hermionė buvo pažadėta prieš daug metų Orestui, bet Menelajas apgavo savo brolėną, atiduodamas ją Neoptolemui. Agamemnono sūnus pasirodo scenoje greit po to, kai Pelejus užstojo Andromachę ir jos sūnų. Bijodama savo vyro, išvykusio į Delfus, Hermionė nutaria bėgti su Orestu. Orestas nužudo Delfų šventykloj Neoptolemą: Apollonas leido jam tai padaryti, nes Neoptolemas buvo jam kadaise sunkiai prasižengęs.

Staiga — *ex machina* — pasirodo Tetida ir skelbia trejas vestuves: Oresto su Hermione, Andromachės su Hellenu ir savo galutinį susijungimą su Pelejum.

Herakleidai.

„Herakleiduose" poetas plačiai papasakoja, kaip Atenai suteikė globą nelaimingiems Heraklo vaikams nuo persekiojusio juos Argo (Mikenų) karaliaus Euristejaus.

Scenoj tragedija buvo pastatyta greičiausiai apie 421 m., kai argejai stovėjo Peloponneso sąjungos priešaky ir iškilo pavojus, kad jie kartu su spartiečiais ir bojotiečiais puls Atenus.

Iolajas atveda savo bičiulio Heraklo vaikus į Atenus. Vos tik jis atvyko į šventąjį miestą, kaip ten atbėga Euristejaus heroldas, pasiryžęs tiesiog nuo aukuro atplėšti vaikus ir nusivesti juos pas savo valdovą. Atenų piliečių choras ima juos savo globon.

Tuo tarpu pasirodo karalius Demofoontas. Jis nėra linkęs prasižengti vaišingumo teisei: tegu heroldas praneša savo valdovui, kad, jeigu Herakleidai yra kuo nors prasižengę, tai tegu jis pats atvyksta kaipo kaltintojas.

Euristejus tikrai atvyks, bet kaipo keršintojas. Reikia tada ruoštis karui. Šventikai pranašauja, kad nugalės ta kovojanti šalis, už kurią sutiks paaukoti savo gyvybę kilnios kilmės mergelė. Paaukoti savo gyvybę sutinka Heraklo duktė Makarija.

Argejų kariuomenė sutriuškinta, Euristejus paimtas nelaisvėn. Makarijos senelė reikalauja, kad jis būtų nubaustas mirtimi. Atenuose įstatymai neleidžia nužudyti belaisvio. Tokiu būdu pjesė, kuri prasidėjo Atenų vaišingumo iškėlimu, baigiasi garbinimu jų ištikimybės savo įstatymams.

Maldaujančios.

Daug panašumo su „Herakleidais" turi „Maldaujančios". Abi tragedijas galima pavadinti, kaip tai darė jau senieji, enkomiju Atenams. Abi ima temą iš kovų tarp Tebų ir Argo, abi

pabrėžia ateniečių kilnų pasielgimą. Greičiausiai jos buvo sukurtos maždaug tuo pačiu laiku.

Euripidas naudojasi čia sakme, kurią jau buvo sunaudojęs Aischilas savo „Eleusinietėse". Herodotas (IX. 27) mini sakmę, pagal kurią Tesejus, nežiūrėdamas tebiečių pasipriešinimo, palaidojo žuvusius prie Tebų sienų argėjų karvedžius.

Savo vardą gavo tragedija nuo choro moterų, kurios ieško pagalbos pas Tesejaus motiną Aitrą. Tesejus pripažįsta šventą žuvusių kovoj teisę būti palaidotiems. Jis nugali tebiečius ir atiduoda paskutinę pagarbą Argo karvedžiams.

Ionas.

Tragedijos „Ionas" herojus yra Apollono ir Atenų karaliaus Erechtejaus dukters Kreusos sūnus. Apleistas savo motinos, jis buvo išaugintas Apollono Delfų šventykloj. Kreusą veda achajas Ksutas. Dievai nelaimina vedusių ir neduoda jiems vaikų. Daug metų praėjus jie nutaria pagaliau kreiptis į Delfų dievą. Apollonas norėtų, kad jo sūnus valdytų Atenus: Delfų orakulas atsako Ksutui, kad jis jau turi sūnų ir kad tas jaunuolis, kurį jis sutiksiąs išeidamas iš šventyklos, ėsąs jo sūnus. To vaiko motina Ksutas laiko jauną delfietę, kuri prieš daug metų atsitiktinai tapo jo meiluže.

Ksuto noras paskelbti Joną savo įpėdiniu susitinka su aistringu Kreusos pasipriešinimu: ji nutaria nuodais pašalinti neteisėtą sūnų savo vyro, kuris turi tapti senos Erechteidų valstybės valdovu. Ionas nori kruvinai atkeršyti Kreusai už bandymą jį nunuodyti. Paskutiniu momentu pasirodo Iono auklė, kuri duoda aiškių įrodymų, kad jaunuolis kaip tik yra Kreusos ir Apollono sūnus. Sūnus ir motina puola vienas kitam į glėbį.

Šioj tragedijoj, priklausančioj prie geriausių Euripido kūrinių, poetas norėjo parodyti, kad Atenus valdė tik grynos kilmės valdovai. Strabonas kartoja padavimą, pagal kurį achajas Ksutas, vedęs Erechtejaus dukterį ir turėjęs su ja du sūnų — Joną ir Achają. Ionas tapęs pagaliau Atenų karaliumi. Jeigu toks padavimas būtų išsilaikęs, tai Atenai būtų

turėję valdovą iš Achajų dinastijos. Tą „dėmę“ pašalina Euripidas, darydamas Joną Atenų karalaitės ir dievo Apollono sūnum.

Dramatinė intriga, kuri suteikia „Jonui“ tiek gyvumo, įvairumo ir įtempimo, paimta, kaip tai įrodė Zieliński (Tragoedum. 74 sq.) iš folkloristinių motyvų.

Heraklas.

„Heraklas“ turi daug panašumų su „Hekabe“: ir čia, ir tenai mes randame aukščiausią dramatinį įtempimą, bet už tat veltui ieškome meniškos vidinės vienumos.

Dorėnų didvyris nepatraukė Homero. Tik kiklinio epo poemoj „Oichalijos paėmimas“ ir pas vėlyvesnius įvairių Herakleidų autorius (žiūrėk aukščiau psl. 102) jis susilaukė savo žygių dainių. Chorinės melikos atstovai — Stesichoras, Pindaras ir Bakchilidas pagilino pagrindinę mito idėją ir padarė iš Heraklo žmonijos geradarį, nuskriaustųjų globėją ir išganytoją.

Attikinė tragedija prieš Euripidą kreipė į Heraklo mitą mažai dėmesio: tik epizodinę reikšmę turi didvyris Aischilo „Prometėjuje“. Euripido dėka Heraklas traginėj scenoj užima labai žymią vietą. Greit po to Euripido Heraklas pasidaro vienu iš mėgiamiausių retorikos herojų; dar aukštesnės reikšmės įgyja Heraklo didvyriškas idealas Sokrato mokinio Antisteno pasekėjams kinikams.

Pirma tragedijos dalis baigiasi laimingai: staiga grįžęs iš tolimos kelionės, Heraklas išgelbsti savo žmoną, Tebų karaliaus dukterį, Megarą ir savo vaikus iš uzurpatoriaus Liko, pasmerkusio juos mirti, rankų.

Laukiame, kad antroj daly Heraklas įvykdys savo pasiryžimą atkeršyti Kadmėjams. Vietoje to matome prieš save didvyrį, kuriam deivė Hera atima protą: nelaimingasis nužudo ką tik išlaisvintus jo paties žmoną ir vaikus. Protan grįžęs Heraklas nori nusižudyti, bet nuo to žingsnio sulaiko jį Tesejus, kuris kviečia jį į Attiką, kur žada įsteigti jam kultą, kaipo vienam iš didžiausių Graikijos herojų.

Keistą sujungimą vienoj tragedijoj aiškiai prieštaraujančių dalių galima išaiškinti dvejopai: gal, Euripidas, įvesdamas į savo kūrinį griežčiausią kontrastą tarp Heraklo savo vaikų išganytojo ir pamišusio jų žudiko, norėjo pasiekti didelio draminio efekto žiūrovų sielose; o gal, jam svarbu buvo dar vieną sykį meniškai išreikšti vieną iš savo svarbiausių idėjų apie žmogaus pasisekimo ir laimės nepastovumą.

Elektra.

„Elektra“ geriausiai rodo Euripido mėgiamą būdą — suteikti senai medžiagai visai naują pavidalą: heroinius padavimus jis apdirba tokiu būdu, kad jie mažai kuo skiriasi nuo poeto laikų kasdieninių įvykių.

Klitaimestra ir Aigistas, bijodami, kad Agamemnono duktė Elektra nepagimdytų keršintojo, išleidžia ją už paprasto seno kaimiečio. Senas kaimietis užtikrina prologe, kad jis elgiasi su Elektra kaip su seserim, o ne su žmona. Elektra su išdidumu priima savo likimą, pildo visas varginančias ir žeminančias karaliaus dukterį pareigas, bet kartu neužmiršta apie kerštą motinai.

Vyras išėjęs į lauką, žmona — pas šulinį. Prieš gryčią pasirodo Orestas su Piladu. Elektra grįžta su vandens kibiru. Choras, susidedąs iš Mikėnų moteriškių, kviečia ją į Heros šventyklą. Elektra atsisako — ji negalinti melstis dievams, kurie leidžia žudikams gyventi karališkuose rūmuose, jai paskyrė tokį sunkų gyvenimą, o brolį laiko kažkur ištremtą tolimuose kraštuose.

Čia pasirodo pasislėpęs prieš tai Orestas. Sesuo sutinka prisidėti prie brolio sugalvoto kerštо plano. Aigistas netoli aukojąs nimfoms. Orestas galėsiąs jį lengvai užpulti ir nužudyti. Kai dėl Klitaimestros, tai reikėsią padaryti, kad ji kaip nors atsirastų Elektros gryčioj. Senas kaimietis pranešiąs jai, kad Elektra laukia kūdikio, ir Klitaimestra, žinoma, tuojau atvyksianti.

Skelbikas praneša, kad Orestui pavyko nužudyti Aigistą. Štai, pasirodo ir pats nugalėtojas su priešo galva rankose. Greit turi atvykti Klitaimestra.

Orestas dar svyruoja, netiki, kad baisaus keršto motinai reikalauja pats Apollonas. Bet Elektra moka paveikti jo sielą ir išsklaidyti jo svyravimus.

Štai atvyksta su savo svita karalienė. Motina, kurią Elektra sutinka griežtais priekaištais, pateisina savo baisų nusikaltimą. Agamemnonas paaukojęs jos ir savo dukterį Ifigeniją ir sulaužęs ištikimybę, atsiveždamas į žmonos rūmus savo meilužę Kassandrą. Į tai Elektra atsako, kad motina dar prieš Ifigenijos paaukojimą vedė negarbingą paleistuvės gyvenimą ir atsikratė savo vaikais, kurie tokiam gyvenimui kliudė. Motina vis dėlto tikisi, kad galėsianti dar pataisyti santykius su dukterim. Elektra kviečia Klitaimestra į gryčią, kur viskas esą parengta nusivalymo aukai.

Greit po to iš gryčios išeina Orestas su Elektra ir pasakoja, kaip jie atliko kerštą ir kaip elgėsi to keršto auka. Dabar juos laukiąs Erinijų kerštas. *Ex machina* pasirodo Dioskurai, kurie pataria Orestui, kad jis, bėgdamas nuo Erinnijų, nuvyktų į Atenus. Ten Areopagas nuims nuo jo baisią dėmę. Elektra ištekės už Pilado; jauna pora aprūpins senąjį kaimietį, kuris taip gražiai elgėsi su savo tariamąja žmona.

Foinikietės.

Lieka mums dar trumpai papasakoti turinį dviejų išlikusių mums tragedijų, kurios buvo sukurtos Euripido greičiausiai gilioj senatvėj.

Vis dėlto Euripido kūrybinis genijus nė kiek nenusilpo. „Foinikietės“ yra parašytos su didesniu talentu negu, sakysim, „Andromache“, o „Ifigenija Tauridoj“, arba tiksliau „pas taurus“, priklauso prie pačių gražiųjų Euripido kūrinių.

Pirmoji tragedija gavo savo vardą nuo dalyvaujančių joj foinikiečių choro. Sinko vadina šį veikalą „visų Oidipo rūmų baisenybių apžvalga“. Euripidas savotiškai sujungė čionai motyvus iš Aischilo „Septynių prieš Tebus“ ir Sofokło „Oidipo Karaliaus“ ir „Antigonos“. Oidipas dar gy-

vena su Iokaste Tebuose, bet jo sūnus veda brolžudišką kovą.

Prologe Iokastė apsako Labdakidų giminės istoriją: štai, du tos giminės nariai, Eteoklas ir Poilineikas, turi susitikti ir pamėginti surasti būdą pradėti brolžudišką kovą. Visos motinos pastangos sutaikyti brolius nueina niekais.

Tebai ruošiasi mūšiui. Pranašas Teiresijas skelbia, kad vis dar rūstaują ant karališkos giminės dievai pasigailės miesto, jei Kreonto sūnus Menoikejus bus paaukotas Arejui. Tėvas nenori nė girdėti apie tokią auką, bet degąs tėvynės meile sūnus nutaria išpildyti Teiresijo reikalavimą.

Skelbikas praneša Iokastei, kad puolimas yra atremtas. Sūnus nutaria dvikova pabaigti kovą. Iokastė skuba į kovos lauką, norėdama sutrukdyti ją. Atvyksta per vėlai: abu broliai krito dvikovoje. Motina krinta negyva ant sūnų lavonų.

Antigonai įsakius lavonai perkeliami į miestą. Naujas Tebų valdovas Kreontas ištremia iš Tebų Oidipą, o Antigonai draudžia palaidoti gimtoj žemėj Polineiką. Antigona protestuoja prieš žiaurų įsakymą ir skelbia, kad ir ji eis kartu su tėvu į ištrėmimą. Oidipas išvyksta į Koloną, gailėdamasis, kad savo prakeikimu užtraukė ant sūnų pražūtį, ir prikaišiodamas dievams, kad jie išpildė jo beprotišką prakeikimą.

Dramatinio meno atžvilgiu poetui puikiai pasisekė nupiešti savo herojų, kovojančių brolių, ir jų motinos būdus. Kai dėl Menoikejaus, tai jis atrodo lyg Makarijos iš „Herakleidų“ kopija.

Ifigenija pas Taurus.

Bene visi tyrinėtojai sutinka, kad vieną iš akstinų sukurti tragedijai, pavadintai „Ifigenija Tauridoj“ davė Artemidos kultas Attikos mieste Braurone, kur buvo rodomas šventikės Ifigenijos karstas ir švenčiama Brauronijų šventė Artemidos garbei. Kitoj vėl Attikos daly buvo švenčiama Artemidos šventė „Tauropolos“.

Kai ateniečiai užmezgė VII a. prekybinius santykius su Juodosios jūros kraštais, tai jie sužinojo, kad Tauridos Cher-

sonese barbarai aukojo savo deivei visus graikus, kuriuos audra išmesdavo į jų krantą. Tą taurų deivę Euripidas sutapatino su Artemida, o jos vaidilute padarė išgelbėtą jos Ifigeniją. Toks buvo pagrindinis tragedijos audeklas, į kurį Euripidas įaudė daug naujų lamstų.

Ifigenija mato sapną, kad tėvo karališki rūmai sugriūna iki paskutinės kolonos. Ar tai nereiškia, kad turi žūti jos vienintelis brolis Orestas. Dėl visko nutaria padaryti auką pagerbti jo vėlei. Ifigenijai pasišalinus iš scenos, pasirodo joje Orestas ir Piladas: Apollonas patarė jiems pagrobti deivės Artemidos statulą, nes tik tokiu būdu nužudęs motiną Orestas išsigelbės nuo persekiojančių jį Erinnijų. Nežinodami kaip pasiekti savo tikslą, jie nutaria pasislėpti oloj prie jūros kranto.

Nešdama auką rankose grįžta Ifigenija su graikų mergelių choru, apverkia savo giminės žlugimą ir ypač savo brolio Oresto žuvimą. Jos aimanavimus pertraukia piemuo, pranešdamas apie dviejų graikų pagavimą: Ifigenija turėsianti dabar ką paaukoti savo deivei. Pagautieji graikai atvedami prieš šventyklą. Orestas nenori atskleisti, kas jis esąs. Jis sako tik tiek, kad yra kilęs iš Argo.

Ifigenija klausia suimtą argietį apie savo šeimos likimą. Orestas pasakoja, kad Agamemnonas ir Klitaimestra žuvo, ir kad Orestas su seserim Elektra dar gyvi. Ta žinia baisiai nudžiugina Ifigeniją. Ji tuojau nutaria parašyti broliui laišką: tegu vienas iš graikų pabėga su tuo laišku, o kito pakaks kruvinai Artemidos aukai.

Su pasiūlymu nunešti laišką ir tuo būdu išsigelbėti ji kreipiasi į Orestą. Orestas siūlo pavesti tai savo draugui. Ifigenija sutinka. Piladas turi prisiekti atiduosiąs laišką, o tam atsitikimui jei laiškas žus kelionėje, Ifigenija pasako Piladui laiško turinį: „Tegu Orestas atvyksta į Tauridą, kad pasiimtų seserį Ifigeniją, kuri nežuvo Aulidoj, bet išgelbėta Artemidos, gyvena liūdną gyvenimą svetimame krašte“. Piladas čia pat atiduoda laišką Orestui.

Eina scena, kurioj Ifigenija po trumpo svyravimo įsitikina, kad graikas, kurį ji turėjo paaukoti Artemidai, iš tikrųjų yra jos brolis.

Kaip dabar pabėgti iš barbariško taurų krašto? Ir ne tik pabėgti, bet ir išsivežti su savim Artemidos statulą, kuri galėsianti išgelbėti Orestą nuo Erinnijų. Tauridos karalius Toantas to nežinodamas pats padeda įvykdyti Ifigenijos planą. Jo įsakymu statula išvežama į jūrą, kur turi būti nuplauta tiek ji pati, tiek svetimšaliai, kurie būsią paaukoti Artemidai. Laivas sustojo prie uolų, ir Toantas, kuris tuo tarpu sužinojo, kad Ifigenija jį apgaudinėja, gali suimti pabėgėlius, bet kaip tik tuo momentu scenoj ex machina pasirodo Atena ir griežtai draudžia persekioti Ifigeniją su Orestu ir Piladu: mat, pats Apollonas įsakė perkelti statulą į Artemidos šventyklą Attikos žemėj. Ifigenija būsianti ten deivės šventike. Karalius dievų valiai nedrįsta priešintis.

Graikai labai aukštai vertino „Ifigeniją Tauridoj". Aristotelis savo „Poetikoj" stebisi ypač scena, kur brolis ir sesuo pažįsta viens kitą. Didžiausias naujųjų laikų poetas Goethe kaip tik iš šitos Euripido tragedijos paėmė beveik visą medžiagą ir net pavadinimą vienam iš savo garsiausių kūrinių.

Aischilas, Sofoklas ir Euripidas buvo trys didžiausios ir šviesiausios žvaigždės graikų traginės poezijos danguje. Jau ketvirtame amžiuje Atenų valstybė pradėjo rūpintis, kad jų kūrinių tekstas būtų išlaikytas autentiškoj formoj. Tame pačiame šimtmetyje Herakleidas Pontikas išleido veikalą „Apie tris tragedijų kūrėjus" (περὶ τῶν τριῶν τραγῳδιοποιῶν) skirtą mūsų tragikams kaipo didžiausiems savo meno atstovams. Greta šitų korifėjų penktame, net ketvirtame, amžiuje draminė poezija turėjo dar daug žymių atstovų. Deja, jų veikalai visuotiniam laikotarpyje nebuvo skaitomi mokyklose ir todėl iš jų teksto mums paliko tik menkos skeveldrėlės.

10. MAŽESNIEJI GRAIKŲ TRAGIKAI.

Jau minėjome, kad trijų didžiųjų tragikų sūnūs statė scenoje savo tėvų veikalus. Be to, jie ir patys dalyvavo draminėse rungtynėse.

Žinome, kad Aischilo sūnus Euforijonas nugalėjo 401 m. Sofoklą ir Euripidą. Sofoklo sūnus Io-

fonas parašė, pagal Suidą, penkiasdešimts dramų. 428 m., kai Euripidas už savo „Hippolitą“ gavo pirmą prizą, Iofonas gavo antrą. Aristofanas, tiesa, savo „Varlėse“ sako, kad Iofonas be tėvo pagalbos nebūtų susilaukęs tokio pasisekimo. Sofoklo vaikaitis, vadinamas Sofoklu jaunesniuoju, pasižymėjo kaip tragedijų ir elegijų autorius. Diodoras mini jo laimėjimą 396 metais. Suidas kalba net apie septynis jo laimėjimus. Euripido biografas mini jo sūnų, kuris turėjo tėvo vardą ir po jo mirties pastatė trilogiją, susidedančią iš „Ifigenijos Aulidoj“, „Alkmeono“ ir „Bakchančių“.

Žinome dar apie kitas tragikų šeimas. Tragikas Karkinas iš Agrigento turėjo sūnų Ksenoklą. Tas sūnus 415 metais nugalėjo savo tetralogija Euripidą. Aristofanas keliose savo komedijose išjuokia ir laimėtoją ir jo tėvą. Apie Ksenoklo sūnų Karkiną išliko žinutė, kad jis parašė 160 (?) tragedijų ir laimėjo vienuolika rungtynių.

Senelis Karkinas buvo jau ne atenietis, o sicilietis. Dramatinėj kūryboj pradeda dabar dalyvauti graikų pasaulio pakraščiai ir salos. Du jonenu, Ioną iš Chijo salos ir Achają iš Eretrijos salos, hellenistinis laikotarpis priėmė į savo dramatinį kanoną.

Greta tragedijų Ionas kūrė elegijas, himnus ir ditrambus, rašė istorinius ir filosofinius traktatus ir atsiminimus apie žymius amžininkus, su kuriais jis bendravo. Dar visai jaunas atvyko jisai į Atenus, susiartino čionai su Kimonu ir pažino Aischilą. Pirmuosius savo veikalus jis pastatė Atenuose 82 Olimpijadoj (452—49). Peloponneso karo metu jis susitiko Samo saloj su Sofoklu (žiūr. aukščiau psl. 220). Mirė jis keliolika metų anksčiau negu Sofoklas ir Euripidas.

Achajas, jaunesnysis Sofoklo amžininkas, kuris vis dėlto mirė anksčiau negu „Antigonos“ autorius, pasižymėjo daugiausia savo satirinėmis dramomis, kurias Senovė lygino dažnai su Aischilo dramomis. Svarbiausią vaidmenį tose dramose, kiek galima spęrsti iš išlikusių mums fragmentų, vaidino dievas Dionisas. Jeigu tikėti išlikusiais mums pada-

vimais, tai jis statė kelias dešimtis kartų savo veikalus scenoje ir laimėjo vienuolika rungtynių.

Ateniečio Agatono vardą išlaikė mums Aristofanas savo „Tesmoforiadzūsose“ ir ypač Platonas savo „Puotoj“. Žydėjo jis paskutiniuose penkto amžiaus dešimtmečiuose. 416 metais, dar jaunuolis būdamas, laimėjo Lenajų rungtynėse pirmą vietą. Puota, kuriai Platonas paskyrė savo gražiausią dialogą, vyksta kaip tik Agatono namuose trečią dieną po to laimėjimo.

Artimi santykiai rišo gabų ir simpatingą jaunuolį su Atenų dvasinėmis įžymybėmis. Mūsų šaltiniai kalba apie jo bičiulystę su Euripidu, apie artimus santykius su sofistais ir sokratikais, apie gyvą dalyvavimą Atenų aristokratų puotose ir iškilmėse. 407 m. poetas priėmė pakvietimą į Makedonijos karaliaus Archelajo dvarą Pelloj. Ten jis bus greičiausiai ir miręs ketvirto amžiaus pradžioje.

Vėlyvesniųjų laikų atmintyje Agatonas pasiliko kaip gabus ir drąsus novatorius: jis įvedė į tragediją vadinamąją chromatinę muziką; choras jo kūriniuose neteko savarankiškos reikšmės, nes jo giedamos giesmės pasidarė paprastais muzikaliniais antraktais. Jis nesilaiko taisyklės, kuria vadovaujasi didieji tragikai, imdami savo kūriniams medžiagą iš visiems žinomų mitų: jo tragedijoj „Gėlė“. kaip sako Aristotelis (Poetica IX. 5), visi įvykiai, taip pat kaip ir vardai, yra išrasti (paties Agatono).“ Ypač gilios įtakos Agatonui turėjo, jeigu tikėti geniališko Platono nupiešto vaizdo („Puotos“ dialoge) tikrumu, sofistinė retorika: jis su pamėgimu vartoja Gorgijo antitezes ir kitas didelio iškalbingumo teoretiko menines priemones. Didysis vokiečių mokslininkas F. G. Welcker žiūri į Agatoną kaip į naujos dramatinės krypties įsteigėją; — deja, šita kryptis Graikijoj greit nuvyto, nesuspėjus pražydėti ir išvystyti savo kūrybinių pradų.

Trys didieji tragikai buvo savo tautos auklėtojai geriausia to žodžio prasme. Didžiame Atenų demokratijos amžiuje, kuris baigėsi Peloponneso karo katastrofa, jie buvo graikų religinės, moralinės ir net filosofinės sąmonės kilniausi lavintojai ir ugdytojai: jų sukurti tipai, jų nustatytos kilnios mo-

ralinės ir religinės tiesos ir jų pastatytos problemos gyveno visų apsišvietusių hellenų sielose. Jaunesnieji tragikai nesistengė būti daugiau savo tautiečių mokytojais — jie nori pirmiausia suteikti visuomenei lengvą, įdomią, žadinančią daugiausia vaizduotę medžiagą. Artimesniųjų amžių tokios temos dar nepatenkina: jie reikalauja, kad meninė kūryba keltų žmonijos sielą, lavintų jo protą ir atskleistų giliausias jo gyvenimo paslaptis. Didžiųjų tragikų epigonai negali suteikti hellenams tokio dvasinio maisto — apsišvietusi visuomenė ieško kitų auklėtojų ir mokytojų ir randa juos tarp naujo kūrybinio hellenų genijaus apsireiškimo atstovų. Dramos vietą dvasiniame Graikijos gyvenime užima filosofija.

III. KOMEDIJA.

A. Senoji komedija.

1. KOMEDIJOS PIRMIEJI ŽINGSNIAI.

Tragedija buvo gražiausias Atenų pentekontaetijos dvasinis apsireiškimas. Komedija atsiranda tik tam didžiausiam Atenų valstybės laikotarpiui pasibaigus. Su pirmais komedijos pastatymais mes susitinkame Atenuose jau po Periklo mirties, kai tragedija jau buvo pasiekusi savo puikiausio žydėjimo, kai į Aischilą buvo žiūrima kaip į klasiką, o Euripidas tris dešimtmečius kovojo scenoje su Sofoklu.

Nelemtas karas pakerta Atenų galybę, maras sunaikina maždaug trečdalį gyventojų ir nusineša Atenų dėmo didžiausią vadą Periklą. Į Periklo vietą pradeda spraustis neatsakingi demagogai. Tais laikais kaip tik atsiranda Atenų komedija.

Seniausia komedija, Aristofano „Acharniečiai“, atsiranda scenoje 425 metais. Per sekančius dvidešimts metų ateniečiai mato pastatytus savo scenoje žymiausius Aristofano veikalus. Iš kitų graikų komikų veikalų išliko mums tiktai fragmentai, bet ir iš tų menkų liekanų galima spręsti, kokį milžinišką vaidmenį Atenų dvasiniame gyvenime vaidino paskutiniame penkto amžiaus ketvirtadaly komedija. Kartu su Atenų galybės žlugimu išnyksta ir jų komedija: ji buvo tampriausiais siūlais surišta su nieku neribota žodžio laisve. Ate-

nams nustojus tos laisvės, ji prarado savo jėgas ir jau neatgijo, kai Atenai po trisdešimties tiranų viešpatimo grįžo pagaliau prie senų politinės demokratijos formų.

Šiaip tragedija ir komedija — vieno tėvo vaikai. Tiek pirmoji, tiek ir antroji gimė dievui Dionisui skirtose iškilmėse ir nenutraukė tų ryšių per visą klasikinį laikotarpį.

Pats autoritetingiausias liudininkas Aristotelis tvirtina (Poetica IV. 8), kad komedija kilo iš vadinamųjų fallinių giesmių. Tokias giesmes giedojo žemdirbių eitynės, nešdamos per savo laukus vaisingumo simbolį fallusą. Aristotelis skundžiasi (ten pat V. 2), kad komedijos pirmieji žingsniai jo laikais buvo užmiršti ir kad dėl daugelio jos plėtotės smulkmenų trūksta tikrų žinių. Iškilmės, apie kurias buvo ką tik kalbėta, vykdavo įvairiuose Attikos dėmuose ne vienu laiku. Vėliau, kai dramatinės rungtynės buvo sutvarkytos valstybės, komedijos sudarė vieną Lenajų šventų iškilmių dalį. Tos iškilmės buvo atliekamos Atenuose žiemos gale.

Pirmykščių žemdirbių procesijų tikslas buvo linksmai atšvęsti Dievo, dovanojusio žmonėms vyną, galybę. Kaip ir ditirambus, iš kurio išsivystė tragedija, taip ir fallines giesmes giedojo choras su užgaidžiuotoju pryšaky. Užgaidžiuotojas garbino Dievą Dionisą ir jo dovanas. Į savo dainas jis įdėdavo daug fantastinių sąmojingų digresijų. Choras atsakydavo į jas trumpomis dainomis, riksmais ir kreipimaisi į dievus. Čia tiek užgaidžiuotojas, tiek choras turėjo plačią dirvą visokioms pašaipoms ir juokams. Tie juokai galėdavo kartais įgyti dialoginę formą: jau atsakymai choro užgaidžiuotojui buvo lyg dialogo užuomazga.

Fallinės giesmės sudarydavo tiktai tam tikrą dalį triukšmingų pramogėlių, sujungtų su dievo Bakcho kultu. Visa tai graikai vadindavo vienu žodžiu „komos“ (κῶμος). Attikos gyventojai šventė komosą (κώμαζειν) ne tik iškilmingomis eitynėmis per savo laukus, bet ir puotomis ir netvarkingomis eitynėmis po puotų, kuriose linksmai nusiteikusi minia šoko, juokavo ir pamėgdžiojo įvairias silpnas žmogaus puses. Nuo žodžio „komos“ komedija ir gavo savo pavadinimą. Κωμωδία reiškė pradžioj ne ką kitą, kaip dainuojamą komo metu dainą.

Tiesa, lakedaimoniečiai, kaip liudija Aristotelis (Poetica Cap. III), norėdami, kad komedijos išradėjų garbė būtų pripažinta jiems, tvirtino, jog komedija buvusi pradžioj daina dainuojama kaimuose: Attikoj kaimai buvo vadinami δῆμοι, o Peloponnese — κῶμαι; taigi, ir komedija galėjusi atsirasti tik Peloponnese ir tik vėliau nukeliavusi į Attiką. Tas aiškinimas yra be abejo tik vėlyvesnė konstrukcija. Komedija reiškia tik komo metu giedamą giesmę (Komos-Gesang) — taip bent aiškina šį žodį bene visi naujieji graikų literatūros žinovai su didžiuoju vokiečių mokslininku K. O. Müller iu pryšaky.

Pradinėj kominėj poezijoj lengvai galima atskirti dvi rūšis: jonėnų apgyventuose kraštuose ji turėjo daugiau satirinį pobūdį, su asmeniškais puolimais — čia ji tiesė tradiciją, kuriai pradžią davė Archilochas ir Hipponaktas. Dorėnų kraštuose jos pobūdis buvo daugiau humoristinis: iš jos išsiplėtojo dorinio tipo komedija ir mimas. Attikinė komedija sujungė savyje abu pradu.

Senieji rašytojai vienu iš komedijos pirmatakų laikė vežimų, vežančių vynininkus su jų bačkomis, traukimą (πομπεια). Minia apiberdavo vynininkus juokais ir pašaipomis, vynininkai atsakydavo kartais linksmai ir sąmojingai, kartais piktai ir storžieviškai: su juokais susimaišydavo bakchinės dainos, riksmai ir ginčai. Čia komedija, ypač savo pradžioj, galėjo pasiskolinti ne vieną iš panaudotų jos vėliau bruožų.

Šie seni papročiai buvo žinomi visoj Graikijoj, kur tik praplito vynuogių auginimas: prie jų priklausė, sakysim, Sikiono falloforų eitynės, kurias mini mūsų šaltiniai.

Tolimesnį laipsnį kelyje, vedančiame prie komedijos, sudarė greičiausiai megariečių farsas, kuris susidėdavo iš trumpų, nesurištų tarp savęs juokingų scenų ir dainų, panašių į tas, kurios buvo dainuojamos Dioniso iškilmėse. Tokios scenos iki mūsų laikų vaidinamos įvairiose pietų tautose turgų metu.

Paro chronika kalba, kad komediją atnešė į Attikos demą Ikariją tarp 581 ir 562 metų megarietis Susarijonas iš Tripodisko. Istorinio pamato ta žinutė greičiausiai neturi.

2. SICILIJOS KOMEDIJA

Peisistratidams valdant Atenus, komedija negalėjo rasti sau tinkamos dirvos šventame mieste: tiranai, žinoma, nebūtų pakentę, kad kominis choras, naudodamasis nevaržoma komų nuotaika, rodytųsi Atenų scenoj ir pultų jų valdžią. Pirma ir būtina komedijos sąlyga yra neribota demokratinė laisvė. Todėl komedija galėjo išbujoti tik demokratiniuose kraštuose: žuvus demokratijai, žuvo ir senoji, politinė, komedija.

Ilgą laiką Atenų valstybė neglobojo komedijos — ji vystėsi linksmose Attikos žemdirbių iškilmėse ir puotose ir pasiekė aukštą laipsnį prieš tai, kai jos laimėjimais pradėjo naudotis didieji komikai. Tos plėtotės laipsniai buvo neaiškūs, kaip jau sakėme, dar seniesiems; aiškius juos nepadarė ir naujų laikų tyrinėjimai. Kiek aiškesni yra mums ankstyvieji Sicilijos komedijos laimėjimai, kurie neabejojamai turėjo didelės įtakos didiesiems Attikos komedijos atstovams.

Dorėnų komedijos užuomazgos puikiai pražydo Sirakūzuose Aristokseno iš Selino, Formido ir ypač Epicharmo kūryboj. Pirmųjų dviejų komikų kūrybos mums išliko visai mažai fragmentų — aiškesnį vaizdą mes galime susidaryti tik apie trečią ir didžiausią Sicilijos komedijos atstovą Epicharmą.

Epicharmas.

Gimė Epicharmas tarp 520 ir 500 m. pr. Kr. Jo gimtasis kraštas bus greičiausiai buvęs Koso sala. Dar visiškai jaunas būdamas persikėlė į Siciliją. Suidas liudija, kad jau nuo 486 metų jis pradėjęs statyti savo veikalus Sirakūzų scenoj. Sirakūzų tironų Gelono ir Hierono asmeny Epicharmas turėjo galingus globėjus. Nuo 468 metų, kai mirė Hieronas, mums trūksta žinių apie didįjį poetą. Vienas iš jo biografų tvirtina, kad Epicharmas mirė sulaukęs devynių dešimčių metų amžiaus. Jo sukurtų komedijų skaičius svyruoja įvairiuose liudijimuose tarp trisdešimties penkių ir penkiasdešimties dviejų.

Kaip aukštai vertino Epicharmą Senovė, rodo Platono žodžiai „Teaitete“ — didžiausias graikų genijus kalba

čia apie dvi aukščiausias poezijos viršūnes — kominės poezijos Epicharmą ir traginės — Homerą

Aristotelis liudija, kad Epicharmas pirmas įvedė į kominę poeziją intrigą ir tokiu būdu sudarė meniškai surištą ir pabaigtą savyje visumą. Prieš Epicharmą komedija susidėdavo iš atskirų trumpų scenų ar nesurištų tarp savęs juokų.

Fabulą savo veikalams Epicharmas ėmė arba iš mitologijos, arba iš apsupančio jį gyvenimo. Pirmu atveju jis paimdavo tam tikrą dievo arba herojo nuotykį ir suteikdavo jam juokingų bruožų. Antru atveju jis atvaizduodavo savo aplinkumos papročius.

Iš išlikusių mums fragmentų mes negalime sudaryti sau aiškaus vaizdo, kaip Epicharmas vystė kominę akciją. Horacijus liudija, kad jo veikalai pasižymėjo tokiu pat paprastumu ir gyvumu (fabulae motoriae), kaip ir jo pasekėjo Plautaus veikalai. (Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi. Epist II, 1, 58).

Senieji gerėjosi Epicharmo veikaluose puikių sentencijų gausumu. Vienas papirusas išlaikė mums liekanas vienos trečiam amžiuje pr. Kr. padarytos šių sentencijų antologijos. Kaip tik šitų sentencijų dėka Epicharmas anksti įgijo žymaus mąstytojo vardą. Hellenistinis laikotarpis aukščiau vertino Epicharmą gnomiką, negu Epicharmą komiką. Kaip tik todėl iš jo komedijų mums išliko tik menkos skeveldrėlės. Ar jis iš tikrųjų yra parašęs didaktinę poemą „Apie gamtą“, tenka abejoti. Reikia taip pat manyti, kad Epicharmo „pitagoreizmas“ tai tik vėlyvesniųjų laikų konstrukcija. Diogenas Laertijas priskaito jį prie pitagoriečių, naudodamasis, reikia manyti, kažkokia senesne tradicija: atsirado ši tradicija greičiausiai todėl, kad didysis Sicilietis gyvai domėjosi filosofiniais klausimais ir dažnai paliesdavo juos savo komedijose. Galimas daiktas, kad jį su lygia teise galima pavadinti kominės scenos filosofu, kaip Euripidą — traginės scenos filosofu.

Epicharmo komedijos buvo parašytos dorėnų dialektu, kuriuo kalbėjo sirakūziečiai — kai kur susitinkame jose su seno itališko dialekto formomis.

Mėgiamiausias Epicharmo komedijų herojas tai geraširdis stipruolis ir besotis lėbautojas Heraklas. Epicharmas perėmė šitą figurą iš dorėnų liaudies pasakų.

Komedijoj „Buseiris“ poetas parodo Heraklą, kaip jis patenkina savo nežmonišką apetitą nužudytos baisenybės patalpose. „Hebos vestuvės“ — tai ilga apysaka apie Poseidono stebuklingą žuvų gaudymą ir einančia po to puotą Olimpe: Heraklas praryja šioj puotoj negirdėtus kiekius žuvų, austrių, paukščių, tešlainių. Senieji matė čia klasišką Sicilijos puotų (dapes Siculae) vaizdą. Epicharmas sukūrė plastišką parazito vaizdą ir bene pirmas įvedė į graikų kalbą tą žodį, kuris kartojasi graikų ir romėnų komedijose labai dažnai.

Jeigu mums būtų išlikę tokie Epicharmo veikalai, kaip „Kaimietis“, „Grobimai“, „Megarietė“, kiek puikių Sicilijos gyventojų tipų būtų prieš mūsų akis prisikėlę iš numirusių. Epicharmas, kaip ir visi didieji komikai, mokėjo su nepalyginamu menu pagauti charakteringus žmogaus išvaizdos ir jo vidinio gyvenimo bruožus, suglausti kiekvieną tokį bruožą trumpame, neužmirštamame vaizde, pabrėždamas jo juokingas puses ir net padidindamas jas.

3. MIMAS

Minėjome jau primityvią vakarų graikų komikos formą — mimą. Ir ši forma rado sau penktame amžiuje meninį įkūnijimą. Mimas yra tikslus atvaizdavimas tipiškų kasdieninio gyvenimo atsitikimų trumpuose monologuose arba dialoguose. Vaidinami buvo mimai ar tai puotose (gyvą tokių vaidinimų vaizdą duoda mums Ksenofontas savo „Puotoj“), ar įvairiose rungtynėse. Vaidilos apsivilkdavo atitinkančius mimų temas kostiumus, bet nesinaudojo dekoracijomis.

Mimo kaip tam tikros literatūros rūšies kūrėjas buvo Sofronas. Svarbiausia žinia apie jį išliko mums Suido žodyne: „Sofronas iš Sirakūzų, Agatoklo ir Damnasillidos sūnus, gyveno Kserkso ir Euripido laikais ir rašė mimus, kur buvo atvaizduojami tik vyrai (μίμους ἀνδρείους) ir mimus, kuriuose buvo atvaizduojamos moteriškės (μίμους γυναικείους). Tie veikalai yra parašyti proza (rit-

mine proza. V. Š.), dorėnų dialektu; pasakojama, kad filosofas Platonas nuolat juos skaitęs, taip kad kartais jis net užmigdavęs ant jų". Kad Platonas labai aukštai vertino Sofroną liudija ir Diogenas Laertijas.

Sofrono kalboj itališkų pradų buvo žymiai daugiau, negu Epicharmo kalboj. Demetrijas liudija, kad jo veikaluose pasitaikę ypač daug patarlių. Iš traginės poezijos Sofronas pasiskolina daug patetinių vaizdų.

Iš menkų fragmentų, kurie mums išliko, mes negalime susidaryti šiek tiek aiškesnio Sofrono kūrybos vaizdo — daugiau gali čia mums padėti Herondo ir ypač Teokrito imitacijos. Ypač Teokrito „Sirakuzietės" — dviejų Aleksandrijos kūmučių pasikalbėjimas — duoda mums labai gyvą ir artimą originalui Sofrono meno pavyzdį. Apie Sofrono mimų temas galime spręsti iš kelių išlikusių mums jų pavadinimų: „Žvejas, gaudąs skumbrą", „Adytojas", „Seniai", „Žvejas ir kaimietis", „Raganos", „Moteriškės Istmo lenktynėse" ir pan.

Kadangi Sofrono raštai buvo skaitomi dar šeštam amžiuje po Kr., tai galima tikėtis, kad Aigipto smėliai grąžins mums dar vieną ar kitą jo kūrybos skeveldrą.

Mimus kūrė dar Sofrono sūnus Ksenarchas, apie kurį šiaip neturime beveik jokių žinių.

4. ATTIKOS KOMEDIJA.

Sicilijos didieji komikai Formidas ir Epicharmas suteikė komedijai menišką formą jau antrojo Persų karo laikais, kai Atenuose nauja poezijos rūšis leido vos pirmus daigus. Tik po Salamino ir Platajų mūšių ji pradėjo augti, tobulintis ir dalyvauti bendrame švento miesto dvasiniame gyvenime. Laikotarpis tarp Persų ir Peloponneso karų tai parengiamasis laikotarpis, kuris privedė pagaliau prie aukščiausių graikų senosios komedijos viršūnių.

Šitam laikotarpy Attikos komedija galutinai perima iš Sicilijos meisterių fabulą arba intrigą, kuri iš atskirų scenų sudaro sudėtingą ir pabaigtą savyje visumą. Netenka abejoti, kad ir Attikos tragedija, ankščiau negu komedija pasiekusi aukščiausią savo plėtotės laipsnį, turėjo jai šiuo atžvilgiu žymios įta-

kos. Palaipsniui Atenų komikai išvystė normalią komedijos struktūrą padalindami ją į tiek pat dalių, kiek jų turėjo ir attikinė tragedija. Nustatyti atskirus šios plėtotės laipsnius mums trūksta medžiagos.

Epochą Attikos komedijos plėtotėj sudaro įsteigimas Atenuose kominių rungtynių. Įvyko tai keletą metų prieš paskutinę Aischilo pergalę 458 metais. Nuo to laiko komedija įgyja Atenuose pilietybės teises.

Svarbiausias šaltinis seniausiai attikinės komedijos istorijai pažinti yra Aristofano „Raiteliai" eil. 519 ir tol. Aristotelis, kaipo du seniausius Atenų kominius poetus išvardina Chionidą ir Magnetą. Iš ką tik paminėtos Aristofano komedijos galima atstatyti bent kai kurių Magneto komedijų pavadinimus: „Fleitininkai", „Lidiečiai", „Paukščiai", „Varlės". Šiaip iš seniausių Atenų komikų mums nieko neišliko.

5. KRATINAS.

Žymiausias mūsų laikotarpio komikaş buvo Kratinas. Nežinome, kada jis gimė; mirė Kratinas tarp 423 ir 421 metų. Senovė priėmė Kratiną į kominių poetų kanoną greta Eupolido ir Aristofano. Jo poetinė jėga buvo lyginama su Aischilu, jo geliąs sąmojis su Archilochu. Jis rašė savo komedijas iš lėto ir su didžiausiu rūpestingumu, scenoj pasirodė vėlai, sukūrė tik dvidešimts vieną veikalą, iš kurių devyni laimėjo lenktynes su žymiausiais tų laikų komikais. Senieji rašytojai žiūrėjo į Kratiną kaip į komedijos sujungtos su politine satira įsteigėją.

Kaip ir kiti didieji Atenų komikai, jis buvo griežtas konservatorius — *laudator temporis acti* — *Kimono* šalininkas ir Periklo priešas. Vadinamasis „apšvietimas", kurio skelbėjai buvo sofistai, rado jame vieną iš savo nepermaldomiausių priešų. Privačiame savo gyvenime Kratinas buvo linksmų puotų mėgėjas ir karštas Bakcho gerbėjas.

Iš Kratino veikalų mums išliko tik pavadinimai ir menki fragmentai.

Komedijoj „Archilochai" poetas įveda į sceną ištisą kritikų chorą, kurie smerkia Atėnų naujo gyvenimo ydas. Kitoj tragedijoj jis rodo garsųjį įstatimdavį Solona, kuris su di-

džiausiu pasipiktinimu kalba apie valstybę, kurią jis kadaise buvo sutvarkęs išminties ir padorumo pagrindais. Komedijoj „Trakietis" Kratinas puola Periklą, vadindamas jį „Dzeusu su svogūno galva".

Kratinas sustatydavo chorus, imdamas kokį nors garsų asmenį daugiskaitoj: minėjom jau komediją „Archilochai", žinome apie tokius veikalus, kaip „Cheironai" ir „Ulissai". Taip pat ir personifikuoti „turtai" ir Atenų „įstatymai" pasirodydavo scenoj kaip chorai.

Geriausiai yra mums žinomas vienos iš paskutinių Kratino komedijų „Butelis" turinys. Poetas savo senatvėje pasidarė per daug karštas Bakcho gerbėjas: Aristofanas ir kiti komikai pradėjo pulti jį, kaipo silpnaprotį senį, kurio poezija galutinai paskendo ir prigėrė vyne. Tada senas komikas sutelkė visas savo jėgas ir sukūrė veikalą, kuriuo 423 metų kominėse lenktynėse nugalėjo visus savo konkurentus tarp kurių buvo ir Aristofanas.

„Butely" (Pythine) Kratinas padarė pats save savo veikalo kominiu herojum. Komedija pasirodo scenoj, kaipo teisėta Kratino žmona, ištikima jo jaunų dienų draugė. Ji įteikia archontui skundą, kad vyras visai ją apleido, susidėjęs su kita moteriške Pythine (butelis). Jei vyras nenoris atsisakyti nuo savo meilužės, tai žmona reikalaujanti perskirti ją nuo jo. Poeto sieloj prabunda senoji meilė žmonai, o kartu prisikelia ir jo kominis genijus, taip kad draugai nori net užkimšti jam burną, nes kitaip jo eilių potvynis viską užlietų ir apsemtų.

440 metais išėjo įstatymas, draudžiąs komikams pulti aukštus Atenų valdininkus. Kratinas turėjo atsisakyti nuo asmeninės ir politinės satiros ir parašė komediją „Odissejai". Platonijas sako, kad šituo savo veikalu Kratinas prisiartino prie vadinamosios „vidurinės" komedijos. Croiset mano, kad „Odissejai" buvo ne kas kita, kaip sąmojinga literatūrinė parodija.

6. KRATETAS IR PEREKRATAS.

Greta Kratino gana paminėti iš gyvenusių prieš Aristofaną ir Eupolidą komikų dar Kratetą ir Perekratą.

Kratetas pradžioj pasirodė kaipo vaidila Kratino komedijose; vėliau pradėjo kurti savo komedijas; pirmą sykį nugalėjo savo konkurentus 449 metų lenktynėse. Eusebijas tvirtina, kad jo „akme“ priklausiusi penktos dešimties metų galui. Aristotelis sako (Poetica V), kad Kratetas pirmas atsisakė nuo asmeniškos pašaipos ir savo komedijų pagrindan pradėjo dėti bendras temas, paskolintas iš mitų ir pasakų. Eidamas Epicharmo pėdomis, jis grįžta prie dorėnų mėgiamos *tipų* komedijos. Pagal Suidą Kratetas parašė septynias komedijas: ši žinutė yra neabejotinai klaidinga, nes mes turime dar 15 jo komedijų pavadinimų.

Iš Krateto komedijų pažįstame vien tik „Plėšriųjų žvėrių“ (Θηρία) turinį. Du pašnekovai kalba apie savo svajones: kaip būtų gerai, jeigu naminiai rakandai pasidarytų protingi ir pašaukus tuojau atsirastų vietoj, jeigu vonios pačios prisipildytų, stalai patys apsidengtų puotoms, žuvys pačios išsikeptų; tada nereikėtų nepaslankių vergų ir tarnų ir gyvenimas virstų tikru stebuklu. Kratetas juokiasi čia aiškiai iš naujoviškos technikos užsimojimų ir paliečia socialinius savo laikotarpio klausimus.

Ferekratas buvo šiek tiek jaunesnis už Kratetą ir kūrė savo veikalus jo aiškioj įtakoj. Iš skiriamų jam septyniolikos komedijų, trys laikomos neautentiškomis. Žinome, kad Lenajų lenktynėse jis du kartu buvo nugalėtojas.

Komedijoj „Vergų mokytojas“ Ferekratas smerkia vergų nedrausmingumą, „Koriannà“ — heteru girtuokliavimą, komedijoj „Žmonės - skruzdės“ (Μυρμηκάνθρωποι) jis išjuokia pasaką apie žmonių atsiradimą iš skruzdžių; „Cheirone“ protestuoja prieš smurtą, kurį nesiskaitą su jokiomis taisyklėmis kitarodai vartoja prieš ponią Muziką. Iš „Rudakasių“ Atenajas išlaikė mums vieną fragmentą, kuriame poetas išjuokia dykaduonių svajones apie aukso amžių. Tas pats Atenajas mini vieną Ferekrato veikalą, kuriame poetas smarkiai puolė moterų didvyrį Alkibijadą.

Šiek tiek arčiau žinome komedijos „Laukiniai žmonės“ (Ἄγριοι) turinį: joj Ferekratas išvedė chorą mizantropų, kuriems įkyrėjo civilizuota visuomenė ir visos jos įstaigos: mizantropai išvyksta pas tikrus laukinius žmones, bet čia juos greit

laukia nusivylimas — primityvus gyvenimas, kuris iš tolo juos taip traukė, pasirodo visai nepakenčiamas.

7. EUPOLIDAS.

Vienas romėnų rašytojas (Persius) vadina Kratiną drąsiu, o Eupolidą rūsčiu. Iš tikrųjų, kaip leidžia manyti Eupolido komedijų fragmentai, nuolatinis griežtas pasipiktinimas visuomeninio ir privataus gyvenimo ydomis sudaro vieną iš jo būdo pagrindinių bruožų. Nedaug buvo graikų komikų, kurių satira būtų pasiekusi tokio kartumo laipsnio. Tas kartumas jungiasi pas jį su neišsemiamu vaizduotės išradingumu. Senieji, kurie dar skaitė ištisas Eupolido komedijas, gėrėjosi nuosekliu pagrindinio poetinio sumanymo išvystymu, sąmojo taikslumu ir kilniu, bešališku būdu, kuris mokėdavo pripažinti teisę net savo asmeniniams ir politiniams priešams.

Gimė Eupolidas 446 m. Vos sulaukęs septyniolikos metų amžiaus, jis pastatė pirmą savo komediją scenoje. Žuvo Eupolidas 411 metais Hellesponto jūros mūšyje. Suidas pasakoja, kad ateniečiai, kurie labai aukštai vertino žuvusį poetą, nutarė atleisti visus poetus nuo karinės prievolės. Tas pats Suidas sako, kad Eupolidas buvo parašęs septyniolika komedijų. Anoniminio traktato „Apie komediją“ autorius kalba tik apie keturiolika. Septynios iš tų komedijų laimėjo pirmą vietą.

Eupolido komedijų daugumos mes pažįstame tik temas. „Draugai“ puolė Atėnų berniukų pasileidimą, o visavaldį Atenuose dėmosą atvaizdavo kaip paslydusią merginą viešuose namuose. Griežtas demokratijos priešas Eupolidas su lygia neapykanta žiūrėjo į naujos dvasios platintojus sofistus ir puolė juos komedijoj „Ožkos“. „Aukso giminė“ ironiškai garbino aukso laikus, kurių sulaukė niekšai, kai Atėnų vadu pasidarė Kleonas. „Miestai“ gynė Atėnų sąjungininkų teises, su kuriais Kleono vedama demokratija elgėsi su nepaprastu griežtumu ir net žiaurumu.

Neapykanta Atėnų demokratijai ypatingai pasireiškė vienam fragmente, kuris skamba taip:

„Tie, kuriuos anksčiau mes nebūtume išrinkę vyno prižiūrėtojais, dabar stovi mūsų pryšaky kaipo strategai“. Apie

komediją „Marikai“ mes žinome tik tiek, kad ji smarkiai puolė Kleono įpėdinį Hiperbolą. „Pataikūnuose“ Eupolidas puolė sofistą Protagorą, kuris primeluoja visokių niekų apie oro reiškinius, o čia žemėje moka tik pataikauti savo gomuriui. „Baptuose“ poetas su didžiausiu griežtumu puola Alkibijadą: atsisakęs nuo tėvų tikėjimo garsusis demagogas rengiąs orgijas trakų deivės Kottitos garbei — trakų kultas esąs ne kas kita, kaip priedanga šlykščiausiam paleistuvavimui. Didysis romėnų satirikas Juvenalas imitavo viename iš savo veikalų Eupolido „Baptus“.

1911 m. buvo atrastas papyrus su ištraukomis iš paskutinės Eupolido komedijos „Demai“. Tas atradimas iššaukė plačią literatūrą, kurios išdavas sutraukė Vilniaus Universiteto profesorius Stefan Srebny „Demy Eupolisa“ (Warszawa 1922). Štai „Dėmų“ turinys:

Žymus Periklo laikų karvedis ir valstybės vyras Mironidas su pasibiaurėjimu žiūri į Kleono ir Hiperbolo vadovaujamą demokratiją. Norėdamas atstatyti seną Atenų didybę, jis nusileidžia į Hadą ir kviečia į naujus Atenus didelius praeities vyrus Soloną, Miltijadą, Aristotelį ir Periklą. Visi šitie vyrai, susipažinę su naujų Atenų tipingiausiais atstovais, prieina prie išvados, kad jiems nesą kas veikti Atenuose.

„Mes seniai, sako vienas iš jų, ne taip šeimininkavome Atenuose — savo strategus mes rinkome iš pirmųjų Atenų namų ir gerbėme juos kaip dievus, nes ir iš tikrųjų jie buvo dievai. Todėl mes ir jautėmes saugūs, o dabar, kai pasitaiko, žengiame į karą rinkdami vadais visuomenės atmatas, šiukšles“.

8. FRINICHAS, PLATONAS KOMIKAS, TELEKLEIDAS IR HERMIPPAS.

Iš smulkesniųjų komikų gana čia paminėti tik kelis žymiausius.

Frinichas statė savo komedijas Atenų scenoje maždaug per paskutinius V amžiaus tris dešimtmečius. Garsiausia jo komedija buvo „Atsiskyrėlis“ (Μονότροπος), kuria jis lenktyniavo 414 m. su Aristofano „Paukščiais“ ir gavo trečią premiją.

Platonas komikas kūrė paskutiniais Peloponneso karo dešimtmečiais ir gal dar kiek vėliau. Taip pat kaip Eupolidas ir Aristofanas, Platonas griežtai puolė savo laikų valstybės vyrus. Žymiausią tačiau vaidmenį vaidino jo veikaluose parodija.

Apie Telekleidą žinome, kad jis laimėjo aštuonias komines rungtynes. Iš kelių išlikusių fragmentų galima spręsti, kad jis buvo nepermaldaujamas demokratijos priešas, kuris idealizavo senus gerus laikus.

Toks pat „laudator temporis acti" buvo Hermippas, kuris penkis kartus laimėjo komines rungtynes, ir Ameipsijas, kuris, be to, senovės rašytoju yra minimas kaipo papročių komedijos atstovas.

9. ARISTOFANAS.

Į Aristofaną mes žiūrime, kaip į didžiausią Graikijos ir greta Molière'o didžiausią pasaulio komiką. Senieji statė jį greta Kratino ir Eupolido. Jeigu mes turėtumėm iš šių komikų veikalų daugiau liekanų, gal ir mes prisidėtumėm prie senovės nuomonės. Dabar pilniausią senos Attikinės komedijos vaizdą mes galime atstatyti tik iš Aristofano veikalų, nes iš keturių dešimčių jo sukurtų komedijų mums išliko vienuolika, neskaitant fragmentų iš žuvusių komedijų.

Apie Aristofano gyvenimą mes žinotume žymiai daugiau, jei mums būtų išlikę veikalai jo konkurentų, kurie puolė jį, paliesdami ir jo asmeninio gyvenimo įvykius, kaip jis tai darė su jais. Šiaip apie jo gyvenimą mes žinome beveik tik tiek, kiek jis pats pasakoja savo komedijose.

Aristofanas gimė apie 450 m. pr. Kr., o mirė maždaug 385 m. Jis buvo tokiu būdu Peloponneso karo amžininkas: jo veikalai duoda daug medžiagos tam liūdnam laikotarpiui suprasti. Po pragaištingo karo jis gyveno dar du dešimtmečiu, jo paskutinės komedijos, kuriose politinė satira išnyksta, sudaro lyg perėjimą nuo senosios į viduriniąją attikinę komediją.

Aristofano tėvas Filippas iš Kidatėnų buvo pilnateisis Atenų pilietis. „Acharniečiuose“ poetas vadina save aiginiečiu, greičiausia todėl, kad jo tėvams priklausė žemės sklypas Aiginoj.

Savo komedijas jis pradėjo rašyti taip anksti, kad, norėdamas pastatyti jas scenoj, turėjo kreiptis į senesnį draugą, kominį poetą ir vaidilą Kallistratą.

Pirmas jo veikalas pastatytas Kallistrato 427 metais, buvo „Puotautojai“. Puotautojai, kurie šitoj komedijoj sudarė chorą, susirenka šventykloj Heraklo, kurio kultas dažnai jungdavosi su linksmais pokiliais. Gerokai prisivalgę ir prisigėrę puotos dalyviai žiūri į lenktynes tarp „doro“. ir „pasileidusio“ jaunuolio. Pirmojo asmeny komikai įkūnijo seną garbingą auklėjimą, antrojo — naujovišką auklėjimą. Pasileidėlis pasirodo esąs Homero niekintojas, bet užtat geras visokių juridinių klastų žinovas ir karštas sofisto Trasimacho ir sofistų mokinio Alkibijado šalininkas.

Antrą Aristofano komediją Kallistratas pastatė scenoje 426 metais. „Babiloniečiuose“ Aristofanas puola jau visą valdančią Atenus liaudį. Kiek galima spręsti iš senovės gramatikų nurodymų, babiloniečiai, kurie sudarė chorą, buvo paprasti vergai, kurie atlikdavo bausmę Atenų malūnuose. Atenų valstybės vadai pristato šituos vergus visagalinčiam demosui kaipo Babilono karaliaus, sukilusio prieš persus, pasiuntinius. Reikėjo nepaprastos žodžio laisvės, kad jaunas komikas galėtų atvaizduoti Atenų valstybės vadus, su Kleonu pryšaky, kaipo nieku nesivaržančius apgavikus, o visagalį demosą kaip kvailą minią, kurią lengvai galima vedžioti už nosies ir įkalbinėti jai visokias nesąmones.

Acharniečiai.

Sekančiais (425) metais Kallistratas pastatė Lenajų iškilmėse komediją „Acharniečiai“, gavusią pirmą premiją. Tai yra pirma komedija, kuri mums išliko. Politinės satiros palyginus yra joj žymiai mažiau negu kituose Aristofano veikaluose. Poetas atvaizduoja čionai gilų taikos ilgesį, kuris

apėmė Attikos gyventojus, baisaus karo suvarytus į miestą. Kartais Aristofanas suduoda smūgį ar tai garbės trokštantiems demagogams, kurie, kaip Kleonas, kursto liaudį karan, ar tokiems karvedžiams, kurie, kaip Lamachas, norėtų vesti karą dėl karo.

Jau šitame veikale pasireiškia visos Aristofano nepalyginamo meno ypatybės: neišsemiamas komiškiausių situacijų išradingumas, nuostabus sugebėjimas keliais bruožais nupiešti veikiančių asmenų būdus, plastiškas akivaizdumas, su kuriuo jis stato prieš žiūrovų akis kiekvieną sceną.

Komedijos choras susideda iš Acharnų kaimo anglininkų. Poetas vaizduoja dvi partijas: viena, kuri susideda daugiausia iš taikingų žemdirbių sodiečių kita — iš šalininkų karingų demagogų, kuriems karas buvo reikalingas jų garbėtroškai pasotinti. Demagogai nesivaržo jokiomis priemonėmis. Taip pat kaip ir „Babiloniečiuose", jie rodo liaudies susirinkimui persų karaliaus pasiuntinį su svita — iš tikrųjų ta svita susideda iš persirengusių ateniečių.

Taikos partijos atstovas yra garbus senas pilietis Dikaiopolidas, kurį karas privertė palikti savo kaimą ir pasislėpti mieste. Ištroškęs taikos kaimietis padaro su priešu taiką savo iniciatyva ir savo vardu. Acharnų anglininkai atbėga, norėdami nužudyti išdaviką, bet jam pavyksta įtikinti juos, kad jo pasirinktas kelias yra teisingas. Įdomu pažymėti, kad kalboj, įdėtoj į Dikaiopolido lūpas, Aristofanas aiškiai parodijuoja kai kurių Euripido herojų kalbas.

Antroj komedijos daly poetas piešia laimę, kurią taika atneša šauniam Dikaiopolidui: jis varo gyvą prekybą; tarp jo pirklių atsiranda Megaros salos, baisiai nuniokotos karo, gyventojas ir linksmas bojotietis iš palaiminto krašto prie Kopaidos ežero. Dikaiopolidas, nežino, kas tai yra vargas ir badas, tuo tarpu, kai Arejo gerbėjai yra pasmerkti toliau kentėti visas karo nelaimes.

Raiteliai.

424 m. Aristofanas pastatė savo „Raitelius". Jis padarė tai pats, nes pasiekė amžių, kurio ateniečių papročiai reikalavo iš naujų veikalų statytojų. Šitas veikalas yra visas

nukreiptas prieš Kleoną: jau „Babiloniečiuose“ ir „Acharniečiuose“ Aristofanas puolė atskirus Kleono politinius veiksmus. Čia jis puola visą jo politinę veiklą. Kleono (paflagoniečio) rolei vaidinti Aristofanas nesurado vaidilos, nes visi bijojo galingo demagogo: poetas pasiryžo pats vaidinti pavojingą rolę.

„Raiteliai“ yra griežčiausia iš visų Aristofano satirų prieš Atenų demagogiją. Jos nepaprastą kartumą senieji lygino su Archilocho kartumu.

Veikiančių asmenų skaičius yra visai nedidelis: senokas namų šeimininkas, trys jo vergai ir dešrų pirklys Agorakritas. Vienas iš vergų (paflagonietis), pataikaudamas senam ponui turi jį visai savo rankose. Senas šeimininkas tai ne kas kitas, kaip valdąs Atenus dėmas. Pirmieji du vergai yra Atenų karvedžiai Nikijas ir Demostenas, o trečias, kuris savo pataikavimu visai užvaldė savo poną tai Atenų demokratijos vadas Kleonas.

Dešrų pirklį komikas atvaizduoja kaip storžievišką, neišauklėtą ir neišlavintą ir nieko nesigėdinantį žmogų; jo akiplėšiškumas yra dar didesnis negu Kleono ir kaip tik tas akiplėšiškumas leidžia jam nugalėti paflagonietį Kleoną ir atimti jam pono malonę. Choras susideda iš vadinamųjų raitelių, kurie, pagal Solono nustatytą tvarką, mokėjo pirmųjų dviejų klasių mokesčius ir dažniausiai atlikdavo karinę prievolę raiteliais. Raiteliai, kurie priklausė prie turtingiausio, geriausiai išauklėto ir išlavinto visuomenės luomo, buvo, žinoma, Kleono priešai: garsusis demagogas remiasi kaip tik žemesniais luomais.

Naivus senis Demas leidžia apgaudinėti save visiems, kas tik jam pataikauja. Jis atstumia nuo savęs savo ištikimus tarnus Nikiją ir Demosteną ir visai pasiduoda sukto paflagoniečio Kleono įtakai. Patekę į nemalonę tarnai nutaria pastatyti prieš paflagonietį įžūlų rėksnį Agorakritą: dešrų pirklys nugali paflagonietį tomis pačiomis priemonėmis, kuriomis naudojosi ir jis pats. Komedija darosi dabar ilga dvikovė tarp paflagoniečio ir Agorakrito. Ta dvikovė vyksta pradžioj prieš raitelių susirinkimą, paskui prieš penkių šimtų tarybą, pagaliau prieš visagalį Demosą. Visur nugali dešrų pirklys. Dramos pabaigoj Aristofanas įveda moty-

vą paskolintą iš pasakų. Agorakritas „išverda katile", kaip Medeja senąjį Aisoną, pasenusį ir sukvailėjusį Demosą ir tokiu būdu grąžina jam jo jaunystę ir protą.

Debesys.

423 m. Aristofanas pastatė garsiausią savo komediją „Debesys". Pats jis labai vertino tą savo kūrinį, bet Atėnų teisėjai žiūrėjo į dalyką kitaip ir priteisė pirmą premiją Kratinui. Už tokį pažeminimą Aristofanas padarė ateniečiams karčių priekaištų savo sekančiame veikale „Vapsvose": vis dėlto jis perdirbo savo veikalą ir kaip tik tas perdirbimas, žymiai skiriąsis nuo pirmos redakcijos, išliko mums.

Debesys yra griežčiausias puolimas nukreiptas prieš Sokratą, kurį Aristofano komedija atvaizduoja kaipo fantastą, tiriantį nepasiekiamas dangaus ir neprieinamas požemių paslaptis, ir kaipo sofistą, suvedžiojantį Atėnų jaunuomenę ir mokantį ją netaurų dalyką padarytų tauru ir kaip „laisvamanį", pakasantį seną Atėniečių tikėjimą ir įvedantį naujus dievus, tarp kurių yra oras, eteras ir debesys. Visas neapkenčiamas jo sroves — laisvamanybę, naturfilosofinius tyrinėjimus, sofistinį auklėjimą — Aristofanas jungia Sokrato asmeny ir stengiasi suduoti visoms šioms srovėms vieną baisų smūgį. Tas smūgis neabejotinai prisidėjo prie Sokrato pasmerkimo: Sokratas savo „Gynimesi teisme" rado reikalo atremti Aristofano puolimus, nes žinojo, kad jie padarė Atėnų miniai gilaus įspūdžio ir paruošė dirvą jo kaltintojams. Išminčius perskaito skundą, kurį įteikė teismui Anitas ir Meletas: „Sokratas nusikalsta ir niekus daro, norėdamas susekti, kas darosi po žeme ir danguje, netaurą daiktą versdamas tauru ir kitus mokydamas tų pačių dalykų", o perskaitęs tiesiog pereina prie „Debesų" sukurto savo vaizdo ir sako: „Agi ir patys tai matydavote Aristofano komedijoje: ten kana koks Sokratas nešiojamas sakosi oru lakstąs ir paisto daug kitų niekų apie daiktus, apie kuriuos aš nič nieko nenuvokiu". (Cituoju pagal puikų A. Smetonos vertimą, Kaunas 1935).

Kaltės už Sokrato pasmerkimą dalis neabejotinai krinta ant Aristofano. Kaip gi galėjo įvykti, kad genialus ko-

mikas galėjo nupiešti tokią baisią didžiausiojo graikų išminčiaus karikatūrą?

Kad atsakytume į šį klausimą, turime atsižvelgti į faktą, į kurį kreipiama paprastai mažai dėmesio. Sokratą puolė ne vien tik Aristofanas bet ir visa eilė kitų graikų komikų: nors iš jų kūrinių išliko mums tik menkos skeveldrėlės, mes randame tarp šių skeveldrėlių gana daug fragmentų, skirtų puolimams prieš Sokratą (Eupolido fragmentai 352—361, Telekleido — 39 ir 40, Ameipsijo — 9, Kallijo — 12). Tie puolimai neginčijamai įrodo, kad Aristofano puolimai nebuvo asmeninio pobūdžio — jis išreiškė nusistatymą susidėjusį ir įsitvirtinusį aplinkumoj, kurioj jis gyveno.

Apie tikrus Sokrato siekimus tiek Aristofanas tiek kiti graikų komikai neturėjo mažiausio supratimo: Sokratas buvo jų akyse naujos ardančios Atenų valstybinio gyvenimo pamatus dvasios atstovas, taigi visą savo neapykantą prieš naujos dvasios reiškėjus jie sujungė ant vienos jo galvos. Tai buvo keistas ir tragiškas nesusipratimas, kilęs iš to, kad didieji Atenų komikai su Eupolidu ir Aristofanu priešaky, užuot susipažinę su tikrais Sokrato siekimais, pasidavė filisterių minios (profanum vulgus) nusistatymui didžiojo išminčiaus atžvilgiu ir, pataikaudami tai miniai, pasirinko jo iškraipytą vaizdą visų savo puolimų taikiniu. Tai buvo lengvabūdiškas pasmerkimas žmogaus be įsigilinimo į jam daromus kaltinimus, bet piktos valios ir asmeniškos neapykantos Sokratui tame jų pasmerkime nebuvo.

Aristofanas ir kiti Atenų komikai buvo įsitikinę, kad puldami Sokratą jie tarnauja visuomenės labui. Savo „Vapsvų" parabazoj Aristofanas aiškiai nurodė tikslą, kuriam norėjo patarnauti jo komedija: jisai puolęs jaunus žmones, kurie retorikos mokyklose išlavina savo gabumus ir naudojasi jais, savo piliečiams apkvaišinti ar tai teismuose, ar politiniuose susirinkimuose. Aristofanas galėjo žinoma, pulti tikrus retorikos mokytojus, kaip Protagorą ir Gorgiją, bet tie vyrai atsirasdavo Atenuose tik retkarčiais, tuo tarpu kai Sokratas niekuomet nepalikdavo Atenų, ir jo keista figūra buvo žinoma visiems ateniečiams ir kaip tik savo nepalyginamu originalumu erzino Atenų filisterių minią (Plg. mano darbą „Sokratas ir jo Evangelija" § IX (Sokratas ir sofistai 78—87) § X (Sokrato mokykla ir Atenų komedijos puoli-

mai 87—96 psl.) § XIII (Atenų filisteriai ir Sokratas psl. 100—103). Tokia savotiška figūra kaip Sokratas, buvo Aristofano satirai geresnis taikinys, negu platesnėms masėms nežinomi retorikos mokytojai, sofistai. Jis patikėjo plepalais, kuriuos skleidė apie Išminčių pažeminti jo filisteriai ir sukūrė pikčiausią Sokrato karikatūrą.

Meniška komedijos vertė, žinoma, nieko nuo to nenukentėjo.

Komedijos pradžioj matome Sokratą besisuopuojantį virš scenos: jis stebi žvaigždes ir šaukiasi debesų kaip tikrų dievų. Į Sokrato namus ateina senas kvailas atenietis Strepsijadas; jo kilusios iš aristokratinės šeimos žmonos prašmatnumas ir jos sūnaus Feidippido, patekusio į Atenų aukso jaunuomenės ratą, platus gyvenimas, paskandino jį skolose. Senis girdėjo, kad sofistai moko „blogesnę“ kalbą daryti „geresnę“; kas išeina jų mokyklą, tas galįs įrodyti visa, kas tik jam patinka, galįs net apkvaišinti teismą ir išsisukti iš skolų. Pradžioj Strepsijadas pats nori stoti į Sokrato mokyklą; Sokratas tačiau greit pamato, kad senis nieko išmokti negali ir pavaro jį. Tada senis priverčia savo sūnų Feidippidą pasidaryti Sokrato mokiniu.

Feidippidas pasirodo gabus ir sumanus vaikinas: senis jau džiūgauja, būdamas tikras, kad kreditoriai jam nieko nepadarys. Sofistinė retorika pasirodo iš tikrųjų puikus ginklas Feidippido rankose; jis įtikinimai įrodo kreditoriams, kad neprivaląs jiems nieko mokėti ir pavaro juos. Bet Feidippidas nemano tenkintis tik tuo savo triumfu; tą patį ginklą jis pavartoja ir prieš savo tėvą: smarkiai jį apkūlęs jis plačiai įrodinėja, kad vaikai turi teisę mušti savo tėvus, nes tokiu būdu jie tik atsilygina tėvams už tai, ką patyrė savo vaikystėje. Sugriauti sūnaus argumentų tėvas nemoka, didžiausiame nusivylime jis bėga į namus, kuriuose Sokratas įsitaisė savo mokyklą, ir padega nelemtą naujoviško apšvietimo židinį.

Vapsvos.

Už „Debesis“ ateniečiai nedavė Aristofanui premijos. Lyg atkeršydamas už tą pažeminimą, komikas sekančiais

(422) metais pastatė scenoje savo „Vapsvas". „Nepatiko jums satira prieš jaunuomenės suvedžiotojus, tai parodysiu jums, teisėjai, jus pačius".

Prieš dvejus ar trejus metus Kleonas pakėlė atlyginimą Atenų piliečiams už jų dalyvavimą teisme iki trijų obolų dienai. Atenų minia buvo tokiu būdu visai įtraukta į nuolatinius procesus. „Demokratinis" Atenų teismas vadovavosi ne teisybės jausmu, bet politinėmis aistromis. Kleonui valdant Atenus ypačiai padidėjo procesai prieš „visuomenės priešus" — aristokratus, kuriuos Atenų demagogai kaltino simpatija lakoniečiams.

Kas gi įskiepino ateniečiams teisėjavimo maniją? Žinoma, Kleonas. Aristofanas vadina todėl senį sergantį šia manija Filokleonu (φιλεῖν — mylėti), o jo sūnų, teisėjavimo manijos priešą, Bdeli - kleonu t. y. „Neapkenčiančiu Kleono". Filokleonas negali net uždaryti akių poilsiui, kad nesapnuotų apie bylas. Kai vieną sykį gaidys per vėlai pažadino jį iš miego, jis apkaltino tą, kad jį papirko apkaltintieji. Sūnus nori išgydyti tėvo maniją; jis uždaro tėvą į namus, apsuptus tinklu ir saugojamus dviejų vergų, o namuose renka linksmą kompaniją, kuri visokiomis pramogomis stengiasi paįvairinti senio gyvenimą.

Deja, senis priprato prie teismo bylų taip, kaip girtuoklis pripranta prie vyno. Nakties metu, kai sūnus ir sargai užmigo, pro namus, kuriuose yra uždarytas senis, traukia į teismą dar nesulaukusi aušros helijastų minia. Senis šaukiasi jų pagalbos.

Helijastai sudaro komedijos chorą; Aristofanas vadina juos vapsvomis ir duoda jiems atitinkančią kaukę ir kostiumą. Kadaise tos vapsvos naudojosi savo geluoniais prieš barbarus — tai buvo drąsus ir garbingas spiečius, dabar gi jos tapo išerzintais, piktais ir niekam neduodančiais ramybės vabzdžiais.

Helijastai stengiasi išlaisvinti Filokleoną, jie meta jam virvę — dar momentas ir senis nusileis nuo lango į gatvę, bet kaip tik tuo momentu pasirodo Bdelikleonas su sargais ir priverčia tėvą pasitraukti nuo lango į namų vidurį. Tarp sūnaus ir vapsvų-heliastų prasideda karštas ginčas. Pagaliau besiginčijančios šalys susitaria, kad Filokleonas turėsiąs

nusileisti Bdelikleonui, jeigu sūnui pavyksią įtikinti tėvą, kad teisėjo vaidmuo yra menkas ir nevertas jokios pagarbos.

Prasideda kalbų dvikovė tarp tėvo ir sūnaus. Senis iki dangaus iškelia teisėjų reikšmę valstybėje ir nurodo, kokį lengvą ir malonų gyvenimą jie veda. Sūnus atsako, kad suteikiama teisėjams pagarba esanti visai apgaulinga ir kad jie esą tos gudriai apgalvotos apgaulės aukos ir vergai. Valdą Atenus demagogai, pataikaudami teisėjams, vedžioja juos už nosies. Valstybės pajamų, sudarančių du tūkstančius talentų, tik šimtas penkiasdešimt talentų išleidžiamos teisėjų atlyginimui. Kur gi dingsta likusieji pinigai? Juos „praryja taurūs žmonės, kuriuos tu pats išrinkai, kad jie būtų tavo valdovais ir kovotų už liaudies teises". „Jums, teisėjai, jie meta tik menkas liekanas, o sau pasilieka pačius geriausius kąsnius". „Gerai apmokamas vietas jie užima arba patys, arba jų parazitai, o jūs turite pasitenkinti trimis obolais — iš tikrųjų gi jūs patys uždirbate viską valstybei savo darbu ir vargu ir savo kovomis jūroj ir sausumoj". „Vadai nori išlaikyti liaudį skurde, kad lengviau galėtų ją valdyti".

Vapsvų choras pripažįsta, kad Bdelikleonas nugalėjo Filokleoną. Sūnus pažada įtaisyti tėvui patogiausias gyvenimo sąlygas, jei tik jis atsisakysiąs nuo teisėjo pareigų. Deja, ši manija giliai įstrigo į senio sielą. Sūnus siūlo tada tėvui, kad jis teistų visokius savo namų prasikaltėlius — jis jau rūpinsiąsis, kad tėvas neliktų be savo mėgiamo užsiėmimo.

Prasikaltėlis greit atsiranda: Tarnas Ksantijas įlekia rėkdamas, kad šuo Labetas nutraukė nuo stalo šviežio sūrio gabalą. Bdelikleonas labai patenkintas pasitaikiusia proga duoti Filokleonui teisėjo darbą. Teismo posėdis atidaromas. Bdelikleonas skaito skundą: „Šuo iš Kidatenų kaltina šunį Labetą, kad jis neteisėtai pasisavinęs Sicilijos sūrį ir vienas jį suėdęs". Čia Aristofanas daro aiškią alliuziją į Peloponneso karo įvykius: šuo iš Kidatenų tai Kleonas, kilęs iš Kidatenų demo, šuo Labetas — tai karvedis Lachetas, kuriam neseniai buvo iškelta byla dėl plėšimų Sicilijos 426—25 ekspedicijos metu. Byloj Lachetas buvo išteisintas.

Filokleonas yra linkęs, kaip visuomet pasmerkti nusikaltėlį, bet jo sūnus pakiša jam balsavimo akmenuką, kuris paprastai paduodamas už išteisinimą. Senis mano, kad tokiu būdu jis sulaužęs viso savo gyvenimo principus — jis prieina išvadą, kad negalįs toliau eiti teisėjo pareigų ir visai pasiduoda savo sūnaus valiai.

Paskutinėj scenoj jis pasirodo kaipo linksmas puotautojas, kuris išpildo įvairius šokius ir kviečia traginius poetus į šokių lenktynes. Tais šokiais baigiasi paskutinė dalis, nesurišta vidiniais ryšiais su kitomis komedijos dalimis; ji tik susilpnina meninį įspūdį, kurį daro ši puiki komedija. Didysis prancūzų dramaturgas Racine paėmė iš šios komedijos kelias įdomias scenas, kurias panaudojo savo „Bylinėtojuose" (Plaideurs).

Taika.

421 metais žuvus mūšyje prie Amfipolio abiems kovojančių šalių vadams Kleonui ir Brasidui, tiek Atenuose tiek Spartoj paėmė viršų taikos šalininkai ir buvo sudaryta vadinama Nikijo taika. Dar nepasibaigus deryboms dėl taikos, Aristofanas pastatė Didžiuose Dionisijose savo komediją „Taika" ir gavo už ją antrą premiją (pirmą gavo Eupolidas už savo „Pataikūnus").

Euripidas parodė ateniečiams skrendantį per orą ant Pegaso Bellerofontą. Aristofanas parodijuoja šį motyvą, pasinaudodamas Aisopo pasaka apie paprastą juodvabalį, pakilusį pas Dzeusą į Olimpą. Ištroškęs taikos kaimietis Trigajas skrenda ant juodvabalio į Olimpą, pasiskųsti ten sunkiais visos Hellados vargais ir nelaimėmis, kilusiomis dėl baisaus karo.

Olimpą Trigajas randa apleistą dievų, kuriems įkyrėjo graikų kvailybė: dievų būstinėj viešpatauja karo dievas Polemas. Hermejas praneša Trigajui, kad taikos deivė yra uždaryta urve, ant kurio karo dievas sukrovė akmenų krūvą. Štai pasirodo ir pats Polemas su grūstuvu, kuriame yra pasiryžęs sutrinti Attiką, Megarą ir Siciliją. Tų kraštų laimei, jis pametė grūdeklį — tarnas, kurį jis išsiuntė į Atenus ir į Spartą ieškoti grūdeklio, grįžta ir praneša, kad ir tuose kraštuose žuvo abu grūdekliu (Kleonas ir Brasi-

das). Kol karo dievas stengiasi įsigyti naują grūdeklį, Trigajas Atenų žemdirbių ir sąjungininkų padedamas išlaisvina iš urvo taikos deivę. Kartu su ja išeina iš urvo dvi žavingos Eirenes draugės Opora (derliaus deivė) ir Teorija (iškilmių deivė). Hermejas sprendžia kad Oporą turi vesti Trigajas, Teorija turi būti atiduota Valstybės Tarybai, o Eirene turi palikti Olimpe.

Trigajas ruošiasi dabar iškilmingoms vestuvėms; kartu su juo džiaugiasi visi darbo žmonės ir tik karo spekuliantai, kaip tai ginklų fabrikantai ir pirkliai, ateina pasiskųsti sunkiais laikais; taikingai nusiteikusioj minioj jie, žinoma, neranda jokio pritarimo. Vestuvių daina baigiasi ši komedija, savo linksmumu ir giedrumu išsiskirianti iš kitų jo veikalų.

Senovės filologai tvirtino, kad Aristofanas, jausdamas krentančius ir mums į akis techninius veikalo trūkumus, perdirbo jį; ilgai buvo manoma, kad mums išliko tik pirmoji „Eirenės" redakcija. Didelis holandų mokslininkas van Leeuwen, analizuodamas komediją ir išlikusias mums apie ją žinias priėjo išvadą, kad jokios antros redakcijos niekuomet ir nesą buvę. Zieliński ir Sinko aiškina komedijos trūkumus pabrėždami, kad Aristofanas sukūrė „Eirenę" progai pasitaikius paskubomis, nesirūpindamas atsiradusiais joj nenuoseklumais ir prieštaravimais.

Paukščiai.

Iš einančių po Nikijo taikos (421) metų pirma Aristofano komedija, kuri mums išliko, tai pastatyti 414 metais „Paukščiai".

Turime pagrindo manyti, kad 420 metais komedijoj „Senatvė" Aristofanas parodė sukvailėjusį senį, kuriame buvo įasmenintas Atenų Demos — taika grąžinusi jam jaunystę ir protą. Prie tokių pačių pacifistinių komedijų priklausė greičiausiai ir tolimesnieji Aristofano veikalai iki 414 metų: „Tagenistai", „Horai", „Amfiarajas". Dviejose paskutinėse komedijose, Zielińskio nuomone, Aristofanas panaudojo motyvus iš pasakų — didysis lenkų mokslininkas vadina jas todėl „pasakiškomis komedijomis" (komedja baśniowa = Märchenkomödie).

Praėjus keleriems metams, taikos giedrą dangų užtraukė tamsūs debesys, pranašaują artimą audrą. Nepasotinamos garbėtroškos ir neišsemiamų jėgų pilnas Periklo giminaitis Alkibijadas pradėjo drumsti taikingą Atėnų atmosferą: jis visur rėmė Spartos priešus ir atvirai ruošėsi naujam karui su Likurgo valstybe. 415 m. jam pavyko uždegti Atėnų demosą savo drąsiu sumanymu pulti Siciliją, iš kurios lakoniečiai gaudavo sau maistą, prijungti ją prie Atėnų jūros sąjungos, o paskui pulti Peloponnesą, sutriuškinti spartiečius ir jų sąjungininkus ir tokiu būdu sujungti visas graikų apgyventas žemes po Atėnų hegemonija (Plg. Thucyd. be bello peloponnes. VI. 90).

Tokioj drąsių užsimojimų ir nežinančių ribų svajonių atmosferoj gimė Aristofano veikalas, kuriame jo komiko genijus pasiekė bene aukščiausios viršūnės. Dviems Atėnų piliečiams Euelpidui ir Peisthetairui[1] įkyrėjo jų miesto gyvenimas, pilnas niekuomet nesibaigiančių bylų. Pagal pasakišką padavimą trakų karalius Terejus vedė Pandiono dukterį Proknę: Proknė virto lakštingala, o Terejus tutliu (dūduku).

Euelpidas ir Peisthetairas nutaria surasti Terejų, kad jis nurodytų jiems kraštą, kur nėra bylų ir kur būtų galima ramiai priglausti galvą prie pagalvės. Greit jiems pavyksta surasti tūtlį uolingoj dykumoj. Tūtlys sušaukia paukščių liaudies susirinkimą. Susirinkimas pradžioj nenori klausyti ateivių iš žmonių giminės ir net ruošiasi pulti juos kaipo savo giminės priešus. Bet pagaliau jų valdovas tūtlys juos nuramina. Peisthetairas dėsto sparnuotiems piliečiams, kad senų senovėj, kol dar Dzeusas nebuvo užvaldęs pasaulio, visa jo valdžia priklausė paukščiams: jie turį dabar atstatyti senąją galybę. Tam tikslui reikią pastatyti miestą tarp dangaus ir žemės. Dievai būsią tada atskirti nuo žmonių ir, negalėdami gauti iš jų aukų, turėsią kapituliuoti ir atiduosią paukščiams visą savo valdžią. Sumanymas randa tarp paukščių karšto pritarimo, o jų choras atvaizduoja laimingą gyvenimą Nefelokokkigijoj (maždaug „gegučių būstas debesyse“;

[1] *Goethe* savo puikioj „Paukščių“ pradžios imitacijoj (Weimaro leidimas XVII 75 sq.) suvokietina tuos du vardus: *Hans Hoffegut* ir *Treufreund*. Tiksliau verčia antrąjį vardą K. O. Müller: *Beschwatzfreund*. Sinko siūlo *Dobromyšl* ir *Druhorad*.

„Wolkenkuckuckheim“ — verčia K. O. Müller, Тучекукуевскъ — Zieliński, „Chmurokukułków“ — Sinko).

Dar naujas miestas nepastatytas, o jau pas Peisthetairą pradeda lankytis įvairūs žmonės.

Geometras Metonas atneša statybų planus, kitas pilietis — įstatymų projektus, atsiranda ir mokesčių inspektorius, ir šventikas, siūląsis pašventinti naujai statomą miestą; burtininkas siūlosi išpranašauti miesto ateitį, jei jam būsiąs duotas apsiaustas ir batai; išalkęs poetas pasitenkintų tik apsiaustu už eiles, kurias jis deklamuoja Nefelokokkigijos garbei. Peisthetairas pavaro visus, išskyrus poetą, kuriam duoda išmaldą.

Štai, pasirodo pasiuntinys iš Nefelokokkigijos, kuris praneša, kad miestas debesyse yra pastatytas ir apsako, kaip įvairios paukščių giminės dalyvavo šiame pastatyme. Peisthetairui tas pranešimas atrodo kaip melas ir žiūrovai greit įsitikina, kad visas tas miestas debesyse yra paprasta fantazija, nes, štai, scenoje pasirodo dievų pasiuntinė Irida, kuri savo kelionėj iš dangaus į žemę jokio miesto debesyse nėra pastebėjusi. Tačiau lengvatikiai žmonės neabejoja, kad gegučių miestas debesyse tikrai yra pastatytas. Ištisa jų eilė norėtų apsigyventi naujai sukurtam mieste: Peisthetairas ruošia jiems plunksnų pilnus krepšius.

Žmonės garbina tiktai paukščius ir nemano daugiau aukoti dievams. Dievai dabar iš tikrųjų kapituliuoja prieš paukščius. Jie siunčia pasiuntinius, kurie turi padaryti taiką priimdami bet kokias sąlygas. Senas žmonių draugas Prometejus, dar neatvykus dievų pasiuntiniams, išduoda paukščiams, kokioj beviltiškoj padėty atsidūrė dievai ir duoda jiems patarimų, kaip įgyti visą valdžią. Štai, pasirodo ir pasiuntiniai: Poseidonas, Heraklas ir Triballas. Peisthetairas, kaipo paukščių archontas, reikalauja, kad karalaitė Basileja, o kartu su ja ir viso pasaulio valdžia, būtų atiduota jam. „Priimame visas tavo sąlygas“ — visų pasiuntinių vardu atsako Heraklas. „Kelkis su mumis į dangų ir imk iš ten savo Basileją ir ką tik panorėsi“. Peisthetairas privilioja Heraklą kvapu paukščių, kuriuos jis suėmė ir liepė iškepti, kaipo aristokratinius sukilėlius. Komedijos pabaigoj scenoj pasirodo Peisthetairas su karališkai apsirėdžiusia Basileja, savo sužadėtine, mojuoda-

mas ranka Dzeuso žaibą: iškilmingas džiūgaujančias vestuvių eitynes lydi ištisas paukščių spiečius.

Ar tarp Aristofano linksmiausios ir sąmojingiausios komedijos ir politinės tų laikų tikrenybės buvo kokių ryšių? Prieš šimtą su viršum metų vokiečių filologas Süvern bandė įrodyti, kad beveik kiekviena „Paukščių" scena yra pilna allegorijų ir alliuzijų į tuometinius įvykius ir dalyvaujančius juose asmenis. Garsusis istorikas Droysen įvade į savo kongenialų „Paukščių" vertimą jokių alliuzijų šioj komedijoj nematė ir žiūrėjo į ją kaipo į linksmą fantazijos žaidimą maždaug tokį pat kaip tas žaidimas, kurį sukūrė Shakespeare'o „Vasaros Nakties Sapną". Iš mūsų laikų didžiųjų senovės žinovų taip pat žiūri į „Paukščius" Zieliński, vadindamas juos „Viena iš grynų komedijų-pasakų" (jedna z czystych komedyj-bajek). Tiesa greičiausiai yra vidury. Bursian, K. O. Müller ir W. Schmid mano, kad „Paukščiai" esą pirmiausiai laisvas poetinės vaizduotės žaidimas, nenukreiptas prieš jokius asmenis: medžiagą, tačiau tam žaidimui davęs Aristofanui ateniečių tautinis būdas. Juokiantis iš gegučių miesto debesyse, Aristofanui neabejotinai stovėjo prieš akis ateniečių lengvabūdiškumas ir lengvatikybė, jų pamėgimas statyti pilis ore ir austi būsimą laimingo gyvenimo utopiškus paveikslus. Taigi, tiksliai pavadino „Paukščius" Croiset: „Žavinga fantazija su tam tikra satiros priemaiša, bet be ypatingai pabrėžtos bendros krypties".

Sunku suprasti, kodėl Atenų lenktynių teisėjai apvainikavo „Raitelius", o „Paukščiams" pripažino tik antrą premiją: greičiausiai neišsemiamas poetinis išradingumas darė jiems mažesnį įspūdį, negu griežčiausio asmeniško puolimo jėga.

Lysistratė.

Šioj, pastatytoj 411 metų Lenajų šventėj, komedijoj Aristofanas grįžta prie savo pacifistinių veikalų eilės. Jau pats komedijos pavadinimas „Lysistratė" t. y. „Paleidžianti kariuomenę" (λύειν στρατόν) nurodo tą tikslą. Energinga atenietė nešiojanti šį vardą sušaukia moteriškes iš visos baisiai karo nuvargintos Graikijos, neišskiriant Spartos, ir siūlo joms

atsiskirti nuo vyrų ir neprileisti jų prie savęs, kol Graikijoj neįsiviešpataus visuotinė taika. Nesitenkindamos šiuo nutarimu, sąmokslininkės užvaldo Akropolį, kur yra saugojamas Atenų iždas, pasiryžusios atimti iš vyrų priemones karą toliau vesti. Choras yra padalintas į dvi priešingas dalis — moteriškių ir senių. Seniai padeda po pilim ugnį moteriškėms iš pilies išvaikyti, bet moteriškės, apsiginklavusios vandens kibirais, pavaro užpuolikus. Nieko taip pat nepasiekė nuėjęs į pilį probulas (patarėjas).

Vyrai negali nugalėti moteriškių. Nugalėtojos tačiau randa pavojingą priešą savo krūtinėse: joms labai sunku gyventi be vyrų glamonių. Vis dėlto jos pasirodo patvaresnės, nes meilės geidulys dar stipriau dega vyrų krūtinėse. Štai, jau pasirodo spartiečių heroldas, ir ateniečiai sutinka priimti pasiuntinius, įgaliotus padaryti taiką. Taiką padaro ir užsispyrę iki šiol moteriškių ir vyrų chorai.

Po linksmos, džiaugsmo pilnos puotos, Lysistratė grąžina moteriškes į jų vyrų glėbį. „Nėra, sako Croiset veikalo, kuris būtų rizikingesnis tiek fabulos, tiek atskirų smulkmenų atžvilgiu, bet užtat ir veiksmas niekur nėra sukonstruotas taip gerai".

Thesmoforijadzusos.

Kaip įrodė Wilamowitz, jau du mėnesiu po Lysistratės Aristofanas pastatė didžiųjų Dionisijų šventėse naują komediją „Moteriškės švenčiančios Tesmoforijų šventes". Šios komedijos fabula tai lyg „Lysistratės" fabulos tęsinys. Moteriškių sąjunga iškovojusi taiką neiširo, nors ir nevengia dabar vyrų. Progai pasitaikius jos vėl gali pradėti ginti savo reikalus.

Tokią progą duoda išgarsėjęs Atenuose moteriškių priešas Euripidas. Savo puolimais jis taip išerzino gražiosios lyties atstoves, kad jos nutarė skaudžiai jį nubausti. Susirinkusios Tesmoforijų iškilmėms moteriškės tariasi, kaip šį sumanymą įvykdyti.

Apie tuos pasitarimus sužino Euripidas. Reikia tada atrasti gynėją ir reikia, kad tas gynėjas, persirėdęs moteriške, nepastebimai įsibrautų į susirinkimą ir veiktų čia Euripido naudai. Su savo švogeriu Mnesilochu Euripi-

das eina pas moterų favoritą tragiką Agatoną ir prašo jį atlikti šį uždavinį. Agatonui tačiau stinga drąsos. Tada ginti Euripidą apsiima Mnesilochas. Jis pasiskolina iš Agatono jo kartais dėvimus moteriškus drabužius ir apsivilkęs jais įlenda nepastebimai į Tesmoforiadzusų susirinkimą. Čia jis puikiai gina Euripido reikalą: jis įrodo moteriškėms, kad jos neturinčios už ką pykti ant tragiko, nes iš tikrųjų jos esančios blogesnės, negu tai rodo Euripidas savo tragedijose.

Viskas būtų baigęsi gerai, jei parsidavęs moteriškėms Kleistenas, nebūtų gavęs žinių, kad susirinkime dalyvauja persirėdęs moteriške vyras. Visos susirinkimo dalyvės apžiūrimos; pagaliau ateina ir Mnesilocho eilė. Kleistenas su skitais-policininkais suima jį ir pririša prie gėdos stulpo, kaipo šventyklos įžeidėją. Iš Mnesilocho lūpų plaukia skausmo garsai ir žodžiai, kurių jis išmoko iš įvairių Euripido herojų-moteriškių. Lyg Persejus Andromedai skuba dabar į pagalbą Mnesilochui Euripidas. Jis randa priemonių nukreipti skito dėmesį į kitą pusę ir pradeda derėtis su moteriškėmis dėl švogerio išlaisvinimo: jeigu Mnesilochas būsiąs paleistas, jis iškilmingai pasižadąs nerašyti nieko blogo apie gražiąją lytį.

„Thesmoforiadzusos“ priklauso prie Aristofano komedijų, kuriose politinė satira beveik jokios nevaidina rolės; tiesa, nors joje nerasi aiškių alliuzijų ir puolimų prieš tam tikrius asmenis, vis dėlto sunkios tų laikų tikrovės atgarsiai pasitaiko ir šiam veikale: keikiamos derybos su persais, puolami tiranai ir valstybės išdavikai, bet tie puolimai turi tik atsitiktinį pobūdį.

Aristofanas parašė „Tsemoforijadzusas“ 411 metais, kai atrodė, kad laimės ratas pasisuko Atenų pusėn. 411 ir 410 metais ateniečiai laimėjo tris didelius jūros mūšius, 408 metais Alkibijadas susitaikęs su gimtuoju miestu ir, laimėjęs jam svarbius mūšius, triumfališkai grįžo į Atenus. Deja, laimės ratas greit pradėjo suktis į kitą pusę. 407 metais spartiečių didysis karvedis Lisandras sumušė Alkibijadą prie Notiono Dardaneluose, greit po to ateniečių laivynas buvo nugalėtas mūšyje prie Mitilenos. Įtempus Atenų valstybei visas savo jė-

gas, jų laivynui pavyko laimėti mūšis prie Arginusų salų (406), bet jau sekančiais metais Lisandro pergalė prie Aigospotamoi nulėmė visą pragaištingą karą. Atenų valstybei teko galutinai atsisakyti nuo vilties sujungti visą graikų pasaulį po savo hegemonija.

Aristofanas žiūrėjo į Alkibijadą su nepasitikėjimu ir baime. Komedijoj „Trifales" pastatytoj dar 2 ar 3 metus prieš didelio avantiūrininko grįžimą į Atenus 408 metais, Aristofanas smarkiai puola jo paleistuvystę, prašmatnumą ir persų papročių pamėgimą.

408 metais Aristofanas pastatė pirmąjį „Turtą" (Πλοῦτος) — mums išliko tik vėlyvesnioji redakcija. Tais pačiais metais komikas pasirodė su komedija „Geritadas", kuri bus greičiausiai buvus nukreipta, kaip atrodo iš išlikusių fragmentų", prieš Euripidą — visai tiksliai nustatyti, kokia buvo „Geritado" tema mokslininkams iki šiol nepavyko.

Varlės.

Paskutinė ir tobuliausia literatūrinė satira, kurią parašė Aristofanas, buvo komedija „Varlės" pastatyta scenoj Lenaju iškilmėse 405 metais. Ji taip sužavėjo ateniečius, kad jie ne tik priteisė jai pirmą premiją, bet ir nutarė pastatyti ją scenoj antrą kartą. Tas antras pastatymas įvyko, Körte's nuomone tų pačių metų Lenajų iškilmių pabaigoj, Zielińskio nuomone — sekančiais metais.

Medžiagą šiai komedijai parašyti davė Aristofanui, taip pat kaip ir jo konkurentui Frinichui, didžiojo Atenų tragiko mirtis. Ne vienas atenietis statė sau klausimą, koks dabar bus tragedijos likimas. Dideli jos valdovai nužengė į Hadą. Mažesnis, bet vis dar žymus, tragikas Agatonas išvyko į Makedoniją. Mažesniuose komedijų rašytojuose, kaip pav. Sofoklo sūnuje Iofone, niekas nedėjo rimtų vilčių. Jų balsus, kurie įkyriai skambėjo iš scenos, esančios netoli Dioniso šventyklos pelkėse (ἐν λίμναις), Aristofanas lygina su tų pelkių gyventojų varlių kvarkimu, išreikšdamas tokiu būdu panieką išsigimusio traginio metro atstovams. Kas gi dabar pasirodys traginėj scenoj? Šitie rūpesčiai sudaro komedijos užuomazgą.

Teatro dievas Dionisas nutaria nusileisti į požemius ir grąžinti iš tenai vieną iš tragikų, geriausiai Euripidą. Persirengęs Heraklu, kuris juk nebuvo svetimas Hade, Dionisas, nusileidžia į požemius, prisiartina prie garsaus Stikso ežero ir perplaukia jį Charono laive, girdėdamas iš visų pusių kvarkiant varlių chorus. Žengdamas toliau Plutono rūmų link, girdi iškilmingas Eleusino mitų, sudarančių nuo to momento komedijos chorą, giesmes.

Plutono rūmuose Dionisas patenka į griežtą Aischilo ir Euripido ginčą, kas iš jų turi užimti tragini sostą požemiuose. Pamatę teatro dievą, abu tragikai kviečia jį išspręsti jų ginčą. Prasideda garsusis agonas požemiuose, kurį Zieliński vadina „įdomiausiu ir ankstyviausiu iš visų mums išlikusių literatūrinės kritikos pavyzdžių".

Tose poetinėse lenktynėse Euripidas pasireiškia kaipo laisvamanis, pakeitęs dieviškas pasauly veikiančias galybes mechaniškomis gamtos jėgomis, kaipo suktas ir miklus sofistas, kuris žaidžia religinėmis ir moralinėmis sąvokomis, nesustoja net ties keisčiausiais paradoksais ir yra pasiruošęs ginti priešingiausias tezes. Jis, tiesa, gerai suprantąs valstybės reikalus, bet jo iš nelemtų „apšvietėjų" paskolinta filosofija lepina ir tvirkina jaunuomenę, pateisina jos ydas, ypač paleistuvystę. Taip pat griežtai puola Aristofanas Euripido meną, jo nerūpestingą kompoziciją, nereikšmingų veikiančių asmenų perteklių, minios skoniui pataikavimą, trivialinę kalbą ir neišlaikytą stilių.

Kaip tik tos neigiamos ypatybės įgijusios Euripidui pasisekimą minioj. Ji, aiškus dalykas, nesvyruodama pasodintų Euripidą ant tragedijos sosto. Iš tikrųjų tas sostas priklauso tik teisėtam traginės scenos valdovui Aischilui.

Jis esąs dievobaimingas, galingas, iškilmingas, baisus ir išdidus, nelenkiąs galvos prieš minios sprendimus, o besiskaitąs tik su tikrų žinovų nuomone. Jeigu jis kam pasiūlytų savo traginį sostą, tai tik tobulam menininkui Sofoklui, kuris, tiesa, nepasižymi tokia pat poetine galybe, kaip Aischilas, bet už tat neprasižengia reikalavimams, kuriuos statė jo pirmatakas dieviškam tragedijos menui. Toj pačioj aukštumoj kaip menas stovi ir Aischilo moralė: jo sukurtieji herojai kelia

ateniečių sielas ir stiprina juose senas ateniečių dorybes: dievobaimingumą, drąsumą, patvarumą ir tėvynės meilę.

Tos poetinės lenktynės sudaro svarbiausią šaltinį, iš kurio mes semiame savo žinias apie tai, kaip žiūrėjo didžiųjų tragikų amžininkai į jų santykius, ir kaip jie įvertindavo jų meną.

Euripido globėjui Dionisui sunku, žinoma, išspręsti ginčą Aischilo naudai. Aischilas ir Euripidas pradeda mesti į svarstykles savo eilėraščius: kiekvieną sykį smarkiai nusvyra Aischilo lėkštelė. Dionisas turi pripažinti nugalėtoju Aischilą: gal grįžęs į Atenus jis grąžins dieviškam tragedijos menui seną jo galybę ir seną garbę ir gal tada prisikels iš numirusių sena Maratono ir Salamino nugalėtojų karta.

Jau po nelaimingos Peloponneso karo pabaigos, 404 metų balandžio mėnesy, pastatė Aristofanas „Telemesssiečius". Telemessiečiai tai Karijos burtininkai, kurie anais beviltiškais laikais rado Atenuose savo veikimui puikiai paruoštą dirvą.

Greičiausiai dar penkto amžiaus gale buvo sukurtos komedijos „Moteriškės iš anksto užimančios vietas palapinėms pastatyti", „Foinikietės" (Euripido „Foinikiečių" parodija), „Daidalas", „Danaidos". Ketvirto amžiaus pradžioj Aristofanas sukūrė „Gandrus". Apie visų šių komedijų temas galime tik spėlioti.

Ekklesiadzusos.

Aristofanas buvo vienintelis iš didžiųjų Atenų dramaturgų, kuris pergyveno Peloponneso karą: Sofoklas ir Euripidas, Kratinas ir Eupolidas mirė karui dar nepasibaigus. Liūdnai tęsė savo gyvenimą nugalėtoj ir nuskurdusioj tėvynėj senas kominės scenos valdovas. Jo nepalyginamas poetinis genijus vis dėlto jo neapleido. Kokius dvylika metų po karo pabaigos pastatė Aristofanas pirmą išlikusią mums iš tų laikų komediją „Ekklesiadzusos" („Moteriškių seimas").

Demokratija anais laikais vėl buvo atstatyta Atenuose. Grįžo ji su visomis savo ydomis. Vėl nesąžiningi demagogai papirkdavo valdančią valstybę minią aukštais atlyginimais už

dalyvavimą liaudies susirinkimuose, o lėšas surasdavo, konfiskuodami pasiturinčių piliečių turtą. Nuskurdusioj, nepatenkintoj visuomenėj rado sau palankią dirvą visokie „reformatoriai", norintieji iš pagrindo pakeisti visą politinę, socialinę ir moralinę Atenų gyvenimo santvarką. Fantastiška tų planų nesąmone davė Aristofanui pirmą akstiną savo komedijai sukurti.

Pirmiausiai praplito visokios komunistinės teorijos. Bet turtų bendrumas jų skelbėjams buvo tik pirmas žingsnis ant kelio, vedančio prie naujų gyvenimo formų visose jo srityse.

Jau Herodotas (IV 180) pasakojo apie moterų bendrumą pas libiečius, o Euripidas šaukė, kad „bendra turi būti moterų giminė". Į tokius papročius rodydavo kai kurie sofistai, tvirtindami, kad poligamija ir poliandrija esą artimesni „gamtos stovio", negu monogamija ir kad nėra jokio pagrindo laikytis šitos lyčių bendravimo formos. Tuos turtų ir moterų bendrumo šalininkus ir pajuokė Aristofanas savo „Moterų seime".

Nakties metu išlenda iš savo namų atenietė Praksagora (t. r. „sušaukianti susirinkimą į agorą"). Apie ją greit renkasi daug kitų moteriškių. Praksagora ilgoj kalboj puola Atenų politiką: išgelbėti Atenus — jos nuomone — galinčios tik moteriškės; viskas būsią gerai, jei tik jos suimsiančios visą valdžią į savo rankas. Jokiomis ypatingomis dorybėmis jos nepasižymi — jos veda palaidą gyvenimą ir girtuokliauja, bet tai viskas niekai: jos kaip tik nugalėsiančios visus apgavikus, nes pačios esančios apgavikės.

Nusistačiusios vykdyti savo sumanymus, moteriškės persirėdo vyrais, prisitaiso sau barzdas ir vyksta į liaudies susirinkimą. Susirinkimas, kurį, aiškus dalykas, gali vedžioti už nosies kas tik nori, priima pasiūlytą persirengusių vyrais moterų naują valstybės santvarką. Vieni ateniečiai nerimauja, kiti — ramina save savotišku samprotavimu, kad „jei ir nežinia koks įstatymas būtų išleistas Atenuose, viskas pagaliau išeina jiems į gerą".

Sugrįžusios iš liaudies susirinkimo moteriškės su Praksagora priešaky skubotai nusiima vyriškus drabužius ir pradeda vykdyti sugalvotas reformas. Įvedamos griežčiausias bendras turtų valdymas ir naudojimasis jais. Bendru turtu — skelbia toliau Praksagora — būsiančios dabar ir mo-

teriškės; kiekviena jųjų galėsianti turėti vaikų su kuo tik panorės. Kad nebūtų aplenktos negražiosios, būsiąs pravestas griežtas reikalavimas, kad prieš kiekvieną susijungimą su gražuole vyras turėtų susijungti su negražiąja. Taip pat ir moteriškės turėsiančios pradžioj patenkinti negražius vyrus, o tik paskui atsiduoti gražiesiems. Vaikai galėsią tokiu būdu į kiekvieną šiek tiek senesnį vyrą žiūrėti kaipo į savo tėvą.

Tokių plačių užsimojimų vykdymas susitinka su dideliomis sunkenybėmis.

Vienas pilietis yra pasiruošęs sąžiningai atiduoti visą savo turtą bendram valdymui, kitas — norėtų pirmiausiai pažiūrėti, kas iš viso to išeis ir, jei galima, nieko neatiduoti, bet žinoma, kuo plačiausiai naudotis viešomis valstybės ruošiamomis puotomis. Juk iš valstybės reikia imti, ką tik galima; „ne kitaip daro ir dievai".

Prie visokių kivirčų veda ir moterų ir vyrų bendrumas. Štai, sena ir jauna moteriškė mėgina savo dainomis suvilioti jauną gražuolį. Jaunuolis, žinoma, pasirenka jauną gražuolę, bet štai su savo pripažintomis jai nauju įstatymų teisėmis prisiartino prie jo bjauri senukė ir reikalauja jų vykdymo; tokius pat reikalavimus stato sumišusiam jaunuoliui dar viena senukė. Komunistinis moterų bendrumo idealas praktikoj veda prie baisiausių painiavų.

Pagaliau choras kviečia visus piliečius į bendrą puotą. Valgių sąrašas susideda iš vieno patiekalo, bet užtat to patiekalo pavadinimas apima septynias dešimtis skiemenų.

Taip baigiasi ši be galo sąmojinga prieškomunistinė komedija, kuri savo aktualumo nenustoja iki mūsų dienų ir vargu ar kada nors nustos.

Kai kurie tyrinėtojai, tarp kitų labai žymus graikų literatūros žinovas Theodor Bergk įžiūrėjo Aristofano komedijoj puolimą prieš Platono idealią valstybę: *„locupletissimus auctor Aristophanes, qui in Ecclesiazusis ipsam hanc doctrinam, quam Plato in illis libris proposuit, scite exagitat ipsumque etiam Platonem obscurato nomine* (būtent Aristillas = Aristono sūnus Platonas) *obiurgat"*.

Prie Bergko prisidėjo kitas didelis mokslininkas A. Meineke. Vis dėlto šitą hipotezę mokslui teko atmesti: Platono „Valstybė" buvo sukurta žymiai vėliau negu „Ekklesiadzusos" ir Aristofanas negalėjo pulti dar nepara-

šyto veikalo. Aristofano ir Platono santykiai bus greičiausiai buvę draugiški: savo „Puotoj" Platonas įdeda vieną gražiausių kalbų į Aristofano lūpas; reikia manyti, kad jis žiūrėjo į „Debesų" puolimą prieš Sokratą kaip į liūdną nesusipratimą, o ne kaipo blogos valios reiškinį.

Turtas.

Paskutinė komedija, kurią Aristofanas pats pastatė scenoje, buvo „Turtas" (Πλοῦτος). Pirma jos redakcija buvo pastatyta 408 m. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad Aristofanas puolė joj Atenų demagogų vilti gauti iš persų didelę pašalpą kovai su spartiečiais. Antroj redakcijoj tas motyvas nevaidina jokios rolės. Aristofanas atsisako čia galutinai nuo politinės satiros ir puola bendras žmogaus prigimties silpnybes ir ydas. Tokiu būdu jau „Turtas" sudaro lyg perėjimą prie vadinamos „viduriniosios komedijos".

Kas būtų atsitikę, klausia Aristofanas, jeigu dori beturčiai staiga praturtėtų? Į tą klausimą atsako jo komedija.

Turto dievas, kuris juk yra aklas, pateko į blogiausių žmonių rankas. Vieną sykį apdriskusį aklį susitinka senas geraširdis kaimietis Chremilas ir tas pasisako jam, kas esąs. Pasiryžęs išgydyti iš aklumo, jis veda jį į savo namus. Kaimynas Blepsidemas („Tvirkinąs liaudį") netiki Chremilu, kad jis iš tikrųjų esąs suradęs turtų dievą. Tuo tarpu dievas grąžina sau regėjimą Asklepijo šventykloje. Matome jį dabar Chremilo namuose. Kas tik prie jo artinasi iš beturčio darosi turtuoliu, o buvusieji turtuoliai paskęsta skurde.

Praturtėję beturčiai prieina išvadą, kad jiems būsią geriausia atsisakyti nuo senų dievų: iškilmingos eitynės traukia į Atenos šventyklą, kur ateniečiai laikė savo iždą, pasodinti ten į sostą turto dievą. Blogiausia darosi senų dievų ir jų šventyklų padėtis: Hermejas, o paskui Dzeuso šventikas, skundžiasi, kad jie liko visai be duonos.

Konservatorius Aristofanas puola tokiu būdu šventikus lyg tikras „apšvietimo amžiaus" atstovas. Užtat į socialines utopijas, kurios taip praplito tam laikotarpyje, jis žiūri su tokia pat pašaipa, kaip ir ankstyvesnėse savo dramose. Staigus praturtėjimas tik ištvirkinęs dorus beturčius, kurie susily-

gino su turtuoliais pirmiausiai įsigydami jų šlykščiausias ydas gobšumą ir paleistuvystę. Deivė Penija, kurios lūpomis kalba pats Aristofanas, moko žmones, kad skurdas kaip tik geriausia dievų dovana: beturčiai, tapę turtuoliais, nepasidarysią geresni, o tik pamesią savo darbus; niekas nenorėsiąs dirbti žemę, verstis amatu ir prekyba, nusmuksiąs mokslas ir menas.

Kokalas ir Aiolosikonas.

Tais pačiais 338 m. Aristofano sūnus Araras pastatė Atenų scenoj dvi savo tėvo komedijas „Kokalą“ ir „Aiolosikoną“.

Pirma komedija buvo parodija mito, kurį jau buvo apdirbęs Sofoklas savo „Kamikijuose“.

Kretos karaliaus Mino rūmų statytojas Daidalas pasislepia pas Sicilijos karalių Kokalą. Minas pats atvyksta į Siciliją ir reikalauja išduoti jam pabėgėlį. Kokalas priima jį vaišingai, veda į maudyklę ir čia jį pasmaugia. Mino kūną Kokalas grąžina kretiečiams, reikšdamas apgailestavimą, kad jų karalius užtroškęs karštam vandeny.

Antroji komedija tai mito apie Aiolą parodija. Šį mitą be kitų graikų tragikų buvo apdirbęs Euripidas. Ką reiškia antroji Aiolosikono vardo dalis, išaiškino Zieliński: Aiolas sujungtas čia su virėju Sikonu. Aristofanas puolė komedijoj ne tik paleistuvystę, bet ir apsirijimą.

Tiek savo temomis, tiek dramatine struktūra, iš kurios beveik visai išnyko chorai, dvi paskutinės Aristofano komedijos sudaro dar aiškesnį, negu „Turtas“, perėjimą prie „viduriniosios komedijos“.

„Vyraujanti Aristofano ypatybė, sako Zieliński, tai nepažabotas fantazingumas, neišsemiamas vaisingumas išrandant labiausiai netikėtinas temas ir situacijas. Ši beribė fantastikos laisvė yra tačiau suimta į labai griežtus kompozicinius rėmus“. Trys pagrindinės komedijos dalys sudaro: „parodas“, (pasirodymas choro scenoje), „agonas“ (chorų, o pas-

kui dviejų veikiančių asmenų ginčas) ir „parabazė“ (paskutinė komedijos dalis, kurioj chorai numesdavo savo kostiumus, o choregetas poeto vardu kreipdavosi į žiūrovus).

B. Vidurinioji komedija.

Penkto amžiaus komedija turi griežtai politinį pobūdį; dažniausiai ji puola įvairius Atenų demokratijos vadus, piešdama juos juodžiausiomis spalvomis. Aiškus dalykas, tie puolimai būdavo dažnai neteisingi, bet Atenų demokratija jokiu būdu nenorėjo varžyti žodžio ir meno laisvės: ji ramiai žiūrėjo, kaip jos vyriausieji vadai buvo parodomi scenoj nemokšomis, neatsakingais demagogais ir paprastais apgavikais. Žuvus tokiai neribotai žodžio laisvei, žuvo ir senoji politinė komedija: ji nutilo, kai tik jos atstovams buvo atimta teisė pulti ir kenkti poliįniams priešams — turpiter obticuit sublato iure nocendi, sako Horatius (Ars poetica).

Asmeninė pašaipa neišnyko iš komedijos, bet ji galėjo būti dabar nukreipta tik prieš poetus, muzikus ir privačius asmenis — ji tokiu būdu iš lėto nustojo politinės reikšmės. Ilgainiui ir asmeniški puolimai išnyksta iš komedijos, ir ji virsta gryna papročių komedija.

Ši plėtotė apima visą ketvirtą amžių ir trečio amžiaus pradžią. Ji išeina tokiu būdu iš klasikinio laikotarpio ribų, bet kadangi ji yra surišta tampriausiais siūlais su senąja komedija ir kadangi jos kūriniai ir toliau statomi klasiškame Dioniso teatre Atenuose, o ne persikelia, kaip kitos poezijos rūšys, į kitus graikų kultūros centrus, — tai mes duodame jau šitoj daly jos trumpą apžvalgą.

Ketvirto amžiaus komedija paprastai dalinama į viduriniąją ir naująją.

Vidurinioji komedija apima laiką nuo Peloponneso karo pabaigos iki Aleksandro įžengimo į sostą (336). Naujoji komedija apima kelis sekančius dešimtmečius, valdant Graikiją Aleksandrui ir diadochams.

Kai kurie graikų literatūros tyrinėtojai, pav., Croiset, nurodo, kad toks padalinimas atsirado tik Romoj, o graikai kalbėjo tik apie senąją ir naująją komediją. Dauguma tačiau

tyrinėtojų, iš kurių čia gana išvardinti Wilamowitzą (Euripides, Herakles I a. Psl. 134) ir Legrand (Daos, Tableau de la comédie grecque pendant la période dite nouvelle), mano, kad romėnų rašytojai perėmė šį padalinimą iš aleksandriečių: mums išliko pas Atenają žinutė, jog kaž koks Antiochas iš Aleksandrijos parašė veikalą „Apie viduriniosios komedijos rašytojus". Ir iš tikrųjų, laikotarpis, kuris skiria senosios komedijos epigonus nuo žymiausio naujosios komedijos atstovo Menandro, tęsiasi aštuoniasdešimt metų ir apima ilgą eilę rašytojų, kurių menas skiriasi tiek nuo senosios, tiek nuo naujosios komedijos meno ir tokiu būdu sudaro tam tikrą atskirą visumą.

Nuo senosios komedijos vidurinioji komedija skiriasi pirmiausiai, kaip jau buvo sakyta, politinės satyros išnykimu. Romos kritikai ir gramatikai antrąjį skirtumą mato tame, kad vidurinioji komedija pašalino chorą: epigrafiniai radiniai ir ypač Aigipto papirusai parodė, kad ta nuomonė buvo klaidinga. Klaida kilo greičiausiai todėl, kad komedijos leidiniai dažniausiai praleisdavo choro dainuojamas dainas. Iš tikrųjų choras neišnyko, bet tik nebuvo organiškai surištas su komedijos veiksmu ir todėl galėjo būti lengvai išleidžiamas paskirtuose tik skaitymui leidiniuose. Iš lėto iš komedijų nyksta lyrinis pradas ir satirinės dainos. Piesės darosi trumpesnės. Choro vaidmeniui sumažėjus, žūna fantastinis komedijos pradas: mes nieko negirdime apie „Vapsvas", „Debesis", „Paukščius", kurios pasirodytų scenos pas viduriniosios komedijos atstovus — jie išveda tiktai žmones, kurių būdai yra paimti iš kasdieninio gyvenimo.

Jau penkto amžiaus komikai, su Aristofanu pryšaky, kurdavo parodijas mitų, kuriais naudojosi tragedija. Tragedijos dievus ir herojus jau senoji komedija rodo kartais scenoje paprastais, menkais žmogeliais su visais jų luošumais ir ydomis. Tuo keliu žymiai toliau nuėjo vidurinioji komedija: su ypatingu pamėgimu ji parodijuoja tuos mitus, kurie leido atvaizduoti dievus triviališkiausia forma. Dievų ginčai, puotos, meilės nuotykiai suteikdavo tokioms parodijoms ypač daug medžiagos. Naujoj komedijoj toks herojinių mitų parodijavimas visai išnyksta: jis sudaro tik vieną iš viduriniosios komedijos ypatybių.

Pagrindinė tačiau viduriniosios komeodijos ypatybė yra papročių atvaizdavimas. Pirmoj ketvirto amžiaus pusėj toks atvaizdavimas turėjo atsitiktinį pobūdį, antroj pusėj šitas pradas vis stiprėja, kol pagaliau papročių komedija pasiekia savo aukščiausio tobulumo naujojoj komedijoj, būtent, M e n a n d r o kūryboj.

Dėja, iš pereinamojo laikotarpio komedijų mums išliko daugiausiai tik jų pavadinimai. Iš tų pavadinimų galima spręsti, kad vidurinioji komedija pasiskolindavo temas daugiausiai iš kasdieninio gyvenimo: ji piešdavo dalykus, kurie nuolat kartojasi žmonių gyvenime. Tai vesdavo prie papročių, t. y. prie tam tikrų tipingų žmogaus prigimties apsireiškimų atvaizdavimo.

Tuos apsireiškimus viduriniosios komedijos atstovai tyrė dažniausiai sąryšyje su atskirais amatais ir specialybėmis, kurie, aiškus dalykas, deda gilų įspaudą į žmogaus būdą ir jo papročius. Štai kai kurie tokių komedijų pavadinimai: „Siuvėja“. „Masažistė“, „Fleitininkė“, „Vežikas“, „Gydytojas“, „Kitaristas“, „Daržininkas“, „Gyvulių augintojas“.

Šeimyninius santykius bus greičiausios palietusios tokios komedijos kaip „Seserys“, „Dvyniai“, „Paveldėtoji Sužadėtinė“, „Vieno tėvo sūnūs“, „Protėviai“, „Motinos sūnelis“.

Ilga komedijų eilė išvesdavo scenoj įvairius svetimų kraštų atstovus: gana čia paminėti kai kuriuos tų komedijų pavadinimus: „Aigiptietė“, „Arkadietis“, „Boiotietė“, „Epidaurietis“, „Karai“, „Skitai“.

Žymų vaidmenį viduriniojoj komedijoj vaidina įvairūs n e i g i a m i e j i tipai, pav., lėbautojai, parazitai, paleistuviai ir ypač heteros.

Papročių atvaizdavimas viduriniosios komedijos veikaluose buvo, aiškus dalykas, dar labai elementarus ir paviršutinis. Tos komedijos atstovai sukūrė tam tikrą tipų galeriją konvencionalių tipų, kurie neatskleisdavo žmogaus sielos gilumos ir veikė žiūrovus dažniausiai tik savo išoriniu komiškumu.

Žymų vaidmenį vaidino intriga, bet ir čia mūsų laikotarpio komikams buvo svarbus pirmiausiai išorinis komiškas efektas, o ne žmogaus tikro būdo vidiniai apsireiškimai.

Viduriniosios komedijos rašytojai dirbo ne tik Atenų scenai, bet statė savo veikalus visos Graikijos teatruose. Galimas

daiktas, kad jie rašė komedijas skirtas tik skaitymui. Nieko tada nuostabaus, kad tų veikalų skaičius buvo nepaprastai didelis. Atenajas, pav., kalba apie daugiau kaip aštuonis šimtus komedijų. Anoniminio traktato „Apie Komediją" autorius mini penkiasdešimt septynis rašytojus ir šešis šimtus septynis veikalus.

Viduriniosios komedijos rašytojų pryšaky stovi kominis triumviratas: Antifanas, Anaksandridas ir Aleksidas.

1. ANTIFANAS.

Antifanas pradėjo statyti savo veikalus scenoje po 385 m. Pagal vienus šaltinius jisai parašė du šimtus šešiasdešimt, pagal kitus — net tris šimtus šešiasdešimt penkias komedijas. Komines lenktynes jis laimėjo trylika kartų. Jo komedijų pavadinimai, kurie mums išliko, rodo, kad jis su pamėgimu kūrė mitologines parodijas. Vieną iš tokių parodijų imitavo romėnų poeto Plautaus komedija „Amfitrionas". Kitose vėl savo komedijose Antifanas išvesdavo į sceną įvairius liaudies tipus. Jo nepaprastas produktingumas neišvengiamai vesdavo prie banališkumo ir paviršutiniškumo. Kiek galima spręsti iš išlikusių fragmentų, jis rašė ištęstai ir nerūpestingai. Jis vaikėsi tik išorinių efektų, mokėdamas, tiesa, suteikti gana pikantišką formą triviališkoms mintims.

2. ANAKSANDRIDAS.

Anaksandridas iš Kamiro Rodo saloj laimėjo komines rungtynes 376 metais. 348 metais randame jį Makedonijoj Filippo dvare, kur jis dalyvavo iškilmėse, surengtose makedoniečių karaliaus Olinto paėmimui atšvęsti. Iš jo šešiasdešimt penkių komedijų tik dešimts laimėjo komines lenktynes. Iš jo veikalo „Miestai" turime dar gražų fragmentą apie skirtumus tarp graikų ir aigiptiečių papročių: komikas juokiasi tarp kitko, kad aigiptiečiai nevalgo kiaulienos, į kurią graikai žiūri kaip į skanėstą. Kitame ilgame fragmente jis juokiasi iš milžiniškų pasiruošimų vestuvėms atėniečių vado Ifikrato su trakų karalaite.

Anaksandridas bene pirmas įvedė į komediją nekaltos mergelės suviliojimo motyvą: jos kūdykį pagaliau pripažįsta jo tėvas, ir tai duoda komedijai laimingą išrišimą.

3. ALEKSIDAS.

Aleksidas buvo jaunesnis už Antifaną kokia dvidešimčia metų. Jis gimė Turijuose, Pietų Italijoj, dar jaunas būdamas įgijo pilietybės teises Atenuose. Gyvenęs Aleksidas, esą, daugiau negu šimtą metų ir miręs scenoje. Pagal Suidą, jis parašė du šimtu keturiasdešimt penkias komedijas. Vieni šaltiniai kalba apie du jo laimėjimus kominėse lenktynėse, kiti apie keturis. Mes pažįstame dar šimtą trisdešimt jo komedijų pavadinimų.

Mitologines temas Aleksidas vartoja jau retai. Išlikusiuose mums fragmentuose daug vietos užima parazitų sąmojingi samprotavimai ir jų meilės nuotykiai. Neretos jose yra traginių poetų parodijos. Su pamėgimu taip pat pašiepia Aleksidas filosofus. Vienas didelis fragmentas yra paskirtas heterų „ginklų sandėliui", kaip sako Atenajas: čia plačiai aprašinėjamos kosmetikos priemonės, kuriomis heteros stengiasi pakelti savo grožį.

C. Naujoji komedija.

Nors vidurinioji komedija turėjo gana žymių atstovų, vis dėlto jos didžiausias nuopelnas kominei poezijai yra tas, kad ji parengė antrąjį puikų šitos poezijos šakos klestėjimą, būtent, naująją attikinę komediją.

Naujoji komedija yra paskutinė puiki poezijos gėlė, kuri išaugo Atenų šventojoj žemėj po Chaironejos mūšio.

Savo turinio atžvilgiu naujoji komedija yra intrigos komedija, kuri tačiau aukščiausiu savo tikslu laiko kasdieninio gyvenimo su visais jo jausmais, ydomis ir aistromis atvaizdavimą. Jos pobūdis yra todėl griežtai realistinis. Čia jau nerasime konvencionalinio komizmo, kuris vaidino tokį žymų vaidmenį viduriniojoj komedijoj: ateniečiams įgriso pagaliau paviršutiniškos mitologinės parodijos, filosofinių samprotavimų

imitacija, savigyrų-kareivių plepalai, patenkintų savimi parazitų išvedžiojimai. Juos pradėjo traukti gyvybinė tiesa: kai tik jie pamatė scenoj tikrą Atenų gyvenimo paveikslą, o tame paveiksle pažino puikiai atvaizduotas bendras žmogaus prigimties ypatybes, jie nepanorėjo žiūrėti į nieką kitą.

Žmogaus prigimtis su ypatingu pilnumu atskleidžia visas savo paslaptis meilėje. Šis jausmas sudaro todėl pagrindinį pradą visų naujosios komedijos kūrinių. Deja, tos komedijos atstovus traukė tik neteisėtos meilės atvaizdavimas: teisėta meilė, kuri sudaro šeimyninio gyvenimo pagrindą, atrodė jiems greičiausiai perdaug pilka, kad galėtų duoti medžiagos painiai intrigai ir effektingoms situacijoms.

Apie naujosios komedijos intrigą mes galime susidaryti vaizdą iš romėnų kominių poetų, Plautaus ir Terentijaus. Nereikia tačiau užmiršti, kad romėnų komedija buvo žymiai sudėtingesnė: graikų komedija išrutuliodavo tik vieną pagrindinę dramatinę idėją, tuo tarpu romėnai paįvairindavo savo kūrinius pašaliniais epizodais, kurie dažnai ardydavo dramatinį vienumą.

Individualių būdų naujoji komedija atvaizduoti nemokėjo, ją traukė tik tokie jausmai, kurie yra bendri visiems žmonėms. Skirtumai tarp veikiančių asmenų išplaukdavo ne tiek iš jų būdo, kiek iš jų priklausomybės prie tam tikro visuomeninio luomo, jų amžiaus, jų giminystės ryšių, jų išorinių santykių su kitais žmonėmis. Naujosios komedijos kūriniuose nuolat grįžta keli tipai, kurie darosi pagaliau stereotipiniais: tai trys — keturi tipai tėvų, tai perdaug griežtų, tai perdaug nuolaidžių, — du-trys tipai dažniausiai lengvabūdiškų sūnų, tiek pat vergų tipų, heterų, parazitų ir t. t.

Kominės kaukės, kurias nešiojo vaidilos, kaip tik pabrėždavo, kad komedija išveda scenon ne individualias, o bendras žmonių ypatybes: įvairūs veikiantieji asmenys nešiodavo tą pačią kaukę, jei tik jie priklausė prie vieno tipo.

Į savo veikiančių asmenų lūpas naujosios komedijos atstovai įdėdavo daug drąsių ir įdomių samprotavimų iš praktinio gyvenimo srities. Tie samprotavimai labai paįvairindavo ir pagyvindavo dramatinę akciją.

Žymią įtaką į naujosios komedijos filosofinę ir moralinę pasaulėžvalgą turėjo epikurejizmas, kuris įsiviešpatavo

tų laikų bendroj sąmonėj. Šiai sąmonei nustojo reikšmės senas tikėjimas ir sena moralė — ją geriausiai patenkindavo paviršutiniškas skelbiamas Epikuro ir jo mokinių materializmas ir hedonizmas.

Gilaus komiškumo naujojoj komedijoj buvo nepalyginamai mažiau, negu senojoj komedijoj; vis dėlto, atvaizduodama kasdieninį gyvenimą, kuriame neabejotinai yra daug juokingų pusių, naujoji komedija suteikdavo savo kūriniams nemažai komiškumo. Kai kurie tipai, kuriuos ji paveldėjo iš viduriniosios komedijos, kaip tai parazito, savigyros - kareivio, vergo, kuris apgaudinėja senius, pataikaudamas jaunuoliams — tarnavo kaip tik tikslui veikalo juokingumą padidinti. Apsukrus ir išradingas vergas-apvavikas tai neabejotinai didžiausiojo naujų laikų komiko, Molière'o, sukurto „Scapin'o" tipo pirmatakas.

Senoji komedija buvo moraliai sveika galinga satira, kuri griežtai puolė visuomenės ydas, aukštai iškeldavo politinio padorumo ir teisingumo reikšmę, statydavo prieš žiūrovų akis senobinį papročių paprastumą ir pastovumą — vienu žodžiu ji auklėjo visuomenę ir kėlė jos moralinę sąmonę. Realistinė naujoji komedija pasitenkina tuo, kad palinksmina žiūrovus, statydama prieš juos kasdieninio gyvenimo su jo juokingomis pusėmis paveikslą. Toks paveikslas dažnai būdavo pamokąs: žiūrovai matė, koks šlykštus yra šykštuolis, koks juokingas — prietaringas žmogus, kaip mažai pasiekia perdaug griežti tėvai, kaip brangiai moka jaunuoliai už savo lengvabūdiškumą — visa tai turėjo žmonėms neabejotinos praktiškos naudos, bet nekėlė jų sielų, nežadino joje kilnių minčių ir jausmų.

Anoniminio traktato „Apie komediją" autorius kalba apie šešiasdešimt keturis naujosios komedijos atstovus. Vokiečių mokslininkui Körte pavyko nustatyti dar dešimts pavardžių. Šešis iš jų — Filemoną, Menandrą, Difilą, Filippidą, Poseidippą, Apollodorą — anonimas laiko garsiausiais. Mes čia sustosime tik ties pirmaisiais trimis.

1. DIFILAS.

Pirmoj vietoj pasakysime keletą žodžių apie Difilą iš Sinopės, nes jo komedijos tiek savo temomis, tiek stilium yra dar labai artimos viduriniajai komedijai. Gimė Difilas ketvirto amžiaus vidury ir gyveno apie šimtą metų. Anonimas kalba apie šimtą jo komedijų. Žinome tik apie tris jo laimėjimus Lenajų dramatinėse rungtynėse.

Savo komedijoj „Sapfa" Difilas nesirūpindamas chronologija išvedė scenon Archilochą ir Hipponaksą kaipo didžiosios poetės gerbėjus.

Plautus apdirbo romėnams tris jo komedijas. Tie veikalai — „Casina", „Rudens", „Vidularia" — rodo, kad Difilas buvo gana gabus intrigų komedijos atstovas.

Dvi paskutinės komedijos apdirba tą pačią temą — jos vadinamos todėl parallelėmis komedijomis. Atenų piliečiui prieš keliolika metų buvo pavogta dukrelė. Visos pastangos ją surasti nuėjo niekais. Bet štai jūros audra išmeta ant kranto jauną merginą, kuri pateko į suvedėjo rankas. Suvedėjas išsigelbėjo kartu su ja ir, žinoma, nenori paleisti savo aukos. Senas pilietis išgelbsti merginą, nežinodamas, kad tai yra jo paties duktė ir atiduoda jaunam ateniečiui, kuris buvo ją nupirkęs kaipo vergę. Bet štai vergas atneša ištrauktą iš jūros skrynelę su merginos žaisliukais. Senasis atenietis mato, kad išgelbėtoji yra jo paties duktė ir išleidžia ją už jauno ateniečio.

Komedija „Vidularia" apdirba tą pačią temą, tik žuvusios dukters vaidmenį vaidina čia sūnus.

2. FILEMONAS.

Taip pat ilgai kaip Difilas gyveno ir Filemonas. Jis gimė Kilikijoj 361 metais ir mirė pagal Aelianų 262 metais. Būdamas tik dvidešimties metų, jis pastatė pirmą savo komediją. Per ilgą savo gyvenimą jis sukūrė dar devyniasdešimt šešias komedijas. Iš šešių dešimčių šitų komedijų mums išliko ar negausūs fragmentai, ar net tik pavadinimai.

Plautaus komedijos „Mercator", „Trinummus", greičiaučiai ir „Mostellaria", buvo ne kas kita kaip laisvi vertimai Filemono komedijų.

Filemonas pasižymi nuostabiu išradingumu ir nuostabiu intrigos išrutuliojimu. Veikiančiųjų asmenų būdai atvaizduoti jo tik bendrais bruožais ir todėl neįsminga į žiūrovo atminti. Už tat Filemono dialogas pasižymi nepaprasta gracija, jo samprotavimai yra gyvi ir žiburiuoją, jo vaizduotė nepaprastai turtinga. Reikia pabrėžti, pagaliau, jo įdomią gyvenimo filosofiją, kurioje atsispindi vyraujanti jo laikais moralinė pasaulėžiūra.

3. MENANDRAS.

Didžiausias naujosios komedijos atstovas buvo neabejotinai Menandras. Aristofanas iš Bizantijo pripažįsta jam tarp poetų antrą vietą po Homero. Kvintilianas garsioj dešimtoj savo „Institutio oratoria" knygoj (X, 1, 69—72), pataria būsimam oratoriui skaityti Menandrą, kuris esąs pralenkęs visus kitus komedijų kūrėjus: kas jį uoliai skaitys, tam jis atstos visus komikus (qui vel unus meo iudicio diligenter lectus ad cuncta, quae praecipimus, effingenda sufficiat) „Greičiau be vyno, negu be Menandro, gali apsieiti puota", šaukia Plutarchas.

Menandro amžininkai, tur būt, nevertino taip aukštai jo poetinio genijaus, nes, kaip liudija Apollodoras, jis laimėjo tik aštuonias dramatines rungtynes. Žinovai, tiesa, vertino Menandrą labai aukštai, bet plačiai masei daugiau patiko Filemonas. Aulus Gellius pasakoja, kad Menandras susitikęs su ką tik jį nugalėjusiu Filemonu, paklausė jį: „Malonusis Filemonai, pasakyk man, ar tu, kai mane nugali, nerausti? (Dic mihi, cum me vincis, non erubescis?).

Gimė Menandras Atenuose kokia dvidešimčia metų vėliau negu Filemonas t. y. apie 340 metus. Menandro tėvas Diopeitas iš Kefisijos paliko sūnui gana didelį turtą. Į dramatinį meną Menandrą įvedė, pagal padavimą, Aleksidas, su kuriuo mes esame susitikę kaip su viduriniosios komedijos atstovu. Jis gavo puikų literatūrinį ir filosofinį išauklėjimą. Jo mokytoju buvęs pagal Diog. Laert. garsusis aristotelikas Teofrastas. Su ypatingu pamėgimu Menandras studijavo Euripidą ir susiartino su Epikuru, kuris gimė maždaug tais pačiais metais, kaip ir mūsų poetas.

Apie garsaus poeto gyvenimą susikūrė daug legendų, kurias išsklaidė tik paskutiniųjų dešimtmečių tyrinėjimai. Prie tų legendų reikia priskaityti Menandro pakvietimus į makedonų ir aigiptiečių valdovų dvarus, apie kuriuos kalba Plinijus. Legendai priklauso ir dvi tariamos Menandro meilužės Glikera ir Tajida. Tos dvi gražuolės iš tikrųjų buvo tik dviejų Menandro komedijų vyriausios herojės, iš kurių hellenistiniai laikai padarė gyvus asmenis.

Paveldėtas turtas leido Menandrui visas savo jėgas pavesti komedijai. Pirmą savo veikalą jis pastatė 321 metais, t. y. du metu po Aleksandro Didžiojo mirties. Per sekančius trisdešimts metų, kuriuos jis išgyveno (†292) Menandras sukūrė daugiau, negu šimtą komedijų, t. y. jis rašė vidutiniškai po tris komedijas į metus.

Žuvo Menandras maudydamasis jūroj Peiraiejaus uoste. Greičiausiai jį turi galvoj Ovidijus (Ibis) šaukdamas:

> Comicus ut mediis periit dum nabat in undis,
> Et tua sic Stygius strangulet ora liquor.

Greit po poeto mirties, ateniečiai pastatė jam statulą Dioniso teatre.

Iš jo milžiniško palikimo iki devyniolikto amžiaus pabaigos ir dvidešimto pradžios, kai Aigipto papirusai grąžino mums daug Menandro kūrybos liekanų, poetas buvo žinomas tik iš laisvų ir tolimų vertimų Plautaus ir iš Terentijaus komedijose ir, be to, iš maždaug tūkstantis šimto trisdešimties fragmentų. Dabar, kai Aigipto smėlis grąžino mums tiek puikių Menandro kūrybos liekanų, mes pažįstame jį geriau, negu kiekvieną kitą Atenų komiką, išskyrus, žinoma, Aristofaną. Geriausią Menandro kūrybos vaizdą duoda jau minėtasis mūsų Legrand. Paminėkime čia dar gerą Dorpato (Tartu) universiteto profesoriaus G. F. Cereteli disertaciją: „Novyja komedii Menandra", Jurjev 1914.

Aigipto smėlių dėka mes galime dabar gana tiksliai atstatyti pagrindinį turinį sekančių Menandro komedijų: „Žemdirbys", „Pataikūnas", „Herojus", „Samietė", „Trečiųjų teismas" (Ἐπιτρέποντες), „Nukirpta kasa". Ypatingai daug tekstų išliko mums iš paskutiniųjų dviejų komedijų. Abu veikalai pri-

klauso Menandro kūrybos žydėjimui ir duoda mums geriausią jo vaizdą. Mes sustosime todėl kiek ilgiau ties jų turiniu.

Trečiųjų teismas.

Jaunas atenietis Charisijas vyno garų įtakoje Tauropolijų šventės puotoj, jėga privertė taip pat apsvaigintą vynu turtingo tebiečio dukterį Pamfilę pasiduoti jo meilės aistrai. Mergelės rankose pasiliko suvedžiotojo žiedas. Po kelių mėnesių Charisijas vedė Pamfilę: apie savo pirmą susiartinimą nei jis, nei ji nieko neatsiminė. Penkiems mėnesiams praėjus po vestuvių, kai Charisijas buvo išvykęs į ilgą kelionę, Pamfilė pagimdo berniuką. Bijodama vyro, ji paveda savo senai žindyvei Sofronei išnešti naujagimį į mišką ir ten palikti. Vergas Onesimas sužino apie tai ir praneša sugrįžusiam tuo tarpu vyrui.

Charisijas vis dar myli žmoną ir nepavaro jos iš namų: jis tik vengia jos ir stengiasi numalšinti savo skausmą dalyvaudamas pokyliuose savo prietelio Chairestrato namuose. Jis pasamdo fleitininkę Abrotonę (Abrotonon), bet nepaliečia jos.

Charisijo uošvis Smikrinas sužino apie Charisijo girtuokliavimą ir fleitininkės pasisamdymą. Šykštuoliui rūpi pirmiausia žento išlaidos, o ne dukters skriauda. Jis atvyksta į žento namus, turi ten ilgą pasikalbėjimą su dukterim, iš kurios tačiau nieko negali sužinoti apie staigaus jos vyro pasikeitimo priežastis. Išeidamas iš žento namų, jis pastebi du smarkiai besiginčyjančiu vergu; vieną iš vergų lydi moteriškė su kūdykiu ant rankų. Pirmas vergas — piemuo Daos — atrado atsitiktinai kūdykį ir, kitam vergui Siriskui prašant, atidavė jį jam, pasilikdamas tačiau kai kuriuos vaiko papuošalus. Siriskas mano, kad tie papuošalai priklauso kūdykiui ir reikalauja, kad Daos grąžintų juos. Negalėdami išspręsti ginčo, vergai ieško arbitro ir kreipiasi į Smikriną, prašydami jį būti teisėju jų byloj.

Daos užsispyręs tvirtina, kad tiek jo atrastas vaikas, tiek jo papuošalai priklausą jam ir todėl jis galįs daryti su juo, ką nori: jeigu Siriskas nenoris pasilikti vaiko be papuošalų, tai jis galįs jį jam grąžinti. Siriskas atsako, kad papuoša-

lai priklausą tik kūdykiui, jie galį turėti jo likimui didžiausios reikšmės, jis reikalaująs juos ne sau, bet kūdykiui. Daos iš tikrųjų visai nenoris atsiimti kūdykio, jam rūpį tiktai papuošalai. Gavęs vaiką atgal į savo rankas, jis nesirūpinsiąs kūdykiu ir be tinkamos globos vaikui teksią žūti. Smikrinas, nors ir nežino, kad kūdykis yra jo paties vaikaitis, sprendžia ginčą Sirisko naudai.

Vokiečių ir prancūzų tyrinėtojai (Fischl ir Körte, Bodin ir Mazon) pastebėjo, kad pagrindinis komedijos motyvas yra paimtas iš žuvusios Euripido tragedijos „Alopė".

Alopė, Kerkiono duktė pagimdo iš Poseidono kūdykį. Bijodama tėvo, ji paveda savo žindyvei pašalinti vaiką. Vergas - arklininkas randa kūdykį, kurį žindo kumelė, ir atiduoda jį kitam piemeniui, pasilieka tačiau karališkų rūbų gabalą, į kurį kūdykis buvo įvystytas. Piemuo reikalauja atiduoti jam rūbus, kurie galį turėti didelės reikšmės kūdykiui pažinti. Abu piemenys kreipiasi į Kerkioną, prašydami išspręsti jų ginčą. Kerkionas pažįsta savo dukters rūbus: įsiutęs įsako vėl išmesti vaiką iš namų, o dukterį uždaro kalėjiman, kur ji miršta badu.

Toks žiaurus Kerkiono pasielgimas neatitinka garsią Menandro komedijos sceną: Smikrinas bešališkai sprendžia ginčą ir kaip tik tuo teisingu sprendimu išgelbsti savo vaikaitį.

Smikrino sprendimas įvykdytas, bet Siriskui netenka ilgai džiaugtis savo laimėjimu, nes štai, peržiūrint jam papuošalus, prisiartina Charisijo tarnas Onesimas ir pareiškia, kad žiedas, kuris atsirado tarp pauošalų, priklauso jo ponui. Siriskas turi sutikti, kad Onesimas parodytų žiedą Charisijui: kitą dieną žiedas būsiąs jam grąžintas. Onesimas tačiau nedrįsta prisiartinti prie savo pono, nes šis keikia jį už liūdnos paslapties, kuri suardė jo šeimyninį gyvenimą, atidengimą. Scenoj pasirodo Abrotonė, kuri skundžiasi, kad Charisijas visai nesiartina prie jos. Visa tai rodo, kaip giliai glūdi meilė Pamfilei Charisijo širdyje.

Tuo tarpu ateina Siriskas, norėdamas atsiimti paliktą Onesimui žiedą. Negavęs jo, jis grąsina teismu ir pareiškia, kad apsilankys kitą syk.

Abrotonė girdi ginčą ir jos galvoj gimsta savotiška idėja. Žiedas aiškiai priklauso Charisijui; jis pametė jį Tauropolijų puotoj; vaikas, kuris prie jo atsirado, yra, aiškus dalykas, jo sūnus. Abrotonė atsimena, kad praėjusiais metais Tauropolijų šventės metu ji buvusi liudininkė, kaip girtas jaunuolis įsiveržė į moteriškių susirinkimą ir jėga privertė vieną iš puotos dalyvių išeiti kartu su juo iš salės.

Mergelė bus greičiausia buvus vaiko motina. *Abrotonė* nori parodyti Charisijui žiedą ir pareikšti jam, kad ji esanti jo apsvaigimo auka ir jo vaiko motina.

Čia išlikusiame mums tekste yra didelė spraga. Vis dėlto apytikriai galima nustatyti tolimesnę dramatinių įvykių eigą.

Senas Smikrinas, atvykęs į Charisijo namus, sužino iš virėjo Kariono, kad Charisijas turi su Abrotone vaiką. Dabar jis galutinai nutaria perskirti savo dukterį su žentu. Jis stengiasi įtikinti Pamfilę, kad jos persiskyrimas esąs vienintelis išėjimas iš susidariusios padėties. Svarbiausias argumentas senio lūpose yra išlaidos, kurios turėsiančios labai padidėti, jeigu Charisijas paims į savo namus Abrotonę su vaiku.

Tam tikrą to pasikalbėjimo dalį pasiklauso už durų Charisijas. Smikrinas išeina. Pamfilė graudžiam monologe apgailestauja, kad buvo išmetusi vaiką iš namų. Tuo tarpu pasirodo Abrotonė su verkiančiu kūdikiu ant rankų: pakanka trumpo pasikalbėjimo tarp moteriškių, kad Pamfilė įsitikintų, jog jos vaiko tėvas yra ne kas kitas kaip Charisijas.

Smikrino ir Pamfilės pasikalbėjimas padarė Charisijui didžiausią įspūdį. Jis apgailestauja, kad atstūmė nuo savęs savo žmoną, kurios prasikaltimas jokiu būdu nebuvo didesnis, negu jo paties. Giliai jaudina jį prisirišimas Pamfilės, kuri, nežiūrėdama tėvo spaudimo, nenori jo palikti. Jis padarysiąs viską, kad žmona dovanotų jam jo kaltę ir kad uošvis negalėtų įvykdyti savo sumanymų.

Bet štai pasirodo Abrotonė ir atskleidžia Charisijui, kad ne ji, o Pamfilė yra jo vaiko motina. Toliau teks-

tas yra sudarkytas. Wilamowitz mano, kad jame buvo kalbėta apie Abrotonės išpirkimą. Scenoj vėl pasirodo Smikrinas pasiryžęs išsivesti dukterį iš žento namų: daugiausia rūpi jam klausimas, kaip jis galėsiąs susigrąžinti Pamfilės kraitį. Onesimas greit atšaldo užsispyrėlį senį, pranešdamas jam, kad Charisijas ir Pamfilė susitaikė ir kad atrastas kūdikis yra jo paties vaikaitis. Žindyvė Sofronė patvirtina Onesimo žodžius, ir visa komedijos painiava baigiasi laimingu išsivystymu.

Nukirpta kasa..

Iš „Trečiųjų teismo" mokslininkams, pasiremiant senais ir naujais radiniais, pavyko atstatyti septynis šimtus trisdešimts aštuonias eilutes, t. y. beveik du trečdalius viso veikalo. Žymiai mažiau atstatytų eilučių turime iš „Nukirptos kasos", būtent keturis šimtus keturiasdešimts aštuonias eilutes arba du komedijos penktadaliu.

Turtingą pirklį Pataiką ištinka iš karto dvi nelaimės: jo žmona, pagimdžius dvynius, miršta ir tuo pačiu metu ateina žinia, kad, vežąs jo turtus, laivas paskendo jūroje. Į savo vaikus jis žiūri dabar kaip į sunkią naštą: jis suvynioja juos į savo žmonos rūbus, prideda jos papuošalų ir palieka paūksmingoj vietoj prie šaltinio. Čia juos randa sena skurdžiai gyvenanti moteriškė.

Vieną iš vaikų, berniuką Moschioną, ji atiduoda turtingai moteriškei Mirrinei, kuri nori jį išauklėti savo mirusio vaiko vietoj. Antrą vaiką, mergytę Glikerą, vargšė užaugina pati ir, subrendus jai, atiduoda karininkui Polemonui kaipo sugulovę. Prieš mirdama ji atskleidžia Glikerai, kur ji buvo radusi ją ir jos brolį, ir atiduoda jai papuošalus, kuriuos buvo anuo metu prie kūdikių radusi.

Sesuo ir brolis gyvena kaiminystėj, bet tik Glikera žino, kad Moschionas yra jos brolis. Bijodama padaryti broliui gėdą, ji nesiartina prie jo, bet lengvabūdiškas Moschionas įsimyli į gražią kaimynę. Vieną vakarą, sutikęs ją prie Polemono namų durų, jis pradeda ją karštai glamonėti. Glikera nesipriešina, nes žino, jog Moschio-

nas yra jos tikras brolis. Šiuo momentu pasirodo Polemonas, pavaro Moschioną ir įsiutęs dėl Glikeros tariamos neištikimybės, nukerpa jai jos puikius plaukus.

Polemonas negali užgniaužti savo širdy prisirišimo prie merginos. Jį greit pradeda kankinti sąžinės priekaištai, kad jis taip griežtai su ja pasielgė. Jis pasišalina į savo prieteliaus užmiesčio vilą ir mėgina paskandyti savo skausmą vyne. Viskas veltui: Glikeros vaizdas stovi prieš jo dvasios akis ir neduoda jam ramybės. Jis siunčia tarną į miestą, liepdamas jam atnešti jo civilius drabužius, o iš tikrųjų norėdamas ką nors sužinoti apie Glikerą.

Tarnas randa Glikerą Mirrinės namuose, kuriuose pasislėpė sunkiai įžeista mergina. Moschiono vergas Daos, manydamas, kad Mirrinė priėmė Glikerą, norėdama padaryti malonumą Moschionui, praneša apie tai savo ponui.

Vergas Daos ateina su Moschionu įtikinėdamas jį, kad tai jis patarė Glikerai pereiti į Mirrinės namus, o Mirrinei — maloniai ją priimti. Žinoma, jis laukia už tai gero atlyginimo. Moschionas siunčia tarną sužinoti, ką veikia Glikera. Daoso melas išeina dabar aikštėn. Mirrinė nenori ir girdėti apie tai, kad Moschionas prisiartintų prie Glikeros jos namuose ir yra baisiai pasipiktinusi, kad Daos pranešė jaunuoliui apie Glikeros persikėlimą į jos namus.

Iš grįžusio tarno Polemonas sužino, kur yra dabar Glikera. Jis neabejoja, kad ji yra pasislėpusi savo meilužio namuose. Su kitais karingai nusiteikusiais puotos dalyviais jis vyksta į miestą, pasiryžęs jėga susigrąžinti savo mylimąją. Prie jų prisideda kaimynas Pataikas. Polemonas prašo, kad jis apsilankytų Mirrinės namuose ir išaiškintų, ar Glikera tikrai ten pasislėpė. Grįžęs iš Mirrinės namų ir įsitikinęs, kad mergina tikrai ten yra, Pataikas mėgina nuraminti įsiutusį Polemoną: Glikera nesanti teisėta jo žmona ir jis negalįs priversti ją elgtis, kaip jis nori. Taip pat jis negalįs pulti Moschiono, nes jo smurtas būsiąs griežtai nubaustas. Vienintėlis kelias, kuris jam liekąs, tai geruoju paveikti mylimąją, kad ji sugrįžtų pas jį.

Polemonas pagaliau duodasi įtikinamas ir prašo Pataiką, kad jis tarpininkautų tarp jų. Tuo tarpu scenoj pasirodo Moschionas: jam nepavyko susitikti nei su motina, nei su Glikera; jis apsistojęs nuošaliam kambary ir tik nusiuntęs Daosą pas moteriškes.

Čia iš mūsų teksto žuvo tam tikra komedijos dalis. Greičiausia Mirrinė bus pranešusi Moschionui, kad Glikera yra jo sesuo, bet nutylėjusi, kad ji pati nėra jo motina.

Pataikas apsilanko pas Glikerą. Mergina griežtai protestuoja prieš įtarimą, kad ji yra patekusi į Mirrinės namus, norėdama ten sueiti su Moschionu. Visos Pataiko pastangos sutaikinti ją su Polemonu nueina niekais. Pagaliau Glikera prašo Pataiką, kad jis nueitų į Polemono namus ir atneštų skrynelę su daiktais, kuriuos jos nežinomas tėvas padėjo kartu su kūdikiu, palikdamas ji prie šaltinio. Skrynelė iš karto atidengia Glikeros ir Moschiono kilmės paslaptį. Pataikas mato, kad Glikera yra jo duktė. Moschionas, kuris klausėsi už durų pasikalbėjimo, ir kuris ką tik buvo sužinojęs iš Mirrinės, kad Glikera yra jo sesuo, sužino dabar, kad jis yra Pataiko sūnus. Pataikas, kuris per keliolika praėjusių metų vėl pasidarė turtingu žmogumi, vedasi atrastus vaikus į savo namus.

Iš paskutinio akto mums paliko ypatingai mažai eilučių: vis dėlto jos leidžia mums atstatyti bendrais bruožais to akto turinį.

Polemonas sužino, kieno duktė yra Glikera; kaipo turtingo piliečio duktė Glikera neturi jokio pamato grįžti pas Polemoną. Baisiai nusiminęs karininkas galvoja apie savižudybę, bet Glikeros tarnaitė Dorida jaučia, kad jos ponia širdies gilumoj nenustojusi mylėti Polemoną, ir sukelia jo širdy naują viltį. Glikera ištikrųjų dovanoja Polemonui jo smarkų pasielgimą, o Pataikas ne tik pritaria dukters nusistatymui, bet ir duoda jai tris talentus kraičio.

Menandras rašo kalba, kurią vartojo jo laikų aukštesnieji Attikos luomai. Žinoma, tai nėra klasikinė Aristofano kalba ir kaip tik už tai Menandrui teko susilaukti iš vėlyvesniųjų atticistų daug priekaištų. Menandras nekuria taip, kaip jo didžiausias pirmatakas nauju drąsiu žodžiu — jis nau-

dojasi tik tais žodžiais, kuriuos vartojo ateniečiai kasdieninėj šnekoj, bet kaip tik ta ypatybė suteikia jo kalbai nuostabų paprastumą ir naturalumą. Poetas puikiai moka pritaikinti kalbą kiekvienam iš savo veikiančių asmenų. Senis kalba kitaip negu jaunuolis, matrona kitaip kaip jos vergė ir t. t.

Metrinių formų atžvilgiu Menandras toli gražu nėra toks turtingas kaip senieji komedijos atstovai. Jo mėgiamosios formos yra trochainis tetrametras ir ypač trimetras. Menandro trimetras puikiausiai prisitaiko prie gyvos šnekos: jokiu būdu nepajusi skaitydamas, kad jis bent vieną žodį ar bent žodžių tvarką pakeitė, nusileisdamas ritmo reikalavimams. Tokia absoliuti harmonija tarp poetinio stiliaus ir paprastos šnekos, kai kurių žinovų nuomone, nebuvo pasiekta nė vieno iš vėlyvesnių poetų. Aš galėčiau išvardinti tik vieną poetą, kuris šiuo atžvilgiu nenusileidžia Menandrui — tai didžiausias rusų poetinis genijus Puškin.

Menandrui, kaip ir visiems didiesiems senovės poetams, visai nerūpi susirasti naują medžiagą: visą savo garbę jis deda į savotišką senos medžiagos apdirbimą. Ypatingai daug ne tik medžiagos, bet ir meninių priemonių, jis pasiskolina iš Euripido tragedijų. „Euripidem — sako apie Menandrą Kvintilianas (X 1, 69) — *admiratus maxime est, ut saepe testatur, et secutus, quamquam in opere diverso*".

Dramatinę ašį, apie kurią sukasi Menandro veikalai, sudaro vienos ar kelių mylinčiųjų porų likimas: jų laimingas susijungimas sudaro kiekvienos komedijos pabaigą. *„Fabula iucundi nulla est sine amore Menandri"* — sako Ovidijus.

Didžiausius nuopelnus turėjo Menandras būdų komedijoj. Aristofanui visai nerūpi nuosekliai pravesti veikiančio asmens būdą visuose jo apsireiškimuose: jei situacija to reikalauja, tai iš paprasto apgaviko gali iš karto pasidaryti taurus tautos vadas. Didžiojo senovės moralisto Teofrasto mokinys laiko svarbiausiu savo dramatinio meno uždaviniu nuoseklų savo veikiančių asmenų būdo išvystymą. Teofrasto veikalas „Būdai" (Χαρακτῆρες) bus čia iš tikrųjų stipriai paveikęs mūsų poetą.

Mažai tesirūpindamas individualiais bruožais, Menandras meistriškai piešia bendras žmogaus prigimties ypatybes. Jo kūrybos ratas nėra, tiesa, platus: jis nesidomi žymiais žmo-

nėmis ir dideliais įvykiais. Aleksandro ir jo karvedžių žygiai neranda jokio atgarsio jo komedijose. Jo herojai yra paprasti filisteriai, kuriuos judina tik žemesnės aistros. Į margą ir paviršutinišką savo herojų gyvenimą Menandras žiūri su švelnia šypsena: jis gerai supranta visas jų silpnybes ir ydas, bet tai nepadaro jį griežtu moralistu. Jis jaučiasi esąs sujungtas su savo herojais tūkstančiais nematomų siūlų ir nenori smerkti silpnybių ir aistrų, kurių veikimą jaučia ir savo krūtinėj. Terentijaus posakis *„Homo sum, humani nihil a me alienum puto"* bene geriausiai išreiškia Menandro kūrybos giliausią pagrindą.

Šiek tiek pilnesnį Menandro kūrybos vaizdą suteikė mums tik mūsų amžiaus atidengimai, prasidėję nuo 1898 metų. Iki šių puikių papirologijos mokslo laimėjimų pasaulis turėjo beveik vien tik romėnų imitacijas. „Šiose imitacijose, — sako Zieliński, — per visą viduramžį ir iki paskutiniųjų metų gyveno palaidota po žeme Menandro komedija. Plautaus ir Terentijaus dėka jis pasidarė ir Shakespeare'o, ir Lope de Vega, ir Molière'o, o per juos ir apskritai visos naujųjų laikų komedijos auklėtoju. Čia stipriau negu kur kitur pasireiškia ryšis tarp naujo ir antikinio pasaulio poezijos".

LITERATŪRA.

Bendrieji veikalai apimą *visą* graikų literatūros istoriją yra nurodyti įvade psl. 7—9.

Labai aukštos vertės yra straipsniai apie visus graikų rašytojus monumentaliame veikale „Paulys Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft". Neue Bearbeitung herausgegeben von Wissowa und Kroll.

EPAS I—VIII.

Allen T. W. Homer. The Origins and the Transmission. 1924.

Belzner, E., Homerische Probleme. 2 Bde. 1911—12. I: Die kulturellen Verhältnisse der Odyssee als Instanz für die Kritik der Einheit der Dichtung. Mit Nachtrag: Roemer, A., Aristarchea. — II: Die Komposition der Odyssee.

Bérard, V. Les Phéniciens et l'Odyssée.

— — La résurrection d'Homère. 1930.

Bethe, E. Homer. Dichtung u. Sage. 3 Bde. (I: Ilias. — II: Odyssee, Kyklos u. Zeitbestimmung. III: Die Sage vom Troischen Krieg). 1914—27.

— — Mythos, Sage, Marchen². 1922.

Cauer, P. Grundfragen der Homerkritik. III A. hrsgb. v. E. Bruhn. 1923.

Chadwick, M. The heroic age. 1912.

Dörpfeld, W. Troja und Ilion. 1902.

Dörpfeld, W. v. und Rüter, H. Die Wiederherstellung des ursprünglichen Epos nach dem Tageplan. 2 Bde. 1925.

Dörpfeld, W. Alt-Ithaka. Ein Beitrag zur Homer-Frage. 2 Bde. 1927.

Drerup, E. Die Anfänge der hellenischen Kultur, Homer. II A. 1915.

— — Das fünfte Buch der Ilias. Grundlagen einer homerischen Poetik. 1913.

Drerup, E. und Stürmer, F. Homerische Poetik. I.: Das Homerproblem der Gegenwart, von E. Drerup.

Dussaud, P. Les civilisations préhelléniques dans le bassin de la mer Égée. 1910.

Fimmen, D. Die kretisch-mikenische Kultur. 1921.

Finsler u. Tièche. Homer. 2 Tle. in 3 Bden. (I. Der Dichter und seine Welt. 3. A. — II. Inhalt u. Aufbau der Gedichte. 2, A.). 1918—24. Geriausias greta P. Cauer'o įvadas į Homero pasauli.

Glotz, G. La civilisation Egéenne. 1923.

Kammer, E. Die Einheit der Odyssee nach Widerlegung der Ansicht von Lachmann, Steinthal, Koechly, Hennings u. Kirchhoff. Mit Anhang: Homerische Blätter von Lehrs. 1873.

— — Ein ästhetischer Kommentar zu Homers Ilias. 2 A. 1901.
Kirchhoff, A. Die homerische Odyssee und ihre Enstehung. 2 A. 1879.
Id. Hesiods Mahnlieder an Perses. 1889.
Lachmann, K. Betrachtungen über Homers Ilias. Mit Zusätzen von M. Haupt. 2. A. 1865.
Lang, A. Homer and his age. 1906.
— — Homer and the Epic. 1893.
Leeuwen, J, van Commentationes Homericae. 1891.
Lehrs, De Aristarchi studiis Homericis. Ed. II. 1865.
Leo F. Hesiodea. 1894.
Meyer A., De compositione Theogoniae Hesiodeae. 1887.
Meyer, Ed. Geschichte von Troas. 1877.
— — Geschichte des Altertums. Bd. III² (1937) 350—388 (Der Heldengesang). — Geriausia senovės istorija.
Monro D. B. and Alten T. W., Homeri opera. I—V. 1908—1912. Geriausias Ilijados, Odissejos, Himnų ir Kiklinių poemų liekanų leidimas.
Murray, G. The Rise of the Greec Epic. II Ed. 1911.
Naegelsbach, Homerische Theologie. III. A. bearb. v. G. Autenrieth. 1861.
Niese, B. Die Entwickelung der homerischen Poesie. 1882.
Nitzsch, G. W. Die Sagenpoesie der Griechen. 1852.
— — Beiträge zur Geschichte der epischen Poesie der Griechen. 1862.
Otto, W. F. Die Götter Griechenlands. Das Bild des Göttlichen im Spiegel des griechischen Geistes². 1934.
Rzach A., Hesiodi Opera. Editio maior. 1902. Geriausias leidimas. Editio minor. ³1913.
Sinko, T. Homer zmartwychwstaly. 1911.
Scott, J. A. The unity of Homer. 1921.
Sokolov, F. F. Gomerovskij vopros. (Trudy. SPB. 1918).
Steintal. H. Das Epos. 1868.
Waltz P., Les travaux et les jours. 1909. Tekstas, komenatrai, geras vertimas.
Id Hésiode et son poème moral. 1906.
Welcker, F. G. Der epische Cyclus oder die homerischen Dichter. 2. A. M. Anhang. 2 Tle. in 1. 1863—82. Pagrindinis veikalas apie epinį kiklą.
Wilamowitz-Moellendorff, U. v. Homerische Untersuchungen. 1884.
— — Die Heimkehr der Odysseus Neue Homerische Untersuchungen. 1927.
— — Die Ilias und Homer. 1916. II A. 1920.
Wojevodskij, L. F. Vvedenie v mifologiju Odissei. Odessa. 1881.
Wolf, F. A. Prolegomena ad Homerum sive de operum Homericorum prisca et genuina forma variisque mutationibus et probabili ratione emendandi. (Ed. I 1495). Ed. nova J. Bekkeri. 1872.
Zieliński, T. Die Behandlung gleichzeitiger Ereignisse im antiken Epos. Philologus. 1901. Supplementband VIII, 3.

IX. MISTINIS EPAS.

Lobeck. Aglaophamus seu de theologiae mysticae Graecorum causis. I—II. 1829. Klasiškas, vis dar nepasenęs veikalas.
Schuster P. R. De veteris orphicae theogoniae indole atque origine, accedit Hellanici theogonia orphica. 1869.
Gruppe O. Die griechischen Kulte und Mythen in ihren Beziehungen zu den orientalischen Religionen. I. 1887.
— — Griechische Mythologie und Religionsgeschichte. I—II. 1906.
Taylor Th. Orpheus, his life, writings and theology (The Platonist III 441—448; 516—527).
Rohde, E. Psyche. 5—6 I—II. 1910. Viena pačių aukščiausių graikų religijos istorijos mokslo viršūnių.
— — Nekyia Kleine Schriften. Bd. II.
— — Paralipomena Ib. 224 ff.
— — Die Religion der Griechen. Ib. 314 ff.
Gruppe O. Die rhapsodische Theogonie und ihre Bedeutung innerhalb der orphischen Literatur. Jahrb. f. klassische Philologie Supplem. Bd. 17 (1890) 689—747.
Maass E. Orpheus. Untersuchungen zur griechisch-römischen altchristlichen Jenseitsdichtung und Religion. 1895. (Dümmler'io recenzija: Kleine Schriften II 273—280. Rohde recenzija: Kl. Schr. II 293—213).
Tannery P. Sur la première théogonie orphique. (Arch. f. Geschichte der Philosophie Bd. 11(1898) 13—17.
Warren W. F. The earlest cosmogonies 1909.
Radermacher L. Das Jenseits im Mythos der Hellenen. 1903.
Eisler Rob. Weltenmantel und Himmelszelt I—II. 1910.
Kern O. Orpheus. 1920.
Ganszyniec. O historję religji greckiej. Przegląd historyczny. T. 26 (1926—27).
Nilsson M. P. History of Greek religion. 1925.
— — The minoan-mycenaean religion. 1927.
— — The Mycenaean origin of Greek mythology. 1932.
Greta Lobeck'o, Rohde, Wilamowitz'o Nilsson yra vienas žymiausiųjų graikų religijos žinovų.
Guthrie W. K. C. Orpheus and Greek religion. 1935.
Wilamowitz-Moellendorf U. v. Der Glaube der Hellenen. I—II. 1931—32
Kern O. Die Religion der Griechen. I. Von den Anfängen bis Hesiod. 1926. II. Die Hochblüte bis zum Ausgange des fünften Jahrhunderts. 1935.
Ivanov Viač. Ellinskaja religija straždučago boga. Novyj put. 1904.
— — Religija Dionisa, jeja proischoždenie i vlijanie. Voprosy žizni. 1905.

X. FILOSOFINIS EPAS.

Atitinkami skyriai graikų filosofijos kompendijuose: Brandis'o, Zeller'io, Gomperz'o, Döring'o, Tannery, Schwegler'io, Joël'o, Windelband'o, Trubeckoj'o, Pawlicki'o ir kt.

Tannery P. Pour l'histoire de la science hellène. De Thalès à Empedocle. 1887. Klasiškas veikalas.

Diels H. Über die ältesten Philosophenschulen der Griechen. Zellers Festschrift. 1887. 239—260.

Burnet J. Early Greek philosophy. 1892. Tas žymus ir originalus veikalas susilaukė jau keturių leidimų. Yra geras vokiškas vertimas E. Schenkl 1913.

Fairbanks. A. The first philosophers of Greece. 1898.

Benn A. W. Early Greek philosophy. 1908.

Waddington Ch. Tableau historique de la philosophie grecque avant Socrate. 1900.

Diès. Le cycle mystique. La divinité, origine et fin des existences individuelles dans la philosophie antésocratique. 1909.

Nietzsche F. Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen WW. X 1—156. Genijališki eskizai, parašyti stebuklingai gražiu stilium.

Rohde E. Psyche. Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen. I—II. [1]1893. To chef-d'oeuvre'o išėjo jau aštuoni leidimai. Paskutinis leidimas su Weinreich'o papildymais.

Joël K. Der Ursprung der Naturphilosophie aus dem Geiste der Mystik. 1906. [2]1925.

Teichmüller. Studien zur Geschichte der Begriffe. 1874. Anaximandros 3—70; 547—588. Anaximenes 73—104. Xenophanes 589—623.

Diels H. Über Xenophanes. Arch. f. Gesch. d. Phil. X (1897), 530—535.

Riaux. Essai sur Parmenide d'Elée. 1840.

Vatke Th. Parmenidis Veliensis doctrina qualis fuerit. 1864.

Baeumker C. Die Einheit des Parmenidischen Seienden. Jahrbb. f. Philol. 133 (1886), 541—561.

Berger H. Die Zonenlehre des Parmenides. Berichte der Ges. d. Wissensch. Leipzig. 1895, 57—108.

Patin A. Parmenides im Kampfe gegen Heraklit. Jahrbb. f. klass. Philol. Suppl. 25 (1899), 491 sq.

Kranz W. Über Aufbau und Bedeutung des Parmenidischen Gedichtes. Sitzungsber. d. Berl. Akad. d. Wissensch. 1916. 1158—1176.

Hoffmann E. Untersuchungen zu Parmenides. Sokrates 4 (1916) 621.

— — Parmenides und Platon. Jahresber. d. Philol. Vereins zu Berlin 47. 137.

Frank E. Platon und die sogenannten Pythagoreer 1923 sq. Pirmaeilės mokslinės vertės veikalas. Galutinai palaidoja Pitagorą, kaip skaičių spekuliacijos įsteigėją ir parodo, kad ši spekuliacija atsirado tik ketvirtame amžiuje, Platono laikais.

Szyłkarski W. Rzut oka na rozwój spekulacji ontologistycznej. Anzelm-Parmenides-Spinoza-Hegel. Kwartalnik filozoficzny. Kraków 1924, Nr. 4, 62—103.

Diels H., Studia Empedoclea. Hermes 15 (1880), 161—179.
— — Gorgias und Empedokles. Sitzungsber. der Berl. Akad. 1884, 343—368.
— — Über die Gedichte des Empedokles. Ib. 1898. I. 396—415.

Kern O. Empedokles und die Orphiker. Arch. f. Gesch. d. Ph. I (188), 498—508.
Bidez J. La biographie d'Empédocle. 1894.
— — Observations sur quelques fragments d'Empédocle et de Parménide. Arch. f. G. d. Ph. 9 (1896), 190—207; 298—309.
Arnim H. v. Die Weltperioden bei Empedokles. Gomperz-Festschrift 1902, 16—27.
Kranz W. Empedokles und die Atomistik. Hermes 47 (1912), 18—42.
Wellmann E. Empedokles. Pauly-Wissowa RE.

LYRIKA.

Leidiniai:
Poetae lyrici graeci ed. Bergk.
Hiller, Anthologia graeca.
Buchholz, Anthologie aus den griechischen Lyrikern. I⁴—II⁴ bearb. v. Sitzler. 1898.
Wilamowitz-Moellendorff, Die Textgeschichte der griechischen Lyriker. 1901.
Id. Aristoteles und Athen II (1893) gana daug vietos paveda kai kuriems lyrikams.
Id. Sapho und Simonides. 1913.
Id. Neue lesbische Lyrik. 1914.
Id. Griechische Verskunst. 1921.
Masqueray P. Traité de metrique grecque. 1899.
Christ W. Metrik der Griechen und Römer. 1879.
Bethe, Griechische Lyrik.
Nageotte E. Histoire de la poésie lyrique grecque I—II. 1889.
Flach H. Geschichte der griechischen Lyrik. I—II. 1884.
Bethe E. Die griechische Dichtung. 1924.
Klinger W. Ze studjów nad liryką grecką. 1928.
Jacoby F. Studien zu den älteren griechischen Elegikern. Hermes LIII (1918).
Patin. Poètes moralistes de la Grèce.

Hauvette A. Archiloque, sa vie et ses poésies. 1905.
Pistelli. De recentiorum studiis in Tyrtaeum collatis. 1901.
Reitzenstein R. Epigramm und Skolion. 1893.

Kikauka Peteris, περὶ Ἀλκαίου καὶ Σαπφοῦς καὶ Ἀνακρέοντος μέτρων. Acta Universitatis Latviensis. XVIII (1928) 3—52.

Zieliński T. Sapho und der leukadische Sprung. (Klio N. F. V 1921, 1).
Reinach T. Pour mieux connaître Sapho. 1911.
Aly. Sapho. (Pauly-Wissowa Real Enz. II, I (1920) 2357 sq.).
Turyn A., Studia Sapphica. Eos. Suppl. Nr. 6 (1929).

Cucuel. Théognis de Mégare et ses élégies. 1889.
Ludwich A. Über das Spruchbuch des falschen Phokylides. 1904.
Friedländer P. Anacreon, Carmina convivalia, poemata. 1924.
Mathews F. Anacréon, introduction, texte et traduction. 1927.

Geriausiąji Pindaro leidimą davė Boeckh. I—III. 1811—21.
Wilamowitz. Pindaros.
Croiset A. La poésie de Pindare et les lois du lyrisme grec. ²1886.
Mannwald L. Qua ratione Pindarus imagines usurpaverit. 1920.

Kenyon F. G. The poems of Bacchylides. 1897 (geriausias teksto leidimas).
Wilamowitz. Bacchylides. 1898.
Zelinskij F. Wakchilid, jego ody i ballady. (Iz žizni idej, ²I, 1908).

TRAGEDIJA.

Bendrieji klasiški veikalai.
Welcker F. G., Die griechischen Tragödien. I—III. 1839—1841.
Patin, Études sur les tragiques grecs. ⁷1894.
Wilamowitz-Moellendorf, Einleitung in die griechische Tragödie. 1907. (Keli vėlyvesnii anastatiniai leidimai).
Weil H., Études sur le drame antique. 1897.
Sheppard, Greek Tragedy. 1912.
Geffcken J. Die griechische Tragödie. ²1911.
Norwood G., Grek Tragedy. 1920.
Witkowski S. Tragedja grecka. I—II. 1930.
Huemer C. Das tragische Dreigestirn und seine modernen Beurteiler. 1930.
Howald E. Die griechische Tragödie. 1930.

Nauck, Tragicorum graecorum fragmenta. ²1889.
Haigh, The attic Theatre. 1898.
Nikitin P. V., K istorii afinskich dramatičeskich sostiazanij. 1882.
Bethe E., Prolegomena zur Geschichte des Theaters im Altertum. 1896.
Navarre O., Le théatre grec. 1925.

Welcker, Aeschyleische Trilogie. 1824.
Girard I. Le sentiment religieux en Grèce d'Homère à Eschyle. ⁷1879.
Dronke, Die religiösen und sittlichen Vorstellungen des Aischylos. Philologische Jahrbücher. Supplementband IV. 1861.

Westphal R., Prolegomena zu Aeschylus Tragödien. 1869.
Richter P., Zur Dramaturgie des Aeschylus. 1892.
Haupt G. Commentationes archaeologicae in Aeschylum. 1897.
Post Ch. R., The dramatic Art of Aeschylus Harvard Studies XVI (1905).
Wilamowitz, Aischylos. Interpretationen. 1914.
Kranz W. Gott und Mensch im Drama des Aischylos. Sokrates, 1920, p. 129 sq.
Geriausieji Aischilo tragedijų leidimai Kirchhoff'o (1880) ir Weil'io (²1907).
Geriausieji vertimai: vokiečių Droyseno; lenkų — Kasprowicz'iaus.
Schroeder O., Aeschyli cantica. 1907.
Zelinskij, Ideja nravstennago opravdanija, jeja proischoždenie i razvitie (Iz žizni idej. I).

Dindorf et Mekler, Sophoclis tragoediae et fragmenta. ²1896.
Gero visų Sofoklo tragedijų vertimo dėja nepažįstu. Apie daugiausiai išplatintą Vokietijoj D o n n e r'io vertimą Wilamowitz teisingai sako, kad tai yra „Hobelbank" (drožiamosios staklės). — Zielińskio vertimas į rusų kalbą tai puikus filologinis darbas, kuris tačiau poetiniais privalumais nepasižymi. Tiesiog klasiški yra už tat Zielińskio įvadai į atskirų tragedijų vertimus. Lenkų kalba jie išėjo atskira knyga.
Müller A., Aesthetischer Kommentar zu den Tragödien des Sophocles. 1904.
Allègre J., Sophocle. Études sur les ressorts draamatiques de son théatre et la composition de ses tragédies. 1905.
Dopheide W. De Sophoclis arte dramatica. 1910.
Wilamowitz T. v., Die dramatische Technik des Sophocles. 1917.

Geriausieji Euripido leidimai: Prinz-Wecklein'o (1878—1902), Murray (1902—1910), Nauck'o ³(1892—1895).
Geriausieji svarbesniųjų tragedijų vertimai — Wilamowitz'o-Moellendorf'o. Į rusų kalbą gerai išvertė Euripidą Annenskij. Deja iš to vertimo pasirodė tik trys tomai (1916—1921) su tragedijomis: Alkestida, Andromachė, Bakchantės, Hekabė. — Heraklas, Herakleidai, Helena, Hippolitas. — Ifigenija Aulidoj, Ifigenija pas taurus, Jonas, Kiklopas. — Labai geri yra Zielinskio įvadai į visas šitas komedijas.
Schröder O., Sophoclis cantica. 1907.
Nauck A., De Euripidis vita poesi ingenio. ³1895. (Įvade į Nauck'o klasišką Euripido leidimą).
Decharme P. Euripide et l'esprit de son théatre. 1893.
Buchholtz, Die Tanzkunst des Euripides. 1871.
Wilamowitz, Euripides Herakles I—II. 1889.
Lohmann R., Nova Studia Euripidea. 1904.
Detscheff, De tragoediarum graecorum confirmatione scaenica ac grammatica.
Nestle W., Euripides der Dichter der griechischen Aufklärung. 1901.
Nestle surinko daug medžiagos Euripido pasauližvalgos pagrindiniams bruožams nustatyti, deja ši medžiaga sutvarkyta chaotiškai; nuomonės, kurias Euripidas deda į savo veikiančių asmenų lūpas be ato-

dairos suvartojamos, kaipo pamatas paties poeto pažiūroms atstatyti. Zieliński (N. Jahrbb. 1902. 635 sq.) ir Bruhn (Gött. Anz. 1902. 644 sq.) apibūdina todėl Nestle's darbą, kaip marga ir netvarkinga mozaika.

Šiek tiek geresni yra senesnieji darbai:

Berlage, Commentatio de Euripide philosopho. 1888; ir

Verall E., Euripide the rationalist, a study in the history of art and religion. 1895.

Apie Euripido įtaką visuotinajai literatūrai rašė Bergk savo garsiam veikale: „Griechische Litteraturgeschichte" III 565 sq. Filologai apskritai stato Euripidą žemiau už Sofoklą ir ypač Aischilą. Jo įtaka velyvesniesiems tragikams buvo už tat žymiai didesnė — gana čia paminėti du jo didžiausius gerbėjus: Menandrą ir Racine'ą. Goethe keletą mėnesių prieš savo mirti įrašė į savo dienyną (Werke. Weimarer Ausgabe XIII, 176 — 22. XI. 1931) šį entuziastišką Euripido traginio genijaus įvertinimą: „Mich wunderts denn doch, dass die Aristokratie der Philologen seine Vorzüge nicht begreift, indem sie ihn mit herkömmlicher Vornehmigkeit seinen Vorgängern subordiniert, berechtigt durch den Hanswurst Aristophanes. Hat doch Euripides zu seiner Zeit ungeheure Wirkung getan, woraus hervorgeht, dass er ein eminenter Zeitgenosse war, worauf alles ankommt. Und haben denn alle Nationen seit ihm einen Dramatiker gehabt, der nur wert wäre, ihm die Pantoffeln zu reichen".

Masqueray P., Euripide et ses idées. 1908.

KOMEDIJA.

Meineke, Fragmenta comicorum graecorum. I—V. 1839—57.
Denis, La comédie grecque. I—II. 1886.
Couat, Aristophane et l'ancienne comédie attique. ^{3}1902.
Zelinskij, Proischoždenie komedii. (Iz žizni idej, I).
Artaud, Fragments pour servir à l'histoire de la comédie grecque. 1863.
Girard, Études sur la poésie grecque. 1884.

Lorenz, Leben und Schriften des Koers Epicharmos. 1864.
Reich H., Der Mimus I. 1903.
Zieliński, Die Gliederung der altattischen Komödie. 1885.
Id. Quaestiones comicae. 1886.
Id. Die Märchenkomödie in Athen. 1885.

Mazon, Essai sur la composition des comédies d'Aristophane 1904.

Geriausias Aristofano komedijų leidimas J. van Leeuwen'o: Aristophanis fabulae annotatione critica et exegetica instructae, cum prolegomenis et commentariis. 1893—1906.

Geriausias Aristofano išlikusių komedijų vertimas — *Droyseno* (daug leidimų).

Kock, Aristophanes als Dichter und Politiker (Rheinisches Museum XXXIX, 1884).
Croiset M., Aristophane et les parties à Athènes. 1906.

Vidurinioji komedija.
Ribbeck O., Über die mittlere und neuere attische Komödie. 1857.
Dietze C. A., De Philemone comico. 1901.
Przychocki G. Plautus.
Studemund W., Über zwei Parallelkomödien des Diphilos. Verhandlungen der 36. Versammlung der Philologen. 1883.

Menandro leidimai:
Capps E., Four plays of Menander. 1910.
Körte A. Menandrea ex papyris et membranis vetustissimis. ²1912.
Jensen C., Menandri reliquiae in papyris et membranis servatae. 1929.
Demianczuk J., Supplementum comicum. 1912.

Keturias Menandro komedijas („Trečiųjų teisimas", „Samietė", „Atkirpta kasa", „Herojus") gerai išvertė į vokiečių kalbą:
Robert C., Szenen aus Menanders Komödien. 1908.
Tas pačias komedijas į rusų kalbą išvertė jau minėtas mūsų tekste (psl. 299) Cereteli.

Guizot G., Ménandre. Étude historique et littéraire sur la comédie et la société grecques. 1855.
Wilamowitz, Der Landmann des Menandros. N. Jahrb. f. klass. Altert. I (1899) p. 513 sq.
Sinko T., Menander w świetle nowych komedji. Eos. XIV. 1908.
Robert C., Die Masken der neueren attischen Komödie. 1911.
Körte A. Hellenistische Dichtung. 1925.

INDEX NOMINUM.

A.

Abaris 130, 131.
Abrotonė 300, 301, 302, 303.
Achillas 28, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 43, 44, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 66, 82 ,83, 86, 87, 88, 90, 93, 94, 95, 99, 147, 165, 212, 217, 218, 223, 228, 237, 239, 240, 243, 246.
Achaja 246, 253.
Admetas 28, 233.
Adrastas 98, 99, 200.
Adonisas 170.
Aelianus 69, 124, 175, 241, 297.
Afroditė 17, 27, 38, 43, 45, 51, 55, 56, 62, 69, 92, 101, 108, 109, 117, 157, 165, 208.
Agamemnonas 29, 32, 34, 37, 38, 40, 44, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 62, 69, 82, 92, 93, 96, 175, 213, 214, 215, 237, 239, 240, 243, 249, 251.
Agelajas 78.
Agetajas 78.
Agreifenas 170.
Agauja 201, 242, 243.
Agatoklas 260.
Agatonas 231, 254, 282.
Agorakritas 270, 271.
Aigejus 235.
Aigijalejus 99.
Aigiptas 101.
Aigistas 82, 96, 213, 215, 225, 248.
Ainejas 44, 45, 55, 95, 109.
Aischilas 6, 98, 141, 176, 181, 190, 201, 203, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 227, 228, 232, 234, 236, 238, 242, 246, 247, 249, 252, 253, 255, 262, 284, 285.
Aischinas 49.
Aitra 246.
Aisonas 271.
Aitonas 76.
Ajantas 28, 32, 47, 49, 50, 51, 82, 94, 99, 165, 217, 222, 223.
Ajolas 70.
Ajetas 103.
Akrisijas 101, 177.
Aleksandras Makedonietis 10, 290, 299, 307.
Aleksidas 293, 294.
Aly 313.
Alkinojas 68, 69, 84.
Alkmenė 71, 102, 118, 217.
Alkmeonas 98, 99, 100.
Alfesibeja 99, 100.
Allègre 315.
Allen, T .H. 103, 106, 108, 309.
Alkajas 163, 164, 165, 167.
Alkestida 231, 232.
Alkibijadas 195, 264, 266, 268, 278, 282.
Alkmanas 171, 172.
Alopė 301, 302.
Anchisas 55.
Andromacha 45, 46, 244, 245.
Ameipsijas 267, 272.
Amfiarajas 98, 99.
Amfimedontas 77.
Amfitritė 185.
Anakreontas 167, 168, 176.
Anaksagoras 231.
Anaksandridas 293, 294.
Anaksimandras 120.
Anaksimenas 142.
Anchisas 108, 109.
Andromeda 102, 166, 244.
Annenskij 315.
Antenoras 47.
Antifanas 293, 294.

Antigona 211, 226, 227, 250.
Antigonas Karistas 3.
Antilochas 53, 72, 94.
Antimachas 65, 98.
Antinojas 67, 75, 79, 80, 82.
Antiochas 291.
Antiopė 118.
Antistenas 247.
Apollodoras 91, 296.
Apollonas 10, 36, 38, 44, 45, 47, 52, 55, 56, 62, 94, 96, 100, 106, 107, 109, 115, 129, 130, 131, 150, 163, 165, 169, 172, 197, 216, 224, 225, 230, 238, 247, 249, 251.
Apsefionas 219.
Araras 289.
Archelajas 254.
Archidamas 194.
Archilochas 153, 160, 161, 227, 257, 270, 297.
Arejas 44, 45, 56, 62, 69, 250, 269.
Aretė 68.
Argeja 98.
Arijadnė 28.
Arionas 171, 172, 173, 200.
Aristarchas 47, 60, 84, 86.
Aristejas iš Prokonneso 130.
Aristijas 209.
Aristofanas iš Bizantijos 4, 84.
Aristofanas 4, 6, 161, 169, 205, 207, 210, 221, 230, 231, 253, 254, 255, 262, 263, 266, 267—290, 305.
Aristoksenas 258.
Aristonas 220.
Aristotelis 2, 10, 24, 83, 88, 109, 126, 133, 134, 135, 161, 173, 199, 200, 217. 220, 252, 256, 257, 259, 264, 266, 313.
Arkesilajas 179.
Arktinas 93, 94, 95.
Arnim 313.
Artafernas 189.
Artaud 316.
Artemida 56, 77, 92, 106, 169, 240, 241, 250, 251, 252.
Asklepijas 28.
Asopas 170.
Astijanaktas 237.
Atamantas 102, 103, 217.
Atena 19, 27, 38, 44, 45, 46, 47, 55, 56, 64, 65, 66, 68, 72, 73, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 92, 95, 101, 108, 111, 128, 165, 169, 170, 216, 222, 237.
Atenajas 164, 169, 232, 264, 291, 293, 294.
Atossa 208.
Atrejus 90.
Aubignac 60, 83, 86.

B.

Baeumker 312.
Bakchas 103, 164, 167, 241, 262.
Bakchilidas 141, 162, 163, 171, 176, 183, 184, 186, 227, 247.
Basileja 279.
Bdelikleonas 274, 275.
Bellerofontas 276.
Belzner 309.
Benn 312.
Bérard 73, 309.
Bergk, T. 8, 287, 313.
Berlage 315.
Bernhardy 3, 8, 241.
Bethe 50, 60, 309, 313, 314.
Bidez 313.
Bionas 207.
Byron 88.
Blass 185.
Blepsidemas 288.
Brandis 311.
Brasidas 195, 244, 276.
Brisejida 38, 49, 54, 62, 93.
Buchholz 313, 315.
Burnet 312.

C.

Capps 317.
Cauer 309.
Cereteli 299, 317.
Cezaris 15.
Chadwick 309.
Champollion 19.

Charisijas 300, 301, 302, 303.
Charonas 284.
Charondas 149.
Chefrenas 14.
Cheironas 28, 212.
Cheopsas 14.
Chionidas 262.
Chloja 175.
Chlorida 118.
Choirilas 202, 203, 205.
Choirinė 230.
Chremilas 288.
Chrisas 38.
Chriseida 38, 93.
Chrisippas 97.
Christ, W. 1, 8, 164, 313.
Churginas 204.
Ciceronas 126, 160, 229.
Cide 31.
Corneille 87.
Couat 316.
Croiset, A. ir M. 9, 86, 117, 118, 151, 166, 200, 208, 263, 280, 281, 290, 314, 316.
Curtius R. 177.
Čiurlionis, M. K. 19.

D.

Dafnis 175.
Daidalas 28, 289.
Damnasillida 260.
Danaja 101, 177.
Danajas 101.
Dantė 87.
Daos 300.
Dardanas 55.
Darejas 209.
Datisas 189.
Decharme 315.
Deifobas 56.
Dejaneira 102, 227.
Demetra 19, 104, 105, 120, 122, 123, 160, 169, 197, 219.
Demetrijas 2, 166, 204, 261.
Demianczuk 317.
Demodokas 69.
Demofoontas 104, 105.
Demokritas 207.
Demostenas 49, 153, 156, 270.
Denis 316.
Detscheff 2.
Diels 312.
Diès 312.
Difilas 296, 297.
Dijas 112.
Dikajarchas 2.
Dikaiopolidas 269.
Dikė 147.
Diktis 177.
Dindorf 315.
Diogenas Laertijas 3, 160, 219, 259, 261.
Diomedas 29, 32, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 62, 95, 228.
Dionas Chrizostomas 219, 228.
Dionė 45.
Dionisas 11, 24, 116, 120, 123, 124, 125, 128, 129, 130, 157, 163, 172, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 207, 217, 221, 241, 242, 253, 256, 283, 284, 285.
Dionisijas Halikarnasietis 164, 219.
Diopeitas 298.
Dioskurai 42, 249.
Dietze 316.
Donner 315.
Dopheide 315.
Döring 311.
Dörpfeld, W. 34, 35, 309.
Dovydas, žydų karalius 196.
Drakonas 149.
Drerup 309.
Dronke 314.
Droysen 280, 315, 316.
Dussaud, P. 309.
Dzeusas 10, 24, 38, 39, 43, 44, 45, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 64, 65, 72, 79, 82, 92, 100, 101, 107, 111, 113, 114, 118, 128, 129, 147, 170, 197, 211, 217, 242.
Dzenodotas iš Efeso 60, 91.

E.

Echekratidas 167.
Efialtas 191.
Eirenė 277.
Eisler 311.
Elektra 213, 224, 248, 249, 251.
Empedoklas 141, 142, 143, 144, 145.
Epafas 101.
Epejas 94.
Epicharmas 141, 206, 258—260, 261, 264.
Epikastė 71, 90, 97, 210.
Epikuras 296.
Epimenidas iš Kretos 126.
Erechtejus 246.
Erida 92.
Eriboja 185.
Erifila 98, 99.
Erman 16.
Eteoklas 97, 98, 210, 226, 250.
Euadnė 231.
Euforbas 53.
Euforionas 207, 252.
Eugammonas 96.
Eumajas 72, 73, 74, 78, 79, 80, 84.
Eupeitas 82.
Eupolidas 6, 262, 265, 266, 267, 272, 276, 285.
Euriganėja 210,
Eurikleja 76, 77, 80, 81.
Euripidas 6, 116, 123, 169, 201, 207, 218, 220, 221, 222, 228, 230 — 252, 253, 254, 260, 276, 281, 282, 283, 2 4, 285, 286, 289, 306, 316.
Euripilas 95.
Eusebijas 3, 264.
Euristejus 102, 245.
Euritas 102.

F.

Fabricijus 7.
Faidra 236.
Fairbanks 312.
Faustas 61.
Feidippidas 273.
Femijas 82.
Ferekratas 263, 264.
Filemonas 296, 297, 298.
Filippas 268, 293.
Filippidas 296.
Filoitijas 78, 79, 80.
Filokleonas 274, 275, 276.
Filoktetas 93, 95, 228.
Filostratas 166.
Fimmen, D. 309.
Finejus 209.
Finsler 45, 75, 309.
Fisignatas 111.
Flach 3, 313.
Foinikas 49.
Fokilidas 159.
Formidas 258, 261.
Fotijas 5.
Frank 312.
Friedländer 313.
Friksas 102, 103.
Frinichas 202, 203, 208, 209, 221, 266, 283.

G.

Gaja 100, 117, 118.
Ganimedas 109.
Ganszyniec 311.
Geffcken, J. 8, 181, 314.
Geibel, E. 177.
Gellijus, Aulus 173, 232.
Gelonas 258.
Gigesas 154.
Gilgamešas iš Uruko 17.
Girard 314.
Gyraldus 6.
Glaukas 46.
Glikera 303, 304, 305.
Glotz, G. 19, 309.
Goethe 23, 39, 61, 63, 87, 88, 93, 119, 126, 167, 252, 316.
Gomperz, T. 241, 311.
Gorga 166.
Gorgijas 272.
Grigalius XIII 15.
Grodeck 126.
Grote 9, 60.

Gruppe 123, 311.
Guizot 317.
Guthrie 311.

H.

Hadas 100, 104, 117, 124.
Hagijas iš Troidzeno 95, 96.
Haigh 314.
Haimonas 226, 227.
Halitersas 65.
Hammurapi 16, 18.
Harmonija 99.
Haupt 314.
Hauvette 313.
Hefaistas 54, 56, 61, 93, 94, 211.
Hegel 139.
Heitz, E. 8.
Hekabė 46, 243.
Hektoras 32, 34, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 91, 93, 94, 217, 244.
Helena 38, 42, 43, 47, 58, 66, 92, 95, 175, 237, 238.
Helijas 71, 84.
Hella 102.
Hellanikas 86, 130.
Hellenas 47, 245.
Henselmann 63.
Hera 27, 38, 43, 49, 51, 56, 92, 97, 100, 102, 117, 128, 197, 247, 248.
Heraklas 17, 101, 102, 103, 174, 204, 212, 222, 227, 229, 233, 245, 247, 248, 260, 268, 279, 284.
Herakleidas Pontikas, geriau: iš Ponto 2, 130, 160, 252.
Herakleitas 124, 142.
Herder 23.
Hermann, G. 60, 84.
Hermejas 58, 65, 67, 70, 81, 106, 107, 108, 122, 170, 212, 215, 237, 276, 288.
Hermionė 238, 244.
Hermippas 3, 230, 267.
Herodotas 115, 130, 172, 191, 185, 199, 203, 220, 286.
Herondas 261.
Hesiodas 17, 48, 112, 113, 115, 116, 118, 119, 133, 147, 158, 161, 179, 241.
Hestija 108, 117.
Hieronas iš Sirakūzų 179, 183, 206, 258.
Hieronimas iš Rodo salos 2, 230.
Hillas 227.
Hiller 313.
Himerijas 165.
Hinrichs 8.
Hiobas 196.
Hiperbolas 266.
Hipermnestra 101, 208.
Hipnas 40, 51.
Hipparchas 167, 176.
Hippijas 187.
Hippolitas 236.
Hipponaktas 162, 257, 297.
Hoerenz 86.
Hoffmann 312.
Homeras 2, 10, 14, 22, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 51, 53, 55, 56, 59, 60, 61, 67, 72, 73, 75, 79, 83, 85, 89, 90, 104, 109, 116, 118, 131, 133, 160, 169, 170, 173, 174, 175, 212, 213, 217, 222, 241, 247, 259, 268, 298.
Horatijus 125, 152, 163, 164, 170, 179, 183, 186, 202, 204, 529, 290.
Howald 314.
Huemer 314.

I.

Ibikas 141, 175, 176.
Idomenejus 76.
Ifigenija 96, 213, 217, 231, 239, 240, 241, 249, 250, 251, 252.
Iksionas 217.
Inaras 192.
Iofonas 220, 253, 283.
Iokastė 250.
Iola 102.
Iolajas 245.
Ionas 220, 246, 247, 253.
Iras 75.
Irida 42, 54, 57, 279.
Isagoras 188.

Ismenė 227.
Istras 3.
Ištar 17.
Ivanov Viačeslav 311.

J.

Jakoby 313.
Jasonas 102, 103, 234, 235.
Jebb, R. C. 33.
Jensen 317.
Joël 311, 312.
Juozapas 169.
Juvenalas 266.

K.

Kadmas 242, 243.
Kalchantas 38, 51, 239.
Kalevalas 30.
Kalipsa 64, 65, 66, 67, 72.
Kallimachas 3, 4.
Kallinas 153, 154.
Kalliroja 99.
Kallistratas 268.
Kammer, E. 309.
Kant 90.
Karkinas 253.
Kasprowicz 315.
Kassandra 58, 213, 214, 215, 237, 249.
Kelejus 104.
Kenyon 314.
Kerkilas 165.
Kerkionas 301, 302.
Kerkopsas 126.
Kern, O. 311, 313.
Kikauka 313.
Kimonas 185, 192, 206.
Kipselas 149.
Kirchhoff, A. 83, 84, 85, 310, 315.
Kirkė 70, 71, 72, 96.
Kirnas 158.
Kleist, H. 93.
Kleistenas 187, 188, 191, 200, 222, 282.
Kleonas 195, 265, 266, 268, 269, 270, 274, 276.
Klimenė 42.
Klinger 313.
Klitaimestra 82, 93, 96, 175, 213, 214, 216, 224, 225, 239, 240, 248, 251.
Kock 316.
Kochanowski 48.
Kodras 155.
Kokalas 289.
Koonas 50.
Korė 104, 160, 197.
Korinna 169, 170, 178, 210.
Körte 283, 296, 317.
Kottita 266.
Kranz 312, 313, 314.
Kratetas 263, 264.
Kratinas 6, 262, 263, 264, 265, 267, 271, 285.
Kreontas 225, 226, 229, 234, 235, 250.
Kreusa 246.
Kroisas 156, 185.
Kroll 309.
Kronas 100, 117.
Ksenarchas 261.
Ksenofanas 131, 132, 133, 134, 135, 136, 157.
Ksenofontas 196, 260.
Ksenoklas 253.
Ksenonas 86.
Kserksas 190, 208, 209, 260.
Ksutas 246.
Ktesippas 78.
Kvintilijanas 1, 5, 160, 164, 174, 178, 298, 306.

L.

Lachetas 275.
Lachmann 36, 60, 62, 83, 310.
Laertas 65, 71, 81, 82, 118.
Lajas 97, 225, 226.
Lamachas 269.
Lang, A. 33, 310.
Laodamantas 98, 99.
Laodikė 42.
Laplace 90.
Leaf, W. 33.
Leda 92.
Leeuwen, J. van 81, 206, 310, 316.
Legrand 291, 299.

Lehrs 310.
Leo 310.
Leonidas 190.
Leschas 48, 93, 95.
Leta 27, 106, 170.
Leukoteja 67.
Likambas 153.
Likas 247.
Likurgas 150, 199, 220, 231.
Lillge 45.
Linkejus 101, 208.
Lisandras 195, 282, 283.
Lisistratė 280, 281.
Lobeck, 123, 310.
Lohmann 315.
Lope de Vega 307.
Lorenz 316.
Ludwig 313.

M.

Maas 170, 311.
Machaonas 28.
Mackail 63.
Magnetas 262.
Mahaffy, J. P. 8.
Majada 106.
Makarija 231, 245, 250.
Maksimas iš Tiro 118.
Manas 30.
Mannwald 314.
Mardonijas 190, 191.
Markus 31.
Masqueray 313, 316.
Mathews 314.
Mazon 316.
Medeja 103, 234, 235, 236, 271.
Medontas 82.
Meduza 101, 102.
Megara 71, 247.
Meleagras 28, 90.
Meineke 287, 316.
Meyer, Ed. 310.
Mekler 315.
Melanta 76.
Melantijas 78, 80, 84.
Melissas 139.
Melita 230.
Memnonas 94, 95, 217.
Menelajas 29, 32, 38, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 53, 66, 73, 92, 95, 96, 175, 223, 237, 238, 239, 240, 244.
Menandras 291, 292, 296, 298, 299, 300, 305, 306, 307, 316, 317.
Menoikejus 250.
Mentas 65.
Mentoras 66.
Meridarpakas 111.
Meropė 226.
Metonas 141, 279.
Mickevičius 36, 40, 54, 63, 68, 87, 88, 126.
Mikerinas 14.
Mikonas 185.
Miltijadas 189, 266.
Miltonas 63.
Mimnermas 154, 155.
Minas 19, 20, 28, 185, 289.
Minijas 170.
Mironidas 266.
Mirrinė 303, 304, 305.
Mirta 178.
Mirtida 169.
Mnesarchidas 230.
Mnesilochas 281, 282.
Molière 267, 296, 307.
Molossas 244.
Monro 310.
Moschionas 303, 304, 405.
Mülder 53.
Müller, K. O. 8, 123, 257, 280, 315.
Murko 30.
Murray, G. 8, 310.

N.

Nägelsbach 241, 310.
Nageotte 313.
Nannà 155.
Napoleonas 41.
Naramsinas 16.
Nauck 314, 315.
Nausikaja 67, 68.
Navarre 314.

Nefelė 102.
Nemesida 92.
Neobula 153.
Neoptolemas 66, 95, 228, 229, 244.
Nesas 102.
Nestle 315.
Nestoras 40, 49, 66, 94, 95.
Niese 77, 84, 85, 310.
Nietzsche 140.
Nikijas 270.
Nikitin 314.
Nikostratė 220.
Nilsson 311.
Nitzsch 310.
Nietzsche 312.
Norwood 314.

O.

Ochna 169.
Odisejus 32, 33, 34, 40, 49, 50, 51, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 94, 95, 96, 147, 223, 227, 228.
Oidipas 29, 90, 97, 98, 210, 225, 226, 229, 249, 250.
Onesimas 300, 301, 302, 303.
Onomakritas 126.
Opora 277.
Orestas 96, 175, 213, 215, 216, 224, 238, 244, 245, 248, 249, 251, 252.
Origenas 232.
Otto, W. F. 123, 310.
Ovidijus 166, 173, 299, 306.

P.

Pamfilė 300.
Panas 169.
Pandaras 44.
Pandionas 278.
Pandora 113.
Paris 38, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 82, 92, 94, 95, 237.
Parmenidas 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143.
Pataikas 303, 304, 305.
Patin 312, 313, 314.
Patrici Fr. 7.
Patroklas 52, 53, 54, 57, 62, 82, 83, 91, 94.
Pauly 309.
Pausanijas 155, 190.
Pawlicki 311.
Peisandras iš Rodo 102.
Peisistratas 66, 149, 150, 156.
Peisthetairas 278, 279.
Pelejus 28, 53, 58, 92, 111, 240, 244, 245.
Pelijas 103.
Pelopas 97.
Penelopeja 65, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 91.
Penija 289.
Pentejus 201, 202, 242.
Pentesileja 93.
Peppmüller, R. 8.
Periandras 149, 173.
Periklas 192, 193, 194, 220, 255, 262, 263, 266, 278.
Persas 112, 114.
Persefoneja 71, 125, 128, 129, 169.
Persejus 101, 102, 177, 217, 222, 282.
Pigoń 63.
Piladas 96, 215, 238, 248, 249, 251, 252.
Pindaras 130, 163, 171, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 213, 234, 236, 247.
Pitagoras 137, 141.
Pitermas iš Teo salos 167.
Pittakas 149, 164.
Platonas 2, 24, 37, 54, 88, 110, 119, 120, 124, 125, 234, 137, 138, 148, 151, 169, 175, 179, 187, 196, 232, 254, 258, 261, 287, 288.
Platonas Komikas 266.
Platonijas 263.
Plautus 259, 293, 295, 299.
Plinijus 299.
Plotinas 24.
Plutarchas 124, 132, 137, 156, 157, 183, 197, 198, 203, 298.
Plutonas 284.

Podaileirijas 28.
Polemas 276.
Polemonas 219, 303, 304, 305.
Polibas 226.
Polibijas 178.
Polidoras 243.
Polifemas 64.
Polifrasmonas 206, 209.
Polignotas 185, 218.
Poliksena 237, 243.
Polikratas 149, 167, 175.
Polimnestas 167.
Polimestoras 243.
Polineikas 97, 98, 210, 226, 229, 250.
Porfirijas 125, 137.
Poseidippas 296.
Poseidonas 32, 51, 52, 55, 56, 64, 67, 72, 84, 91, 100, 117, 170, 222, 236, 237 279.
Post 314.
Praksagora 286.
Praksilla 170.
Pratinas 205, 206, 209.
Prijamas 42, 43, 55, 56, 57, 58, 92, 93, 94.
Prinz 315.
Prodikas 231.
Proklas 5, 91, 96.
Proknė 278.
Prometejus 113, 211, 212, 279.
Propertijus 59, 155.
Protagoras 196, 231, 266, 272.
Protejus 66.
Protesilajas 52.
Przychocki 316.
Psicharpaka 111.
Ptolemajas I ir II 4, 91.
Puškin 87, 88, 153, 168, 306.
Putifaras 169.

R.

Racine 87, 88, 236, 276, 316.
Radermacher 311.
Radlow, L. 30.
Reich 316.
Reinach 313.
Reitzenstein 313.
Reja 108, 117.
Resas 50.
Riaux 312.
Ribbeck 316.
Richter 314.
Ridgeway, W. 33.
Robert 44, 317.
Rohde, F. 60, 120, 123, 227, 311, 312.
Rüter, H. 34, 35.
Rzach 118, 310.

S.

Saliamonas 196.
Sapfà 163, 165, 166, 167, 169.
Sargonas I 16.
Sarpedonas 44, 50.
Schelling 124, 135.
Schiller 63, 147, 152, 185.
Schlegel 173.
Schliemann 27.
Schmid, W. 1, 8, 89, 164, 170, 280.
Schroeder 315.
Schuster 311.
Schwartz, Ed. 77, 84.
Schwegler 311.
Scott, J. A. 310.
Semelė 24, 130, 242.
Semonidas 161.
Sextus Empiricus 1, 132.
Shakespeare 87, 307.
Shappard 314.
Sienkiewicz 50.
Sikonas 289.
Simonidas iš Keo salos 141, 159, 171, 173, 176, 177, 178, 183, 186, 189, 206.
Simplikijas 139.
Sinko, T. 9, 63, 89, 249, 277, 279, 310, 317.
Sitzler 313.
Skopelinas 178.
Słowacki 87, 88.
Sirikas 300, 301, 302.
Smetona, A. 54, 271.
Smikrinas 300, 301, 302, 303.
Snofru 15.
Sofillas 218.

Sofoklas 63, 108, 206, 207, 212, 218—230, 231, 232, 234, 238, 249, 252, 253, 255, 283, 284, 285, 289.
Sofoklas Jaunesnysis 224, 229, 316.
Sofronas 260, 261.
Sokolov 310.
Sokratas 54, 137, 232, 247, 271, 272, 273, 288.
Solonas 149, 155, 156, 157, 161, 162, 196, 262, 266.
Speusippas 137.
Srebny, St. 266.
Stasinas iš Kipro 91, 92.
Steinthal 31, 310.
Stesichoras 141, 171, 173, 174, 175, 176, 182, 213, 237, 239, 247.
Stesimbrotas iš Taso salos 2, 59.
Strabonas 153, 246.
Strepsijadas 273.
Strofijas 96, 224.
Studemund 317.
Suidas 3, 4, 130, 131, 137, 165, 173, 203, 219, 232, 253, 258, 260, 264, 265, 294.
Susarijonas 257.
Süvern 280.

Šilkarskis, V. 271, 312.

T.

Taylor 311.
Taletas iš Hortinos 171.
Tannery 311.
Tannhäuser 67.
Teagenas 2, 149.
Teichmüller 312.
Teiresijas 71, 81, 225, 226, 242, 250.
Telegonas 96.
Telekleidas 267, 272.
Telemachas 64, 65, 66, 67, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 82, 84.
Telesilla 170.
Temistoklas 188, 190.
Teofrastas 2, 135, 139.
Teofusė 106.
Teognidas 157, 158, 159, 164.
Teoklimenas 74, 78, 238.
Teokritas 261.
Terejus 278.
Terentijus 295, 299, 307.
Teronas 179.
Terpandras 151, 152, 162, 163.
Tersandras 98, 99.
Tersitas 40, 72, 93, 94.
Tesejus 28, 42, 185, 218, 236, 246, 247.
Tespidas 201, 202, 203.
Tetida 39, 44, 51, 53, 54, 55, 92, 93, 94, 212, 240, 245.
Teukras 222, 223.
Tidejus 44.
Tiech 173.
Tifoejus 118.
Timonas 135.
Timotejas 231.
Tirà 71, 118.
Tirtajas 154.
Tleptolemas 44.
Toantas 252.
Tomas Akvinietis 6.
Trasidejus 141.
Trasimechas 268.
Triballas 279.
Trigajas 276, 277.
Trubeckoj 311.
Tukididas 119, 194
Turyn 313.

U.

Ungnad 17.
Uranas 100, 117.
Usener 23, 26.

V.

Varronas 232.
Vatke 312.
Velleius Paterculus 160.
Venera 17, 67.
Verall 315.
Vergilijus 50, 55, 87.
Vitruvius 232.
Voss, G. J. 7.

W.

Waddington 312.
Waltz, P. 310.
Warren 311.
Weil, H. 206, 314, 315.
Welcker, F. G. 254, 310, 314.
Wellmann 313.
Wilamowitz - Moellendorff 9, 48, 61, 63, 77, 85, 115, 118, 123, 206, 209, 213, 241, 281, 291, 303, 310, 311, 313, 314, 315, 317.
Windelband 311.
Wissowa 309.
Wojevodskij 310.
Wolf, Fr. Aug. 7, 8, 60, 62, 83, 86.

Z.

Zeller 311.
Zieliński 9, 10, 23, 25, 37, 39, 43, 60, 63, 74, 86, 101, 102, 158, 162, 198, 241, 247, 277, 278, 279, 280, 283, 289, 307, 310, 313, 314, 315, 316.